

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi

BERSAD

II. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER
KONGRESİ ÖZEL SAYISI

USBK'24
ÖZEL SAYI

CUMHURİYETİMİZİN 100. YILINDA
SOSYAL BİLİMLERİN DÜNÜ, BUGÜNÜ, YARINI

BİTLİS EREN SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Bitlis Eren Social Research

Cilt/Volume: 2 -Sayı/Number: 2 -Yıl/Year: 2024

e-ISSN: 3023-5995

Sahibi/Owner

Bitlis Eren Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ

Baş Editör/Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Yücel ÖZDEN

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Hüsrevpaşa Yerleşkesi Hüsrevpaşa Mahallesi Sosyal Konutlar 13000 Merkez/BİTLİS

Telefon/Phone: +0434 222 00 95

E-posta: bersadtr@gmail.com

URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bersad>

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

Authors are responsible for the articles and opinions expressed in the journal.

Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Publication languages are Turkish and English.

Temmuz ve Aralık aylarında yılda iki sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli,

açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is an international peer-reviewed open access and scientific

journal published twice a year in July and December.

Yayın Türü/Publication Type

Yaygın Süreli/Periodical

Sahibi/Owner

Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ (Rektör, Bitlis Eren Üniversitesi)

Baş Editör / Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Yücel ÖZDEN (Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Müdürü)

Yardımcı Editör(ler) / Assistant Editor(s)

Öğr. Gör. Dr. M. Akif ERÇELİK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Kübra İLHAN (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Yakup Enes ÇAM (Bitlis Eren Üniversitesi)

Alan Editörleri / Section Editors

Prof. Dr. Nazan SUSAM (Maliye, İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Nazan GÜNGÖR KARYAĞDI (Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Simge ÜNLÜ (İletişim, Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. Veysel ERAT (Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Meryem MEMİŞ DOĞAN (Sosyoloji, Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Ulvi UZUN (İktisat, Bitlis Eren Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Deniz KAĞNICIOĞLU (Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Haluk ZÜLFİKAR (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Seçkin ÖZMEN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Yaşar KABATAŞ (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Levent Ersin ORALLI (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Sami Sonat ÖZDEMİR (Balıkesir Üniversitesi)

Doç. Dr. Sultanov TULKİN IRGASHEVİCH (International University of Tourism and Cultural Heritage)

Dr. Öğr. Üyesi Levent BÖRKLÜOĞLU (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Dr. Elnur ALLAHVERDİYEV (Baku Business and Cooperation College)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayşe Nilüfer NARLI (Bahçeşehir Üniversitesi)

Prof. Dr. Banu UÇKAN HEKİMLER (Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Bener GÜNGÖR (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Binhan Elif YILMAZ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Botokanova GULNARA (Bishkek State University)

Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Burhan KILIÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Prof. Dr. Ece KARADOĞAN DORUK (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih HAZAR (Bitlis Eren Üniversitesi)

Prof. Dr. Ferit İZCİ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Gökhan TUNCEL (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Gulnara MURZAKHMEDOVA (Bishkek State University)

Prof. Dr. Gürel ÇETİN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Hacı Mustafa PAKSOY (Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Haluk ZÜLFİKAR (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Harun ŞEŞEN (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)

Prof. Dr. İclal ATTİLA (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat AKÇAKAYA (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Rahman TEMİZKAN (Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Saparbayev ABDİZHAPAR (Al-Farabi Kazakh National University)

Prof. Dr. Seçkin ÖZMEN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Süphan NASIR (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife GENİŞ (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Prof. Dr. Tulegenova M. (Al-Farabi Kazakh National University)
Prof. Dr. Ufuk BAKKAL (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeynep HATUNOĞLU (Tarsus Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdulkadir GÜMÜŞ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet YILDIZ (Batman Üniversitesi)
Doç. Dr. Aziza SYZDYKOVA (Ahmet Yassawi International Kazakh-Turkish University)
Doç. Dr. Erhan EKİNGEN (Batman Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkan DİKİCİ (Bitlis Eren Üniversitesi)
Doç. Dr. Hüseyin Nihat GÜNEŞ (Bitlis Eren Üniversitesi)
Doç. Dr. Işıl ARPACI (İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Kadir GÖKOĞLAN (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Lokman CERRAH (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Fatih BUĞAN (Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Metin IŞIK (Bitlis Eren Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat SEZİK (İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Osman ÇAVUŞ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Ruzmanova Rokhila USMANOVNA (Samarkand State University)
Doç. Dr. Yahya DEMİRKANOĞLU (Bitlis Eren Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup ASLAN (Muş Alparslan Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf ÇINAR (Batman Üniversitesi)
Doç. Dr. Zerrin SUNGUR TAŞDEMİR (Anadolu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ali ŞEN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Banu KOÇ (Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun UÇUK (Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fikret SONER (İstanbul Bilgi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KESİCİ (Kırklareli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özgür KIZILTOPRAK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sebahattin KOÇ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Fərahilə FAZİL (Azerbaycan Üniversitesi)

Dil Editörleri / Language Editors

Öğr. Gör. Elanur SİNER (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Doğukan YANDIM (Bitlis Eren Üniversitesi)

Yazım Editörleri / Writing Editors

Öğr. Gör. Gülşah AYZ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Gökhan MURAT (Bitlis Eren Üniversitesi)

İndeks Editörleri / Index Editors

Öğr. Gör. Kübra İLHAN (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Yakup Enes ÇAM (Bitlis Eren Üniversitesi)

Sekreteryaya / Secretariat

Öğr. Gör. Alperen ÇİÇEK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Deniz YEŞİL (Bitlis Eren Üniversitesi)

Mizanpaj Editörleri / Layout Editors

Öğr. Gör. Ali GEYLANI (Bitlis Eren Üniversitesi)

Sayının Hakemleri / Referee of This Issue

- Prof. Dr. Hülya Ekşi Uğuz (Selçuk Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim Yıldırım (Bitlis Eren Üniversitesi)
- Prof. Dr. Metin Işık (Sakarya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdulsamet Yaman (Munzur Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali Sırrı Yılmaz (Fırat Üniversitesi)
- Doç. Dr. Beşir Koç (Bitlis Eren Üniversitesi)
- Doç. Dr. Erkan Dikici (Bitlis Eren Üniversitesi)
- Doç. Dr. Fatih Çemrek (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gülsün Bozkurt (İstanbul Nişantaşı Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hasan Uzun (Fırat Üniversitesi)
- Doç. Dr. Halime Karaca (İnönü Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hüseyin Sevgi (Kırklareli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Kadir Gökoğlan (Dicle Üniversitesi)
- Doç. Dr. Kıvanç Demirci (Bitlis Eren Üniversitesi)
- Doç. Dr. M. Can Yardımcı (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yasemin Taşkın (İstanbul Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yahya Demirkanoglu (Bitlis Eren Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Berfin Göksoy Sevinçli (Bitlis Eren Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Emre Gokcay (İstanbul Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Öztutuş (Hakkari Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Filiz Özlem Çetinkaya (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Yıldız (Siirt Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Levent Börklüoğlu (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Murat Çelik (Ege Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Nihan Vural (Anadolu Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Onur Yerlikaya Şaşmaz (Fırat Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Yakup Özkaya (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Dr. Mehmet Ölmez (İnönü Üniversitesi)
- Arş. Gör. Zafer Dönmez (Adıyaman Üniversitesi)

Editörün Notu

Siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutlarıyla yaşadığımız çağın temel dinamiklerinin incelendiği, tartışıldığı ve farklı bakış açılarının değerlendirildiği bir ortamda buluşmak hedefiyle 8-10 Mayıs 2024 tarihleri arasında Bitlis Eren Üniversitesi ev sahipliğinde, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu tarafından ikincisi gerçekleştirilen kongremizin ana teması *Cumhuriyetimizin 100. Yılında Sosyal Bilimlerin Dünü, Bugünü, Yarını* olarak belirlenmiştir. USBK-24, Cumhuriyet'imizin 100. Yılında Sosyal Bilimlerin Dünü, Bugünü, Yarını temasıyla iktisat, işletme, kamu yönetimi, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, maliye, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, sosyoloji, iletişim, gastronomi, turizm vb. disiplinler üzerine çalışan bilim insanlarının katılımıyla başarılı bir şekilde tamamlanmıştır.

Katılımcıların talepleri doğrultusunda kongrede sunulan bildirilerden 10'u büyük bir titizlikle akademik ilkelere bağlı kalınarak hakem süreçlerinden geçmiş ve Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu bünyesinde kurulan Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi (BERSAD) Özel Sayısında yayımlanmak üzere seçilmiştir. USBK-24'ün tüm süreçlerinde başta paydaşlarımız olmak üzere emeği geçen herkese, bildirileri ile katkıda bulunan kıymetli bilim insanlarına ve çalışma arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Yayın süreci boyunca özverili ve titiz çalışmalarından dolayı yazarlara, hakem kuruluna ve kurul üyelerimize, değerli editörlerimize ve yayın kuruluna teşekkür ederiz. Özel sayımızın sizlere akademik açıdan fayda sunmasını temenni ediyoruz. Dergimize gösterdiğiniz ilgi için minnettarız.

Dr. Öğr. Üyesi Yücel ÖZDEN

Baş Editör

İÇİNDEKİLER /TABLE OF CONTENTS

MAKALELER/ARTICLES

Araştırma Makalesi/Research Article

Marka Kent Kavramının Yerel Kalkınmaya Etkisi “Keşfedilmeyi Bekleyen Kent” Ahlat
Örneği Kripto 1
İbrahim Onur BAKIRCIOĞLU, Mustafa Kemal ÖKTEM

Araştırma Makalesi/Research Article

Sosyal Hizmetin Afet Yönetimindeki Rolü: Kahramanmaraş Depremleri Üzerine Bir
Uygulama 26
Sebahattin KOÇ, Ayşe KAYAALP

Araştırma Makalesi/Research Article

Sağlık Göstergeleri ve Sağlık Turizmi Bakımından BRICS-T Ülkelerinin İncelenmesi:
Dış Ticarete Uzmanlaşma Düzeyi Analiz 40
Şule BATBAYLI

Araştırma Makalesi/Research Article

“Azgelişmişlik” Olgusu ve Ekolojik Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevresel Güvenlik
Siyasası 57
Mehdi PEKEDİS

Araştırma Makalesi/Research Article

Türkiye'nin Afet Yönetiminde UMKE'nin Rolü 73
Mehmet Şirin KARÇIN

Araştırma Makalesi/Research Article

Küresel Isınma İle Mücadele Kapsamında Karbon Vergisi 95
Özgür KIZILTOPRAK

Araştırma Makalesi/Research Article

İşletme Fonksiyonlarının Dönüşümünde: Yapay Zekâ 111
Zeki UÇAR, Tuğba BULUT

Araştırma Makalesi/Research Article

2002 Sonrası Türkiye Ekonomisi 124
Melek TUNÇ, Kerem KARABLUT

Derleme Makale/Compilation Article

Teknoloji ve İnternetin Getirisi Olarak Dijital Bağımlılık 146
Hacer Hande ERGİN ÇAĞATAY

Derleme Makale/Compilation Article

Afet İletişimi ve Afet İletişiminde Medyanın Rolü 159
Hacer Hande ERGİN ÇAĞATAY

MARKA KENT KAVRAMININ YEREL KALKINMAYA ETKİSİ: “KEŞFEDİLMİYİ BEKLEYEN KENT” AHLAT ÖRNEĞİ

İbrahim Onur BAKIRCIOĞLU*

Mustafa Kemal ÖKTEM**

ÖZET

Küreselleşmenin gün geçtikçe önem kazandığı dünyada, onunla birlikte yükselen diğer bir kavram yerelleşmedir. Yönetim, turizm, ticaret ve akla gelebilecek pek çok alanda günümüzün ideal tip organizasyonları, gücünü yerelden alan ve küresel rekabete ayak uydurabilen yapılar olarak nitelendirilmektedir. Nitekim yerel, kalkınmanın merkez üssü olmasının yanında Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımıyla hayatımıza giren yönetim kavramının özelliklerinden olan demokratik katılımcılığın da en net örneklerinin görüldüğü noktadır. Bu nedenle küreselleşmenin çokça konuşulduğu bir ortamda yerleşme kavramını da gözden kaçırmamak yerinde olacaktır.

Çalışmayla amaçlanan, marka kent kavramının yerel kalkınma üzerindeki etkisini incelemektir. Bu doğrultuda marka kent kavramının ne olduğu ve marka kentin nasıl yaratılabileceği ile yerel kalkınma kavramının ne olduğu ve yerel kalkınmanın hangi yollarla sağlanabileceği araştırma konusu olarak seçilmiştir. Literatür taraması aracılığıyla konu hakkındaki yazılı ve dijital metinler/veriler toplanmış ve çalışmanın temeli, burada elde edilen bilgiler sayesinde atılmıştır. Örnek kent olarak seçilen Ahlat ilçesi üzerinden yapılan inceleme ise çalışmanın daha somut bir görünüme sahip olması ve özgünlüğünün artırılması açısından önemlidir. Kentin geçmişten gelen jeopolitik önemi, tarihi birikimi ve dokusu, kültürel mirası, yerel değerlerin korunması gayesiyle hareket eden “Sakin Şehir” (Cittaslow) hareketinin Türkiye’deki 25 temsilcisinden birisi olması Ahlat’ı ilgi çeken bir destinasyon kılmakta, bir marka kent yaratma konusunda öne çıkarmakta ve tüm bunlar, kentin incelenmeye değer yönleri olarak dikkat çekmektedir. “Bir marka kent nasıl yaratılır ve bunun yerel kalkınma adına önemi nedir?” sorusu üzerinden yola çıkan ve mevzubahis soruya Ahlat kenti özelinde cevap arayan çalışmada, bu doğrultuda açık uçlu sorularla hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu 15 katılımıcıya uygulanmış ve toplanan veriler, nitel ve karma veri çözümleme programı olan MAXQDA aracılığıyla analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Marka Kent, Küreselleşme, Sakin Şehir, Yerelleşme, Yerel Kalkınma

THE IMPACT OF BRAND CITY CONCEPT ON LOCAL DEVELOPMENT: THE CASE OF "THE CITY WAITING TO BE DISCOVERED" AHLAT

ABSTRACT

In a world where globalization is increasingly important, localization is also gaining prominence. Ideal organizations today, in fields such as management, tourism, and trade, are those that derive their strength from the local level and can adapt to global competition. The local level serves as the epicenter of

*Öğretim Görevlisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, obakircioglu@ahievran.edu.tr, 0000-0001-9073-8823

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, kemalok@hacettepe.edu.tr, 0000-0002-2040-426X

development and exemplifies democratic participation, a key aspect of governance introduced by the New Public Management approach. Thus, in discussions of globalization, it is crucial not to overlook localization.

This study aims to examine the impact of the "brand city" concept on local development. It investigates what constitutes a brand city, how it can be created, and the nature and methods of achieving local development. Relevant written and digital sources were utilized through a literature review. The examination of Ahlat as the chosen example city enhances the study's concreteness and originality. Ahlat's historical geopolitical importance, cultural heritage, and status as one of Turkey's 25 "Slow City" (Cittaslow) representatives, aiming to preserve local values, make it a compelling destination and a prominent example of a brand city. These characteristics highlight the city's noteworthy aspects for examination. The study seeks to answer the question, "How is a brand city created, and what is its significance for local development?" specifically in the context of Ahlat. To this end, an open-ended, semi-structured interview form was administered to 15 participants, and the collected data were analyzed using MAXQDA, a qualitative and mixed-methods data analysis program.

Keywords: Brand City, Globalization, Slow City, Localization, Local Development

1. GİRİŞ

1970’ler hemen her sektörde dönüşüm fıryasının yaşandığı, 1980 ve sonrası ise geleneksel yaklaşımdan keskin biçimde uzaklaşan kamu yönetiminde bu etkinin net bir biçimde okunduğu yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu dönüşüm süreci, özellikle küreselleşme kavramı çerçevesinde okunmaktadır. Küreselleşme ise sosyal, siyasal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerden ayrı olarak ele alınamayacak bir kavramdır (Çiftçi ve Öktem, 2022: 19-20). Seyahatte, haberleşmede, ticarete ve hareketi içeren her konuda ulusal sınırların kalkmış olması bireylerin, firmaların ve devletlerin bakış açılarının ve uygulamalarının değişmesine neden olmuştur. Artık hesap verebilirlik, şeffaflık, verimlilik gibi kavramlar alınan kararlarda sürekli biçimde göz önünde bulundurulmakta ve atılacak adımlar bu hususlar çerçevesinde belirlenmektedir (Kim, 2014: 39).

Günümüz yönetim anlayışı neticesinde küreselleşme kadar önem kazanan bir diğer kavram yerelleşmedir. Küreselleşme ve yerelleşme kavramları her ne kadar zıt dursalar da uluslararası örgütlerin, ulus devletler içinde devlet tüzel kişiliğinden ziyade bağımsız tüzel kişiliğe sahip yerel yönetimlere güç aktarılmasını desteklediği göz önünde bulundurulduğunda esasen küreselleşmenin yerelleşmeyi destekleyici bir yapıya sahip olduğu sonucuna varılabilir (Ökmen, 2005: 546). Hatta iki kavramın beraber yükselişi, global ve lokal kavramlarının birleşiminden türetilen “glokalleşme” kavramının doğmasına vesile olmuştur. “Küresel düşün, yerel hareket et” sloganı, esasen bu düşünceyi özetleyen bir yansıma olarak karşımızdadır. Bu örnek dahi iki kavramın birbirinden ayrı düşünülmemesi gerektiğini göstermektedir (Çamur, 2018: 296). Nalbant’ın küreselleşmeyi ulus üstü, bölgeselleşmeyi ulus altı bütünleşme olarak tanımladığı ve birbiriyle bağlantılı kabul ettiği gibi (1997: 15) küreselleşme ve yerelleşme kavramları da bu noktada benzer biçimde bağdaşmaktadır. Tüm bu sebepler, kamu yönetiminde yaşanan dönüşüm sürecini literatürde “demokrasinin beşiği” olarak da anılan ve belli bir bölgede ikamet eden vatandaşların yerel ve ortak ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla hareket eden idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişileri olarak tanımlayabileceğimiz yerel yönetimler üzerinden okumayı kolaylaştırmaktadır (Gökçe, 1999: 54; Oktay, 2022: 21).

“Belirli bir amaç çerçevesinde yarışma” şeklinde özetleyebileceğimiz rekabet kavramı; ekonomi dünyasındaki aktörler, spor organizasyonlarındaki müsabıklar ya da bir sınava hazırlanan adaylar söz konusu olduğunda çokça bahsedilen bir sözcüktür. Bu örnek alanlardan da anlaşılacağı üzere rekabet, küreselleşmenin etkisiyle hemen her sektörde karşımıza çıkmaya başlamıştır. Rekabet artık sadece bireysel çekişmeleri ya da özel sektörde boy gösteren şirketler arasındaki yarışı değil, kamuyu ilgilendiren pek çok konuyu da yakından ilgilendirmektedir.

Rekabet kavramıyla harmanlanmış günümüz kamu yönetimi anlayışı, sadece uluslararası düzeyde değil yerel düzeyde de bu durum adına iyi örnekler sergilemektedir. Şirketler ve ürettikleri üzerinden gerçekleşen rekabet; uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel kamu kurum ve kuruluşlarına da sirayet etmiştir. Bu durum ister istemez bahsedilen örgütlere işletme odaklı bir yaklaşımı da kazandırmıştır. İşletme odaklı yaklaşım ise markalaşma isteğini beraberinde getirmiştir. Yerel kurum ve kuruluşlar düzeyinde incelediğimizde bu olgu bizi “marka kent” kavramına götürmektedir (Tek, 2009: 170).

İtalyanca kökenli olan ve sözlükte, “*bir ticari malı, herhangi bir nesneyi tanıtmaya, benzerinden ayırmaya yarayan özel ad veya işaret; alametifarika*” şeklinde karşılık bulan “marka” sözcüğü (Türk Dil Kurumu, 2024) ve Keleş tarafından, “*sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun; yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi*” biçiminde

nitelendirilen “kent” kavramı (2021: 81) birleştiğinde ortaya literatürün yeni gözde kavramlarından biri olan “marka kent” ifadesi çıkmaktadır.

İki yüzyılı aşkın bir süre önce J. Wedgwood’un ürettiği porselenlere adını basması ve bu sayede ürünlerinin daha yüksek fiyatla satılmasına rağmen tüketiciden daha çok ilgi görmesi neticesinde marka değeri, hayatımıza giriş yapmıştır (Kaypak, 2013: 341). Marka denen kavramın bir ürüne verilen isimden ziyade fiziksel ve psikolojik boyutlar da içerdiği gerçeği ise son 60 yılda markalaşma yaklaşımının başka bir boyuta evrilmesine neden olmuştur. Özellikle 1990 ve sonrasında klasik ürün pazarlama anlayışı, kurumsal bir imaj kazanmış ve durdurulamaz bir yükselişe sahne olmuştur (Kavaratzis, 2004: 63-64). Günümüzde geline noktada kentlerin, bölgelerin ve hatta devletlerin bir markalaşma çabasıyla beraber misli olmayan özelliklerini öne çıkararak rakip olarak gördükleri yerleşim yerlerinin önüne geçmek için çabaladıkları görülmektedir.

İbn Haldun’un, devletleri bir organizma olarak betimlediği ve canlılarda görülen doğum, büyüme ve ölüm aşamalarının devletler için de geçerli olduğunu belirttiği tezi (Okumuş, 1999: 186), kentler için de geçerlidir. Kentler de devletler gibi kurulur, yükselir, duraklar ve günü geldiğinde çöker. Yaşamları boyunca kentler, belli başlı özelliklerini ön plana çıkararak kendilerini diğer kentlerden farklı kılmayı ve rekabetçi yapıda öne çıkmayı arzu etmektedir. Kentler; stratejik bir noktada konumlanmaları, doğal ve tarihi güzellikleri, sosyokültürel yapıları, altyapı imkânları, mimari eserleri, yetiştirdikleri ünlü şahsiyetler, herhangi bir konuda veya faaliyette sembol haline gelmeleri vb. hususlar vasıtasıyla dikkat çekici bir pozisyona ulaşabilirler (İçellioğlu, 2014: 40-41).

Marka kent yaratma süreci, sadece teknik konulardan ibaret olmayan toplumun tüm kesimlerinin katılımıyla ele alınması gereken sosyal ögeler de içermektedir. Burada tüm kesimlerin katılımı hususu altı çizilmesi gereken noktadır. Mahallî idareler, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, üniversite, yerel basın bu anlamda akla ilk gelen ve katılımı elzem olan kurum ve kuruluşlardır (Kaypak, 2013: 352). Ekseriyetin katılımıyla güçlü ve zayıf yönlerini objektif biçimde ele alan ve bu konular üzerine doğru biçimde odaklanan kentlerin, bir süre sonra farklı alanlarda dünya sahnesinde boy göstermesi ve söz sahibi olması işten değildir. Seçilen hedef kitle doğrultusunda yazılı ve görsel olanakların doğru sunumu, dikkat çekici logo ve slogan tercihleri, kentin güçlü yanlarının farklı kanallar aracılığıyla tanıtımı ve bunun yanında zayıf yönlerinin iyileştirilmesi; kenti ekonomik anlamda yatırım alan, turistik anlamda ilgi toplayan bir cazibe merkezi haline getirebilir (İçellioğlu, 2014: 45; Avcılar ve Kara, 2015: 77). Özetle marka kent yaratma süreci; ne sadece imaj ve tanıtım çalışmasından ne de yalnızca sosyoekonomik tabanlı bir çalışmadan ibarettir. Doğru marka kent yaklaşımı, birden çok hususu göz önünde bulundurarak atılacak ihtiyatlı ve sağlam adımların ürünü olmalıdır (Yurdakul, 2020: 310).

Kentlerde markalaşma faaliyeti, öncesinde iyi bir imaj çalışmasını; iyi bir imaj çalışması ise iyi bir kimliği gerektirmektedir. Tüm bu süreç, kentin; doğal, tarihi, kültürel, ekonomik ve sosyal yapısından ayrı düşünülemeyeceği gibi küreselleşme kadar yerelleşmeyi, modern çağın getirdiği benzerlikler kadar, geleneksel yapının doğurduğu farklılıkları ve aslında neoliberalizmin getirdiği dönüşümün bir ürünü olarak parça parça pek çok kavramı ele alarak hepsine bir bütün içerisinde bakabilmeyi ve bunların birbiriyle ilişkisini ortaya koymayı gerektirmektedir (Uğuz ve Yalçın, 2017: 185-186).

Aşağıda dünya kentlerinden sırasıyla markalaşma adına görsel, logo ve slogan kullanımına ait örnekler mevcuttur:

Resim 1. Norveç’in Tromsø kentinden Kuzey Işıkları Görseli

Kaynak: National Geographic, 2017

Norveç’in küçük yerleşim merkezlerinden birisi olan Tromsø şehri, sahip olduğu doğal güzellikleri, profesyonel biçimde sunuşuyla dikkat çeken turistik destinasyonlardan biri haline gelmiştir.

Resim 2. Amerika Birleşik Devletleri’nin New York kentinin Logosu

Kaynak: iloveny.com, 2024

Bugün hemen her il ve ilçede görmeye aşına olduğumuz turistik kent tabelalarının çıkış noktası, Amerika Birleşik Devletleri’nin New York şehrinde başlayan bir projenin yansımasıdır.

ASIA’S WORLD CITY

Resim 3. Özel İdari Bölge Statüsündeki Hong Kong Kentinin Sloganı

Kaynak: brandhk.gov.hk, 2024

Çin Halk Cumhuriyeti’nin özel idari statüsündeki bölgesi Hong Kong, “brandhk.gov.tr” web sitesiyle markalaşma çalışmalarını devlet destekli biçimde yürütmektedir.

Markalaşma ve marka kent yaratma kavramları, aralarında doğru orantı bulunan bir başka kavramı incelemeyi de gerektirmektedir. Literatürün gözde konularından olan ve “*bir ülke veya bölgedeki yaşam standartlarının yükselmesi*” şeklinde özetleyebileceğimiz kalkınma kavramı, ekonomiyle doğrudan alakalı olmakla birlikte sadece ondan ibaret değildir. İçerisinde sosyal ve kültürel öğeler de barındıran kavram; ele alınan coğrafya içerisindeki sağlık ve eğitim hizmetleri, hukuka verilen değer, demokrasi kültürü gibi önemli başlıkların da göstergesi konumundadır (Eğilmez, 2012).

Kalkınma, sadece iktisadi yönüyle değil iklim, çevre, toplum açısından da önem taşıyan bir konudur ve bu da bizi sürdürülebilirlik kavramına götürmektedir. 1987 yılında ilk defa Brutland Raporu’nda kullanılan sürdürülebilirlik ifadesi, kentlerin hızla büyümesine karşın kaynakların nasıl korunabileceği ve daha adil dağıtılabileceği ile yereldeki yaşam standardının nasıl yükseltilebileceği sorularına çözüm arayışındadır ve bu arayış, yerel aktörlere özel olarak eğilmeyi de beraberinde getirmektedir. Bu noktada geleneksel görevlerini yerine getirmesinin yanında mimaride estetiğe önem veren, bireysel yaratıcılığı destekleyen, toplumsal iletişimi güçlendiren,

çevreyi korumayı ve kaynakları etkin ve verimli kullanmayı hedefleyen yerel yönetim yaklaşımı, günümüz perspektifinden baktığımızda doğru ve uygun olarak kabul edilmektedir (Akınar vd., 2020: 276-279).

Kalkınma konusu, 20. yüzyılın son çeyreğine kadar klasik düşüncenin ürünü olarak merkezi hükümetin tekelinde bir mesele olarak görülse de bu dönemden itibaren küreselleşme ve teknolojinin gelişmesinin etkisiyle dikkat, bölge halkının ihtiyaçları doğrultusunda hizmet alamadığına dair yükselen seslere ve bölgeler arasında doğan gözle görülür gelişmişlik farklarına yönelmiştir (Yılmaz ve Efsan, 2019: 347). Uzun yıllar yukarıdan aşağıya biçimde işleyen kalkınma stratejileri, günümüzde aşağıdan yukarıya doğru şekillenen bir hal almıştır. Bu da beraberinde küreselleşmeyle beraber yerelleşme kavramının da yükselişini ve böylece yerel aktörlerin güçlenmesini getirmiştir (Bilgin, 2002: 328; Çetin, 2007: 153; Öktem, 2022: 383).

Bölge ve ülkelerin dünya pazarında boy gösterebilmesi için özenle ele alması ve doğru stratejiler geliştirmesi gereken bir ön şart olarak sunulan yerel kalkınma (Maude ve Beer, 2000: 1); Dünya Bankası raporunda “*bir coğrafyanın sosyal, fiziksel ve ekonomik özelliklerinin desteklenerek geliştirilmesi ve bir çekim merkezi haline getirilmesi*” olarak tanımlanmaktadır (Swinburn, vd., 2006: 1). Kalkınmayı gerçekleştirirken, çevreyi göz ardı etmemeyi; ekonomiyi büyütürken sosyal ve kültürel öğeleri kaybetmemeyi amaçlayan ve Birleşmiş Milletlerce önümüzdeki yüzyılın en önemli konularından biri olarak kabul edilen sürdürülebilir kalkınma da (Diesendorf, 1999: 3); ilk olarak 1989 yılında Dünya Bankası’nın “*Sub Saharan Africa: From Crisis To Sustainable Growth*” adlı raporunda yer verilen ve yeni yönetim anlayışı çerçevesinde merkezi hükümet kadar yerel yönetimlere, özel sektöre, sivil toplum kuruluşlarına vb. pek çok topluluğa söz hakkı veren yönetim kavramı da yerel kalkınma adına önem taşımaktadır (Güzelsarı, 2004: 117-118; Eryılmaz, 2017: 62). Bu noktada yerel kalkınma yaklaşımının amaçları kısaca şöyle özetlenebilir (Eroğlu, 2010: 47):

- Paydaşları karar alma sürecine katarak demokrasi kültürünü ve toplumsal bilinci güçlendirmek,
- Yerelde yaşanan sorunları önceleyerek, bu konularda çözüm arayışı içerisinde olmak,
- Yerel-bölgesel-ulusal-uluslararası bağlantıyı hızlı, güvenilir ve güçlü kılmak,
- Kentler arası rekabeti dışı dış bir yarış olmaktan çıkararak bütünleştirici ve iş birlikçi bir yapıya dönüştürmek,
- Uluslararası sözleşmelere uyum ve bu metinlerdeki şartları karşılayabilme açısından yerel yönetimlerin elini güçlendirmek,
- Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ni yerelde gerçekleştirebilecek pozisyona erişmek.

Türkiye de 1980’li yıllardan itibaren neoliberal politikaların yükselişiyile beraber yerel kalkınma çalışmalarına hız kazandırmış ve bugüne dek yapılan doğru-yanlış tüm uygulamalarla dikkat çekici bir pozisyona erişmiştir (Doğan, 2005: 78-79). Yine marka kent konusunda da yıllardır başta Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde çalışmalar yürütülmekte ve “*zengin kültürel ve doğal değerlere sahip kentlerimizin markalaştırılarak, turistler için bir çekim noktası haline getirilmesi*” vizyonuyla ortaya çalışmalar konmaktadır (Tek, 2009: 172). Marka kent kavramı söz konusu olduğunda bu coğrafyada pek çok yöre farklı özellikleriyle ön plana çıkmaktadır ve bunlar arasında merak uyandırıcı örneklerden birisi de Ahlat’tır.

Bitlis ilinin merkez hariç altı ilçesinden biri olan Ahlat kenti, tarihten bu yana gelen nevi şahsına münhasır yapısıyla farklı bilim dalları için her daim iyi bir inceleme sahası olmuştur.

Nitekim bu çalışma da küreselleşme, yerelleşme, yerel yönetim, yerel kalkınma kavramları üzerinde durduğu gibi kent, marka kent, sakin şehir gibi kavramlar üzerinde de durmaktadır. Bahsi geçen kavramlar ilgili makaleler, kitaplar, erişime açık dijital bilgi ve belgeler vb. kaynaklar aracılığıyla literatür taraması yoluyla incelenmektedir. Araştırmanın Ahlat özelinde gerçekleştirilen bölümü ise çalışmanın daha somut ve özgün bir görünüm kazanması açısından önemli görölmektedir. Gerek yukarıda bahsedilen kavramlar gerek Ahlat kentinin tarihi önemi, kültürel mirası, mimari yapıları, coğrafi özellikleri ve öne çıkan özellikleri literatür taraması vasıtasıyla ele alınmıştır. Marka kent ve yerel kalkınma kavramları hakkındaki farklı bakış açıları ile Ahlat kentinin marka kent olma yolundaki konumu ve yapması gerekenler ise gönüllü katılımcılara uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formu vasıtasıyla toplanan veriler neticesinde çalışmada yer bulmuştur. İlgili bilgilerin detayına ilerleyen bölümlerde yer verilmiştir.

2. YÖNTEM

Her araştırma, bir bilmeceyi yanıtlamayı yahut bir soruyu cevaplamayı amaçlayan ve bu uğurda seçtiği araştırma deseni vasıtasıyla farklı yollardan ilerleyen bir çalışma özelliği taşımaktadır (Neuman, 2022: 295). Bu doğrultuda incelemeyi amaç edinilen konuya yönelik tutumların ne yönde olduğunu ve çeşitliliğini görebilmek adına tercih edilmesi gereken araştırma yönteminin, nitel araştırma yöntemi olduğu kabul edilen bir gerçektir (Kumar, 2011: 175-176). Çalışma da bu noktada marka kent ve yerel kalkınma kavramlarını bir kez daha tanımlamayı ve Ahlat kenti özelinde bu kavramlar üzerinden bir araştırma yapmayı amaçladığından literatür taramasının yanında nitel araştırma yaklaşımının bir deseni olan durum araştırmasını (case study) benimsemiştir. Durum araştırması bir birey, bir topluluk, bir olay üzerinden yapılabileceği gibi bir yerleşim yeri aracılığıyla da hayata geçirilebilir (Kumar, 2011: 126). Nitekim bu çalışmada da araştırma deseni, Ahlat kenti üzerinden kurgulanmıştır.

Çalışmada ilk olarak literatür taraması yapıldığı söylenilmelidir. Tarama neticesinde ulaşılan ilgili yazılı ve dijital kaynaklar, yararlanılan bilgi ve belgeleri oluşturmuştur. Öte yandan çalışmayı zenginleştirmek ve özgünlüğünü artırmak amacıyla açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. 18 yaşından büyük, hayatının bir bölümünde Ahlat kentinde yaşamış ve kent hakkında edindiği bilgilerle çalışmaya değer katacağı kanısına varılmış olmak kaydıyla gönüllü katılımcıların görüşlerine söz konusu form aracılığıyla yer verilmiştir. Hazırlanan soruların geçerliği ve güvenilirliği, esas görüşmelere başlanmadan önce 3 ayrı kişi ile ön görüşme yapılarak test edilmiş ve form nihai halini almıştır. Her biri yaklaşık 15 dakika süren ve yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde 2'si kadın, 13'ü erkek toplam 15 katılımcıya; 5'i spesifik, 1 tanesi eklemek istedikleri bir şey olup olmadığı yönünde toplamda 6 soru yöneltilmiştir ve elde edilen cevaplar, görüşmeci tarafından not alınmıştır. Mülakat tekniğinin yapısı gereği araştırılan konu özelinde bilgi edinmek amacıyla yapılan görüşmeler, bir örneklemeden yola çıkarak evrene varma hedefinden çok, konu hakkında bir "öğretmen" olarak görülen görüşmeciden doğrudan bilgi edinme amacını taşımaktadır (Tekin, 2006: 102-104).

Katılımcıların cevapları sonrası elde edilen veriler, bilgisayar ortamına aktarılmış ve nitel ve karma veri analizinde yararlanılan MAXQDA programına yüklenmiştir. Bir metin yığınının içeriğindeki ortak noktaları tespit etmek amacıyla kullanılan içerik analizi (Türkdoğan ve Gökçe, 2018: 268), çalışmanın analiz aşamasında faydalandığı tekniktir.

Çalışma, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 26.06.2024 tarihli toplantısında alınan 2024/06/02 sayılı kararla etik kurul onayına sahiptir.

3. BULGULAR

Arkeolojik geçmişi Paleolitik ağ’a uzanan, Urartulardan Osmanlılara kadar pek çok uygarlığa ev sahipliği yapan ve Selçuklular döneminde altın yıllarını yaşayan Ahlat kenti; 1071 yılında Malazgirt Savaşı’nda Sultan Alparslan’ın ordusunun merkez ss olarak tercih edilmesiyle jeostratejik önemini de henüz o günlerde tescillemiş ve “*Türklerin, Anadolu’ya giriş kapısı*” unvanını üstlenmiştir (Sümer, 1989: 19; NTV, 2019; Ahlat Kaymakamlığı, 2024a).

Tarihi İpek Yolu güzergahında bulunan, Van Gölü’nün kuzeybatısında konumlanan; kuzeyine Bulanık ve Malazgirt ilçelerini, batısına Muş ilini, güneybatısına Tatvan ilçesi ile Bitlis ilini ve doğusuna ise Adilcevaz ilçesini alan Ahlat kenti, karasal iklim özelliklerini taşıyan bir coğrafya içerisindedir. Ancak tipik karasal iklim özelliklerinin aksine Ahlat, bozkırla kaplı bir görüntüden uzaktır. Kent, yıllık yağış oranının yüksek olması ve Van Gölü kıyısında bulunması nedeniyle senenin büyük bölümünde ziyaretçilerine yeşilin farklı tonlarını sunmaktadır (Kutlu Şehir Ahlat, 2024).

Şüphesiz kendine has bir kimliğe sahip olan Ahlat kenti; amacını “*bireyler arası etkileşimin yüksek olduğu, kendi kendine yetebilen, sahip olduğu doğal ve tarihi güzelliklerini kültürüyle harmanlayabilen bununla beraber altyapı sorununu aşmış, yenilenebilir enerji kaynaklarını benimsemiş, teknolojinin nimetlerinden faydalanan sürdürülebilir kentleri korumak ve ne çıkarmak*” olarak özetleyebileceğimiz İtalya menşeli Cittaslow hareketinin Türkiye’deki 25 temsilcisinden biridir. İtalyancada Şehir anlamına gelen “citta” ile İngilizcede yavaş anlamına gelen “slow” sözcüklerinin birleşimiyle isimlendirilen hareket, Türkçede “sakin Şehir” ya da “yavaş Şehir” kullanımlarıyla karşılık bulmaktadır (Alkan, 2020: 263, 271; Cittaslow Türkiye, 2024a; Cittaslow Türkiye, 2024b). Nitekim Ahlat, sakın Şehir yaklaşımının Türkiye’deki sayılı temsilcilerinden biri olarak öne çıktığı gibi yine Türkiye özelinde haritaya baktığımızda “en doğudaki sakın Şehir” olarak da göze çarpmaktadır. Günümüz küresel rekabet ortamı, kentler için markalaşmanın yolunun aslında yerel dinamikleri keşfetmek, korumak ve ön plana çıkarmakta saklı olduğunu ortaya koymaktayken (Uğuz ve Yalçın, 2017: 185-186); bu noktada Ahlat’ın, gücünü yerel kimliğinden alarak Cittaslow gibi uluslararası bir proje içinde de yer bulması markalaşma pozisyonunu güçlendirmektedir.

Ahlat’ın sahip olduğu doğal güzellikleri, tarihi eserleri ve taşıdığı kültüre dair semboller ile çıkış noktası Ankara Şehri olmak üzere Ahlat’a nasıl ulaşılabileceğine yönelik alternatif rotalar ve kentteki konaklama imknlarına aşağıda kısaca değinilmiştir:

- *Ulaşım:* Bitlis Şehir merkezine 62 kilometre uzaklıkta bulunan Ahlat kentine, karayolu aracılığıyla her ilden ulaşım mümkündür. Ankara Şehri ankaya ilçesinden başlanan ve Ahlat’ta sonlanan bir yolculukta en ideal rota 1115 kilometrelik bir mesafeye tekabül etmektedir (Karayolları Genel Müdürlüğü, 2024). Olası bir seyahat için havayolu tercih edildiğinde ise Ahlat veya Bitlis ilinin merkez dhil herhangi bir ilçesinde havaalanı/havalimanı bulunmadığı, bu imkna havaalanı/havalimanı bulunan evre iller olan Muş, Van, Diyarbakır, Batman, Bingöl, Siirt üzerinden ulaşılabileceği görülmektedir. Bu tür bir yolculuk tercih edildiğinde ilçeye karayolu vasıtasıyla devam edilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Bu nedenle Bitlis merkezine ve Tatvan ilçesine direkt servisi bulunan 110 kilometre uzaklıktaki Muş Sultan Alparslan Havalimanı ile 200 kilometre uzaklıkta bulunan Van Ferit Melen Havalimanı daha ideal bir yolculuk sunabilir (Kutlu Şehir Ahlat, 2024). Ek olarak transit Şehrin Van olarak belirlendiği bir rotada, Van-Tatvan arasında Van Gölü üzerinde hizmet veren Türkiye’nin en büyük iki feribotu, uçak yolculuğunun ardından deniz yolculuğu yapmak ve sıra dışı bir rotayı deneyimlemek isteyenler için fırsat sunmaktadır (Anadolu Ajansı, 2023). Bu yolculukta Tatvan-Ahlat arası yine karayoluyla geçilebilir. Son olarak Ankara’dan her hafta Salı ve Pazar günleri, Tatvan’dan ise her hafta Salı ve Perşembe günleri

hareket eden ve Ankara, Kayseri, Sivas, Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş, Tatvan güzergahında seyredip bu rotayı yaklaşık olarak 25 saat 17 dakikada kateden Van Gölü Ekspresi de demiryolu yolculuğunu deneyimlemek isteyenler için bir alternatif oluşturmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Taşımacılık, 2024). Tüm bu imkânlar dâhilinde kurumsal çerçeveden bakacak olursak destinasyon stratejisini planlarken, bu planlamanın daha efektif kılınabilmesi adına yerel paydaşları da sürece dahil etmek ve sürdürülebilirliği de gözden kaçırmamak önemlidir. Özetle güzergâh meselesini de yönetim ve sürdürülebilirlik ekseninde düşünmekte fayda vardır (Lucia ve Martini, 2012: 267-268).

- *Konaklama:* Elmastaş’ın yıllar önce yaptığı çalışmada ortaya koyduğu yöredeki konaklama imkânlarının gelişmemiş olduğu yönündeki tespiti, genel itibarıyla hâlâ geçerlidir ve bir problem olarak karşımızdadır (2001: 175). Bu hususta geçen yıllar içinde gerek hizmete giren kamu misafirhaneleri gerek Ahlat ve Tatvan’da açılan oteller vasıtasıyla bir gelişim yaşansa da hedefini marka kent olmak olarak belirleyen bir coğrafyanın ziyaretçileri için barınma gibi temel bir meseleyi artık sorun olmaktan çıkarması beklenmektedir.

- *Doğal Güzellikler:* Türkiye’nin en büyük gölü olan Van Gölü’ne boydan boya kıyısının olması, kentin doğal güzelliklerinden bahsedilirken ilk sırada sayılabilir. Bununla beraber bir volkanik oluşum olan Nemrut Dağı ve bu dağda biri sıcak biri soğuk suya sahip iki ayrı gölüyle, meraklısına balık tutma imkânı da sunan Nazik Gölü’yle, Neolitik Çağ’dan kalma mağara kümeleri olan Harabeşehir Kaya Yapılarıyla, 107 kuş ve 4 balık türüne ev sahipliği yapan Kuş Cenneti’yle ve Çarho adlı mevkiye yapılan Türkiye’nin en büyük Millet Bahçelerinden birine sahip olmasıyla Ahlat, oldukça dikkat çekici lokasyonlara sahiptir (NTV, 2021a; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024a; Ahlat Kaymakamlığı, 2024b).

- *Tarihi Eserler:* Ahlat kenti, yukarıda da görüldüğu üzere pek çok doğal güzelliğe sahip olsa da Türkiye’de ve dünyada tanınırlığını artıran esas husus, sahip olduğu tarihi eserlerdir. Dünyanın en büyük İslam mezarlığı olma özelliğine sahip ve UNESCO Dünya Kültür Mirası Geçici Listesi’nde yer alan Selçuklu Mezarlığı, Ahlat’la özdeşleşmiş ve kentin en önemli sembolü haline gelmiştir. “*Anadolu’nun Orhun Abideleri*” diye de anılan Selçuklu Mezarlığı’nın yanında Orta Asya Türk kültürünün bir ürünü olan kümbet biçimindeki anıt mezarlara da kentin pek çok noktasında rastlanabilmektedir. Emir Bayındır Kümbeti, Ulu Kümbet, Keşiş Kümbeti, Anonim Kümbet, Çifte Kümbet, Hasan Padişah Kümbeti, Hüseyin Timur Kümbeti, Emir Ali Kümbeti ve daha niceleri, yüzyıllardır ayakta olup günümüzde de ziyaretçilerini ağırlamaya devam etmektedir. Yine bu eserlerin yanında İskender Paşa Cami, Abdurrahmangazi Türbesi, Bayındır Köprüsü, Sahil Kalesi ve Çifte Hamam; şehirde görülmeyi bekleyen önemli noktalardan sadece birkaçıdır (Köşker, 2018: 196; Ahlat Kaymakamlığı, 2024c).

- *Kültürel Yapısı:* Bir açık hava müzesi görünümünde olan Ahlat kenti, hemen her sokağıyla farklı medeniyetlerden izler taşıdığını ispatlar niteliktedir. Yerleşkedeki kazılar neticesinde elde edilmiş ve Urartulardan, Romalılara; Romalılarından, Bizanslılara; Bizanslılardan, Selçuklulara ve son olarak Osmanlılara kadar uzanan pek çok medeniyete ait izleri taşıyan eserler, Selçuklu Mezarlığı’nın güneyinde konumlanan Ahlat Müzesi aracılığıyla görülebilmektedir (Elmastaş, 2001: 172; Köşker, 2018: 198). Hem Belh ve Buhara kentleriyle beraber Kubbet’ül İslam (İslam’ın Kubbesi) olarak anılan hem de “*Anadolu’nun kapısı, Türkiye’nin tapusu*” olarak kabul edilen Ahlat, Türk-İslam sentezinin en net biçimde görülebildiği kentlerdendir. Her yıl Ağustos ayının son haftası Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı himayesinde kentte düzenlenen kutlamalar da bu kültürü yaşatma noktasında önem arz etmektedir. Gastronomi alanında da *harse*, *turşu aşısı*, *erik aşısı*, *çortu aşısı* gibi mahalli yemekleriyle göz dolduran bir karneye sahip olan kent, dünyanın başka herhangi bir yerinde bulunmayan Van Gölü’ne özgü bir sazan türü olan *inci kefalı* balığını da

mutfağına katmasıyla dikkat çekici bir pozisyona ulaşmıştır (Ensari, 2021: 30; Ahlat Kaymakamlığı, 2024a; Ahlat Kaymakamlığı, 2024d). Ahlat, ilçeyi üne kavuşturan bastonculuk zanaatının da dünyadaki en önemli temsilcilerinden biridir. Hammadde olarak yörede yetişen ceviz ağacının tercih edildiği baston yapımında; kemik, manda ve koç boynuzlarına da yer verilmektedir. Türlü motifleri ve farklı süsleme sanatlarının kullanılmasıyla öne çıkan bastonlar, Türkiye’de olduğu kadar dünyada da rağbet görmektedir (Elmastaş, 2001: 172; Köşker, 2018: 198). Son olarak 2022 yılında “Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi”ne alınan, ilçede Nemrut Dağı’nın eteklerinden çıkartılan, geleneksel yöntemlerle işlenen ve mimari alanda kullanılan özel bir taş olan Ahlat taşı da kente kendine has bir görünüm kazandırmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024b).

Resim 4: Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı

Kaynak: NTVb, 2021

Pek çok platformda ve bu çalışmanın sonucunda da ulaşılan fikir, Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı’nın kentin simgesi olarak ön plana çıktığı yönündedir. Bu noktada mezar taşlarının kültürel miras kadar sanat tarihi açısından da önemli olduğunun farkında olmak (Açıkgözoğlu, 2009: 297) ve bu yönde taşları koruyucu ve yazıları çözümlenici bir proje yürütmek kente değer katacaktır.

Resim 5: Ahlat Kenti Manzarası

Kaynak: Kutlu Şehir Ahlat, 2024

Barındırdığı tarihi eserleriyle dikkat çeken Ahlat, Van Gölü’nden başlayarak yüksek noktalara kadar uzanan ve bu hat boyunca türlü doğal güzelliklere de ev sahipliği yapan bir şehir yapılanmasına sahiptir.

Resim 6: Çifte Kümbet

Kaynak: İhlas Haber Ajansı, 2022

Tıpkı Selçuklu Mezarlığı gibi Ahlat denince akla gelen bir diğer kültür ve tarih mirası da Orta Asya mimarisinin güzel örneklerini görebileceğimiz geneli Selçuklu devrinden kalma kümbetlerdir.

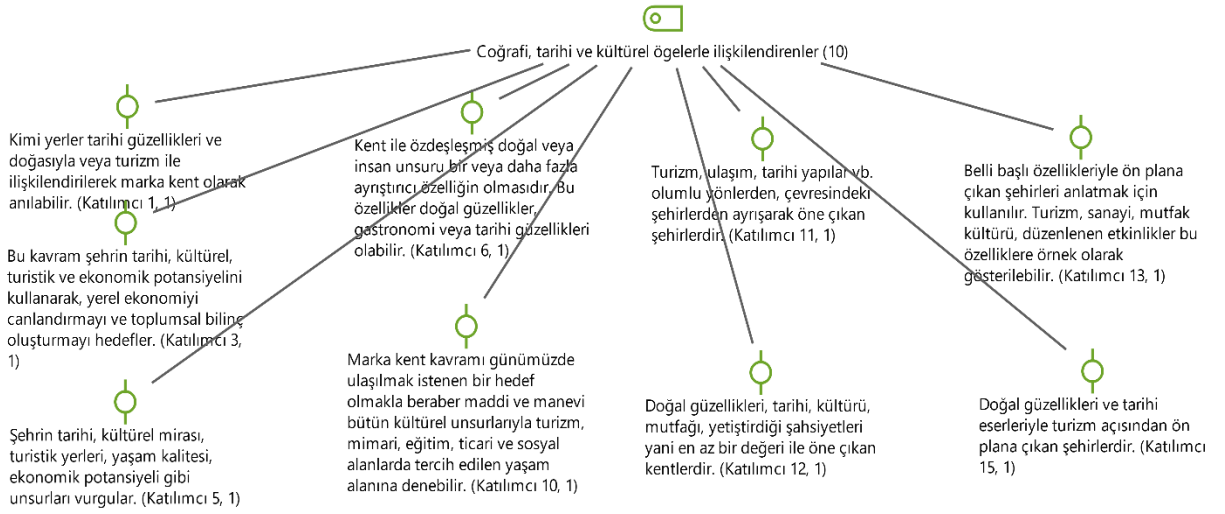

Resim 7: Bastonculuk

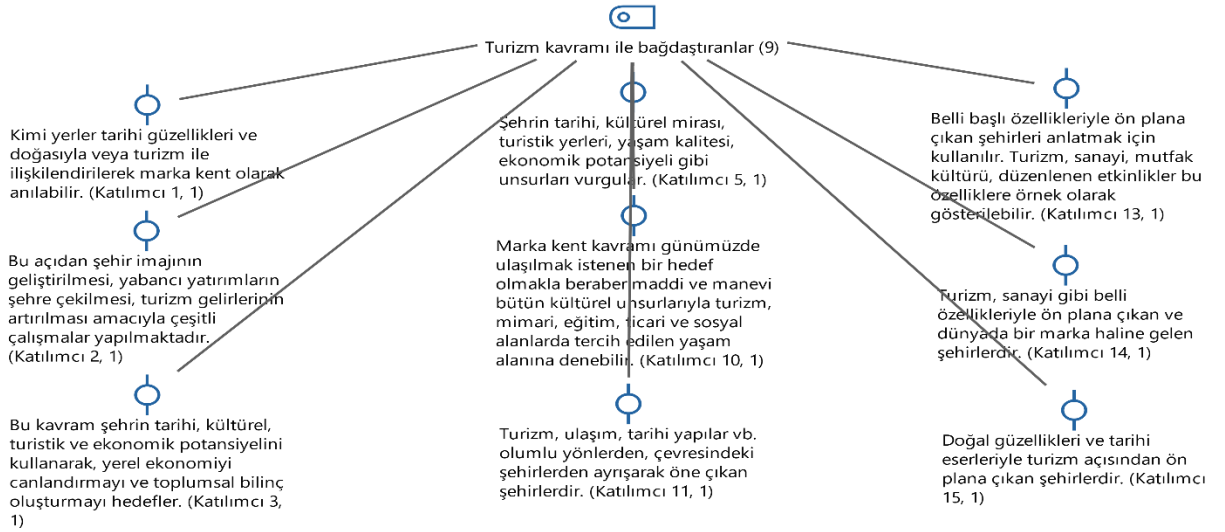
Kaynak: Anadolu Ajansı, 2022

Ahlat’ın imza ürünlerinden olan ve hem kalitesiyle uzun kullanım ömrü sunan hem de üzerinde taşıdığı farklı figürlerle simgesel değer taşıyan bastonlar, kentin bir diğer önemli sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır.

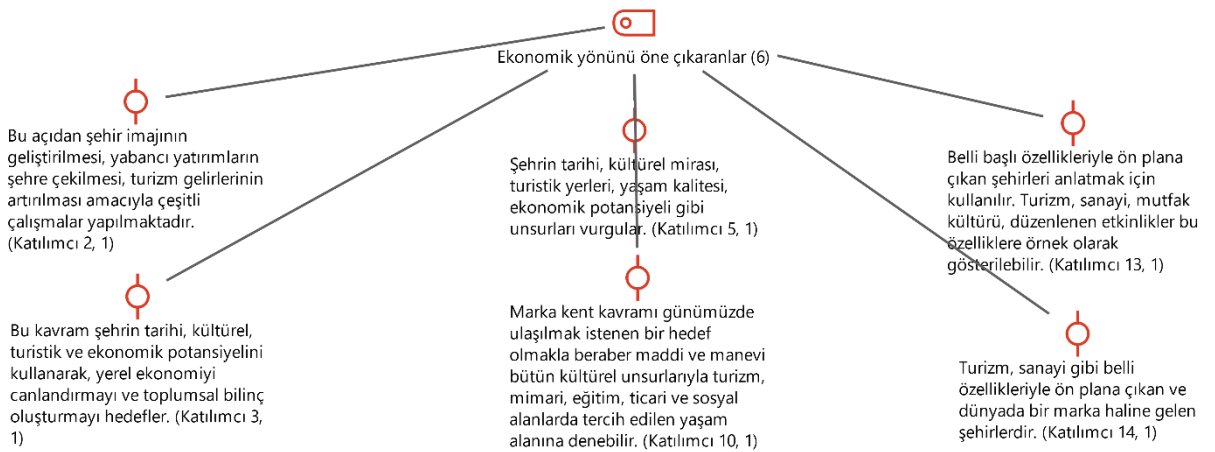
Bu bilgiler ışığında çalışmaya zenginlik katma adına marka kent, yerel kalkınma ve Ahlat kenti çerçevesinde hazırlanmış görüşme formu, bir önceki bölümde kendilerinden kısaca bahsedilmiş olan 15 gönüllü katılımcıya uygulanmış ve elde edilen bilgiler ışığında yapılan içerik analizi şu sonuçları vermiştir:

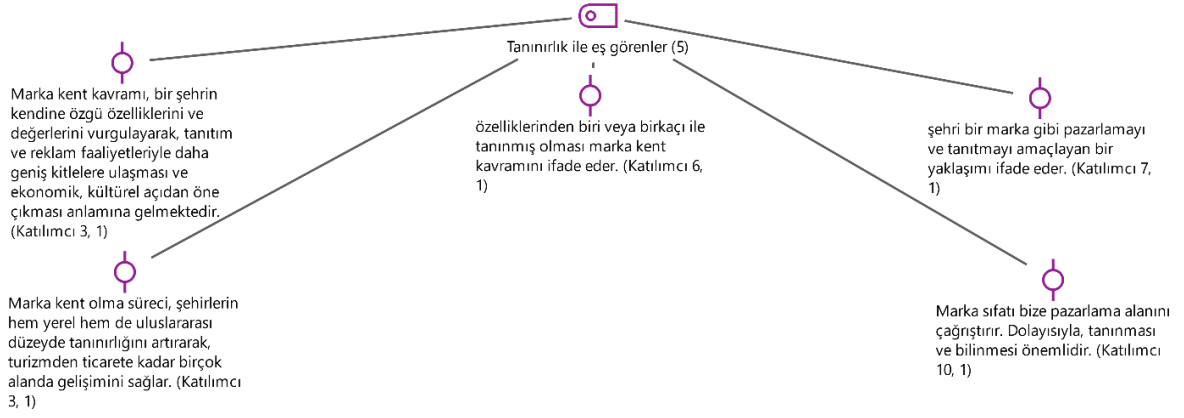
Şekil 1. “Marka Kent Kavramı Ne Anlam İfade Etmektedir?” Sorusuna Verilen Cevapların Analizi (Coğrafi, Tarihi ve Kültürel Öğelerle İlişkilendirenler)

Şekil 2. “Marka Kent Kavramı Ne Anlam İfade Etmektedir?” Sorusuna Verilen Cevapların Analizi (Turizm Kavramı ile Bağdaştıranlar)

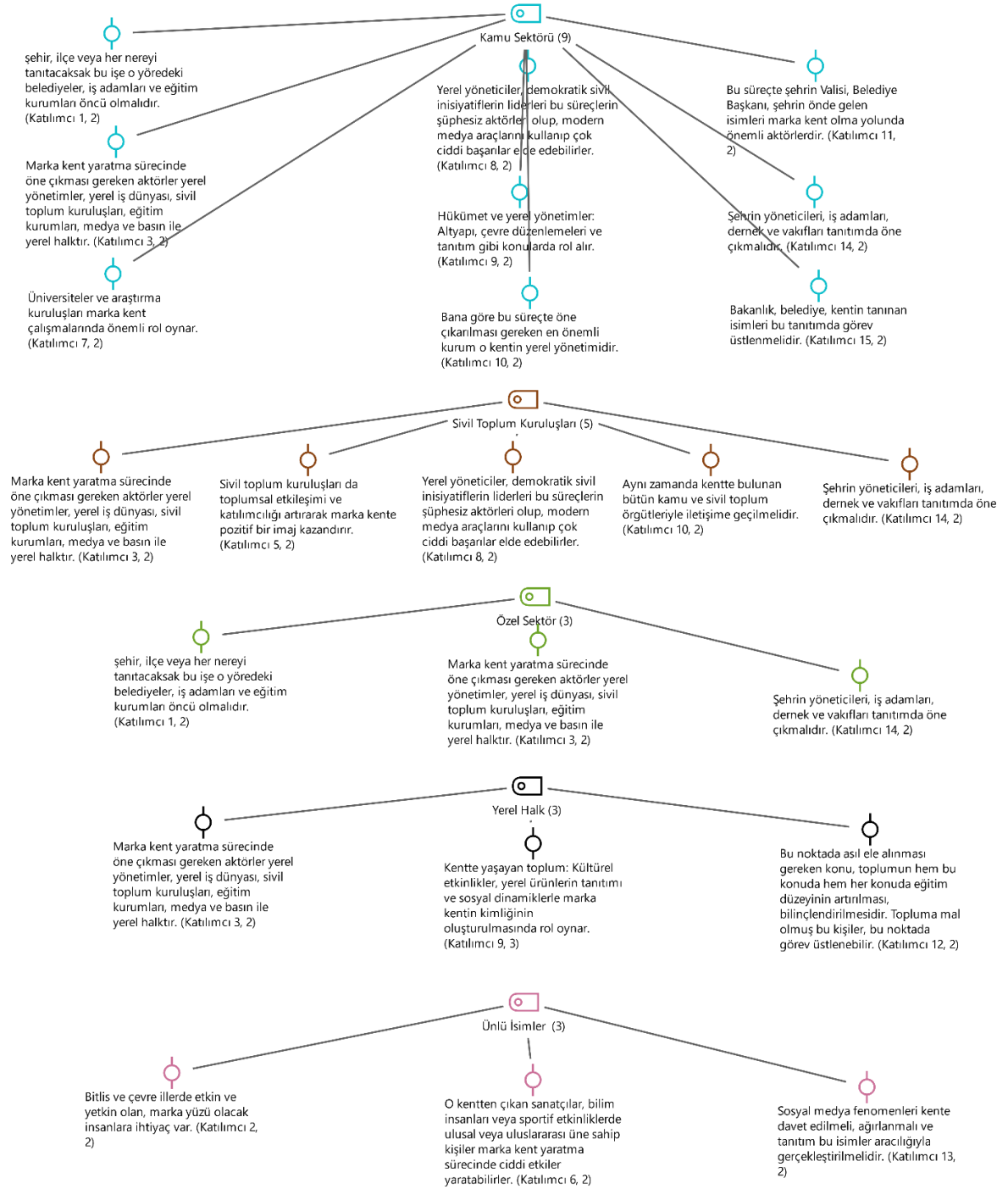

Şekil 3. “Marka Kent Kavramı Ne Anlam İfade Etmektedir?” Sorusuna Verilen Cevapların Analizi (Ekonomik Yönünü Öne Çıkarıcılar)

Şekil 4. “Marka Kent Kavramı Ne Anlam İfade Etmektedir?” Sorusuna Verilen Cevapların Analizi (Tanınırlık ile Eş Görenler)

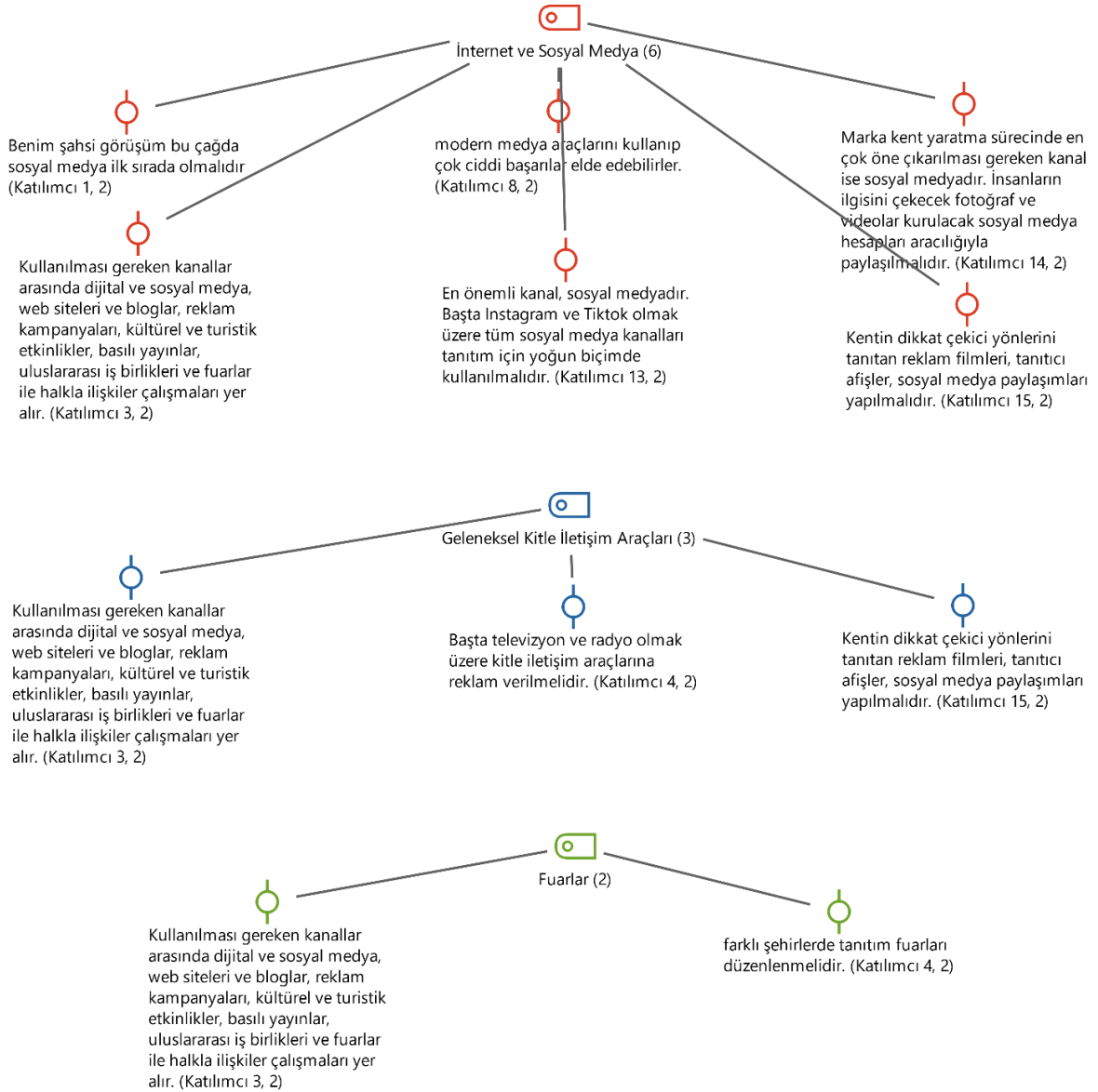
Katılımcılara yöneltilen ilk soru, “marka kent kavramı ne anlam ifade etmektedir?” şeklinde olup alınan cevaplar genel itibarıyla coğrafi, tarihi, kültürel öğeler; turizm kavramı, ekonomik kalkınma ve tanınırlığın artması çerçevesinde şekillenmiştir. Aynı katılımcıların, yaptıkları tanımlar içinde birden fazla öğeye yer verdikleri de görülmektedir. Örneğin Katılımcı 3, yaptığı geniş tanım neticesinde yukarıdaki dört tabloda da kendisine yer bulmuştur. Ya da bunun aksi olarak Katılımcı 7, yaptığı marka kent tanımını sadece bir kentin tanınırlığı üzerinden kurgulmuş ve tek bir grupta yerini almıştır. Yapılan tanımların özellikle coğrafi, tarihi ve kültürel öğeler ile turizm kavramı çerçevesinde toplandığı görülmektedir. Nitekim turizmin, özünde doğal kaynakları, çevresel faktörleri ve kültürel öğeleri de barındırdığı göz önünde bulundurulduğunda (Mutdoğan ve Öktem, 2024: 138) bu iki başlığın birbirinden tamamen ayrı düşünülmemeyeceği de açıktır. Bununla beraber marka kentin ekonomik yönüne ve bir tanıtım ve pazarlama faaliyeti olduğuna dair vurguların da fazla oluşu, bu tanımlara yönelik birer başlık açılmasını da gerektirmiştir.

Şekil 5. “Marka Kent Yaratma Sürecinde Öne Çıkması Gereken Aktörler Kimler ve Kullanılması Gereken Kanallar Hangileri Olmalıdır?” Sorusuna Verilen Cevapların Analizi (Öne Çıkması Gereken Aktörler)

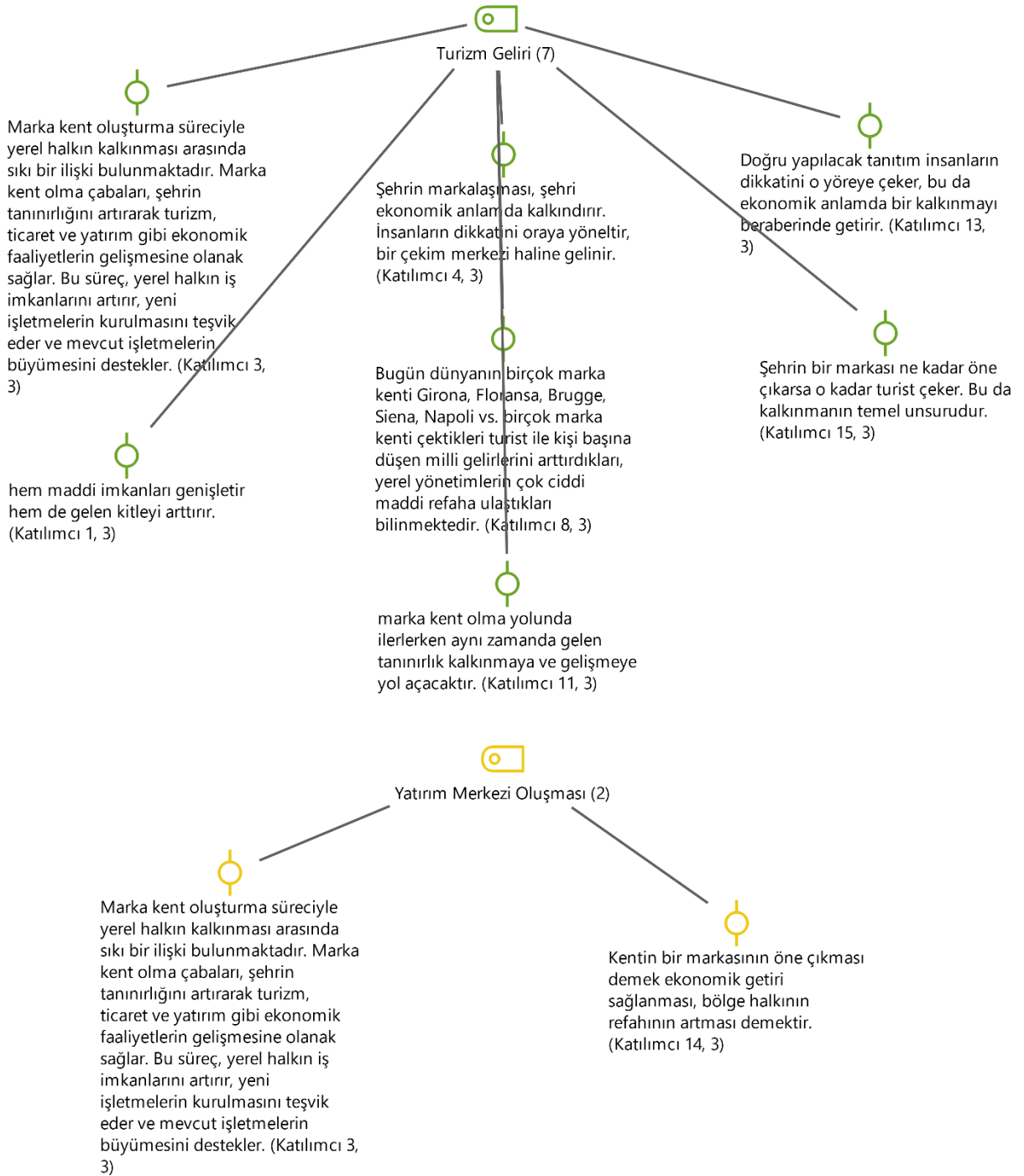
Katılımcılara 2. sorunun ilk bölümünde marka kent yaratma sürecinde öne çıkması gereken aktörlerin kimler olması gerektiği sorulmuştur. Başta kamu sektörü olmak üzere sivil toplum kuruluşları, özel sektör, yerel halk ve ünlü isimler gibi farklı cevapların alınması, çalışmanın yönetim konusuna da özel olarak değinmesine sebep olmuştur. Katılımcıların bir kısmının bu süreçte rol alması gereken aktörlere dair birden çok isim sıraladığı (Bk. Katılımcı 14); bir kısmının ise sadece bir aktöre odaklandığı (Bk. Katılımcı 12) görülmüştür.

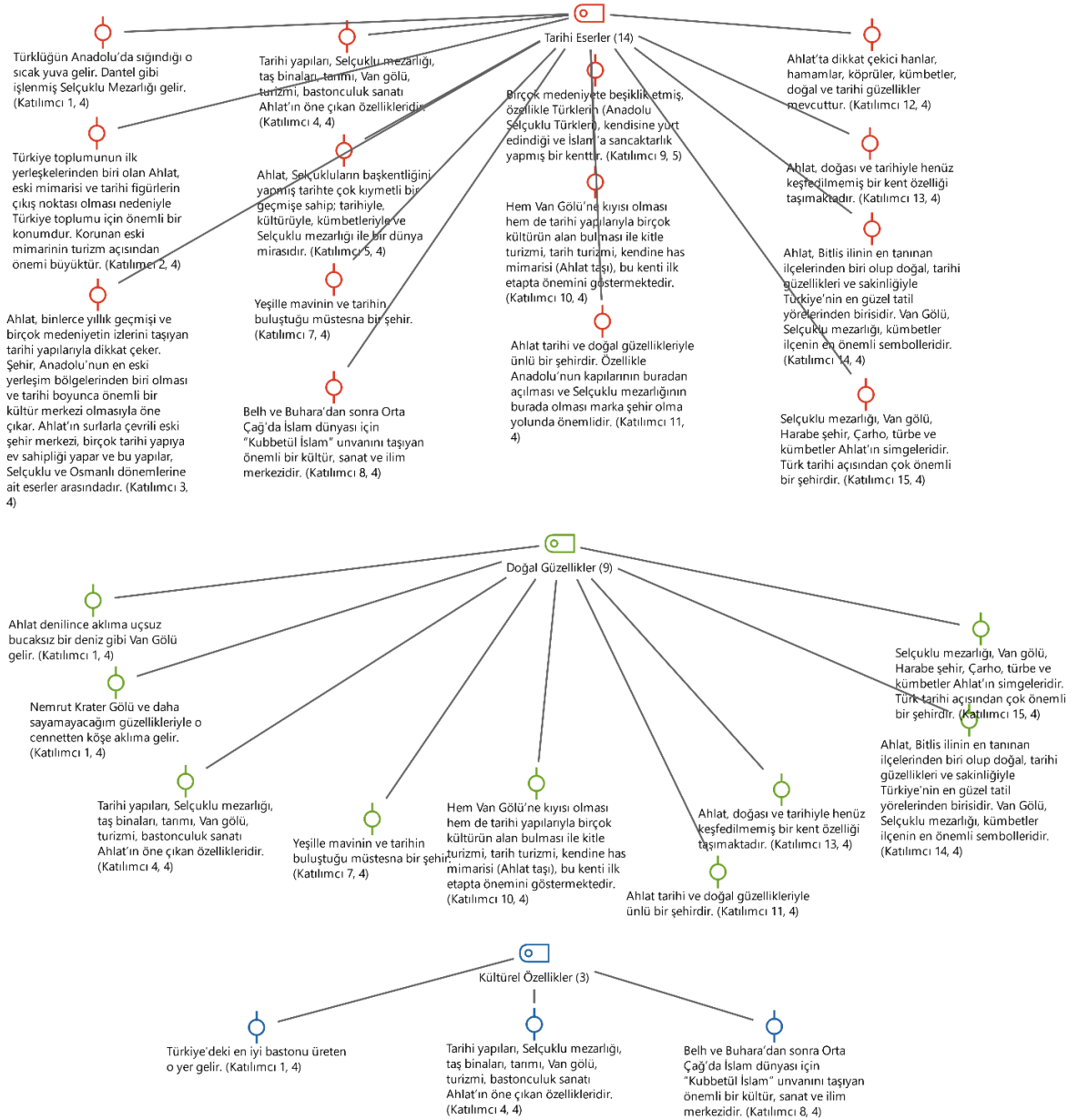
Şekil 6. “Marka Kent Yaratma Sürecinde Öne Çıkması Gereken Aktörler Kimler ve Kullanılması Gereken Kanallar Hangileri Olmalıdır?” Sorusuna Verilen Cevapların Analizi (Kullanılması Gereken Kanallar)

Katılımcılara, marka kent yaratma sürecinde kullanılması gereken kanallar sorulduğunda “internet ve sosyal medya” başlığı altında toplayabileceğimiz cevapların farkla ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Yine televizyon, radyo, gazete gibi geleneksel kitle iletişim araçlarının da katılımcıların bir kısmı tarafından tanıtım adına önemli görüldüğü varılan bir diğer sonuçtur. İki katılımcı ise marka kent sürecinde tanıtım fuarlarının önemine değinmiştir. Sonuç olarak cevapların ekseriyetini “internet ve sosyal medya” başlığının oluşturduğu olgusu üzerinden gidildiğinde, marka kent oluşturma sürecinde yeni medyanın gücünün öneminin de farkına rahatlıkla varılabilecektir.

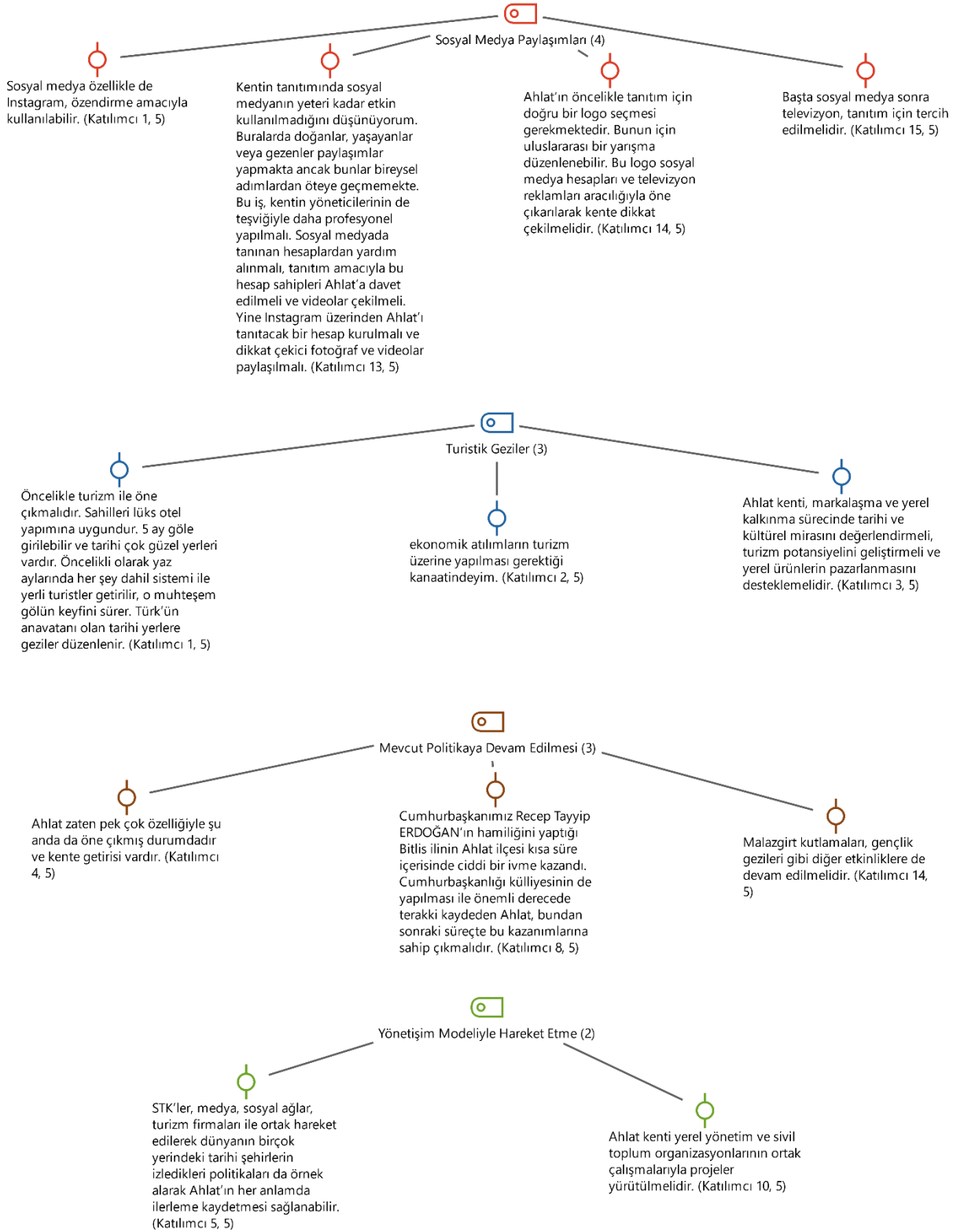
Şekil 7. “Marka Kent Yaratma ile Yerel Kalkınma Arasında Bir Bağlantı Var mıdır? Açıklayınız.” Sorusuna Verilen Cevapların Analizi

Görüşmenin tüm katılımcıları, kendilerine yöneltilen “Marka kent yaratma ile yerel kalkınma arasında bir bağlantı var mıdır? Açıklayınız.” sorusuna iki kavram arasında bir bağlantı olduğu yönünde cevap vermiştir. Katılımcıların bu cevabı sonrasında çalışma, marka kent ile yerel kalkınma arasındaki bağlantının kaynağını incelemiştir. Elde edilen sonuç, bir kentin turizm gelirlerinin, marka kent ile yerel kalkınma arasındaki bağı kuran en önemli faktör olduğu yönündedir. Ayrıca kentlerin, kamu sektöründen veya özel sektörden gelmesi fark etmeksizin aldığı yatırımlarla beraber markalaşmalarının ve kalkınmalarının önünün açıldığı da katılımcılarca değinilen hususlardandır.

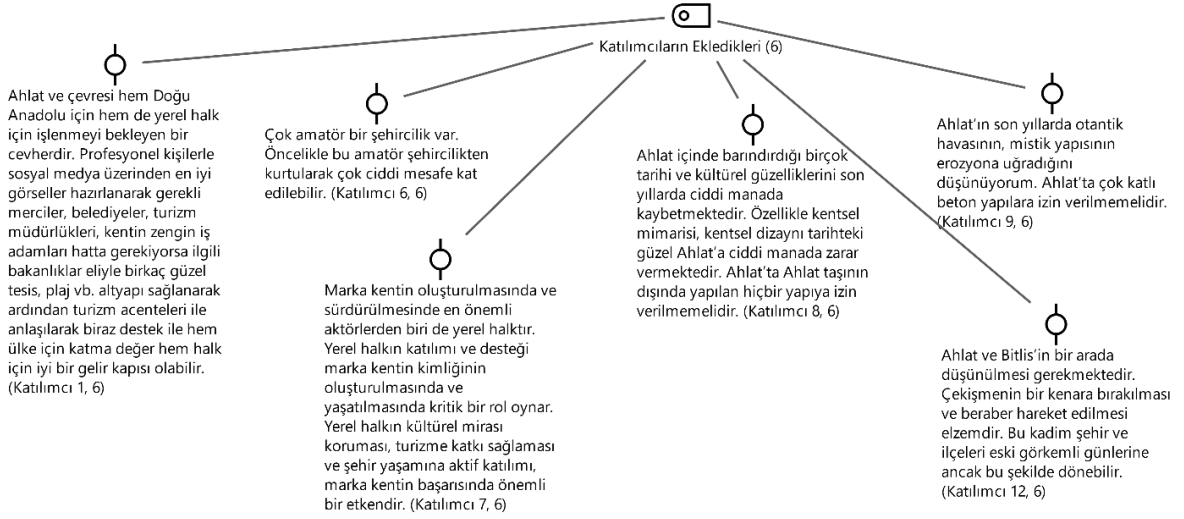
Şekil 8. “Ahlat Kentinin Anlam ve Önemi Nasıl İfade Edersiniz?” Sorusuna Verilen Cevapların Analizi

Katılımcılara yöneltilen 4. soru, “Ahlat kentinin anlam ve önemini nasıl ifade edersiniz?” şeklindedir ve bu soruyla katılımcıların Ahlat kentine bakış açıları irdelenmiştir. Alınan cevaplar; tarihi eserler, doğal güzellikler ve kültürel özellikler başlıkları altında toplanmıştır. Bu gruplandırma neticesinde Ahlat denince aklı öncelikle barındırdığı tarihi eserlerin geldiği görülmüştür. Tarihi eserler arasında ise özellikle Selçuklu Mezarlığı'nın ön plana çıktığı görülmektedir. Doğal güzellikler başlığı da katılımcıların fazlaca değinilen bir konu olmuştur. Bu başlık altında en çok Van Gölü'nden bahsedilmiştir. Son olarak bastonculuk sanatı, Ahlat taşı ve diğer tüm özellikleriyle beraber bir kültür merkezi olarak anılışı, Ahlat'ı kültürel özellikler noktasında da öne çıkarmaktadır.

Ahlat kentine markalaşma noktasında bir rota çizilebilir amacıyla hazırlanmış 5. soruda, katılımcılar tıpkı 2. soruda olduğu gibi “sosyal medya” cevabı altında yoğunlaşmıştır. Sosyal medya içerisinde de özellikle Instagram platformunun aktif ve profesyonel bir biçimde kullanılması gerektiği iki ayrı katılımcı tarafından değinilen bir husus olarak göze çarpmaktadır (Katılımcı 1, Katılımcı 13). Günümüz tatil planlarının şekillenmesinde, sosyal medyanın ne kadar etkili olduğu

(Çetinkaya, 2019: 174) ve bu durumun seyahat alanında da kendisini gösteren ve Türkçeye “gelişmeleri kaçırma korkusu” olarak çevirebileceğimiz “FoMO” (Fear of Missing Out) adı verilen bir fobiye dahi neden olduğu (Çetinkaya ve Şahbaz, 2019: 386-387) düşünüldüğünde katılımcılarca verilen cevapların kayda değer tavsiyeler içerdiği sonucuna varılabilir. Farklı katılımcılar tarafından verilen kente yönelik turistik geziler düzenlenmesi ve kamu, özel, sivil toplum iş birliğiyle hareket edilmesi gerektiğine dair cevaplar da ayrı alt başlıklar ile ele alınmıştır. Son olarak Ahlat’ın markalaşma ve kalkınma noktasında izlediği yolun doğru olduğuna ve bu politikaların devam ettirilmesine dar görüşleri olan katılımcıların verdiği cevaplar da “mevcut politikaya devam edilmesi” başlığı altında toplanmıştır.

Şekil 10. “Ekleme İstedığınız Başka Bir Şey Var mı?” Sorusuna Verilen Cevapların Analizi

Görüşme kapsamında katılımcılara son olarak eklemek istedikleri bir şey olup olmadığına dair bir soru yöneltilmiştir. Altı katılımcı bu soru doğrultusunda ekleme yapma gereği hissetmiştir. Katılımcı 1 verdiği cevapla, Ahlat’ın hem çevresi hem de Doğu Anadolu Bölgesi için önemi üzerinde durmuş; Katılımcı 7, marka kent yaratma sürecinde yerel halkın oynayacağı rolün altını çizmiştir. Katılımcı 12, Ahlat ilçesinin, bağlı olduğu Bitlis ilinden ayrı düşünülmemesi gerektiğini ve bu iki kent arasındaki rekabetin bir kenara bırakılarak iş birliği içinde hareket edilmesinin gerekliliğini vurgularken; Katılımcı 6, Katılımcı 8 ve Katılımcı 9 Ahlat kentinin kentleşme politikasında birtakım eksiklikler olduğu noktasında fikir beyan etmiştir.

4. SONUÇ

Çalışmaya başlarken yapılan literatür taramasında marka kent kavramının, ekseriyetle turizm başlığı altında incelendiği görülmüş, yine yapılan görüşmeler neticesinde de marka kent ifadesinin akıllara doğrudan turizm sözcüğünü getirdiği ve bu iki kavramın birbiriyle bağdaştırıldığı sonucuna varılmıştır (Katılımcı 1, 2, 3, 5, 8, 10, 11, 13, 14, 15). Bu genel kanı yanlış olmamakla beraber marka kent kavramının, neoliberalizmin ve küreselleşme akımının bir ürünü olduğu ve tıpkı turizm gibi ulaşım, altyapı, tarım, sanayi, eğitim, sağlık vb. pek çok faktör üzerinden de okunabileceği hususunun bilincinde olmakta fayda vardır. Tüm bu sayılan alanlar, yerel kalkınma kavramıyla alakalıdır ve bu durum marka kent ile yerel kalkınma arasında doğrudan bir ilişki olduğunu gözler önüne sermektedir. Nitekim çalışmadaki tüm katılımcılar da bu yönde bir ilişkinin olduğu konusunda olumlu görüş beyan etmiştir.

Marka kent ifadesi, literatürün gözde konularından olan ve çalışma içerisinde de bahsedilen yönetim kavramıyla da oldukça yakın ilişki içerisinde. Yönetimde tekçi yaklaşımın aksine kamu sektörü, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve diğer paydaşların da katılımıyla ortak aklın ürünü olan kararı ortaya koymayı ve uygulamayı amaçlayan yönetim yaklaşımı, marka kent yaratma ve yerel kalkınma sürecinde de önemini farkına varılması gereken bir husus olarak karşımızda durmaktadır. Katılımcılara yöneltilen “marka kent yaratma sürecinde öne çıkması gereken aktörler kimler ve kullanılması gereken kanallar hangileri olmalıdır?” sorusuna da merkezi hükümet temsilcileri, yerel yönetim organları, sivil toplum kuruluşları, yerel halk, sosyal medya kullanıcıları gibi pek çok cevap verilmesi de bu önerimizi destekler niteliktedir. Köşker’in çalışmasında değindiği Ahlat’ın kültür turizmi açısından önemli bir destinasyon olduğu ancak tanıtım noktasında genellikle kamu bürokrasisinden faydalandığı bu nedenle de potansiyelini kullanma noktasında eksiklerinin olduğu yönündeki görüşü bizce de doğrudur (2018: 200-202). Bu çalışmanın kaynak kısmında da yararlandığı Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Ahlat hakkında hazırladığı dokümanlar, Ahlat Kaymakamlığı resmî web sayfasında yer alan kenti tanıtıcı bölümler, Ahlat Belediyesi’nin ilçe tanıtımına katkı sağlamak amacıyla Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı’nın (DAKA) desteğiyle kurduğu “Kutlu Şehir Ahlat” web sitesi hem Köşker’in çalışmasının hem de bu çalışmanın tespitini destekler niteliktedir. Görüşme katılımcılarının da bu yönde fikir beyan ettiği ve bir tanıtım aracı olarak daha profesyonel bir sosyal medya kullanımına ihtiyaç duyulduğu noktasında görüş belirttiği verilen cevaplarla mevcuttur (Katılımcı 1, 3, 5, 8, 13, 14, 15). Ayrıca 15 kişilik bir katılımcı grubunda 3 ayrı katılımcının, Ahlat ilçesinin kentleşme noktasında problemlerinin olduğunu belirtmesi de çalışmanın dikkat çekici bir diğer sonucudur (Katılımcı 6, 8, 9). Tüm bunlarla beraber çalışma yazarlarının gerçekleştirdikleri Ahlat ziyareti sonrasında, kentin tarihi eserlerinin tanıtıcı ve bilgilendirici levhaları konusunda eksiklikler olduğu noktasında tespitleri mevcuttur. Başta Selçuklu Mezarlığı olmak üzere pek çok tarihi eser, statik bilgileri içeren bilgilendirme levhalarına ve hatta teknolojinin imkânlarını kullanarak ziyaretçilere daha dinamik ve zengin bir içerik sunan kiosk cihazlarına ihtiyaç duymaktadır.

Çalışma sürecinde, marka kent oluştururken üzerinde fazlasıyla durulan rekabet kavramının da tanımını bu noktada yeniden yapmanın faydalı olacağı görülmüştür. Bu alandaki bir rekabetin, spor müsabakalarındaki yarışmacıların diğerlerini yenmek, üstün gelmek adına gösterdiği hırstan farklı bir yaklaşım gerektirdiği açıktır. Bir çekişmeden ziyade ortaklaşa hareket, ayrıştıracı tutumdan ziyade bütünleştirici yaklaşım ve birbirini aşağı çekmek yerine, belirli değerler çerçevesinde beraber yükselmek üzerine yapılan bir tanım, doğru rekabet anlayışının da katalizörü işlevi görebilir. Birçok katılımcının da bu tarzda ifadelerinin olduğu; bu ifadelerin Ahlat kentini, Bitlis ilinin ve Doğu Anadolu Bölgesi’nin hatta Türkiye’nin kalkınmasından ayrı düşünmemek gerektiğine dair bir yaklaşım barındırdığı görülmüştür (Katılımcı 1, 2, 6, 7, 10, 12, 14). Haliyle Ahlat ve çevre il ve ilçelerin yerel yönetim birimlerinin birbirlerini destekleyici adımlarla kolektif biçimde hareket edilen projeler ortaya koyması, güçlü bir kalkınmanın da önünü açacaktır.

Sonuç olarak marka kent yaratma süreci ile yönetim yaklaşımı arasında doğrudan bir ilişki olduğu açıktır. Başta yerel yönetimler olmak üzere kamu kurumlarının, özel sektör temsilcilerinin, sivil toplum kuruluşlarının ve diğer tüm paydaşların katılımı, marka kent yaratma sürecinde mühim bir rol oynamaktadır. Doğru marka kent planlama ve uygulaması, bir bölgedeki sosyal ve ekonomik kalkınma olarak tanımlayabileceğimiz yerel kalkınmanın da önemli besleyicilerindedir. Görülmektedir ki markalaşma, kalkınmayı; kalkınma ise markalaşmayı olumlu anlamda tetiklemektedir. Teorik inceleme sonrası varılan bu tespitler, çalışmanın Ahlat özelinde gerçekleştirilen uygulama ayağıyla da desteklenmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde katılımcılardan elde edilen cevaplar, yukarıda bahsedilen marka kent-yönetişim ve marka kent-yerel kalkınma ilişkisini doğrular niteliktedir. Ayrıca Ahlat’ın sahip olduğu doğal ve tarihi

güzellikler, başta Selçuklular olmak üzere ev sahipliği yaptığı birçok medeniyetten taşıdığı kültürel izler, uluslararası boyutta tescil edilmiş sakin şehir yaşamı; kenti, ideal bir markalaşma noktası haline getirmektedir. Nitekim başta kamu kurum ve kuruluşlarının katkılarıyla son yıllarda bu yönde adımlar atıldığı da gözle görülür bir gerçektir. Bu noktada önerimiz, büyük bir şevkle başlanmış bu etkinliklerin etkinliği ve verimliliğinin artırılarak devam etmesidir. Etkinliğin ve verimliliğin artırılması ise tanıtım faaliyetlerinde sosyal medyanın gücünü yadsımadan tüm paydaşların planlama, karar alma ve uygulama mekanizmalarına dâhil edilmeleriyle mümkün olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Yazarlar bu çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Peer Review: Externally peer reviewed.

Conflict of Interest: The authors declared that they have no conflict of interest.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Authors Contributions: The authors contributed equally to this study.

KAYNAKÇA

- Açıkgozöğlu, A. S. (2009). Mezar Taşı Çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7(14), 297-314
- Ahlat Kaymakamlığı (2024a). Ahlat-Selçuklu. 17.06.2024 tarihinde <http://www.ahlat.gov.tr/ahlat-selcuklu> adresinden alındı
- Ahlat Kaymakamlığı (2024b). Tarihi ve Turistik Değerlerimiz. 18.06.2024 tarihinde <http://www.ahlat.gov.tr/tarihi-ve-turistik-değerlerimiz> adresinden alındı
- Ahlat Kaymakamlığı (2024c). 18.06.2024 tarihinde <http://www.ahlat.gov.tr/turbe-ve-kumbetler> adresinden alındı
- Ahlat Kaymakamlığı (2024d). Yöresel Yemekler. 19.06.2024 <http://www.ahlat.gov.tr/yoresel-yemekler> adresinden alındı
- Akpınar, İ. E.; Öktem, M. K. ve Küçük, H. (2020). Bra ve Vize Şehirlerinin Melbourne İlkeleri Bağlamında Karşılaştırılması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 18(36), 275-307
- Alkan, A. (2020). Yerel Paydaşların Cittaslow Şehir Ağına Yönelik Algı ve Tutumlarına İlişkin Bir Araştırma: Ahlat Cittaslow Şehir Örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 261-280
- Anadolu Ajansı (2022). Bitlisli usta 24 Oğuz boyuna ait tamgaları Ahlat bastonuna işliyor. 27.06.2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/bitlisli-usta-24-oguz-boyuna-ait-tamgalari-ahlat-bastonuna-isliyor/2724685> adresinden alındı
- Anadolu Ajansı (2023). Türkiye'nin en büyük feribotları Van Gölü'nde taşımacılığı canlandırdı. 20.06.2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiyenin-en-buyuk-feribotlari-van-golunde-tasimaciligi-canlandirdi/3006544> adresinden alındı
- Avcılar, M. Y. ve Kara, E. (2015). Şehir Markası Kavramı ve Marka Şehir Yaratma Stratejilerine Yönelik Literatür İncelemesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 34, 76-94
- Bilgin, M. (2002). Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller Bölgesi Uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 313-330
- brandhk.gov.hk (2024). 17.06.2024 tarihinde <https://www.brandhk.gov.hk/> adresinden alındı
- Cittaslow Türkiye (2024a). Cittaslow Türkiye Ağı. 21.06.2024 tarihinde <https://cittaslowturkiye.org/tr/uye-kentler/> adresinden alındı
- Cittaslow Türkiye (2024b). Cittaslow Felsefesi. 21.06.2024 tarihinde <https://cittaslowturkiye.org/tr/cittaslow-hareketi/> adresinden alındı
- Çamur, E. G. (2018). Küreselleşme ve Yerelleşme Tartışmalarında Üç Hibrit Kavram: Glokalleşme, Küre-Kentleşme, Küre-Büyüme. Veysel Erat, Cengiz Ekiz ve İbrahim Arap (Ed.) *QUO VADIS: Kamu Yönetimi* içinde (295-307). Ankara: Nika Yayınevi
- Çetin, M. (2007). Yerel Ekonomik Kalkınma Yaklaşımı ve Uluslararası Organizasyonlar. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(1), 153-170
- Çetinkaya, F. Ö. (2019). Sosyal Medya ve Turizm 4.0. Mete Sezgin, Seda Özdemir Akgül ve Ayşe Atar (Ed.) *Turizm 4.0. (Dijital Dönüşüm)* içinde (173-184). Ankara: Detay Yayıncılık
- Çetinkaya F. Ö. ve Şahbaz, R. P. (2019). Sosyal Medyada Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun Kişinin Tatil Satın Alma Niyetine Etkisi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 383-402
- Çiftçi, L. ve Öktem, M. K. (2022). *Kamu Yönetimi Dönüşümü Sürecinde Eğitim Reformları*. Ankara: Gazi Kitabevi
- Diesendorf, M. (1999). Sustainability and Sustainable Development. Benveniste, D., Griffiths, J. ve Sutton, P. (Ed.). *Sustainability: The corporate challenge of the 21st century*. Sydney: Allen & Unwin
- Doğan, A. E. (2005). Neo-Liberal Belediyeciliğin Çelik Zırhı: Yerel Kalkınma. *Mülkiye Dergisi*, 29(246), 77-88
- Eğilmez, M. (2012). Büyüme Başka Şey Gelişme Başka. 20.06.2024 tarihinde <https://www.mahfiegilmez.com/2012/09/buyume-baska-sey-gelisme-baska.html> adresinden alındı

- Elmastaş, N. (2001). Ahlat Yöresi'nin Turizm Potansiyeli. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 3(1), 153-182
- Ensari, B. (2021). *Ahlat Dil ve Kültür*. İstanbul: Quantum Ajans
- Eroğlu, H. T. (2010). Sürdürülebilir Yerel Kalkınma ve Kent Konseyleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(26), 44-55
- Eryılmaz, B. (2018). *Kamu Yönetimi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları
- Gökçe, G. (1999). Yerel Yönetim ve Demokrasi İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 53-77
- Güzelsarı, S. (2004). Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları. Mustafa Kemal Öktem ve Uğur Ömürgönülşen (Ed.) *Kamu Yönetimi Gelişimi ve Güncel Sorunları* içinde (85-137). Ankara: İmaj Kitabevi
- İçellioğlu, C. Ş. (2014). Kent Turizmi ve Marka Kentler: Turizm Potansiyeli Açısından İstanbul'un SWOT Analizi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 37-55
- İhlas Haber Ajansı (2022). Kubbeleri beyaza bürünen Ahlat kümbetlerinden masalsi görüntüler. 27.06.2024 tarihinde <https://www.ih.com.tr/foto-kubbeleri-beyaza-burunen-ahlat-kumbetlerinden-masalsi-goruntuler-24541?sayfa=2> adresinden alındı
- iloveny.com (2024). 17.06.2024 tarihinde <https://www.iloveny.com/> adresinden alındı
- Kaypak, Ş. (2013). Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Markalaşması ve "Marka Kentler". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 335-355
- Karayolları Genel Müdürlüğü (2024). Mesafe Sorgulama. 20.06.2024 tarihinde <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Uzakliklar/ilcedenIlceyeMesafe.aspx> adresinden alındı
- Kavaratzis, M. (2004). From City Marketing to City Branding: Towards A Theoretical Framework for Developing City Brands. *Place Branding and Public Diplomacy*, 1, 58-73
- Keleş, R. (2021). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi
- Kim, C. K. (2014). Public Administration in the Age of Globalization. *International Public Management Review*, 9(1), 39-55
- Köşker, H. (2018). Ahlat'ın Kültürel Turizm Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma. *Mukaddime*, 9(1), 189-208
- Kumar, R. (2011). *Research Methodology A Step-By-Step Guide for Beginners*. Los Angeles: SAGE Publications
- Kutlu Şehir Ahlat (2024). 20.06.2024 tarihinde <https://kutlusehirahlat.org.tr/index.html> adresinden alındı
- Lucia, M. D. ve Martini U. (2012). Destination Governance Marginal Rural Areas in Europe. Eduardo Fayos Sola (Ed.). *Knowledge Management in Tourism: Policy and Governance Applications* içinde (265-282). Bingley: Emerald Group Publishing Limited
- Maude, A. ve Beer, A. (2000). Regional Development Agencies in Australia. *The Town Planning Review*, 71(1), 1-24
- Mutdoğan, S. ve Öktem, M. K. (2024). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Turizm Olanaklarının Geliştirilmesi: Kuşadası Örneği. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 33(2), 135-162
- Nalbant, A. (1997). *Üniter Devlet - Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- National Geographic (2017). 7 Magical Places to View Auroras. 18.06.2024 tarihinde <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/7-aurora-destinations> adresinden alındı
- Neuman, W. L. (2022). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. Özlem Akkaya (Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi
- NTV (2019). Türklerin Anadolu'ya giriş kapısı 'Ahlat' ziyaretçilerini bekliyor. 20.06.2024 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/seyahat/turklerin-anadoluya-giris-kapisi-ahlat-ziyaretcilerini-bekliyor, Jirs7mUaUmKJwesuXmN7g> adresinden alındı

- NTV (2021a). Türkiye'nin 2. büyük millet bahçesi: Sultan Alparslan Otağı. 21.06.2024 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/turkiyenin-2-buyuk-millet-bahcesi-sultan-alparslan-otagi.rD8w60um7EiE25ydahYlpw/lbfV4lpuF0WFWk2vrAoFwA> adresinden alındı
- NTV (2021b). Anadolu'nun Orhun Abideleri: Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı. 27.06.2024 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/anadolunun-orhun-abideleri-ahlat-selcuklu-meydan-mezarligi.CGnseDV--kGneri063TrtO/JvJpjRSAYU-f2ULFPd6mZA> adresinden alındı
- Oktağ, T. (2022). *Yerel Yönetimler*. Ankara: İdealKent Yayınları
- Okumuş, E. (1999). İbn Haldun ve Osmanlı'da Çöküş Tartışmaları. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 6, 183-209
- Ökmen, M. (2005). Küreselleşme Sürecinde Yerelleşme Eğilimleri ve Yerel Yönetimler. Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik (Ed.) *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar I / Reform* içinde (539-565). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Öktem, M. K. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Yönetişimi. Ezgi Seçkiner Bingöl (Ed.). *Kamu Yönetiminde Katılım Üzerine Güncel Tartışmalar* içinde (379-410). Ankara: Gazi Kitabevi
- Sümer, F. (1989). Ahlat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2, 19-22
- Swinburn, G.; Goga, S. ve Murphy, F. (2006). Local Economic Development: A Primer Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans. 21.06.2024 tarihinde <https://www.shareweb.ch/site/EI/Documents/PSD/Topics/Local%20Economic%20Development/Worldbank%20-%20Local%20Economic%20Development%20-%202006.pdf> adresinden alındı
- T.C. Devlet Demiryolları (2024). 19.06.2024 tarihinde https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/tr/ana_hat_tren/detay/7 adresinden alındı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2024a). Ahlat. 19.06.2024 tarihinde <https://bitlis.ktb.gov.tr/TR-56224/ahlat.html> adresinden alındı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2024b). Geleneksel Ahlat Taş İşçiliği. 19.06.2024 tarihinde <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-345160/geleneksel-ahlat-tas-isciligi.html> adresinden alındı
- Tek, M. (2009). Kamu Yatırımlarında Turizmin Yeri, Türkiye Turizm Stratejisi 2023'de Marka Kentler Projesi: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 169-184
- Tekin, H. H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 101-116
- Türkdoğan O. ve Gökçe, O. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*. Konya: Çizgi Kitabevi
- Türk Dil Kurumu (2024). Güncel Türkçe Sözlük. 19.06.2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Uğuz, H. E. ve Yalçın, E. (2017). Kentin Ekonomi Politikası: Neoliberalizmin Marka Kentleri. Bünyamin Ayhan, Mustafa Ay, Selahattin Aşşaroğlu ve Şerife Akpınar (Ed.) *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları 2017* içinde (182-189). Konya: Çizgi Kitabevi
- Yılmaz, V. ve Eşşan, N. Ç. (2019). Yerel Kalkınma Aktörlerinin Yerel Kalkınma Yaklaşımı Perspektifinde İncelenmesi. *R&S Research Studies Anatolia Journal*, 2(7), 342-359
- Yurdakul, İ. (2020). Küreselleşen Dünyada Marka Kent Olgusu ve Tasarım Çalışmaları. Uğur Sadioğlu, Mustafa Kemal Öktem ve Uğur Ömürgönülşen (Ed.) *Sanayileşme ve Göç Kıskaçında Kent ve Çevre Yönetimi Üzerine Yazılar II* içinde (307-320). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları

SOSYAL HİZMETİN AFET YÖNETİMİNDEKİ ROLÜ: KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Sebahattin KOÇ*

Ayşe KAYAALP**

ÖZET

Bu makalede, sosyal hizmet uzmanlarının afet yönetimindeki önemi Kahramanmaraş Depremleri üzerinden incelenmiştir. Makalenin amacı, sosyal hizmet uzmanlarının afet yönetimindeki rolünü vurgulamaktır. Sosyal hizmet uzmanları afetzedelerin desteklenmesi, toplumun dayanıklılığının artırılması ve afet sonrası toparlanma sürecinin yönetilmesinde kritik bir öneme sahiptir. Çalışmada nitel görüşme yöntemi olan yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışmada sosyal hizmet uzmanı olarak görev yapan ve yaşanan afet sonrası deprem bölgesine görev yapmaya giden 12 katılımcı ile yüz yüze görüşülmüştür. Verilerin analizinin ardından elde edilen bulgular doğrultusunda afetlerde sosyal hizmet uzmanının rolü, koordinasyon, afetlerde dayanıklılığın artırılmasında sosyal hizmet uzmanının rolü, psikososyal destek, hazırlık, çözümler açısından önemli yöntemler ve öneriler üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, sosyal hizmet uzmanlarının, afetzedelerin duygusal, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamada rol aldığı ve toplumun afetlere karşı hazırlıklı olmasına yönelik bilinçlendirme faaliyetlerine katkı sağladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet Uzmanları, Afet, Afet Yönetimi, Kahramanmaraş Depremleri.

THE ROLE OF SOCIAL SERVICES IN DISASTER MANAGEMENT: AN APPLICATION ON HEROMARAŞ EARTHQUAKES

ABSTRACT

In this article, the importance of social workers in disaster management is analyzed through Kahramanmaraş Earthquakes. The aim of the article is to emphasize the role of social workers in disaster management. Social workers have a critical role in supporting disaster victims, increasing the resilience of the society and managing the post-disaster recovery process. Structured interview technique, which is a qualitative interview method, was used in the study. Face-to-face interviews were conducted with 12 participants who worked as social workers and went to the earthquake region after the disaster. In line with the findings obtained after the analysis of the data, the role of social workers in disasters, coordination, the role of social workers in increasing resilience in disasters, psychosocial support, preparation, important methods and suggestions in terms of solutions were emphasized. As a result, it was seen that social workers play a role in meeting the emotional, psychological and social needs of disaster victims and contribute to awareness-raising activities to ensure that the society is prepared for disasters.

Keywords: Social Workers, Disaster, Disaster Management, Kahramanmaraş Earthquakes.

*Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, skoç@beu.edu.tr, 0000-0002-1911-445X

**YL Öğrenci, Bitlis Eren Üniversitesi, shuaysekayaalp@gmail.com, 0009-0005-1507-2642

1. GİRİŞ

Dünya her zaman beklenmedik olaylarla ve krizlerle yüzleşmektedir. Doğal afetler, toplumsal çatışmalar, pandemiler ve diğer acil durumlar, toplumların dayanıklılığını sınanan, yaşamları derinden etkileyen; hızlı, koordineli müdahale gerektiren olaylardır (Tapan, 2023). Afetler genellikle birer kriz olarak kabul edilir ve bu durum, çok sayıda paydaşın dahil olduğu kapsamlı bir afet yönetimini gerektirmektedir (Kök, 2023). Afet yönetimi, herkesin yaşamını etkileyebilecek olaylarla başa çıkmak için oldukça önemlidir. Bu nedenle, sosyal hizmetin bu bağlamda oynadığı rolün anlaşılması ve iyileştirilmesi, toplumların dayanıklılığını artırma ve kriz sonrası toparlanmayı hızlandırma açısından hayati bir öneme sahiptir. Ancak sosyal hizmetin afet yönetimindeki rolü genellikle göz ardı edilmektedir (Artan ve Özkan, 2020). Bu makalede, sosyal hizmetin afet yönetimindeki kritik rolü incelenmiş ve bu alandaki deneyimler ile uygulamalar detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu makalede; psikososyal görüşmelerin, sosyal hizmet kapsamında afet yönetimi uygulamalarında önem taşıdığını vurgulayarak, sosyal hizmet uzmanlarının görüşlerini almak ve bu görüşleri daha iyi hizmet sunmak, acil durumları yönetmek ve toplumların toparlanma süreçlerine rehberlik etmek için nasıl kullandığını incelenmiştir. Bu çalışma, sosyal hizmetin afet ve kriz yönetimindeki rolünün anlaşılmasına ve bu alandaki uygulamaların geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Çalışmada nitel araştırma yöntemi olan görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme, katılımcıların belirli bir konuda duygu ve düşüncelerini ifade etme etkinliği olarak tanımlanmaktadır (Karataş, 2015). Çalışmada psikososyal destek hizmeti sağlamak amacıyla deprem bölgesinde görevlendirilen sosyal hizmet uzmanları ile görüşme yapılmıştır.

Görüşmede sosyal hizmet uzmanlarına;

- 1.Sosyal hizmet uzmanlarının afet ve kriz durumlarındaki rolünü nasıl tanımlarsınız?
  - 2.Sosyal hizmet uzmanları olarak, diğer yardım ekipleriyle nasıl koordine oluyorsunuz?
  - 3.Sosyal hizmet, toplumların afetlere karşı dayanıklılığını artırmada nasıl bir rol oynamaktadır?
  - 4.Afet sonrası psikososyal destek hizmetleri konusunda neler yapmaktasınız?
  - 5.Sosyal hizmet uzmanlarını afet ve kriz durumlarına hazırlamak adına neler yapılabilir?
  - 6.Toplumun ihtiyaçlarına uygun çözümler geliştirmek adına nasıl bir süreç izliyorsunuz?
- soruları sorulmuştur.

2. LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde Esra Kılıç Ceyhan (2023) yaptığı çalışmasında, insanların yaşadıkları panikle, en temel duygularından olan güvenlik duygularını kaybettikleri, kaygı seviyelerini yoğun bir şekilde yaşadıkları noktada sosyal hizmet uzmanlarının özverili çalışmalarının, belirsizlik içindeki bireylere bilgi sunmalarının, bireylerin ihtiyaçlarına yönelik hizmet vermelerinin ve bireyleri kaynaklarla buluşturmalarının, afetin ilk etkilerini atlatmada ve kaygı seviyelerini aza indirmede kritik bir rol oynadığından sosyal hizmet uzmanlarının da bu noktada önemli bir hizmet sunduğundan bahsetmiştir.

Mohammad Reza Iravani (2005) yaptığı çalışmada dezavantajlı gruplara sosyal hizmet uzmanlarının müdahalesinden bahsetmekte ve bu müdahaleyi gerçekleştirirken sosyal hizmet uzmanlarının kullandığı rolleri açıklamaktadır. Taner Artan ve Aydın Özkan'ın (2020) çalışmalarında afeti tanımladıkları ve afetin dezavantajlı grupları daha çok etkilediklerini,

dezavantajlı gruplara da sosyal hizmet uzmanlarının profesyonel çerçevede müdahale ettiği bilgisi verilmiştir. Verdikleri bu bilgiler Iravanin çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Artan ve Özkan (2020) çalışmalarında sosyal hizmet müdahalelerinden bahsetmiş, afetlerde sosyal hizmet uzmanlarının rolünün önemine vurgu yapmış fakat bu rolün göz ardı edildiğini eklemişlerdir. Lena Dominelli (2015) çalışmasında sosyal hizmet uzmanlarının afet yönetimi sürecinde sağladıkları olumlu katkının kamuoyu tarafından görmezden gelindiğine değinmiştir. Bu düşünceye 2020 yılında Derrick Kranke ve ark. (2020) yaptığı çalışmada da bahsetmiş olup sosyal hizmet uzmanlarının afet yönetimindeki rolünün önemine çok değinilmediğinden bahsedilmektedir. Aynı çalışmada sosyal hizmet uzmanlarının danışanlarının isteklerini karşılamada etkin rol aldığından bahsedilmektedir. Dominelli (2015) ise sosyal hizmet uzmanlarının afet durumlarında bireyler için güç ve güçlendirme kuramına atıfta bulunarak sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıları güçlendirmesi gerektiğinden söz etmiştir. Sosyal hizmet uzmanları danışanlarının ihtiyaçlarını karşılarken multidisipliner yaklaşım sergilemektedir. Hakan Karaağaç (2023) çalışmasında, sosyal hizmet uzmanlarının afet yönetim sürecinde yani afet öncesi, afet sırası ve sonrasında sosyal hizmet uzmanlarının müdahalelerinden, müdahaleleri gerçekleştirirken müracaatçı kitlesini mikro, mezzo ve makro gruplara ayırdığından söz etmiştir. Ceyhan (2023)'ın da yaptığı çalışma Karaağaç'ın çalışmasını destekler nitelikte olup grupları mikro, mezo ve makro olarak ele almaktadır. Kadan ve Küçükali (2023) çalışmalarında psikososyal destek müdahalelerinde sosyal hizmet uzmanlarının önemine vurgu yapmışlardır. Reza Javadian (2007) çalışmasında, sosyal hizmet uzmanlarının deprem afetinde uygulanan müdahalelerinden bahsetmiş ve etkili sosyal hizmet müdahalesi için sosyal hizmet uzmanlarının becerilerinin önemine vurgu yapmıştır. Michael Zakour (1996) çalışmasında afet durumlarında sosyal hizmet uzmanlarının ekolojik yaklaşımı kullanarak müracaatçıların stresle başa çıkmalarında müracaatçıları desteklediğinden bahsetmiştir. Nurullah Yelboğa (2023) çalışmasında Kahramanmaraş depremlerinde çok fazla kayıp verildiğinden ve bu kayıplar neticesinde bireylerin psikolojik sarsıntı yaşadığından ve bu sarsıntıyı aza indirmede sosyal hizmet uzmanlarının yas danışmanlığı rolünün kullanılması gerektiğinden bahsetmektedir. Metin Gani Tapan (2023)'ın çalışması da Yelboğa'nın (2023) çalışmasında bahsettiği gibi sosyal hizmet uzmanlarının yas danışmanlığı rolünün önemine ve bu rolün yanında kriz yöneticisi rolünün önemine vurgu yapmaktadır. Merve Koç ve Sevda Yalçın (2023) çalışmalarında sosyal hizmet uzmanlarının krize müdahale çerçevesinde afetzedelere destek verildiğinden bahsetmiştir. Hak İnisiyatifi Derneği'nin hazırlamış olduğu raporda (2023) temel ihtiyaçların yanında psiko-sosyal destek hizmetinin önemi vurgulanmıştır. Memduha Aydın (2023) çalışmasında psikososyal hizmetlerin güçlendirme çalışmalarını kapsadığını ve bu hizmetin ruh sağlığı profesyonelleri tarafından verildiğinden bahsetmektedir.

Afetler ve kriz durumları toplumlara uzun süreli yaralar açmaktadır. Bireylerin afete hazırlıksız yakalanması başta dezavantajlı grup olarak adlandırdığımız kadın, çocuk, yaşlı, engelli vb. olmak üzere toplumun tamamı üzerinde olumsuz etki bırakmaktadır. Afetlerin yol açtığı olumsuz etkilere ölüm, yaralanmalar ve bulaşıcı hastalıklar, ekonomik, sosyal ve davranışsal etkiler şeklinde örnek verebilmekteyiz. Doğal afetler sonrasında toplumsal düzenin bozulması, ekonomik ve güvenlik endişeleri, göç hareketlerini tetikleyebilmektedir. Bu yer değişiklikleri, bazen isteğe bağlı olarak gerçekteşebilirken, bazen de zorunlu göçlere yol açabilir bu durum afetin sosyal etkisine örnek olarak gösterilebilmektedir (Karabulut ve Bekler, 2019). Bu bağlamda, afete maruz kalan her birey davranışsal tepki vermektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının afetlerdeki rolü bu tepkileri anlayıp gerekli müdahaleler için planlar yapmaktır.

3. AFET DURUMLARINDA SOSYAL HİZMET

Afetler bireyleri dezavantajlı duruma düşürdüğünden sosyal hizmet mesleği afetlerde de ortaya çıkmaktadır. Geçmişten günümüze, doğal veya insan kaynaklı afetler gibi çeşitli sebeplerle dezavantajlı ve savunmasız duruma düşmüş nüfusların ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla sosyal hizmet, önemli bir sorumluluk üstlenmiştir (Artan ve Özkan,2020). Sosyal Hizmet, temel olarak insanların sosyal ihtiyaçlarını düzenleyip karşılamak ve onların yaşam koşullarını iyileştirmek amacını taşımaktadır. Bu bağlamda, afet olaylarında aktif bir rol almak; etkilenen bireylere destek sağlama, acil ihtiyaçları karşılama ve toplumsal dayanışma ile yardımlaşma gibi görevleri üstlenmek, sosyal hizmet açısından doğru ve zorunlu bir çalışma alanını ifade etmektedir. (Özçelik, 2020).

“Toplumun işleyiş düzenini bozan afetler sonrasında sosyal hizmetlere duyulan ihtiyaç artmaktadır. Afet sonrası hayat kurtarmaya yönelik müdahaleler ile hayatı sürdürmeye yönelik ihtiyaçların sağlanması ve normalleşme sürecinin gereklerini yerine getirmek sosyal hizmetin başta gelen işlevlerini oluşturmaktadır.” (Tuncay, 2004).

4. SOSYAL HİZMET UZMANLARININ AFETLERDEKİ ROLLERİ

Sosyal hizmet, dezavantajlı bireylerin refahını artırmayı, sorunlarını çözmeyi ve ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan multidisipliner meslek alanıdır. Sosyal hizmet uzmanları bireylere afetlerle ilgili eğitim vererek bireyleri afet öncesi afete hazırlamaktadır. Afet sırasında ise bireyin en temel ihtiyaçlarını gidermede rol oynamaktadır. Afet sırasında sosyal hizmet, krize müdahale, güçlendirme ve sistem kuramları temelinde toplumun toparlanmasına ve dayanıklılığının artırılmasına katkı sağlamaktadır. Bu kuramlarla bireyin baş etme potansiyelini artırmayı hedeflemektedir. Bireylere ekonomik, psikolojik destek vererek bireyleri yaşadıkları kriz durumunun etkilerini azaltmaya çalışmaktadırlar. Refakatsiz çocuklara gerekli müdahaleyi yaparak süreci yönetmektedirler. Sosyal hizmet uzmanları, bireylere kriz durumunda yardım ederken arabuluculuk rolünü kullanmakta makro kaynaklara erişimlerini sağlamada köprü görevini üstlenmektedir. Afet sonrasında ise sosyal hizmet uzmanları, afet etkilerini en aza indirmede görev almaktadırlar. Afet sonrası bireylere kesintisiz psikososyal destek vermekte ve bireyin ekonomik durumuna göre süreli veya geçici SED hizmeti sunmaktadırlar. Bunu yaparken eğitici ve bilgilendirici çalışmalar yürütmektedirler (Artan ve Özkan, 2020).

Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılar ile iş birliği içinde olan ve toplum kaynaklarına erişebilme yeteneğine sahip olan profesyonellerdir. Bütüncül bakış açısı bağlamında, sosyal hizmet uzmanlarının afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında etkili bir şekilde rollerini üstlenebildikleri ifade edilebilmektedir. Uzmanlar, bireyler ve kaynak sistemleri arasında bağlantılar kurarak ve çeşitli kaynak sistemlerini birbirine entegre ederek bireylerin kaynaklara ve hizmetlere daha iyi erişim sağlama amacıyla çalışmaktadırlar. Bunu yaparken sağlayıcı rolünü kullanmaktadırlar. Sosyal hizmet uzmanlarının afet durumlarında üstlendikleri rol ve işlevleri göz önüne alındığında, sosyal hizmet mesleğinin hem uygulama bilgisini hem de kuramsal bilgiyi bir arada benimseyerek bütüncül bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanları,afet öncesinde bireylerde afet bilinci oluşturmak için eğitim verirken eğitici rolünü, politikaların yeterli olup olmadığını belirlerken de analist rolünü kullanmaktadırlar. Afet sırasında; afetzedelerle iletişimi kolaylaştırmak için kolaylaştırıcı rolünü, problemi belirleyip bu problem yönelik çözüm üretmek için başlatıcı rolünü kullanmaktadırlar. Afet sonrasında; afetzedelerin kayıtlarını tutmak için koordinatör rolünü, finansal kaynak sağlayıp bu finansal kaynağı toplum için kullanırken yönetici ve arabulucu rollerini, bireylerin eşit muameleyi görmeleri için çaba harcarken de savunucu rolünü kullanmaktadırlar (Zastrow ve Krist-Ashman,2014;88-91). Sosyal hizmet uzmanları, afet

durumlarında toplum ihtiyaçlarına ve krizlere nasıl müdahale edeceklerini belirlemek için farklı sosyal hizmet kuramlarını kullanabilirler. Afet ve kriz durumlarında en çok kriz yönetimi ve gler perspektifi kuramları kullanılmaktadır. Gler perspektifi kuramı müracaatçının probleminden çok baş etme potansiyeline odaklanmaktadır. Müracaatçının sorunlarının hafiflemesi için kullanılan psikolojik bir yaklaşım olan bireysel davranışçı terapi de kullanılan kuramlar arasında gösterilebilir. Müracaatçının sahip olduğu gücü artırmak ve müracaatçının problem hakkında farkındalık kazanması için çözüm odaklı yaklaşım kullanılmaktadır. Birincil sorunları gidermede kullanılan kuram ise görev merkezli yaklaşımdır. Afet durumlarında belirli bir gruba hizmet verildiğinden toplumla çalışma kuramı kullanılmaktadır. Afet sonrasında ise karşılıklı yardımı güçlendirmek ve bireylerin yaşadığı duruma benzer durum yaşayan diğer bireyleri bir araya getirip sorunlarını çözmeye çalışırken de grup çalışmasını kullanmaktadırlar (Teater,2015). Bu seçim, afet türü, toplumun özellikleri ve acil ihtiyaçlara dayalı olarak yapılmaktadır.

5. YÖNTEM

5.1. ARAşTIRMANIN DESENİ

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomeloji yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma, sosyal olguları bağlı buldukları evre içerisinde inceleyip anlamayı hedefleyen ve teori oluşturmaya odaklanan bir anlayıştır (Yıldırım, 1999). Fenomenoloji, aynı fenomeni deneyimlemiş bir grup bireyin bu deneyimlere dair ifadelerinin kapsamlı bir Şekilde araştırılmasına odaklanan bir metodolojidir (Yalçın, 2022). Çalışmanın nitel olarak seçilmesinin nedeni, afet gibi karmaşık durumlarda sosyal hizmet uzmanlarının süreci nasıl yönettiklerini anlamaktır. Çünkü bu tür araştırmalar derinlikli bir anlayış sağlamakta, bağlamı anlamamıza yardımcı olmakta ve hassas konuları ele almaktadır. Bu yüzden sosyal hizmet uzmanlarının görüşü oldukça değerlidir. Bu da sosyal hizmetin afet yönetimindeki rolünü güçlendirir ve daha etkili bir hizmet sunumunu sağlamaktadır.

5.2. KATILIMCILAR

Bu araştırmanın çalışma grubunu sosyal hizmet uzmanları oluşturmaktadır. Görüşme için 52 sosyal hizmet uzmanına ulaşılıp görüşmeyi kabul eden 12 sosyal hizmet uzmanı ile çalışma tamamlanmıştır. Sosyal hizmet uzmanlarına kartopu örnekleme yöntemi ile ulaşılarak görüşme süreci başlatılmıştır. Ulaşılan sosyal hizmet uzmanlarına başka bir sosyal hizmet uzmanına nasıl ulaşılacağı ile ilgili nerileri alınmıştır. Verilerin doğgunluğa ulaştığı saptandığında görüşmeler sonlandırılmıştır. Örnekleme dahil etme kriteri Kahramanmaraş depreminin yıkıcı etkilerinden dolayı deprem bölgelerine psikososyal destek hizmeti sağlamak için görevlendirilen sosyal hizmet uzmanı olmalarıdır. Çalışmanın rnekleme grubu meslek olarak sadece sosyal hizmet uzmanları olarak sınırlanılmaktadır. Çalışmada sosyal hizmetin afet ve kriz yönetimindeki uygulamalarına nitel araştırma yöntemi olan görüşme örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Katılımcılar, çalışmanın başarısı için önemli unsuru oluşturmaktadır. Katılımcıların verdiği bilgiler araştırmanın başarısını ve güvenini etkilemekte olup araştırmanın geçerliliğini de etkilemektedir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarına birebir ulaşılıp yüz yüze görüşme sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşme yöntemi, bireylerin belirli bir konu veya durum hakkındaki duygu ve düşüncelerinin anlaşılması için duygu ve düşünce analizi etkinliğini ifade etmektedir (Dömbekci ve Erişen, 2022). Araştırmada sosyal hizmet uzmanlarına Kahramanmaraş merkezli depremin etkilerinin grldğu ve psikososyal destek hizmeti için gittikleri illerden birini düşünerek cevap vermeleri istenmiştir. Katılımcıların 7'sinin kadın 5'inin erkek olduğu bilinmektedir.

5.3. VERİ OLUŞTURMA SÜRECİ

Çalışmadaki veriler çalışma için oluşturulan sorularla toplanmıştır. Çalışmada sosyodemografik sorular kullanılmadan sosyal hizmet uzmanlarının ilgili konudaki görüşü ve çalışmadaki sorular sorulmuştur. Veriler yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Yapılandırılmış görüşmelerde, katılımcıya yöneltilen soruların standartlaştırılmış bir şekilde ve belirli bir düzende sıralanması esastır. Bu tür görüşmelerde, sorular genellikle cevap kategorileri oluşturulmuş ve esnekliğe yer verilmemektedir (Dömbekçi ve Erişen,2022). Bu sebeple yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme formundaki soruların oluşturulması için literatür taranmış olup var olan çalışmalardan yola çıkılarak bu çalışma için özel sorular hazırlanmıştır. Oluşturulan 6 soru bir akademisyen ve iki sosyal hizmet uzmanının görüşüne sunulmuş ve deprem bölgesine gitmiş bir katılımcı ile deneme görüşme yapılarak düzenlemeler yapılmış ve form son halini almıştır.

Veri toplama sürecince yapılan görüşmeler 2024 Temmuz ayında katılımcılara ulaşılarak belirlenen gün ve saatte ortalama 20-25 dakikada tamamlanmıştır. Görüşmeler toplamda 234 dakika sürmüştür. Katılımcıların yoğunluğundan dolayı kimi katılımcılar sorulara tek cümlelik kısa yanıtlar vermiştir. Yüz yüze görüşmeyi kabul eden katılımcılardan imzalı onam alınmıştır. Görüşmeler sırasında verilen cevaplar not edilmiş olup görüşme sonrasında not edilen kayıtlar düzenlenmiştir. Düzenleme sonucunda 11 sayfalık metin ortaya çıkmıştır.

Makaledeki sorular ilgili literatür incelenerek makale oluşturulduktan sonra çalışmanın amacına yönelik hazırlanmıştır. Sosyal hizmet uzmanlarına 6 soru sorulmuştur.

5.4. ETİK KURUL ONAYI

Çalışmanın Etik Kurul Raporu Temmuz 2024 tarihinde Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulu'ndan alınmıştır.

5.5. VERİLERİN ANALİZİ

Görüşme sonucunda derlenen notlar araştırmacı tarafından okunmuş olup katılımcıların yanıtlarının gizli kalması için katılımcılara K1-K12 şeklinde kodlar verilmiştir (Kırılıoğlu ve Keskin, 2023). Ortaya çıkan metinler betimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Bu yaklaşıma göre, toplanan veriler önceden belirlenmiş kavramsal çerçeveler veya temalar doğrultusunda özetlenir ve yorumlanır (Sözbilir, 2009).

Yapılan analiz sonucunda elde edilen temalar şu şekilde oluşturulmuştur: (1) Afetlerde Sosyal Hizmet Uzmanının Rolü, (2) Koordinasyon, (3) Afetlerde Dayanıklılığı Artırmada Sosyal Hizmet Uzmanının Rolü, (4) Psikososyal Destek, (5) Hazırlık, (6) Çözümler.

5.6. BULGULAR VE TARTIŞMA

Görüşmeler Sosyal Yardımlaşma Derneği'nden 1, hastaneden 2, Sosyal Hizmet Merkezinden 6, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nden 3 sosyal hizmet uzmanının katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Bilgiler.

Katılımcı	Kurumu	Görevlendirildiği Afet Şehri	Cinsiyet
K1	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	Hatay	Kadın
K2	Hastane	Adıyaman	Erkek

K3	Hastane	Adıyaman	Erkek
K4	Sosyal Hizmet Merkezi	Hatay	Kadın
K5	Sosyal Hizmet Merkezi	Hatay	Kadın
K6	Sosyal Hizmet Merkezi	Osmaniye	Erkek
K7	Sosyal Hizmet Merkezi	Osmaniye	Erkek
K8	Sosyal Hizmet Merkezi	Malatya	Kadın
K9	Sosyal Hizmet Merkezi	Malatya	Kadın
K10	Aile ve SH İl Müdürlüğü	Osmaniye	Erkek
K11	Aile ve SH İl Müdürlüğü	Malatya	Kadın
K12	Aile ve SH İl Müdürlüğü	Malatya	Kadın

Afetlerde sosyal hizmet uzmanının rolü, koordinasyon, afetlerde dayanıklılığı artırmada sosyal hizmet uzmanının rolü, psikososyal destek, hazırlık, çözümler temaları aşağıda yer almaktadır.

5.6.1. AFETLERDE SOSYAL HİZMET UZMANLARININ ROLÜ

Katılımcılar afetlerde sosyal hizmet uzmanının rolü temasında genel olarak aynı rollerden bahsetmektedirler. Bunlar arasında afet sonrası bireylerde oluşan psikolojik etkileri azaltmada psikososyal destek hizmetinin sağlanması rolünden, oluşabilecek kaynak sıkıntılarında dolayı risklerin tespit edilmesindeki rollerinden, var olan kaynakların dağıtımının koordinatör rolü ile üstlendiklerinden, afet anında krize müdahale rolünden, ihtiyaç tespiti ve kaynaklara ulaşmada arabulucu ve işbirliği rollerinden söz etmektedirler.

K2: “Afet sonrası ilk zamanlar için afetten etkilenen kişilere psikolojik İlk yardımda bulunma, ihtiyaç tespiti ve doğru kaynaklara ulaşım konusunda yardımcı olma gibi rollerimiz bulunmakta daha çok ihtiyaç tespiti ve kaynaklarla kişiler kurumlar arasında arabulucu olma gibi rollerimiz var.”

Bulgular afet sonrası acil yardımın ve koordinasyonun gerekliliğini vurgulamaktadır. Yardım görevlilerinin, afet mağdurlarının duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını anlamak ve onlara uygun destek sağlamak amacıyla aktif bir rol üstlendiği görülmektedir.

Kahramanmaraş depremlerinin etkisi büyük olduğundan var olan kaynakların dikkatli dağıtılması hususunda katılımcıların zorluk çektiği ve bu noktada diğer ruh sağlığı uzmanlarından yardım aldığı söylenebilir. Sosyal hizmet uzmanlarının ve diğer yardım ekiplerinin, afet sonrası ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesi ve yardımın ulaştırılması konusunda etkili bir rol oynadığı görülmektedir.

K8: “Sosyal hizmet uzmanının rolünü koordinatör olarak tanımlarız. Depremden sonraki süreçte sosyal hizmet uzmanları kurum ve kuruluşların isteği üzerine ihtiyaç sahiplerinin tespit edilmesinde büyük rol oynamıştır. Depremzedelerin ihtiyaçlarının tespit edilmesi amacıyla ekipler oluşturulmuş olup her mahalleye ekipler gönderilmiştir. Birinci ekip (sosyal hizmet uzmanı, psikolog, çocuk gelişimci vb.) ihtiyaç sahipleri tespit etmekle görevlendirilmiş olup ikinci ekibe aile ve sosyal çevrede yaşanan afet durumundan kaynaklı eksiklikleri tespit ederek WhatsApp grupları üzerinden ikinci ekibe liste gönderilmiş, ikinci ekip de tespit edilen eksiklikleri ihtiyaç sahiplerinin hanesine ulaştırmıştır.”

5.6.2. KOORDİNASYON

Bu temada kimi sosyal çalışmacılar aile bakanlığının koordinesi sonucu görevlendirildiğini söylese de kimi sosyal çalışmacılar kendi aralarında ve sosyal medya aracılığı ile koordine olduklarını belirtmişlerdir.

K6: “Sosyal çalışmacılar olarak deprem bölgesinde Aile Bakanlığı bünyesinde görevlendirildiğimiz için birçok konuda gerekli organizasyon ve koordinasyon bakanlığımızca büyük ölçüde planlanmış oluyor. Bu sebeple gerek kendi bakanlığımız bünyesinde görevlendirilen meslek elemanları ile gerekse farklı kurum veya kuruluşların sahadaki sorumluları ile uyumlu bir şekilde çalışılmasına olanak sağlanıyor. Aile bakanlığı personellerinin yanında AFAD, Sağlık Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, ve çeşitli STK’lerin sahadaki yetkililerinin görev ve sorumlulukları konusunda yeterli donanıma sahipseniz ve kendi görev tanımınızı söz konusu yetkililere yeterli ölçüde aktarabilmişseniz kendileri ile iş birliği içinde çalışılması daha mümkün gelebilmektedir.”

Rollerine hakim olan meslek elemanlarının sahada çalışmasının daha olanaklı olduğundan bahsedilmiştir.

K1: “Diğer yardım ekiplerinin koordinatörü ya da yetkili kişisiyle iletişime geçerek, kendi alanımızdan bağımsız bir taleple dahi, vatandaşı yetkili kişiye yönlendirerek, ara sıra toplantılar yapıp herkesin üzerine düşen görev ve sorumlulukları konuşup yerine getirilmesini sağlamaya çalışıyoruz.”

K4: “Bu konuda sosyal medya ve kişisel iletişim kanalları faydalı olmaktadır. Sosyal medya ulusal ve uluslararası iletişimde fayda sağlarken kişisel bağlantıları kullanmak yerelde daha hızlı sonuçlar almak konusunda daha etkili. Afet bölgesinde görev yaparken çadır ziyaretlerinde çadırlarda yaşayan kişilerin ihtiyaçlarını tespit edip; sağlık, giyim, gıda gibi ihtiyaçlarını ilgili ekiplere bildirerek eksikliklerin ekip çalışması ile daha kısa zamanda giderilmesini sağlayabiliyordum. Ekiplerin yetersiz geldiği ya da ihtiyacı karşılamakta zorlandığı konularda ise bildiğimiz, tanıdığımız kişilerden gayri resmi yardımları da kabul etmek durumunda kaldık.”

Afet yönetiminde koordinasyonun resmi olduğu gibi gayriresmi olduğu durumlar da vardır. Bu afetin büyüklüğü ve kaynakların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

5.6.3. AFETLERDE DAYANIKLILIĞI ARTIRMADA SOSYAL HİZMET UZMANININ ROLÜ

Sosyal hizmet uzmanları psikososyal destek ve psikolojik ilk yardım ile bireylerin dayanıklılığını artırmada rol oynamışlardır.

K1: “Afetlere psikolojik anlamda pek hazırlıklı olmanın mümkünü yok gibi ancak, depremin henüz 3. gününden itibaren sahada çalışan bir birey olarak, vatandaşın ilk anlardan sosyal çalışmacı ve psikologları yanlarında görmek yalnız olmadıklarını hissettirdi, şunu söyleyebilirim çok büyük bir yıkım evet ama elimizden geldiği kadar insanların yanında olmaya çalıştık ve insanların da bunu aynı şekilde hissettiğini düşünüyorum. Olası bir afette yalnız hissetmeyeceklerini tahmin ettiklerini düşünüyorum.”

İyileştirme sürecinin afetin üçüncü gününde olduğunu ve bu konuda bakanlıkların hızlı davrandığı süreci ruh sağlığı uzmanlarıyla yürüttüğünden söz edilmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının sadece afet anı ve sonrasında değil afet öncesinde de dayanıklılığı artırmada rolü bulunmaktadır. Afet anı ve sonrasında ise psikososyal desteğin dayanıklılığı artırdığı

düşünülmektedir. Bu alışmalar, afetten etkilenen insanların psikolojik iyilik hallerini destekleyerek toplumsal dayanıklılığı artırmaya yöneliktir.

K3: “Afet öncesi, sırası ve afet sonrası olarak sosyal hizmet uzmanları görev almaktadır. Afet öncesi farkındalık çalışmalarında bulunur. Afet sırası psikolojik ilk yardım, vaka yönetimi, psikoeğitim, kurumlar arası iş birliği sağlamada afet sonrası da bireylerin grupların psikolojik sosyal ve ekonomik hizmetler ile buluşturur.”

K8: “Psikolojik dayanıklılığa destek veya temel ihtiyaçların karşılanmasında büyük rol oynar. Depremzedeler ile yapılan görüşmede, kişilere ve çevresindekilere psiko-sosyal destek hizmeti verilmiştir. Kalacak yeri olmayan vatandaşları tespit edilerek çadırlara yerleştirilmiş olup kişilere psiko-sosyal destek ekibi görüşme sağlamıştır.”

5.6.4. PSİKOSOSYAL DESTEK

Psikososyal destek, afetten etkilenen insanların psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneliktir.

K7: “Afet sonrası toparlanma sürecinde zarar gören insanların ihtiyaçlarını belirlemek ve ihtiyaçlarını karşılanmasını sağlamak onları psikososyal yönünden desteklemek yeniden yapılan ve afet sonrası hayata uyum sağlama sürecinde katkıda bulunmak adına çalışmalar yapılmaktadır. Deprem bölgelerinde görevlendirilen ve daha çok çadırlarda kalan ailelerinin yanında kurulan psikososyal destek adırlarıyla depremden etkilenen çocukların yaşayabileceği travmaları en aza indirmek aracılığıyla çeşitli oyunlar, etkinlikler düzenlenmektedir. Yetişkin bireylere yönelik görüşmeler yapılarak yaşanan travmayı en aza indirmeye yönelik rehberlik yapılmaktadır.”

Psikososyal destek çocuklara çadırlarda oyunlar ve etkinliklerde sağlanmaktadır. Bununla birlikte afetten etkilenen yetişkin bireyler için de bireysel görüşmeler yapıp yetişkinlere yönelik de psikososyal destek hizmeti verildiğinden söz edilmiştir. Travma sonrası iyileşme sürecine katkıda bulunmaktadır.

K9: “Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak deprem bölgelerinde psikososyal destek ofisleri kurulmuş görevlendirilen meslek elemanları olarak depremzedelerde bireysel görüşmeler ve hane ziyaretleri yaptık. Hane ziyaretleri sonucunda kişilerin çeşitli sosyal hizmet modellerinden yararlandırılması için yönlendirmeler yapılmıştır.”

Bu yönlendirmeler, depremzedelerin ihtiyaç duydukları hizmetlere erişimlerini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, depremzedelerin psikososyal ihtiyaçlarını karşılamak ve desteklemek için aktif bir rol üstlenmiştir. Bu alışmalar, depremzedelerin yaşadıkları travmayı atlatmalarına ve yeniden topluma uyum sağlamalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

5.6.5. HAZIRLIK

Sosyal hizmet uzmanlarının afet ve kriz durumlarına nasıl hazırlanmaları gerektiği konusunda görüşleri alınmıştır. Bunun sonucunda

K6: “Bu konuda sosyal çalışmacılara gerekli teorik ve pratik bilgiler verilerek mesleki tecrübeleri artırılabilir.”

K1: “Kriz yönetimi vs hakkında hem sahadaki insanların deneyimlerinin paylaşıldığı, hem akut dönemde yapılması gerekenler vs konularında zorunlu eğitimler verilmesi gerektiğini düşünüyorum.”

Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki tecrübelerini geliştirmek adına çalışma yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Sosyal hizmet uzmanlarının ikincil travmaya maruz kalmadan sahada çalışmasına devam etmesi için gerekli eğitimlerin AFAD tarafından verilmesi ve depremin ilk anlarında ne yapılması gerektiğine dair eğitimlerin verilmesi sosyal hizmet uzmanları tarafından ifade edilmiştir.

5.6.6. ÇÖZÜMLER

Toplumun ihtiyacına yönelik çözüm üretmek daha sonra yaşanacak afetlerin yönetimini hızlandıracaktır. Bu çözümler süreklilik arz etmektedir.

K7: *“Toplumun ihtiyaçlarına uygun çözümleri geliştirmek adına özellikle sosyal hizmet alanında hane bazlı çalışmalar yapılmaktadır. Bakanlığın belirlediği meslek elemanlarıyla her yıl kendi sınırları içinde bulunan bütün haneleri ziyaret ederek ihtiyaç tespit çalışmaları yapmakta ve hanenin ihtiyaçlarını en uygun sosyal hizmet modeli hangisi ise bunu bir an önce devreye koymak adına çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca diğer kurum ve kuruluşlarla da işbirliği içerisinde bulunarak hane halkına ihtiyaçlarına yönelik diğer kurumların aracı görevi üstlenerek çözümler sağlamaya çalışılmaktadır.”*

Sosyal hizmet alanında hane bazlı çalışmaların ihtiyaç odaklı ve işbirlikçi bir yaklaşımla yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

K5: *“Sosyal hizmet uzmanları toplumun ihtiyaçlarını belirlemek için etkileşimli bir süreç izler sürekli iletişim halinde olur ihtiyaç analizleri yapar toplumsal dayanışmaya güçlendirecek çözümler geliştirir.”*

Sosyal hizmet uzmanlarının toplumun ihtiyaçlarına duyarlı bir yaklaşımla çalıştığı ve toplumsal dayanışmayı artırmak için çözüm odaklı yaklaşımlar geliştirdiğini göstermektedir.

K8: *“Tüm kurum ve kuruluşlara, vatandaşlara çeşitli konularda eğilimler düzenleniyor. Hane ziyaretleri gerçekleştiriliyor, sahaya çıkılarak ihtiyaç tespiti yapılıyor, ücretsiz bir şekilde psiko-sosyal destek hizmeti sunuluyor.”*

Kurumların sosyal sorumluluk bilinciyle hareket ederek vatandaşların ihtiyaçlarını belirleyip destek sağlama çabaları ön plandadır. Bu durum, toplumun refahı ve ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan aktif çalışmaları yansıtmaktadır.

K4: *“Afet döneminde yapmış olduğumuz faaliyetler sonucunda alandaki eksikliklerin tespiti ve sunulan hizmetlerin geliştirilmesi için ilgili mercülere sunmak üzere rapor gönderildi. İçinde bulunduğumuz toplumda da afetlere yönelik farkındalık ve hazırlık noktasında bilgiler vermeye çalıştık.”*

Afet yönetimi ve toplumun afetlere hazırlıklılığı üzerine yapılan çalışmaların sonuçlarını ve toplumun bilinçlendirilmesi çabalarını yansıtmaktadır.

K6: *“Her fırsatta bilgi, tecrübe ve deneyimlerimi artırmaya çalışarak mesleki yeterliliğimi ideal bir seviyeye taşımaya gayret ediyorum. Çünkü sağlıklı toplumları sağlıklı bireylerin oluşturduğuna inanıyorum. Zira sağlıklı bir toplum kendi ihtiyaçlarını kendisi tespit ve temin edebilir. Bu nedenle en başta bir birey olarak kendi üzerime düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmeye çalışıyorum. Herkesin de bu bakış açısıyla bir toplum bilinci geliştirmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu minvalde hareket ediyorum.”*

Kişinin mesleki gelişimine ve bilgi birikimine verdiği önem vurgulanmaktadır. Katılımcının kendi gelişimiyle birlikte topluma olan katkılarını da içeren bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir.

6. SONUÇ

Kahramanmaraş Depremleri'ne odaklanan bu çalışmada sosyal hizmetin afet yönetimindeki kritik rolü üzerinde durulmuştur. Depremlerin neden olduğu acil durumlarda sosyal hizmet uzmanlarının ve kurumlarının rolü, toplumun dayanıklılığını artırmada ve afet sonrası toparlanma sürecinde önemli bir unsur olarak vurgulanmıştır. Kahramanmaraş depremlerinde sosyal hizmetin katkıları ve uygulamaları incelenmiş ve bu süreçte ortaya çıkan zorluklar ele alınmıştır.

Sosyal hizmet uzmanları, afetlerde çeşitli roller üstlenmektedir. Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanlarının en çok danışmanlık rolü üstlendikleri ve afet yönetiminde en fazla psikososyal destek hizmeti verdikleri görülmektedir. Rollerini iyi bilen sosyal hizmet uzmanlarının bu süreci daha rahat atlattıkları yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Yaşanan afetin büyüklüğünden dolayı uygulamada eksiklikler olmuş ve mesleki dayanışma ile bu eksiklikler en aza indirilmeye çalışılmıştır.

Sosyal hizmet uzmanları Kahramanmaraş depremlerinde afet yönetiminde sahada aktif rol almışlar ve yaşanılan kaygıyı en aza indirmeye çalışmışlardır. Psikososyal destek hizmetinin yanında arabulucu rolleriyle afetzedeler ve kaynaklar arasında köprü görevi görüp mracaaılarının hizmetlerden yararlanmalarını sağlamışlardır.

Sosyal hizmet uzmanlarının, afetzedelerin duygusal, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamada rol aldığı ve toplumun afetlere karşı hazırlıklı olmasına yönelik bilinçlendirme faaliyetlerine katkı sağladığı görülmüştür. Ancak, afetlerle başa çıkma sürecindeki eksikliklerin ve ihtiyaçların daha etkin bir şekilde tespit edilmesi ve bu doğrultuda daha kapsamlı destek mekanizmalarının oluşturulması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak, sosyal hizmetin afet yönetimindeki rolü, afetzedelerin desteklenmesi, toplumun dayanıklılığının artırılması ve afet sonrası toparlanma sürecinin yönetilmesinde kritik bir öneme sahiptir. Bu alışma, sosyal hizmetin afet yönetimindeki katkılarını vurgulayarak, gelecekteki afetlere daha etkin bir şekilde hazırlanma ve müdahale süreçlerini iyileştirmeye yönelik bir rehber olarak hizmet edeceği düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Yazarlar bu çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Peer Review: Externally peer reviewed.

Conflict of Interest: The authors declared that they have no conflict of interest.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Authors Contributions: The authors contributed equally to this study.

KAYNAKÇA

- Artan, T. ve Özkan, A. O. (2020). Afetler ve Sosyal Hizmet. *Journal of ADEM*, 1(1), 47-54.
- Aydın, M.(2023). Deprem Özelinde Afetleri ve Kitlesele Travmayı Anlamak.*Türk Nöroşir Dergisi*, 33(2):165-169.
- Ceyhan, E. K.(2023).Afetlere Müdahalede Sosyal Hizmetin Çok Boyutlu Rolü. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(2), 779-786.
- Dominelli, L. (2015). The Opportunities and Challenges of Social Work Interventions in Disaster Situations. *International Social Work*, 58(5), 659-672.
- Dömbekci, H. A. ve Erişen, M. A. (2022). Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 141-160.
- Iravani, M. R. (2005). Social Work Skills in Working with Survivors of Earthquake: A Social Work Intervention-Iran. *Social Work & Society*, 3(2), 265-272.
- İnisiyatifi, H. (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi: Malatya Gözlem, İnceleme ve Tespit Raporu. Hak İnisiyatifi.
- Javadian, R. (2007). Social Work Responses to Earthquake Disasters: A Social Work Intervention in Bam, Iran. *International Social Work*, 50(3), 334-346..
- Kadan, G. ve Küçükali, R. (2023). Türkiye'deki Kahramanmaraş Depreminde Yaşlı Bireylerin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (IJSS)/Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (31).
- Karaağaç, H. (2023). Hastane Afet Yönetim Sürecinde Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamaları: Kahramanmaraş Depremleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(3), 1168-1180.
- Karabulut, D. ve Bekler, T. (2019). Doğal Afetlerin Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Etkileri. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 5(2), 368-376.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kırlioğlu, M. ve Keskin, E. B. (2023). Engelli Üniversite Öğrencisi Olmak: Deneyimler ve Yaşanılan Sorunlar. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 23(2), 85-112.
- Koç, M. ve Yalçın, S. (2023). Afetlerde Krize Müdahale: Kahramanmaraş Depremi'nde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Çalışmaları. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 93-105.
- Kök, H. (2023). Afetlerde Kriz Yönetimi ve Sosyal Hizmet Örgütleri. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 7(1), 1-17.
- Kranke, D., Der-Martirosian, C., Hovsepian, S., Mudoh, Y., Gin, J., Weiss, E. L. ve Dobalian, A. (2020). Social Workers Being Effective in Disaster Settings. *Social Work in Public Health*, 35(8), 664-668.
- Özçelik, E. (2020). Afetlerde Sosyal Hizmetler. *Afet ve Risk Dergisi*, 3(1), 46-55.
- Sözbilir, M. (2009). Nitel Veri Analizi.
- Tapan, M. G. (2023). Kahramanmaraş Depremleri Sonrası Afet Yönetiminde Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Yedi Aralık Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 18-30.
- Teater,B. (2019). Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri. Ankara: Nika Yayınevi.
- Tuncay, T. (2004). Afetlerde Sosyal Hizmet: 1999 Yılı Marmara ve Bolu-Düzce Depremleri Sonrasında Gerçekleştirilen Sosyal Hizmet Uygulamaları.
- Yalçın, H. (2022). Bir Araştırma Deseni Olarak Fenomenoloji. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 213-232.
- Yelboğa, N. (2023). Kahramanmaraş Depremi Özelinde Travmatik Yas Ve Sosyal Hizmetin Yas Danışmanlığı Müdahalesi. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 7(1), 97-121.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112).
- Zakour, M. J. (1996). Disaster Research in Social Work. *Journal of Social Service Research*, 22(1-2), 7-25.

Zastrow, C. (2015). Sosyal Hizmete Giriş. Ankara: Nika Yayınevi.

SAĞLIK GÖSTERGELERİ VE SAĞLIK TURİZMİ BAKIMINDAN BRICS-T ÜLKELERİNİN İNCELENMESİ: DIŞ TİCARETTE UZMANLAŞMA DÜZEYİ ANALİZİ¹

Şule BATBAYLI*

ÖZET

BRICS-T (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) ülkeleri son yıllarda dünyada dikkat çeken ülkeler olmuşlardır. Her biri kendi koşuluna göre uzmanlaşmıştır. Ayrıca kendi ekonomisine olumlu anlamda yansıyan altyapı özellikleri bulunmaktadır. Gelişmekte olan bu ülkeler hizmet ticaretine de önem vermektedir. Özellikle olumlu olan sağlık göstergelerinden yararlanarak sağlık hizmeti konusunda uzmanlaşmaya çalışmaktadırlar. Yerelde sağlık göstergelerinin iyi olması uluslararası anlamda daha fazla hastaya hizmet sunulabilme olanağı sağlar. Bu nedenle çalışmada öncelikle ülkelerin sağlık göstergeleri incelenmiştir. Genel olarak BRICS-T ülkelerinin sağlık göstergeleri zamanla iyileşme göstermiştir. Sağlık altyapısındaki iyileşme daha fazla hastaya ulaşmayı ifade etmektedir. Bununla birlikte söz konusu ülkeler sağlık turizminden de yüksek döviz geliri elde etmektedir. Yine kendi koşulları çerçevesinde öne çıkan bazı unsurlar (coğrafi konum, uygun maliyet, turizm, gelişmiş sağlık altyapısı vb.) bu ülkelere sağlık turizmi dış ticaretinde uzmanlaşma sağlamıştır. Ülkelerin dış ticarete uzmanlaşma derecesi onların rekabet gücünü belirtmektedir. Bu nedenle çalışmada, BRICS-T ülkelerinin sağlık turizmi dış ticaretindeki uzmanlaşması hesaplanmıştır. Bunun için açıklanmış karşılaştırılabilir üstünlükler endekslerinden yararlanılmıştır. Net Ticaret Endeksi ve İhracat-İthalat Oranı Endeksi ile hesaplanan sonuçlara göre Türkiye, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika sağlık turizmi dış ticaretinde uzmanlaşmıştır. Rusya ile Çin ise bu anlamda uzmanlaşma yakalayamamış ve rekabet gücü elde edememiştir. Sonuç olarak şu söylenebilir: Sağlık göstergelerinin iyi olması sağlık turizmine olumlu yansıyacağı anlamına gelmeyebilir. Öte yandan Türkiye ve Brezilya'da ise sağlık göstergelerinin iyi olmasının sağlık turizmine olumlu yansıdığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: BRICS-T Ülkeleri, Sağlık Göstergeleri, Sağlık Turizmi, Açıklanmış Karşılaştırılabilir Üstünlük Endeksi, Dış Ticarete Uzmanlaşma.

EVALUATION OF BRICS-T COUNTRIES IN TERMS OF HEALTH INDICATORS AND HEALTH TOURISM: FOREIGN TRADE SPECIALISATION LEVEL ANALYSIS

ABSTRACT

BRICS-T (Brazil, Russia, India, China, South Africa and Turkey) countries have been the countries that have attracted attention in the world in recent years. Each of them is intense according to its conditions. In addition, they have infrastructure features that reflect positively on their economy. These developing countries also attach importance to service trade. In particular, they try to specialize in health care by taking advantage of positive health indicators. Good health indicators at the local enable more patients to be served internationally. For this reason, the health indicators of the countries were analysed in this study. In general,

¹ Bu çalışma Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu tarafından düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

*Dr, batnaylisule@gmail.com , 0000-0002-0836-9203

the health indicators of BRICS-T countries have improved over time. Improvement in health infrastructure means reaching more patients. These countries also earn high foreign exchange income from health tourism. So, some of the factors that stand out within the framework of their conditions (geographical location, affordable cost, tourism, developed health infrastructure, etc.) have provided these countries with specialisation in foreign trade in health tourism. The degree of specialisation of countries in foreign trade indicates their competitiveness. Therefore, in this study, the specialisation of BRICS-T countries in foreign trade in health tourism was calculated. For this purpose, explained comparative advantage indices were used. According to the results calculated with the Net Trade Index and Export-Import Ratio Index, Turkey, India, Brazil and South Africa specialised in foreign trade in health tourism. Russia and China, on the other hand, could not achieve specialisation in this sense and could not achieve competitiveness. As a result, the following can be said: Good health indicators may not necessarily have a positive impact on health tourism. On the other hand, it can be said that good health indicators in Turkey and Brazil reflect positively on health tourism.

Keywords: BRICS-T Countries, Health Indicators, Health Tourism, Revealed Comparative Advantage, Specialisation in Foreign Trade.

1. GİRİŞ

O'Neill'in 2001 yılındaki raporunda BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) kavramı ilk defa kullanılmıştır. İlgili dönemde satın alma gücü paritesine göre belirlenen en büyük 20 ekonomi karşılaştırılmıştır: Brezilya'da hızla büyüyen ekonomi, Rusya'da petrol üretiminin konumu, Hindistan'da nüfus yoğunluğu ve Çin'de üretim gücü dikkat çeken özellikler olmuştur. Bu özellikler söz konusu ülkelerin dünya ekonomisindeki yerinin belirlenmesinde önem arz etmektedir. Ayrıca ülkelerin, dünyada uluslararası ekonomik ve politik iş birliklerinde ve para ve maliye politikalarında etkilerinin giderek artacağı raporda yer almaktadır. BRICS adı ise 2010 yılında Güney Afrika'nın topluluğa dahil olması ile ortaya çıkmıştır. Rapora göre 2025 yılında Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin ekonomilerinin; ABD (Amerika Birleşik Devletleri), Almanya, İtalya, Japonya, Fransa ve İngiltere (Gelişmiş 6 (G6) ülkeleri) ekonomilerinin yarısından daha fazla bir büyüklüğe ulaşacağı öngörülmüştür. Bunun nedeni, 2003 yılında G6 ülkelerinin toplam GSMH'nın (gayri safi milli hasıla) %15'i, BRICS ülkelerince gerçekleşmiş olmasıdır. Ayrıca, bu ülkeler G20'ye üye olup, küresel güç zemininde gelişmekte olan ülkelerdir. 2018 yılında ise açıklanan verilere göre, BRICS ülkeleri dünya nüfusunun %42'sini ve dünya ekonomisinin %23'ünden fazlasını oluşturmaktadır. Söz konusu ülkeler 2008-2018 yılları arasında %30'luk büyüme oranlarına ulaşmıştır. Bunu takip eden yıllarda da söz konusu ülkelerin küresel ekonominin büyümesine ve küresel refahın artmasına katkı sağlayabilecek potansiyelleri bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin de, BRICS ekonomileri ile benzer özellikler göstermesi, Türkiye'nin bu gruba dahil olup BRICS-T adı ile anılmasına yol açmıştır. BRICS-T ülkelerinde "ticari faaliyetlerde devlet kontrolünün azaltılarak liberalleşmeye gidilmesi", ekonomik kalkınma bakımından önem arz etmektedir. Dolayısıyla BRICS-T ülkeleri, kendi ekonomik büyüme yapılarını dikkate alarak uluslararası ticarete yer edinmiştir. Bu ülkeler ekonomik kalkınma ile büyüme oranlarını yükseltme çabası içindedirler (Bulut ve Doğan, 2020: 133).

BRICS-T ülkeleri son yıllarda küresel hizmet ticaretinde de aktif olarak yer almaktadır. Ayrıca orta gelirli ekonomilerin en büyüğü olarak görülmektedir. 2020 yılında bu ülkelerin hizmet sektörü ayrı ayrı değerlendirildiğinde, hizmet sektörü yaratılan katma değer oranı bakımından en büyük sektör olmuştur. Hizmet sektörünün GSYH (gayri safi yurtiçi hasıla) içerisindeki payı; "Brezilya'da %63, Çin'de %55, Hindistan %49, Rusya'da %56 ve Güney Afrika'da %61'dir". Daha açık bir ifadeyle BRICS ülkelerinde bu oran GSYH'in yarısı ve/veya daha fazlası kadardır. Öte yandan BRICS ülkelerinde sanayi 2., tarım ise 3. sektör olmuştur (Dumrul ve Kılıçarslan, 2022: 100).

Sağlık hizmeti, turizm hizmeti, eğitim hizmeti, sigortacılık hizmeti, bilişim hizmeti, danışmanlık hizmeti, vb. hizmetler de uluslararası hizmet sektörleri arasında başta gelmektedir. (Batbaylı ve Ertürk, 2024: 336). Bu çalışmada hizmet ticaretinde küresel anlamda kendini göstermiş olan BRICS-T ülkelerinin ulusal ve uluslararası sağlık hizmetleri incelenmiştir.

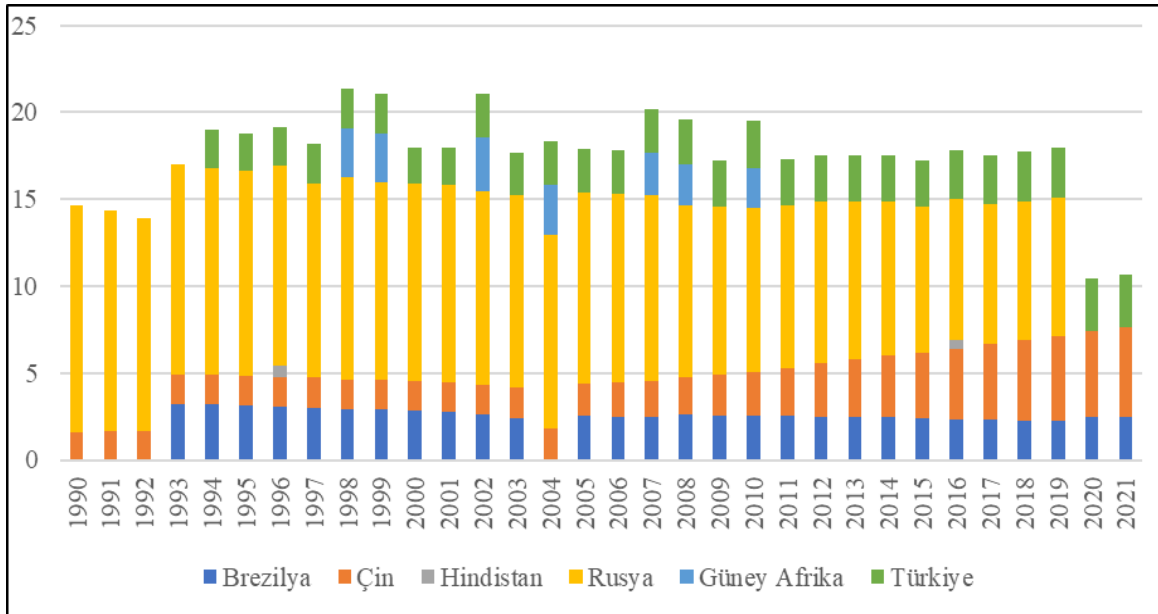
Gelişmiş altyapısı olan bir sağlık hizmeti, ülkelerin uluslararası çevre ve küresel ticarete entegrasyonunda olası zorluklarla mücadelesini kolaylaştırabilecektir. Ekonomik büyümenin artması ve genişleme fırsatlarının doğması gelişmekte olan ülkelerin sağlığı koruma ve refahı yükseltme imkanına zemin hazırlayabilir. Bu durum, sağlık hizmetleri olanaklarına daha kolay erişim ve hanehalkı gelirinde artışı doğrudan etkileyebilir. Bununla birlikte kaliteli olan sağlık hizmetlerinin uluslararası hale gelmesi, diğer bir ifadeyle uluslararası sağlık turizminin yaygınlaşması, hizmeti alan ülkenin de sağlık altyapılarının daha kaliteli hale gelmesini sağlayabilir (Aich ve Banerjee, 2023: 25).

2. BRICS-T ÜLKELERİN SAĞLIK GÖSTERGELERİ VE SAĞLIK TURİZMİ

Sağlık göstergeleri ve sistemleri ülkeler arasında çeşitlilik göstermesinin yanı sıra aynı ülke içindeki farklı bölgeler arasında da çeşitlilik gösterebilir. Bu nedenle bireyler sağlık hizmeti almak için kendi bölgeleri veya ülkeleri dışına seyahat etmektedirler. Sağlık hizmetine ulaşma çabası arttıkça sağlık hizmetlerinin de küresel anlamda kendini daha net bir şekilde göstermesi ortaya çıkmaktadır (Atalay, Yücel ve Yücel, 2024: 278). Sağlık altyapısındaki gelişmişlik ülkeleri öncelikle kendi vatandaşlarına en iyi sağlık hizmetini sunmaya ve daha sonra yurtdışındaki hastalara en iyi sağlık hizmetini sunmaya imkan sağlamaktadır. Sağlıklı olmak için yurtdışına seyahat eden hastalar sağlık turizminin canlanmasına zemin hazırlarlar. Sağlık turizmi, fiziksel ve ruhsal hizmetler ile sağlığı iyileştirmek için bireyin ikamet ettiği yeri kendi isteği ve bilinci doğrultusunda değiştirerek yapmasıdır (Roman, Roman ve Wojcieszak-Zbierska, 2023). Sağlık turizmi dahilinde olan hizmetler; medikal turizm, geriatri turizmi ve spa-wellness turizmidir (Soare ve Zugravu, 2014). Kaliteli hizmet, sağlık altyapısı, düşük maliyet, kısa bekleme süresi, coğrafi konum, turizm ve doğal zenginlikler, iklim, kültürel benzerlik gibi unsurlar uluslararası sağlık hizmetini etkilemektedir (Batbaylı, 2022). Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) göre uluslararası sağlık hizmeti şu şekillerde yapılabilmektedir (WTO, 2021):

- Elektronik sağlık hizmeti,
- Yabancı ülkeye giderek sağlık hizmeti alma,
- Diğer ülkelerde sağlık ile ilgili tesis açma
- Sağlık personellerinin yurt dışında sağlık hizmeti vermesi.

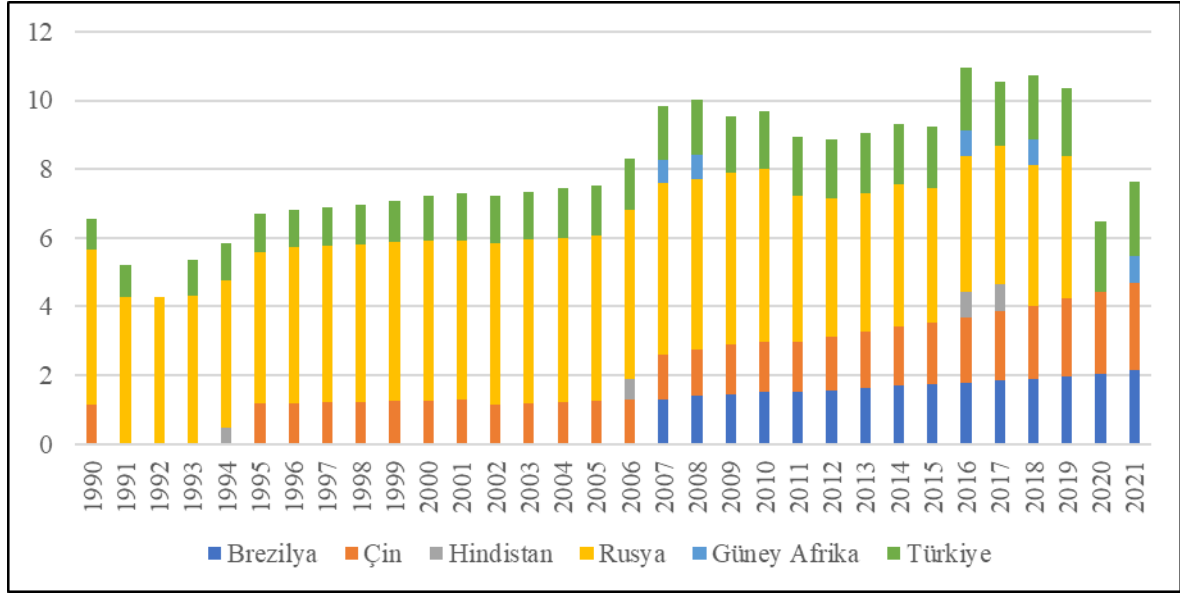
Şekil 1'de BRICS-T ülkelerinin 1990-2021 yılları arasındaki hastane yatak kapasitesi verilmiştir. Ulaşılan verilere göre, 1000 kişi başına düşen yatak sayısı bakımından en fazla sayıya sahip olan ülke Rusya'dır. Çin'de bu veri zamanla artmıştır, Brezilya ve Türkiye'de hemen hemen aynı seviyede kalmıştır, Güney Afrika'da ise bu veri 1998, 1999, 2002, 2004, 2007, 2008 ve 2010 yılları için mevcut olup, Brezilya ve Türkiye'ye yakındır. Hindistan'a ait bu veriye çok az yılda ulaşılabilmektedir.

Şekil 1. Hastane Yatak Sayısı (1.000 kişi başına)

Kaynak: OECD Health Statistics, 2024

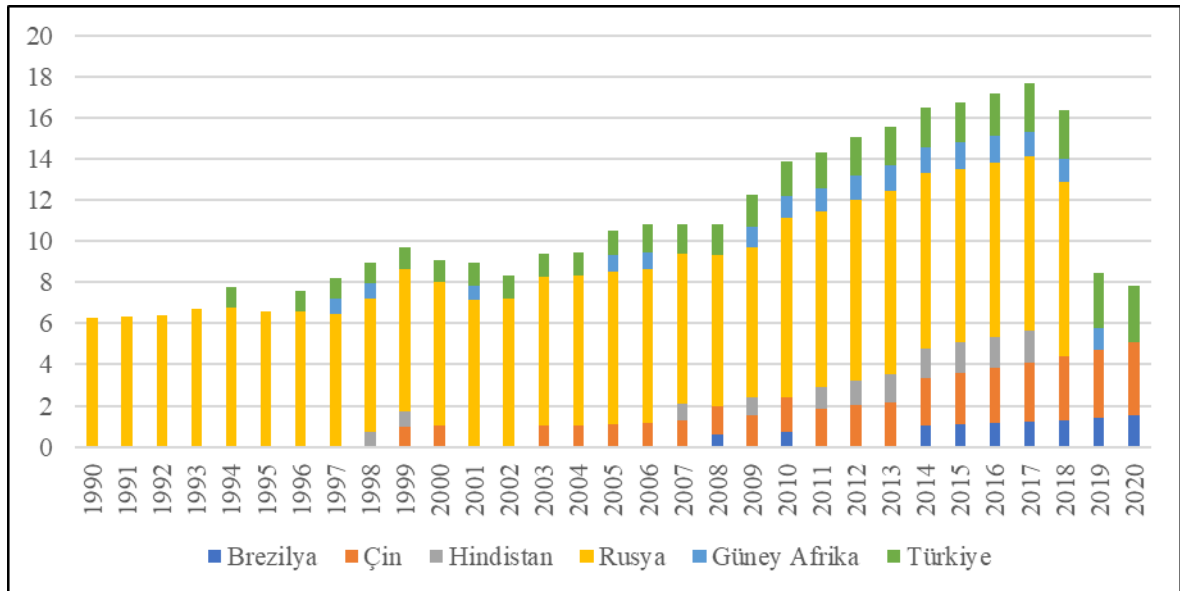
Şekil 2’de BRICS-T lkelerinin 1000 kişi başına düşen doktor sayısı verilmiştir. Buna göre en fazla doktor sayısına sahip lke Rusya’dır. Bunu takiben Çin, Brezilya, Türkiye ve Güney Afrika yer almaktadır. Hindistan’a ait bu veriye çok az yılda ulaşılabilmektedir.

Şekil 2. Doktor Sayısı (1.000 kişi başına)

Kaynak: OECD Health Statistics, 2024

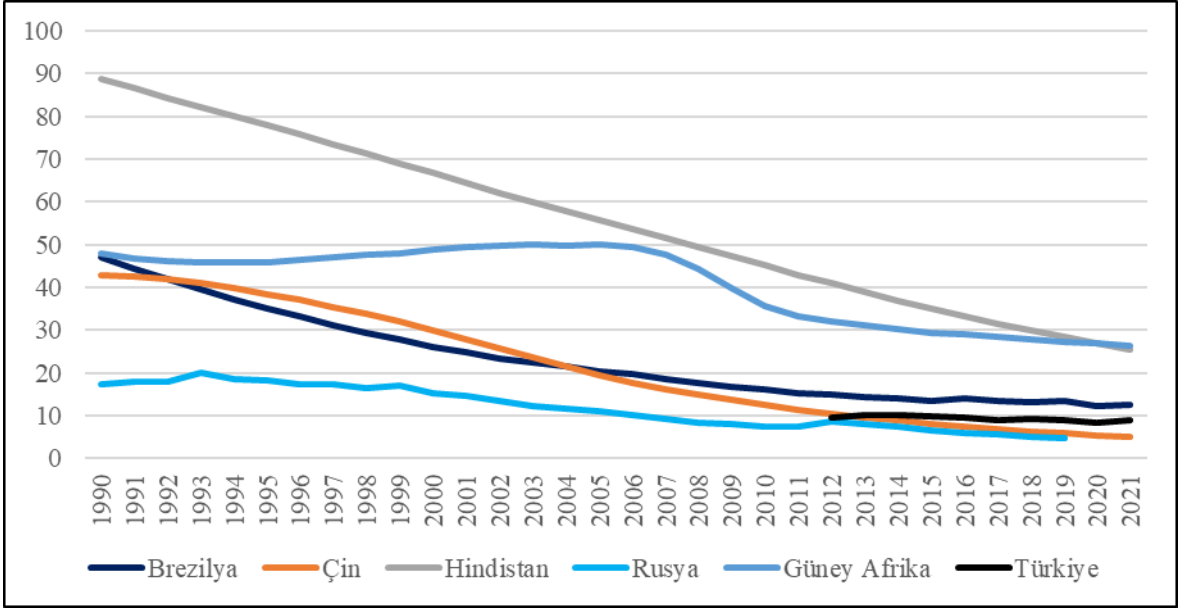
Şekil 3’te BRICS-T ülkelerine ait olan 1000 kişi başına düşen hemşire sayısı verileri yer almaktadır. Buna göre en yüksek hemşire sayısına sahip olan lke Rusya’dır. Çin’de bu veri zamanla artmıştır. Türkiye, Güney Afrika, Hindistan ve Brezilya’da birbirine yakın olmasına raŐmen Rusya kadar fazla değildir.

Şekil 3. Hemşire Sayısı (1.000 kişi başına)

Kaynak: OECD Health Statistics, 2024

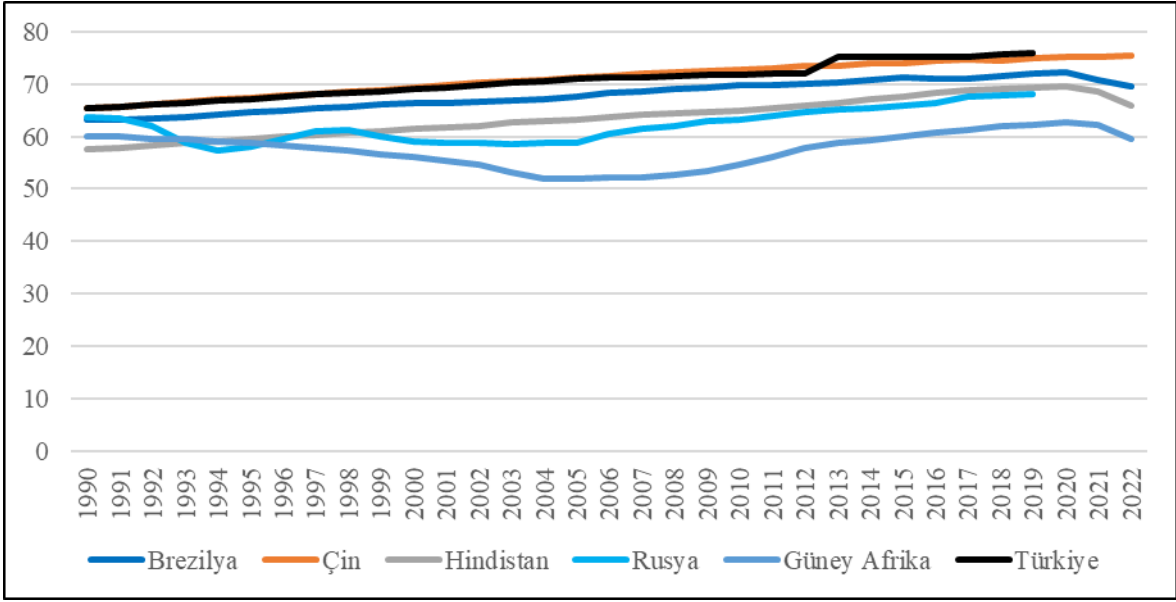
Şekil 4'te BRICS-T ülkelerine ait olan 1000 canlı doğumdaki bebek ölüm oranları yer almaktadır. Bu anlamda en hızlı düşüşü gösteren ülke Hindistan'dır. Ancak yine nispi olarak yüksektir. Bunu takiben Güney Afrika ve Brezilya yüksek orana sahiptir. Çin'de de zamanla hızlı bir şekilde düşüş olmuştur. En düşük bebek ölüm oranına sahip ülke ise Rusya'dır. Türkiye'nin ise son yıllardaki verilerine göre bu oran nispeten düşüktür.

Şekil 4. Bebek Ölüm Oranları (Ölümler/1.000 canlı doğum)

Kaynak: OECD Health Statistics, 2024

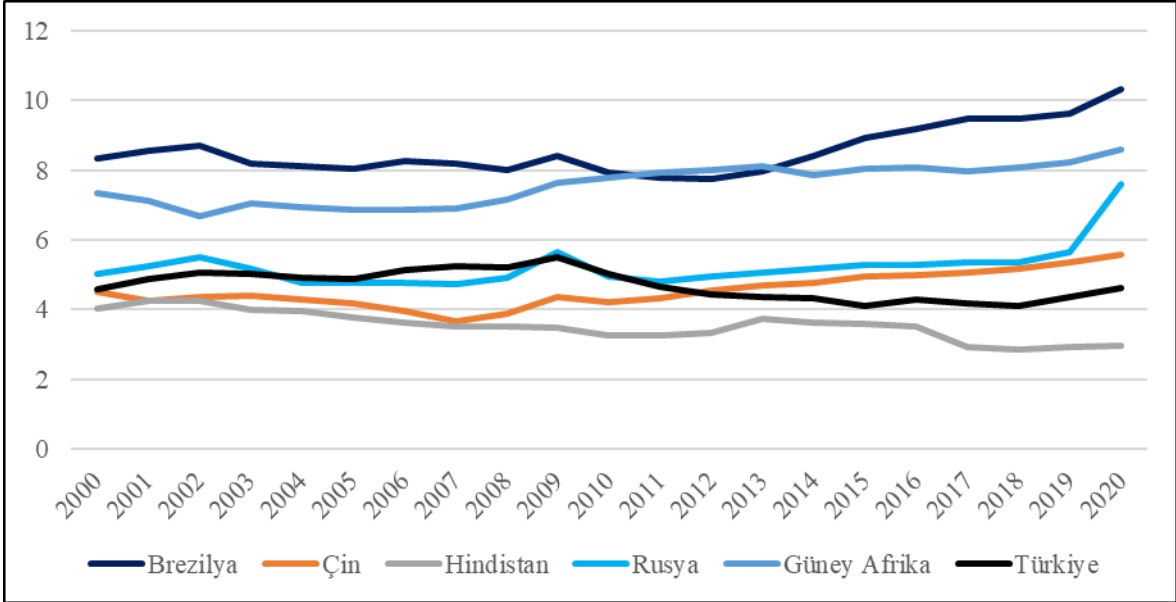
Şekil 5'te BRICS-T ülkelerine ait olan doğumda beklenen yaşam süresi göstergesi (yaşam beklentisi göstergesi) yer almaktadır. Söz konusu veri diğerlerine göre daha kapsamlıdır. Bunun nedeni şöyle ifade edilebilir: Bu sağlık göstergesi hastalık, ölümlülük, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik, yaşlılık halleri, yani yenidoğan bireyin yaşam süresini ortalama olarak veren bir yaşam tablosu çıktısıdır (Mathers vd., 2003: 5; WHO, 2021). Buna göre en yüksek yaşam beklentisine sahip ülke sırasıyla; Türkiye, Çin, Brezilya, Hindistan, Rusya ve Güney Afrika'dır. Yaşam süresi bakımından ortalama en iyi değere sahip olan ülke Türkiye'dir.

Şekil 5. Doğumda Beklenen Yaşam Süresi

Kaynak: OECD Health Statistics, 2024

Şekil 6’da BRICS-T ülkelerinin cari sağlık harcamaları verileri yer almaktadır. Söz konusu gösterge sağlık ekonomisi bakımından önemli bir göstergedir. Bunun nedeni GSYH içinden sağlık için ne kadar pay ayrıldığını ifade etmektedir. Bu anlamda sağlığa en fazla payı ayıran ülke Brezilya’dır. Bunu takiben Güney Afrika, Rusya, Çin, Türkiye ve Hindistan yer almaktadır.

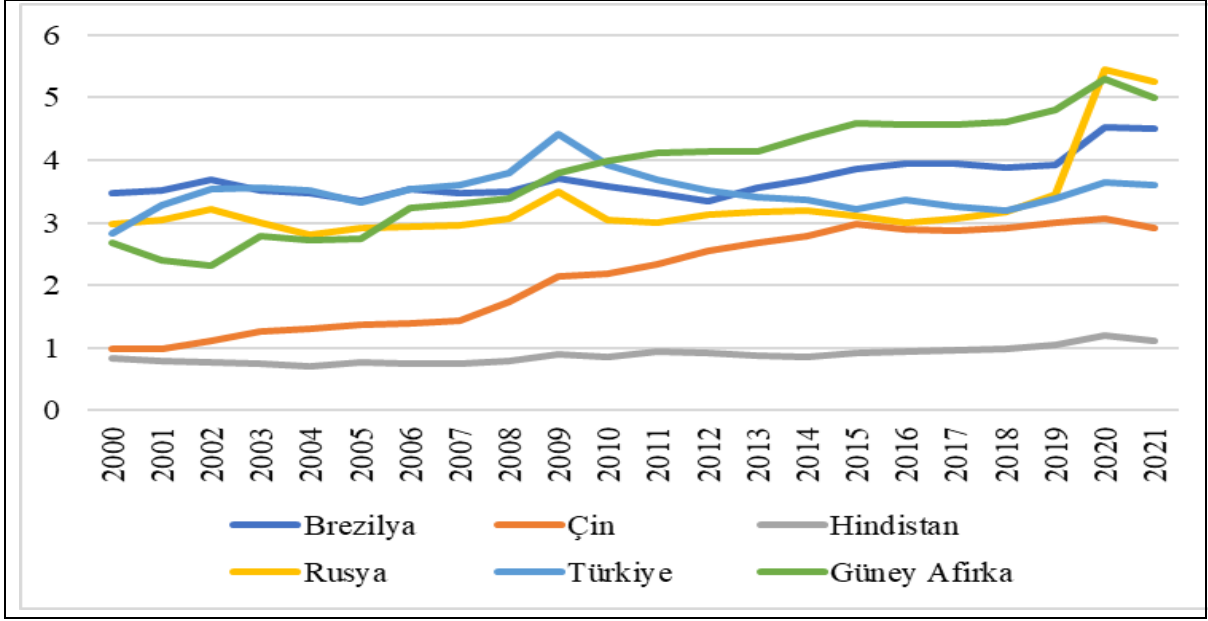
Şekil 6. Cari Sağlık Harcamaları (GSYH %)

Kaynak: World Bank, 2024

Şekil 7’de kamu tarafından yapılan sağlık harcamaları gösterilmektedir. Devletin sağlık alanına yaptığı yatırımlar, sağlığı iyileştirmek için gerçekleştirdiği tüm harcamalar bu kapsamdadır. Kamusal olarak GSYH içinden sağlığa ne kadar çok pay ayrılırsa, ülke vatandaşlarının refahına katkı sağladığı söylenebilir. Bu anlamda Güney Afrika’da bu oran nispeten hızlı arttığı ve son yıllarda diğer ülkeleri geride bıraktığı görülmektedir. Rusya’da genel olarak stabil ilerlerken pandemi (Covid 19 Pandemisi) döneminde bir sıçrayış olduğu görülmektedir. Brezilya nispeten yüksek olup pandemi döneminde daha da fazla artış göstermiştir. Türkiye 2009 dönemi civarında

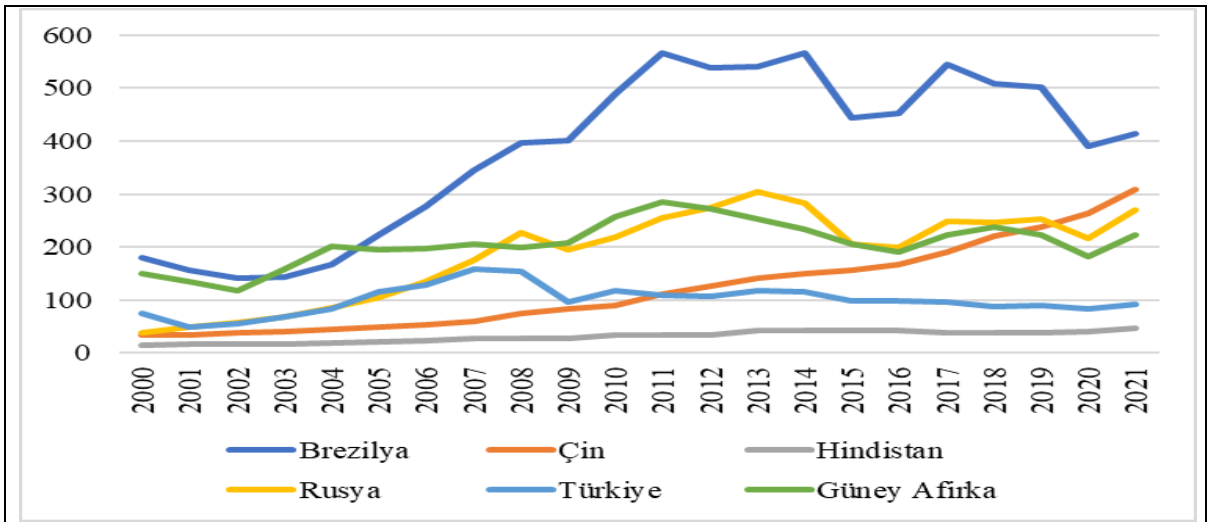
GSYH içinden sağlık harcamasına daha fazla pay ayırmıştır. Sonrasında düşüş olmuş, ancak pandemi döneminde tekrar bir artış yaşanmıştır. Çin’de bu oran belirgin şekilde artış eğilimindedir. Ancak son yıllarda bu artış durağan hale gelmiştir. Nispeten GSYH içinde kamu sağlık harcamaları en düşük olan ülke Hindistan’dır. Pandemi döneminde bir artış olmasına rağmen yine de Hindistan düşük bir değere sahiptir.

Şekil 7. Kamu Sağlık Harcamaları (GSYH %)

Kaynak: World Bank, 2024

Şekil 8’de BRICS-T ülkelerinde kişi başına yapılan yurt içindeki özel sağlık harcamaları verilmiştir. Buna göre Brezilya en fazla özel sağlık harcaması yapan ülke olarak görülmektedir. Ortalama 2002’den 2015’e kadar olan dönemdeki artış dikkat çekmektedir. Daha sonra düşüş olsa da pandemi döneminde yine bir artış yaşanmıştır. Rusya’da da nispi yüksek harcama göze çarpmaktadır. Benzer şekilde Çin’de istikrarlı bir şekilde özel sağlık harcamalarında artış görülmektedir. Güney Afrika’da ise kişi başına özel sağlık harcaması yüksektir. Şekil 8’e göre nispeten düşük düzeyde özel sağlık harcaması yapan ülkeler Türkiye ve Hindistan’dır.

Şekil 8. Kişi Başı Özel Sağlık Harcaması (Cari ABD Doları)

Kaynak: World Bank, 2024

BRICS-T ülkelerinin sağlık göstergelerine göre genel olarak Rusya ve Brezilya öne çıkmaktadır. Hindistan ve Güney Afrika ise bu anlamda diğerlerine nazaran düşük bir profile sahiptir. Ancak söz konusu ülkeler sağlık hizmetini uluslararası arenada da sergilemektedir. Bu ülkelerin Medical Tourism Index (2020-2021) sıralamasına göre sunulan raporda 45 ülke içinde yer aldıkları görülmektedir. Tablo 1’de BRICS-T ülkelerinin MTI sıralamasında Hindistan ilk sırada yer almaktadır. Ardından Güney Afrika, Brezilya, Türkiye ve Çin gelmektedir. Rusya ise söz konusu ülkeler içinde en son sıradadır. MTI sıralamasında 45 ülke olup ilk sırada Kanada son sırada ise İran yer almaktadır. Hindistan’ın, gelişmiş bir ülke olan Kanada’ya daha yakın sıralarda olması dikkat çekmektedir. Sağlık göstergelerindeki olumlu performansına rağmen Rusya bu anlamda son sıralardadır.

Tablo 1. Medikal Turizm Endeksi (MTI) Sıralamasına Göre BRICS-T Ülkeleri

MTI Sıralaması	Ülke
10	Hindistan
22	Güney Afrika
28	Brezilya
30	Türkiye
33	Çin
41	Rusya

Kaynak: Medical Tourism Index, 2024

Tablo 1’de görüldüğü üzere BRICS-T ülkeleri sağlık turizmi içinde aktif şekilde bulunmaktadır. Bu ülkeler hem sağlık hizmetini ihraç etmekte hem de ithal etmektedir. Genel anlamda sağlık göstergeleri iyi olup kaliteli sağlık alt yapısına sahip olan ülkeler bu durumlarını değerlendirerek sektörden döviz geliri elde etmektedir. Tablo 2’de BRICS-T’nin Sağlık Hizmeti Dış Ticareti verileri yer almaktadır. Buna göre sağlık hizmetinden en yüksek döviz geliri elde eden ülke Türkiye olup en az döviz geliri elde eden ülke ise Brezilya’dır. Sağlık hizmeti için en fazla harcama yapan ülke Çin olup en az harcama yapan ülke ise Türkiye’dir. Buna göre Türkiye sağlık turizminde nispeten en çok dış fazla veren ülkedir. Çin ise sağlık turizminde en çok dış açık veren ülkedir. Sağlık turizmi dış ticaretinde nispi anlamda dengeli bir profil çizen ülke ise Brezilya’dır. Hindistan Tablo 1’deki MTI sıralamasında diğerlerine göre öne geçmesine rağmen Tablo 2’de sağlık turizmi geliri açısından nispeten ortalama düzeydedir.

Tablo 2. BRICS-T’nin Sağlık Hizmeti Dış Ticareti

2021 Yılı (Milyon ABD Doları)	Sağlık Hizmeti İhracatı	Sağlık Hizmeti İthalatı
Türkiye	1 727.00	21.00
Brezilya	40.41	28.81
Rusya	181.07*	222.1*
Hindistan	123.29	21.16
Çin	1874.43**	3272.65**

Güney Afrika	1528.33***	691.06***
--------------	------------	-----------

Not: * Diğer kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri. ** Kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri. ***Kişisel

---

Kaynak: WITS, 2024.

Tüm bu bilgiler dışında ülkelerin ulusal sağlık hizmetlerindeki iyileşmenin uluslararası sağlık hizmetine olumlu yansıtacağı algısı her zaman geçerli olmayabilir. Bunun nedeni sağlık hizmetlerinin her ülkede farklı süreçlerle işlemesidir. Sağlık hizmeti evrensel olmasına rağmen sağlık hizmetleri organizasyonu, sağlık sistemleri, teknolojik yapı, kalite, sağlık hizmetlerine erişim, ekonomik ve politik yapı her ülkede farklıdır (Sayar ve Kaya, 2024).

3. LİTERATÜR

Çalışmanın literatür kısmında öncelikle BRICS-T ülkeleri için uygulanan analizlere yer verilmiştir. Daha sonra ise uluslararası hizmet ticaretindeki rekabet gücünü ortaya koymak amacıyla uygulanan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler analizi ile yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Coşkun (2022), BRICS-T ülkelerinin makroekonomik performanslarını karşılaştırmak için ülkelerin ithalat, ihracat, enflasyon, GSYH verilerini (2011-2020) kullanmıştır. WASPAS ve Entropi yöntemlerinden yararlanarak uygulanan analiz sonuçlarına göre, BRICS-T ülkeleri içinde Çin en yüksek performansa, Güney Afrika ise en düşük performansa sahip ülkedir.

Zafar vd. (2022), BRICS ülkelerinde BİT (bilgi ve iletişim teknolojisi), ticaret, turizm, ekonomik büyüme ve çevresel sürdürülebilirlik kavramları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. CS-ARDL yönteminden yararlanılarak uygulanan analize göre, BİT'ler sürdürülebilir çevreyi desteklemektedir.

Yaşar ve Bolat (2023), BRICS-T ülkelerini ekonomik performans durumunu ortaya koymayı ve ekonomik bakımdan karşılaştırılmayı amaçlamışlardır. Kişi başına düşen GSMH, mal ve hizmet ihracatı, yüksek teknoloji ihracatı ve mal ve hizmet ithalatı verilerini (2010-2020) kullanmışlardır. Çok kriterli karar verme yöntemlerinden; TOPSİS yöntemi ile analiz edilmiştir. Buna göre, Rusya ve Çin nispeten en iyi ekonomik performansa sahip ülkelerdir. Ancak Güney Afrika ve Hindistan en düşük ekonomik performansa sahip ülkelerdir. Brezilya ve Türkiye'nin ekonomik performansları ise yıllar itibarıyla değişiklik göstermiştir.

Batbaylı (2024), BRICS-T ülkeleri için bilgi ve iletişim teknolojisi ürünleri bakımından bir analiz uygulamıştır. SITC-Rev 3'e göre sınıflandırılan 76 kodlu 12 ürünün 2000-2022 dönemine ait verilerini kullanarak RCA analizi uygulamıştır. Sonuç olarak Çin söz konusu ürünlerde rekabet gücüne sahiptir. Türkiye, Hindistan, Rusya ve Güney Afrika bazı ürünlerde rekabet üstünlüğü elde etmesine rağmen Brezilya hiçbir ürün grubunun ihracatında dünyaya karşı uzmanlaşmamıştır.

Demir (2020), BRICS-T ülkelerinin dış ticaret verilerini (2010-2019) incelemiştir. Daha sonra söz konusu ülkeler arasındaki dış ticaret verilerinin gelişimini karşılaştırmıştır. Yoğunluk endekslerinden yararlanılarak elde edilen analiz sonuçları neticesinde, BRICS-T arasında uygulanan ikili ticarete göre dış ticaret verileri BRICS ülkeleri lehinedir. Ayrıca buna göre Türkiye dış ticaret açığı vermektedir.

Özdemir ve Buzdağlı (2019), seçilmiş G20 ülkelerinde uluslararası sağlık turizmi rekabet gücünü incelemiştir. Balassa ve Vollrath Endeksleri yardımıyla RCA (açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler analizi) analizi uygulanmıştır. Sonuçlar neticesinde Türkiye'nin sağlık turizmi hizmetindeki rekabet gücü ABD, İngiltere, Hindistan, Meksika ve Brezilya'ya göre yüksektir. Rekabet gücü açısından en düşük değere sahip ülke ise Kanada'dır.

Batbaylı (2022), Türkiye'nin uluslararası sağlık hizmetindeki rekabet g¼c¼n¼ RCA endeksleri ile analiz etmiştir. 2003Ç1-2019Ç4 d¼nemindeki sağlık turizmi geliri ve gideri veri olarak alınmıştı. İhracat-İthalat Oranı endeksi ile hesaplanan sonuçlara g¼re Türkiye uluslararası sağlık turizmi hizmetinde rekabet g¼c¼ne sahiptir.

Algieri (2018), EU-28 lkelerinin turizm sekt¼r¼ndeki uzmanlaşma d¼zeyini incelemek i¼in turizm geliri ve giderleri verilerinden yararlanmıştır. Bu bağlamda uluslararası rekabet g¼c¼n¼ analiz etmek i¼in Balassa endeksi kullanılmıştır. Buna g¼re, lkeler turizm sekt¼r¼nde uluslararası rekabet g¼c¼ne sahiptir.

Kuşat (2019), Türkiye ve beş ülke üzerine turizm hizmeti rekabet g¼c¼n¼ araştırmıştır. Turizm geliri ve giderleri veri olarak dikkate alınmış, Balassa Endeksi ve Karşılaştırmalı İhracat Performansı Endeksi yardımıyla analiz uygulanmıştır. Sonu¼ olarak Türkiye turizm sekt¼r¼nde ihracat rekabet g¼c¼ne sahip olup bu alanda uzmanlaşmıştır.

Bobirca ve Miclaus (2007), Romanya ile Bulgaristan'da uluslararası hizmet ticaretinde rekabet g¼c¼n¼ hesaplamışlardır. Karşılaştırmalı ihracat performansı endeksi, ticaret a¼ıklık ve ihracat benzerlik RCA analizleri kullanılarak elde edilen sonuçlara g¼re, lkeler EU-25 lkeleri i¼inde taşımacılık hizmet ticaretinde uzmanlaşma g¼stermiřlerdir.

4. Y¼NTEM VE BULGULAR

Rekabet g¼c¼, mal ve hizmet ticaretinde ihracat ağırlıklı ticaret yapan lkelerde nispi anlamda rekabet avantajına zemin hazırlamaktadır (Porter, 1990). Bununla birlikte rekabet g¼c¼ ülkelerin üretkenliğini, ulusal ve uluslararası ticarete ülkenin başarısını ve ekonomik performansını olumlu olarak ortaya koymaktadır (Keser ve Ay, 2016: 243). Dolayısıyla lkeler hizmet, yeni teknoloji, kalite, bilgi, beceri, beşeri sermaye ve uzmanlaşma sayesinde dış ticarete rekabet g¼c¼ elde edebilmektedir (Bobirca ve Miclaus, 2007: 123). Rekabet g¼c¼n¼ arttırmak i¼in alternatif yollar deneyen ekonomiler hizmet ticaretinde uzmanlaşma yoluna gitmiştir (Marelli ve Signorelli, 2011: 137). Sağlık hizmeti de bu hizmetlerin başında gelmektedir.

Bir ülkenin rekabet g¼c¼n¼ belirlerken, r¼n veya hizmet grupları üzerine a¼ıklanmıř karşılaştırmalı üst¼nl¼kler (Revealed Comparative Advantages-RCA) analizi uygulanması yaygındır. Bu nedenle ¼alıřmada RCA y¼ntemlerinden olan Net Ticaret Endeksi (Ticarette Uzmanlaşma Endeksi) ve İhracat-İthalat Oranı Endeksi kullanılmıştır. 2021 yılı i¼in uygulanan analizdeki veriler; sağlık turizmi geliri, sağlık turizmi gideri, toplam ihracat ve toplam ithalat verileri olup WTO (World Trade Organisation) ve WITS (World Integrated Trade Solution) veri sitelerinden elde edilmiştir.

Net Ticaret Endeksi (Ticaret Uzmanlaşma Endeksi (NTI)), bir ülkenin ticaret uzmanlık seviyesini g¼stermektedir. Daha a¼ık bi ifadeyle bir ekonomideki ticaretin avantajını hesaplar, net ticaret değeri ile toplam ticaret hacmini oranlamaktadır. şu şekilde hesaplanmaktadır (Jelacic, 2020:72; Balassa ve Noland, 1989: 175):

$X_k^j \rightarrow j$ ülkesinin k malı ihracatı, $X_t^j \rightarrow j$ ülkesinin toplam ihracatı, $M_k^j \rightarrow j$ ülkesinin k malı ithalatı, $M_t^j \rightarrow j$ ülkesinin toplam ithalatı.

$$NTI = (X_k^j - M_k^j) / (X_k^j + M_k^j)$$

Elde edilen sonu¼ pozitif değer alırsa net ihracatçı, negatif değer alırsa net ithalatçıdır. Sonu¼lar -1 ile +1 arasında olup; -1 s¼z konusu ülkede sadece ithalat yapıldığını, +1 s¼z konusu ülkede sadece ihracat yapıldığını ve 0 değer ise dengeli ticaret ger¼ekleřtirildiđini ifade etmektedir. -1 değer ülkenin s¼z konusu mal/hizmet ticaretinde en dezavantajlı, +1 değer ise

ülkenin söz konusu mal/hizmet ticaretinde en avantajlı olduğu durumu göstermektedir (Amighini, 2005: 211).

İhracat-İthalat Oranı Endeksi (EIRI), ihracatta uzmanlaşma seviyesini ortaya koyar ve belli bir t dönemindeki EIRI analizi şu şekilde hesaplanmaktadır (Saboniene, 2009: 52):

$$EIRI: \ln (X_k^j / X_t^j) / (M_k^j / M_t^j)$$

Elde edilen sonucun yorumu :

EIRI > 0,50 ; rekabet gücü yüksek (Uzmanlaşma var)

-0,50 < EIRI < 0,50 ; rekabet gücü marjinal sınırdadır (Uzmanlaşma marjinal sınırdadır)

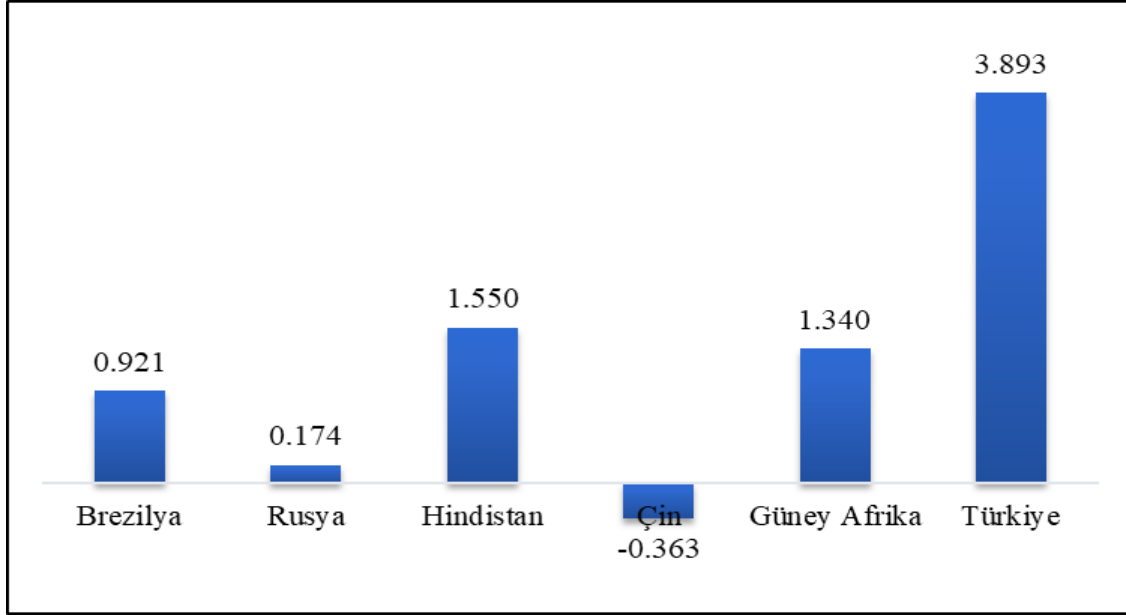
EIRI < -0,50 ; rekabet gücü düşük (Uzmanlaşma yok)

Tablo 3'te BRICS-T ülkelerinin RCA analizine göre elde edilen sağlık turizmi dış ticaretinde uzmanlaşma düzeyi değerleri yer almaktadır. İhracat-İthalat Oranı Endeksi sonucuna göre, Brezilya, Hindistan, Güney Afirka ve Türkiye'nin sağlık turizminde uzmanlaşması vardır. Rusya ve Çin'in ise uzmanlaşması marjinal sınırdadır kalmıştır. Net Ticaret Endeksi sonucu ise İhracat-İthalat Oranı Endeksi sonuçlarını destekleyecek şekilde bulunmuştur. NTI analizinde bulunan değerler, Brezilya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye'nin sağlık turizmi dış ticaretinde uzmanlaştığını, Rusya ve Çin'in ise uzmanlaşmadığını göstermektedir.

Tablo 3. BRICS-T Ülkelerinin Sağlık Turizmi Dış Ticaretindeki Uzmanlaşma Düzeyi

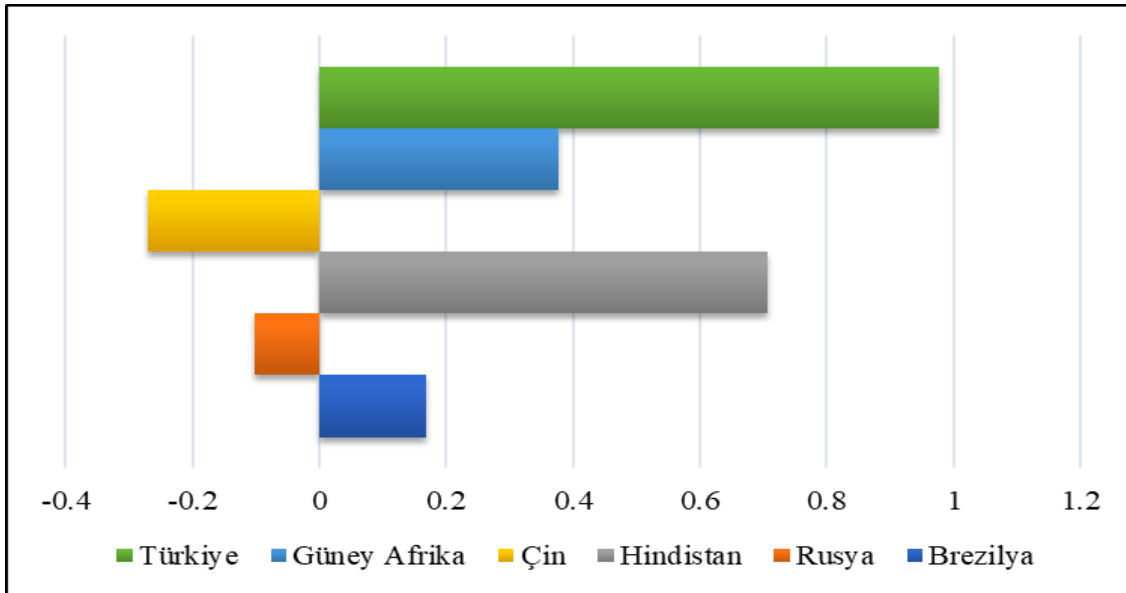
	EIRI	NTI
Brezilya	0.921	0.167
Rusya	0.174	-0.101
Hindistan	1.549	0.707
Çin	-0.362	-0.271
Güney Afrika	1.340	0.377
Türkiye	3.893	0.975

Şekil 9 BRICS-T ülkelerinin İhracat-İthalat Oranı Analizi sonuçlarını daha belirgin olarak göstermesi amacıyla verilmiştir. Türkiye bu konuda diğerlerine nazaran öne çıkmış ve ülkenin sağlık turizminde daha fazla uzmanlaşması olduğu görülmektedir. Çin en düşük değeri olarak grafiğin negatif kısmında kalmıştır.

Şekil 9. İhracat-İthalat Oranı Endeksi Sonuçları

Şekil 10'da ise Net Ticaret Endeksi sonuçları Şekil olarak gösterilmiştir. Ülkelerin net ihracatçı veya net ithalatçı olduklarını da gösteren NTI analizine göre, 0 ekseninin sol tarafında kalan Çin ve Rusya sağlık turizminde net ithalatçıdır. Grafiğin sağ kısmında kalan Türkiye, Güney Afrika, Hindistan ve Brezilya ise sağlık turizminde net ihracatçıdır.

Şekil 10. Net Ticaret Endeksi Sonuçları

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

BRICS-T ülkeleri kendilerine has özellikleri sebebiyle dünyada öne çıkan ülkeler olmuşlardır. Ekonomik büyüme, yoğun nüfus, petrol üretimi gibi unsurlar söz konusu ülkelerin ekonomik performanslarına olumlu yansımıştır. Dolayısıyla bu ülkelerin ekonomik gelişmişlikleri dünya ekonomisinden büyük bir pay almıştır. BRICS-T ülkelerinin küresel ticarete söz sahibi olma yolunda ilerlediği görülmektedir. Gelişmekte olan bu ülkeler gelişmiş ülkelerin de dikkatini

çekmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin alternatif gelir kaynağı araması, diğerleri gibi, BRICS-T ülkelerini de hizmet ticaretini geliştirmeye itmiştir. Sağlık hizmeti, turizm hizmeti, eğitim hizmeti, bilişim hizmeti, sigortacılık hizmeti, danışmanlık hizmeti, finans hizmeti vb. sektörler alternatif döviz kazancı için başvurulan uluslararası hizmet ticareti sektörleridir.

Çalışmada BRICS-T ülkelerinin sağlık hizmeti incelenmiştir. Bu nedenle öncelikle ülkelerin sağlık göstergeleri değerlendirilmiştir. Ardından sağlık turizmi verileri değerlendirilip sağlık turizminde uzmanlaşmış uzmanlaşmadıkları test edilmiştir. Sağlık göstergelerinin iyi olması sağlık hizmetini ulusal ve uluslararası alanda sunabilmeye olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda BRICS-T ülkelerinin sağlık göstergeleri incelendiğinde; hastane yatak sayısı, doktor sayısı, hemşire sayısı Rusya ve Çin'de nispeten fazladır. Doğumda yaşam beklentisi en yüksek olan ülke Türkiye, Çin ve Brezilya'dır. Brezilya, Güney Afrika ve Rusya GSYH içinden sağlık harcamalarına daha çok pay ayırmaktadır. Kamusal anlamda sağlık harcamalarına en çok payı ayıran ülke Güney Afrika olmuştur. En az payı ayıran ülke ise Hindistan olarak görülmektedir. Hindistan hem kamu hem de özel sağlık harcaması bakımından diğer ülkelerden daha düşük düzeydedir. Bebek ölüm oranı en düşük olan ülke Rusya, Türkiye ve Çin'dir. Bu ülkelerin Medikal Turizm Endeksi sıralamasında ise Hindistan, Güney Afrika, Brezilya ve Türkiye öne çıkmaktadır. Çin ile Rusya MTI sıralamasında 45 ülke içinde son sıralarda iken aynı zamanda, BRICS-T ülkeleri içinde de öne geçememişlerdir. Ayrıca bu ülkelerin sağlık turizmi bakımından gelir ve giderleri incelendiğinde en avantajlı ülkenin Türkiye olduğu, en dezavantajlı ülkenin ise Çin olduğu görülmektedir.

Ülkelerin açıklanan verileri bu şekilde iken sağlık göstergelerindeki pozitif performans, sağlık turizminde pozitif olmayabiliyor. Bunun nedeni her ne kadar sağlık hizmeti evrensel de olsa sağlık sistemlerinin, teknolojik yapının, sağlık hizmeti organizasyonlarının ve ekonomi-politik yapının ülkeden ülkeye farklılık göstermesidir. RCA analizi ile test edilen bu duruma göre; Brezilya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye'nin sağlık turizminde rekabet gücü yüksektir ve ülkeler dış ticarete uzmanlaşma yakalamışlardır. Rusya ve Çin'in ise uzmanlaşması (rekabet gücü) marjinal sınırdadır. Ancak net ticaret endeksi sonuçlarına göre, Türkiye, Hindistan, Güney Afrika ve Brezilya sağlık turizminde net ihracatçı iken, diğerleri net ithalatçıdır. Her iki endeks sonuçları hemen hemen birbirine yakın olup birbirlerini desteklemektedir. Ayrıca elde edilen sonuçlar Özdemir ve Buzdağlı (2019) ve Batbaylı (2022) çalışmaları ile örtüşmektedir.

Sonuç olarak, çalışmanın tümü değerlendirildiğinde, Türkiye ve Brezilya'nın sağlık altyapısının sağlık turizmine olumlu yansıdığı söylenebilir. Öte yandan ülkelerin sağlık göstergelerinin iyi olması her zaman uluslararası sağlık hizmetine yansımayaabilir, buna örnek olarak Rusya için elde edilen sonuç verilebilir. Rusya'da sağlık göstergeleri nispeten olumlu olmasına rağmen, sağlık turizminde uzmanlaşması marjinal sınırdaki kalmış ve NTI analizine göre ülke net ithalatçıdır. Diğer yandan Hindistan sağlık göstergelerinde olumlu bir performans sergilememesine rağmen sağlık turizmi dış ticaretinde uzmanlaşmıştır ve ülke net ihracatçıdır. Bunun nedeni ülkelerde uygulanan politikaların farklılık göstermesi olabilir. Hindistan'da sağlık turizmine yapılan yatırımlar, genel olarak, özel sektör ağırlıklıdır.

Söz konusu ülkelerin dünya sağlık turizmi ihracatından ve katma değerinden daha fazla pay alabilmesi için; sağlık turizminde rekabet gücünü arttırırken sağlık altyapısını, dolayısıyla sağlık göstergelerini iyileştirmesi gerekmektedir. Bunun için de tıp teknolojisine, markalaşmaya, tanıtıma ve inovasyona daha fazla yatırım yapmak önem arz etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review: Externally peer reviewed.

Conflict of Interest: The author declared that she has no conflict of interest.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support

KAYNAKÇA

- Aich, A., ve Banerjee, K. (2023). Health Care Service Trade in The South East Asian Region: Particularly in BIMSTEC. *International Journal of Advance and Innovative Research*, 10 (1 II), 24-31.
- Algieri, B., Aquino, A. ve Succurro, M. (2018). International Competitive Advantages in Tourism: An Eclectic View. *Tourism Management Perspectives* 25, 41-52.
- Atalay, H. N., Yücel, Ş. ve Yücel, R. (2024). Sağlık Turizmi. M. Can Yardımcı, Fatih Çemrek, Şule Batbaylı (Ed.), *Sağlık Ekonomisinde Güncel Konular ve Tartışmalar* içinde (278-292). ISBN: 978-625-6637-76-4, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Balassa, B., ve Noland, M (1989). The Changing Comparative Advantage Of Japan and The United States. *Journal of the Japanese and International Economies* 3, 174-188.
- Batbaylı, Ş. (2022). Türkiye'nin Uluslararası Sağlık Turizmindeki Rekabet Gücünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Ampirik Bir Analiz. *International Journal of Social Inquiry*, 15(2), 365-382. <https://doi.org/10.37093/ijisi.983504>.
- Batbaylı, Ş. (2024). BRICS Ülkeleri ile Türkiye'nin Bilgi ve İletişim Teknolojisi Ürünlerinin Dış Ticaretinde Rekabet Gücü ve İhracatında Uzmanlaşma. *UYSAD 13. Uluslararası Yönetim ve Sosyal Bilimler Kongresi*, 20-21 Nisan 2024, İstanbul, Türkiye.
- Batbaylı, Ş. ve Ertürk, E. (2024). Uluslararası Hizmet Ticareti Olarak Sağlık Hizmeti İhracatı ile Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(27), 336- 364.
- Bobirca, A, ve Miclaus, P. G. (2007). A Multilevel Comparative Assessment Approach to International Services Trade Competitiveness: The Case of Romania and Bulgaria. *World Academy of Science, Engineering and Technology. International Journal of Economics and Management Engineering*, 1(6), 122-127.
- Bulut, H., ve Doğan, A. R. (2020). Rekabet Gücü ve Büyüme İlişkisi: BRICS-T Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *International Journal Entrepreneurship and Management Inquiries*, 4(1), 126-144.
- Coşkun, A. E. (2022). BRICS-T Ekonomilerinin Makroekonomik Performanslarının Değerlendirilmesi: Entropi Tabanlı WASPAS Yaklaşımı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(45), 1320-1340.
- Demir, M. A. (2020). BRICS Ülkelerinde Ticari Dinamikler: Türkiye İle BRICS Grubu Ülkelerin Ticari Yoğunluk Analizi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, TBMM 100. Yıl Özel Sayısı, 109-133.
- Dumrul, Y., ve Kılıçarslan, Z. (2022). BRICS Ülkelerinin Hizmet Ticaretinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükleri. *Fiscaoconomia* E-ISSN: 2564-7504, 6(1), 99-117.
- Jelacic, E (2020). *Sustainability of Forest-Based Industries in The Global Economy Proceedings of Scientific Papers*. Woodema, İ. A. -International Association For Economics and Management in Wood Processing and Furniture Manufacturing. Vinkovci, Croatia, Croatia: Woodema, İ.A.-International Association For Economics and Management In Wood Processing And Furniture Manufacturing, University of Zagreb, Faculty of Forestry, Competence Centre, Ltd.
- Keser, H. Y., ve Ay, S. (2016). Comparative Advantage of Turkey in Freight Transportation Sector: In Comparison With BRIC Countries. *13th International Scientific Conference on Economic ve Social Development: Book of Proceedings*, Barcelona, 242-251.
- Kuşat, N. (2019). Türkiye Turizm Sektörünün Dünya Sektör Liderleri Karşısındaki Rekabet Gücü. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 141-165.
- Marelli, E., ve Signorelli, M. (2011). China And India: Openness, Trade and Effects on Economic Growth. *European Journal of Comparative Economics*, 8(1), 129-154.
- MTI. (2024). Medical Tourism Index. 2020-2021 MTI Overall Ranking. 15.05.2024 tarihinde <https://www.medicaltourism.com/mti/home> adresinden alındı.
- Mathers, C. D., Murray, C. J., Salomon, J. A., Sadana, R., Tandon, A., Lopez, A. D. ve Chatterji, S. (2003). Healthy Life Expectancy: Comparison of OECD Countries in 2001. *Australian and Zealand Journal of Public Health*, 5-11.

Özdemir, D., ve Buzdağlı, Ö. (2019). Sağlık Turizminde Uluslararası Rekabet Gücü: Seçilmiş G20 Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. *İKSAD 4. International Congress Of Social Sciences: Final Papers Proceedings* (161–174). İKSAD.

Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. *Harvard Business Review* (March-April), 73-91.

Roman, M., Roman, M. ve Wojcieszak-Zbierska, M. (2023). Health Tourism-Subject of Scientific Research: A Literature Review and Cluster Analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(1):480.

Saboniene, A. (2009). Lithuanian Export Competitiveness: Comparison With Other Baltic States. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics* (2), 49-57.

Sayar, B. ve Kaya, M. V. (2024). Sağlık Hizmetlerinin Ekonomik Yönü. Can Yardımcı, Fatih Çemrek, Şule Batbaylı (Ed.), *Sağlık Ekonomisinde Güncel Konular ve Tartışmalar* içinde (278-292). ISBN: 978-625-6637-76-4, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Soare, I. ve Zugravu, G. A. (2014). The SPA Tourism Perception in Romania. *Annals of "Dunarea De Jos" University of Galati Fascicle I. Economics and Applied Informatics*, 20(2), 99–108.

WHO. (2021). Definitions and Metadata, World Health Organization. 03.05.2024 tarihinde <https://www.who.int/whosis/whostat2006definitionsandmetadata.pdf> adresinden alındı.

World Bank. (2024). World Bank Data. 15.05.2024 tarihinde <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> adresinden alındı.

WTO. (2021). World Trade Organization. Health ve Social Services. 30.03.2024 tarihinde https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/health_social_e/health_social_e.htm adresinden alındı.

WITS. (2024). World Integrated Trade Solution, Statistics, 30.03.2024 tarihinde <https://wits.worldbank.org/wits/wits> adresinden alındı.

Yaşar, F., ve Bolat, İ. (2023). BRICS Ülkeleri ile Türkiye'nin Ekonomik Performansının Dış Ticaret Verileri Kapsamında TOPSIS Yöntemi ile İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, 16(2), 182-194.

Zafar, S. Z., Zhilin, Q., Mabrouk, F., Ramirez-Asis, E., Alzoubi, H. M., Hishan, S. S., ve Michel, M. (2022). Empirical Linkages Between ICT, Tourism and Trade Towards Sustainable Environment: Evidence From BRICS Countries. *Economic Research-Ekonomska Istraşivanja*, 1-22.

“AZGELİŞMİŞLİK” OLGUSU VE EKOLOJİK TAHRİBAT: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRESEL GÜVENLİK SİYASASI

Mehdi PEKEDİS*

ÖZET

Kalkınma, azgelişmişlik ve ekolojik örselenme arasındaki tarihsel iliőkiye odaklanan bu çalışmada ekolojik örselenmenin kalkınma söylemine etkisi ve çevresel güvenlik siyasetinin ekoloji-politiği tartıőılmaktadır. Kalkınma politikalarının amacı azgeliőmiő ölkelerin gelişmişlik ve refah düzeyini arttırmaktı. Kalkınma söylemi ile Keynezyen ekonomi politikalarının 1970’li yıllarda yaşadığı iktisadi ve politik kriz, sürdürülebilir kalkınma düşüncesini üretti. Sürdürülebilir kalkınma, sanayi kapitalizminin yol açtığı çevresel-ekolojik felaketslere karşı alınabilecek önlemler bağlamında kullanılmıştır. Kavram retorik olmakla birlikte çevresel-ekolojik sorunların özellikle azgeliőmiő ölkeler üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Azgeliőmiő ölkeler açısından ise bu durum daha trajik biçimde tezahür etti. Çevresel-ekolojik tahribatın önlenmesine yönelik politikalar uygulanmasına ekolojik krizin derinleşmesi, azgeliőmiő ölkelerde uygulanan çevresel güvenlik siyasetinin başarısızlığının bir sonucudur. Çalışmada çevresel güvenlik siyasetinin sürdürülebilir kalkınma bağlamında tarihsel bir analizi yapılmıştır. Bu anlamda çalışmanın amacı, kalkınma politikalarının ekoloji-politiğini irdelemektir. Çalışmada kalkınma politikalarının çevresel güvenlik siyaseti arasında dolaylı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaőılmıőtır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Ekoloji, Sürdürülebilir Kalkınma, Azgelişmişlik, Çevresel Güvenlik.

THE PHENOMENON OF “UNDERDEVELOPMENT” AND ECOLOGICAL DESTRUCTION: THE POLITICS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND ENVIRONMENTAL SECURITY

ABSTRACT

Concentrating on the historical relationship between development, underdevelopment and ecological damage, this study discusses the impact of ecological damage on development discourse and the ecology-politics of environmental security politics. The purpose of development policies was to increase the level of development and welfare of underdeveloped countries. The economic and political crisis experienced by the development discourse and Keynesian economic policies in the 1970s produced the idea of sustainable development. Sustainable development was used with regard to the measures to be taken against the environmental-ecological disasters caused by industrial capitalism. Although the concept is rhetorical, it reveals the impact of environmental-ecological problems especially on underdeveloped countries. For the underdeveloped states, this situation has manifested itself in a more tragic way. The deepening of the ecological crisis despite the implementation of policies aimed at preventing environmental-ecological destruction is a consequence of the failure of the environmental security policy implemented in underdeveloped countries. This study provides a historical analysis of environmental security policy in the context of sustainable development. In this sense, the aim of the study is to analyse the ecology-politics of development policies. The study finds that there is an indirect relationship between development policies and environmental security policy.

Keywords: Environment, Ecology, Sustainable Development, Underdevelopment, Environmental Security.

*Doktora Öğrecisi, İnönü Üniversitesi, mehdi.pekedis@gmail.com, 0000-0003-3824-2606

1. GİRİŞ

Kapitalizmin toplumsal bir sistem olarak özel mülkiyete ve sömürü ilişkilerine dayanması, onun tarihsel süreç içerisinde eşitsiz bir biçimde gelişmesine neden olmuştur. Pre-kapitalist üretim tarzı olarak feodalizmden merkantilizme geçiş sürecinde Batı Avrupa ülkelerinin mutlak monarşi yönetimine geçiş, sömürge hareketlerinin yaygınlaşması ve Avrupa coğrafyasında meta birikimi sanayi kapitalizminin doğuşunun tarihsel ve maddi koşullarını hazırlamıştır. Sanayi kapitalizminin Batı Avrupa'da ortaya çıkması ve gelişmesi ile birlikte merkezi konuma yükselen bu ülkeler, sömürdükleri coğrafyalar ise bağımlı ve çevre ülkeler konumunda kalmışlardır. Sanayi kapitalizminin eşitsiz gelişimi merkez-çevre ilişkisini daha çok derinleştirmiştir. Özellikle 18. yüzyılın sonlarından itibaren kapitalizm ve sermaye birikimi küresel ölçekte genişleme eğilimi gösterdi (Wallerstein, 2015a: 187). Kapitalizmin yeni coğrafi alanlara genişlemesi ileri-kapitalist ülkeler açısından muazzam bir sermaye birikimine yol açtı. Bu birikim daha çok ileri-kapitalist ülkeler olan Batı Avrupa, Fransa ve İngiltere'de toplandı. Merkez-çevre ikiliği bu süreçte oluşmaya başladı. Merkez, Batı Avrupa ve İngiltere'den oluşmaktaydı. Çevre (perifer/çeper) ülkeler ise sömürgeleştirilmiş coğrafyalardı. Üretim malları Avrupa dışına ihraç edilirken sömürge coğrafyalarından ana mal/ ham madde ithal edilmekteydi. Bu durum kapitalizmin Avrupa ülkelerinde gelişmesi ve sermaye birikiminin yoğunlaşması gibi sonuçları oldu. Sermaye birikimi ve üretimin yoğunlaşması tarihsel olarak 20. yüzyıla kadar sürdü.

Sanayi kapitalizminin (Fordizm'in) 20. yüzyılın ilk çeyreğinde krize girmesi, Fordist birikim rejim krizine alternatif olarak talep yönlü, tam istihdama dayalı ve devletin yeni üretim alanları ile istihdam alanlarında ana aktör olmasını öngören Keynesyen ekonomi politikaları uygulanmaya başlandı. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizmin yaratmış olduğu eşitsiz gelişim sorununu aşmak amacıyla merkez ülkeler tarafından çevre ülkelere yönelik kalkınma politikaları/raporları önerildi. Ancak Keynesyen ekonomi politikalarının 1970'li yıllardan sonra ekolojik ve iktisadi krizi, sermayenin ve devletin yeniden yapılandırmasıyla sonuçlanmıştır. Aynı tarihsel dönemde kalkınma politikalarının yaratmış olduğu ekolojik tahribat ve devam eden çevresel tehditler sürdürülebilir kalkınma ve çevresel güvenlik kavramlarını üretmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil kapitalizm, neoliberal dönemin egemen çevreci-ekolojist söylemiydi. Kapitalist-keynesyen siyasal iktisadın ikiz krizi, yeni kavram ve politik stratejiler ortaya çıkardı. Sürdürülebilir kalkınma, çevresel bozulmalar ve toplumsal refahın arttırılmasını amaçlıyordu. Yeşil kapitalizm ise çevresel atıkların geri dönüşümü, yeşil kalkınma, hava kirliliğinin azaltılmasına yönelik süreçleri kapsamaktadır. Kurumsal yeniden yapılanmayı amaçlayan bu söylemler yerel ve uluslararası ölçekte bir takım yenilikler getirdi. Devletler çevreci bir kalkınma politikası izlemeye başladı. Çevreci kalkınma ulusal ölçeğin dışında devletler arası antlaşmalarla uluslararası bir boyut kazandı. Çeşitli uluslararası antlaşmalarla çevresel-ekolojik sorunların önlenmesi amaçlanmıştır. Çevresel güvenlik siyasası bu antlaşmalar ve devlet politikaları bağlamında şekillenmiştir. Merkez ve çevre bağımlılığı da yine bu süreçte devam etmiştir. Çevre ile merkez arasındaki *eşitsiz gelişim*, tarihsel süreçte çevresel güvenlik siyasetinin bir boşgösterene tekabül ettiğini gözler önüne serdi.

Bu bağlamda çalışma, kapitalist üretim ilişkilerinin tarihsel süreçte yaratmış olduğu eşitsiz gelişimin, çevresel-ekolojik sonuçlarının merkez-çevre ülke ilişkileri çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır.

2. EŞİTSİZ GELİŞME AÇISINDAN KALKINMA

Kavramların anlam-bilimselliğinden bahsetmek aynı zamanda onların tarihselliğinden bahsetmek demektir. Tarihsel süreçte ise kavramlar içinde bulunduğu koşullar bağlamında üretilir ve anlam kazanır (Timur, 2004: 111). Kalkınma kavramını anlam-bilimsel açıdan incelediğimizde

kavramın iktisadi-siyasal bir süreç olmasından (İnsel, 2000: 155) dolayı egemen iktisadi-politik yapı tarafından üretildiği açıktır. Bu bağlamda kalkınma kavramının anlamı tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkıp geliştiği iktisadi-siyasal ve toplumsal koşullarda aranmalıdır. Dolayısıyla öncelikle kapitalizmin tarihine bakmak gerekir.

2.1. KAPİTALİZM, EŞİTSİZ GELİŞİM VE KALKINMA

Kapitalizmin tarihsel gelişimi kendisinden önceki üretim ilişkilerinin ve toplumsal formasyonlarının birikiminden kaynaklanmaktadır. Kapitalist üretim formasyonundan önceki üretim tarzı olarak Feodalizm, tahmini olarak 5. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar Avrupa’da egemen olan, topraksız köylülerin üretimine dayalı olarak, üretim dışı aktörler tarafından köylünün güvenliğini sağlama karşılığında artı ürüne el koyma biçiminde, kırsal üretimin egemen olduğu, merkezîyetçi yapının zayıf ve dağınık olduğu toplumsal ve iktisadi yapının adıdır (Fülberth, 2011: 86-87). Feodal yapının merkezîsiz –ya da birden çok merkezli- idari ve siyasi yapısı, aynı zamanda pek çok askeri yapının da merkezîsiz ve aynı zamanda birbirleri ile rekabet halinde olması askeri ve üretim teknolojisinin gelişmesine yol açmıştır (Foulkner, 2016: 124). Artık ürünün birikmesi, üretilen malların pazarlarda satılmaya başlanması ile birlikte Kıta Avrupası’nda ticaretin gelişmesine ve kentlerin ortaya çıkmasına olanak sağladı (Pirenne, 2014: 79). Pirenne’ye (2014: 79-80) göre bu dönüşüm tam olarak 12. yüzyıldan sonra meydana gelmiştir ve Avrupa’da tüketim biçimlerini, ticari ilişkileri, kentlerin idari-siyasi yapısını da dönüştürmüştü. Bu dönüşümü hızlandıran diğer etkenler ise artan üretim, pazarlama ve rekabet sayesinde Avrupa’da yeni monarşiler kurulması, dönemin orta sınıfı olarak adlandırılan “orta halliler”in ortaya çıkması, siyasi anlamda merkezîleşmeye doğru evrilme, 15. yüzyıldan sonra klasik sömürgeciliğin başlamasına neden oldu (Foulkner, 2016: 129-130). 15. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında Avrupalıların yeni coğrafyalarla karşılaşması sonucunda başlayan klasik sömürgecilik, Avrupa kıtasında aşırı ana mal birikimine neden oldu ve bu tarihsel döneme merkantilizm (ticari kapitalizm) adı verildi (Selik, 1973: 111). Özellikle Amerika ve Afrika’nın sömürülmesi ve değerli madenlerin Avrupa’ya taşınması, ticaret burjuvazisinin güçlenmesi, şehirlerde üretim biçiminin dönüşmesi Sanayi Devrimi’ne yol açtı (Başkaya, 1991: 56). Zira Avrupa ve Afrika coğrafyalarının ‘keşfedilmesi’, Feodal dönemin sonlarına doğru ortaya çıkan ve gelişen burjuvaziye yeni alanlar yarattı (Marx ve Engels, 2012: 43). Marx ve Engels’e (2012: 43) göre sömürgelerden elde edilen mallar ve gelişen üretim teknolojisi ile birlikte feodal yapıyı üretim ve işletme tarzı büyüyen ve gelişen pazarları ve tüketim taleplerini karşılayamadı. Bu durum buharlı makinelerin icadını ve sanayi kapitalizminin doğmasını zorunlu kıldı. Dolayısıyla ilk sanayi teknolojisinin gelişmesi, kırsal alanda kapitalist üretimin temelini attı ve sanayi kapitalizminin gelişimine katkı sağladı (Marx, 2011: 717). Marx’a (2011: 717-718) göre bu dönemde tefeci sermaye ve tüccar sermaye olarak iki farklı sermaye biçimi ortaya çıkmıştı. Tefeci sermaye ve tüccar sermaye, sömürge hareketleri sonucunda ortaya çıkmıştır.

Sanayi kapitalizminin Avrupa’da ortaya çıkması ve gelişmesi klasik sömürgecilik hareketlerini daha da hızlandırdı. Sömürgeciliğin artması artık değer birikmesi ve birikim üzerinden sağlanan kâr hacminin artmasıyla birlikte sanayi kapitalizminin gelişmesi bu kâr biçimi üzerinden sağlandı (Fülberth, 2011: 150). Sömürge coğrafyalarında elde edilen ana mallar sermaye birikimini, esir alınan köleler ise ücretsiz emek arzını yarattı. Böylece sömürgecilik, sanayi kapitalizmi ve olgunlaşmaya başlayan burjuva sınıfı tarihsel süreçte birbirini beslediler. Sömürge coğrafyalarından elde edilen mal ve emek arzı kapitalizmin –aynı zamanda Sanayi Devrimi’nin- ilerlemesinin ana etkenleri oldu. Sanayi devrimi, kapitalist üretim tarzında kâr üretiminin dengesiz dağılımı ve coğrafyaların eşitsiz biçimde gelişmesine neden oldu. Sömürge hareketlerinin öznesinin ne olduğu ve hangi coğrafyaların sömürüldüğüne bakılarak gelişimin eşitsiz dağılımı daha net anlaşılır. Merkantilist dönemden Sanayi Devrimi’nin gerçekleştiği 19. yüzyıl arasındaki

üç yüz yıllık tarihsel süreçte sömürgeci coğrafyası Avrupa dışı güney ülkeleri ile Amerika kıtası, sömürgeci ülkeler ise Batı Avrupa ülkeleri olmasından dolayı gelişmişlik farkı söz konusu coğrafyalar arasında meydana gelmiştir (Başkaya, 1991: 53). Avrupa'nın batısı ticari sermaye ile birlikte zenginleşirken Avrupa dışı coğrafyalar/ülkeler yoksullaşmaya ve zenginliklerini Avrupa ülkelerine aktar(ıl)maları sonucunda azgelişmişlik realitesi (Başkaya, 1991: 54) ve eşit olmayan gelişme olgusuyla karşı karşıya kaldı. Metanın ve teknolojinin Batı Avrupa coğrafyasında sermaye birikimi, yeni oluşmaya başlayan sermaye (burjuvazi) sınıfına ait bireyler arasında rekabete neden oldu. Kapitalist üretim tarzının rekabeti arttırması sömürgeleşme faaliyetlerinin hızlanmasına ve kapitalizmin tekelleşme eğilimini arttırdı. Nitekim Foulkner'ın (2016: 109) da belirttiği üzere kapitalist üretim ilişkileri kâr maksimizasyonu, emeğin yeniden üretimi ve dönüşümü ile ekonomik ilişkilerin rekabet halindeki sermayeye bölünmesi üç kategorinin kombinasyonundan oluşmaktadır. Kapitalist sistemin içsel rekabetçi yapısı, sömürgelerden elde edilen meta ve ucuz (hatta ücretsiz) emek, kapitalist sistemi yüzyılın sonunda hegemonyasını pekiştirmesine olanak sağladı.

Sanayi kapitalizminin Avrupa'da gelişmesinin diğeri bir sonucu kapitalist gelişmenin coğrafyası ve mekânsallığıdır. Kapitalizm her coğrafyada eşit bir biçimde emek ve sermaye üretimi sağlamaz; tam tersi karmaşık ve eşitsiz gelişme gösterir (Harvey, 2012: 499). Sermayenin 19. yüzyıldan sonra artan hareketliliği, Lenin'in *Emperyalizm* adlı metninde ifade ettiği üzere "kapitalizmin en yüksek aşamasına" gelmesiyle birlikte yeni bir evreye girdi. Lenin'e (1979: 89) göre emperyalizm, kapitalist üretim formasyonunun gelişiminin bir ürünüdür ve kapitalizme süreklilik sağlar. Bu durumda emperyalizm, kapitalizmin en olgun ve özel olarak biçimlenmiş tarihsel aşamasında ortaya çıkmıştır (Lenin: 1979: 89). Kapitalizmin en ileri ve yüksek aşaması olarak emperyalizm, serbest piyasanın aşırı kâr maksimizasyonu, sanayi üretimi ile birlikte mali/finans sektörünün ortaya çıkması, sermaye dolaşımının olması ve sömürge topraklarının bölüşmesiyle tekelleşmenin olduğu aşamadır (Lenin, 1979: 90). Kapitalizmin ileri aşamasında serbest piyasanın tekelleşmesi, gelişmenin eşitsiz dağılımını arttırmıştır. Kapitalizmin klasik sömürgeci aşamasından emperyalist aşamasına kadar süregelen tarihsel süreçte uluslararası bir sistem olarak işleme, kapitalist sisteme içkin ve onun işleyişini belirleyen iki temel kavram olan emek ve ücret arasındaki ilişkiden kaynaklanır (Amin, 1997: 261). Buna göre kapitalizmin merkez-çevre arasındaki proletaryanın ürettiği artı-değerin oranının merkez ile çevre arasında eşitsiz biçimde dağılması ve emeğe ödenen ücretin değişiklik arz etmesi eşitsiz değişime neden olmaktadır (Amin, 1997: 265-266). Bu bağlamda eşitsiz gelişim, kapitalist sistem içerisindeki coğrafyaların eşitsizliği gelişiminin yanı sıra emek, ücret ve artı-değerin de eşitsiz olması durumunu da ifade etmektedir (Smith, 2017: 151). Dolayısıyla eşitsiz gelişim, kapitalist üretim ilişkisi içerisinde ekonominin hem içsel faktörleri hem de nihai olarak gelişiminin eşitsizliği anlamına gelmektedir.

Kapitalist üretim ilişkilerinin eşitsiz gelişimi tarihsel süreçte merkantilist (ticari kapitalist) dönem ile Lenin'im emperyalizm olarak adlandırdığı aşamaya dayanmaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinin, bir tür toplumsal sistem ve ilişkiler bütünü olarak ifade edildiğinde (Wallerstein, 2006: 12), sistemin gelişiminin de toplumsal ve siyasal boyutu olduğu açıktır. Feodalizmin çözülmesi ile birlikte ekonomik ve toplumsal sistemlerin değişimi modern devletin de doğuşun önkoşullarını hazırlamıştır. Şaylan'a (2003: 39) göre modern devlet mutlakiyetçi monarşi biçiminde serbest pazar mekanizmasının gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Modern devletin merkantilist dönemden sonra mutlak egemen yapı olması aynı zamanda üç temel işlevi de yerine getirmekteydi: Birincisi; mutlakiyetçi-modern devlet belirli bir yasa ve düzene sahiptir; ikincisi, kamu finansmanı sağlamada etkili olması ve üçüncüsü merkantilist ve daha sonra serbest piyasa olarak adlandırılan ekonomi politikalarının uygulaması ve/veya desteklemesidir (Şaylan, 2003: 39-40). Merkantilist (ticari kapitalist) dönemden sonra özellikle endüstri devrimi ile birlikte zirveye ulaşması ve yine

söz konusu tarihsel süreçte 1789 ve 1848 gibi iki büyük devrimin meydana gelmesi, devletin niteliğini ve etkinliğini değiştirmiştir. Nitekim Hobsbawm (2003a: 10), 1789 Fransız Devrimi ile 1848 İngiliz Devrimi'nin gelişen kapitalist endüstrinin, liberal burjuva değerlerinin ve Batı Avrupa ülkelerinin zaferi olduğunu vurgulamaktadır. Tarihsel ve toplumsal sistem olarak kapitalizm böylece liberal değerlerle yüklü devlet(ler)in oluşmasına olanak sağladı. "Devlet, belirli toplumsal üretim ilişkileri bağlamında ortaya çıkan, o ilişkilerin tarihsel süreçlerde belirlenen somutlanma biçimi" (Yalman, 2018: 79) olarak ekonomik ilişkiler ve toplumsal-siyasal mücadeleler sonucunda şekillenmiştir. Bu bağlamda Sanayi Devrimi ile birlikte şekillenen devleti liberal-burjuva veya kapitalist devlet olarak adlandırmak mümkündür. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra sanayi kapitalizminin dünya ekonomisini ve temsil ettiği toplumsal düzeni meşrulaştırarak devleti de kendine özgü bir biçimde şekillendirmiştir (Hobsbawm, 2003b: 15). Ancak burjuvazinin eğmemen olduğu kapitalist devlet formu 19. yüzyılın sonlarına doğru aşırı üretim, eşitsiz gelişim ve bölüşüm ilişkilerinin dengesiz dağılması ile sınıfsal çelişkilerin zorlamasının yaratmış olduğu ekonomik ve toplumsal kriz, modern kapitalist devletin ve onun en çok da piyasaya ilişkin değerlerinin sorgulanmasına yol açtı. 1929 yılında başlayan durgunluk devletin yeniden yapılanması ve ölçeklenmesini zorunlu kıldı.

1929 Buhranı serbest piyasa ekonominin öngördüğü minimal devlet anlayışı yerine devletin ekonomiye müdahalesini öngören Keynesyen ekonomi modeli uygulanmaya başlanmıştır. Keynesyen ekonomi modeline göre serbest piyasa ekonomisi herhangi bir müdahale olmaksızın tam istihdamı ve refahı sağlayamaz. Ekonomik sorunların çözülmesi ve etkin bir talep oluşması için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekir; devlete sübvansiyonlar sağlama, doğrudan yatırım yapma ve özel sektörün yatırım yapmasını teşvik etme gibi işlevler yükler (Şaylan, 2003: 97). Devletin ekonomiye müdahale biçimi devletin aynı zamanda ekonomi politikalarında devletin daha belirleyici ve planlı olmasını gerektirdi. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşmaya başlayan yeni düzen, merkez ülkeler tarafından kalkınma ideolojisi ile ekonomik büyümenin sağlanacağı iddia edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte revize edilen ekonomi politikaları ile mevcut krizin kalkınma planları ile aşılması öngörülmüştür. Bu bağlamda kalkınma düşüncesi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra politik-iktisadın ana kavramlarından biri oldu.²

2.2. YENİ SÖMÜRGE ARACI OLARAK KALKINMA

İkinci Dünya Savaşı sonra dünya düzeninin ekonomi politiği bağlamında gelişen kalkınma düşüncesi yalnızca ekonomik içeriğe sahip bir kavram değildi. Tarihsel olarak kalkınma İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra merkez (ileri/gelişmiş kapitalist) ülkelerin çevre ülkelere yönelik ekonomi politik ve toplumsal politikaların uygulanması amacıyla dönemin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry S. Truman tarafından kullanıldı. Bu bağlamda kalkınma kavramı semantik açıdan Avrupa-merkezci ilerleme ideolojisinin ve modernleşme teorisinin ürünü olarak ortaya çıktı (Başkaya, 2005: 17). Kapitalist üretim ilişkilerinin yaratmış olduğu eşitsiz gelişim, çevre ülkelerde artan bağımsızlık mücadeleleri (Harman, 2016: 433), Soğuk Savaş'ın yaratmış olduğu hegemonya mücadelesi kalkınmanın arkaik temellerini oluşturan tarihsel olgulardır.

Klasik sömürgecilik hareketi ile birlikte gelişen merkantil birikim stratejisi kapitalist üretim tarzının gelişmesinde gerekli tarihsel konjonktürü sağladı ve sömürgecilik hareketlerinin daha hızlı tezahür etmesine neden oldu. Başkaya'ya göre (1991: 34) kapitalizm, geliştiği merkez alanlardan perifer (çevreye) doğru yayılması sömürü düzeni biçiminde gerçekleşti ve kapitalist üretimin ilerleyen aşamalarında coğrafi etkinliğini arttırarak çevre ülkeleri/coğrafyaları bağımlı hale getirdiler. Çevre ülkelerinin merkez ülkelerin merkez ülkeler tarafından sömürülmesi

² Fikret Başkaya'ya (2005) göre kalkınma kavramı retorik bir muhtevaya sahiptir. Dolayısıyla ideolojik anlamlarla yüküldür.

“gelişmişlik” ve “azgelişmişlik” kavramlarını üretti. “Gelişmişlik” kavramı, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sıklıkla ifade edilmeye başlandı (Aren, 1990: 160; Partant, 2002: 43). 1945’ten sonra klasik sömürgeciliğin tasfiye edildiği dönemde kalkınma kavramının ortaya çıkması tesadüf değildir (Başkaya, 2005: 27). Sanayi Devrimi’nden sonra dünya ekonomisinin tarihi, hızla gelişen teknolojik ilerlemenin, sürekli ama eşitsiz bir büyümenin ve artan “küreselleşme” sürecinin tarihi olmuştu (Hobsbawm, 1996: 107). Kapitalizmin bir dünya sistemi olarak hegemonyasını sürdürmesi (Wallerstein, 2003: 527) kalkınma ideolojisinin merkez ölkeler tarafından üretilmesi emperyalizmin yeni bir versiyonu olarak ifade etmek mümkündür.

Kapitalist üretim tarzının eşitsiz gelişimi, merkezdeki ölkelerin çevre ölkelerini daha bağımlı ve daha sömürülmesine dayanmaktadır (Sweezy, 2009: 120). İkinci Dünya Savaşı’nda sonra merkez ölkeler kalkınma düşüncesi adı altında çevre ölkelere yönelik büyük çaplı sanayi yatırımları yapmışlardır (Sweezy, 2009: 124). Dönemin egemen iktisadi doktrini Keynesyen ekonomik modeldi, özellikle Batı Avrupa ölkelerinde refah devleti uygulamalarıyla devletin bölüşüm ve yeniden üretim alanlarında daha adil olması gerektiğini gösteriyordu (şaylan, 2003: 99-100). Kapitalist sistem 1945’ten sonra Keynesyen ekonomi (refah devleti olarak da adlandırılır) politikaları aracılığıyla içinde bulunduğu krizden çıkmayı büyük oranda başardı (şaylan, 2003: 103). Keynesyen (Refah) devleti uygulamaları devletin yatırım ve harcamalarını arttırarak istihdamı, büyümeyi (Selik, 1973: 306) ve dolayısıyla kalkınmayı gerçekleştirilebileceğine dair inancı taşıyordu. Kalkınma düşüncesiyle aynı tarihsel döneme denk gelmesi, refah uygulamalarının Avrupa’da olumlu sonuçlar doğurması kalkınmaya olan inancı arttırdı. Bununla birlikte refah devleti uygulamaları devletin rolünü arttırmasının yanı sıra aynı zamanda koruyucu ve çoğunlukla dışa kapalı ekonomi politikalarının uygulanması savunması açısından ulusal ölçekli olduğu unutulmamalıdır (Jessop, 2009: 108-109). Bu nedenle refah devleti uygulamaları da yine kendi içsel çelişkilerini barındırıyordu. Merkez ölkeler çevre ölkelere borç vererek veya doğrudan yardımlar aracılığıyla yatırım yaparak kalkınmalarını amaçlıyordu. Ancak BM tarafından yayınlanan gelişmişlik göstergelerinde merkez ölkeler ile çevre ölkeler arasındaki uyumsuzluk kalkınma düşüncesinin sorgulanmasına neden oldu (Başkaya, 2005: 36; Sweezy, 2009: 129). Sweezy’e göre (2009: 129) 1945’ten 1970’li yıllara kadar yapılan aşırı yatırım, borçlanmadaki büyük artış ve uluslararası para sisteminde meydana gelen zayıflama, Keynesyen ekonomi politikalarının ve özelden kalkınma düşüncesinin sorgulanmasının diğer nedenleridir. Kalkınma düşüncesi ile Keynesyen politikaların aynı dönemde çekiciliğini yitirmesi bu bağlamda incelenmelidir.

2.3. KALKINMA DÜşÜNCESİNİN KRİZİ

Kalkınma düşüncesinin krizi aynı zamanda uluslararası ölçekte kapitalist sistemin çoklu krizin bir halkasıydı. 20. yüzyılın son çeyreğinden sonra kapitalizm üçüncü dünya devrimi olarak adlandırılan üretim ve bilgi teknolojisinde meydana gelen artış, devletin kamusal hizmetlere yönelik harcamalarının azalması, uluslararası sistemin finansal kapitalizme dönüşümü, üretimin uluslararası ölçekte genişlemesi, mal ve hizmetlerin uluslararası düzeyde genişlemesi (Fülberth, 2013: 265) gibi gelişmeler Keynesyen ekonomi politikalarının ve klasik kalkınma düşüncesinin krize girmesinin göstergeleriydi. 1970’lerden sonra meydana gelen kriz kendisinden önceki sistemin yaratmış olduğu genişleme ve refahın sonuçlarından kaynaklanmaktaydı. Genişleme aşamasında Keynesyen iktisadi sistem yeni birikim modelinin krizinin başlangıcını oluşturuyordu (Başkaya, 1991: 125). Kalkınma düşüncesinin krize girmesinin diğer bir nedeni ise çevresel-ekolojik tahribatın meydana gelmesidir. Kalkınmacı ideolojinin kâr güdüsüyle hareket etmesi, bitkisel ve hayvansal ürünlerin endüstrileşmesi ve sanayileşme hamleleri (özellikle çevre ölkelerde yaygın hale gelen ve içe dönük ekonomi politikalardan kaynak sanayileşme modeli), toprağın ve atmosferin bozulmasına neden olan çevresel-ekolojik felaketlerdir (Partant, 2002: 26). Devletin

yeniden üretim alanlarına yönelik tam istihdam politikalarının en üst aşamaya ulaşması, birikim rejiminde devletin yeniden ölçeklenmesi ve yapılandırılması, kalkınma politikalarının yürütülmesindeki ana aktörün değişmesi anlamında yeni birikim modelinin doğmasını zorunlu kıldı.

Kalkınma düşüncesinin krize girmesi, kalkınma kavramı yerine sürdürülebilir kalkınma kavramının üretilmesine neden oldu. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk defa BM Çevre ve Kalkınma Kurulu tarafından hazırlanan ve 1987 yılında yayımlanan *Ortak Geleceğimiz* adlı yazıdan sonra gündeme gelmiştir (Keleş vd., 2012: 246). Brundtland Raporu olarak da adlandırılan bu yazıda kalkınma kavramının içeriği genişletilerek çevre ile ilgili temalar eklenmiştir (Sachs, 2007: 57). “Sonuç olarak, dünyada 1945-1970/75 arasında hızlı bir ekonomik gelişme ve canlı bir birikim sürecini yaratan Fordizm, Keynesçilik, refah devleti, ulusal kalkınmacılık sacayaklarına dayanan ekonomik-politik yapılanma 1970’lerde genişlemesinin sınırlarına varmış ve üretkenlik potansiyelini tüketerek krize girmekten kurtulamamıştır” (Doğan, 2002: 13). Kalkınmanın krizi aynı zamanda merkez-çevre arasındaki eşitsiz gelişimin yaratmış olduğu sonuçlardan kaynakladığı açıktır.

3. ÇEVRE ÜKLELERE YÖNELİK EKOLOJİK TEHDİT KAYNAKLARI OLARAK SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRESEL GÜVENLİK SİYASETLERİ

Toplumsal bir sistem olarak kapitalizm, tarihsel süreçte farklı kavram ve kuramsal yapılar üretmiştir. Marx’ın (2011: 39) ifadesiyle maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırmıştır. 20. yüzyılın son çeyreğine girildiğinde maddi alt yapıda meydana gelen değişim ve dönüşümler, toplumsal, siyasal ve düşünsel yaşamı radikal bir biçimde etkilemiştir. Sürdürülebilir kalkınma, çevresel-ekolojik sorunlar, çevresel güvenlik gibi kavramsal olgular içinde bulunduğu maddi-tarihsel koşullar bağlamında değerlendirilmelidir.

3.1. 1970’LERİN DEĞİŞEN EKONOMİ-POLİTİĞİ BAĞLAMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRESEL GÜVENLİK

1970’lerin iktisadi ve toplumsal realitesi Keynesyen ekonomi politikalarının uygulandığı dönemin krizinin sonuçlarıyla yüzleşiyordu. Keynesyen kalkınmacı iktisadın yaratmış olduğu merkez-çevre arasındaki eşitsiz gelişme düzeyi, yoksulluk, bölüşüm ilişkilerinin dengesiz dağılımı (Şenses, 2006: 36), çevresel ekolojik felaketler (Başkaya, 2010: 328) ve yapısal ideolojik kriz (Doğan, 2002: 14; Başkaya, 2002: 24) yeni bir değişimin ana dinamiklerini oluşturdu.

1970’lerden sonra ideolojik ve kurumsal anlamda yeniden yapılanma ile devletin, birikim rejiminin ve toplumsal sınıflar arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemekteydi. Buna göre devlet minimal ölçekte etkinlik gösterecek (Şaylan, 2003: 138), sermayenin serbest dolaşımının sağlanması ve tam istihdam koşullarının sağlanması yerine esnek istihdama ağırlık verilmesini öngören neoliberal politikalar uygulanacaktı (Doğan, 2002: 16-17; Başkaya, 2002: 28; Harvey, 2006: 77). Neoliberal ideolojiye göre devlet yeniden yatırım alanlarından çekilerek minimal ölçekte hizmet vermesi gerekir; buna karşın sermaye uluslararası ölçekte serbest biçimde hareket ederek ‘sınırlar’ın ortadan kaldırılması ve meta değeri olan her şeyin finansallaşması gerektiğini savunan temalar üzerinde yoğunlaşmaktaydı (Harvey, 2006: 77). Yeniden yapılanmayla neoliberal devlet, yeni coğrafi alanlar üzerinde hegemonyasını sermaye birikimini sağlamak amacıyla özel mülkiyet özelleştirilmesi -ya da başka bir ifadeyle mülksüzleştirerek- büyümeyi (Harvey, 2006: 77) ve kalkınmayı amaçlıyordu. Yeni coğrafi alanların sermayenin birikim yapmasını sağlamak

amacıyla özel sektörun hizmetine verilmesi (özelleştirme politikası) sömürgeciliğe ve çevresel-ekolojik sorunlar açısından yeni bir aşama anlamında gelmekteydi.

Tarihsel süreçte birikerek ve doğayı tüketerek ilerleyen kapitalist sistem, 20. yüzyılın son çeyreğinden sonra artan nüfus ve talep karşısında doğal yaşam alanlarına, çevreye ve dolayısıyla ekolojik alanlara yönelik tehditler ileri aşamaya girdi). Sürdürülebilir kalkınma böylesi tarihsel ve maddi koşullar altında ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın diğer bir boyutu da 1960'lı yıllarda gelişen toplumsal hareketlerin çoklu talepleri idi. Bu taleplerden biri de çevrenin korunmasına yönelik söylemlerdi. 1970'lerin başlarından itibaren dünya genelinde -özellikle Avrupa'da- çevrenin korunmasına yönelik yükselen toplumsal hareketler kuramsal ve kurumsal bazı dönüşümler yarattı. Kuramsal anlamda ekolojik düşünce tartışmaları bu dönemde başladı (O'Connor, 1992). İdeolojilerin ekolojik düşünce ile yollarının çatallanmaya başladığı bu dönemde ekokapitalizm, ekosostalizm, ekofeminizm gibi yeni felsefi-kuramsal tartışmalar başladı. Örneğin Marksist düşüncede ekososyalizmin gereklilikleri ve olanakları üzerine Martin O'Connor öncülüğünde *Capitalism Nature Socialism* dergisi kuruldu. Yine bu dönemde Michael Löwy, Andre Gorz, Joel Kovel gibi Marksist yazarlar ekososyalizme birtakım tartışmalar yürüttüler. Egemen neoliberal ideolojide ise daha çok siyasal uygulamalara yönelik tartışmalar yer aldı. Örneğin serbest piyasa çevreciliği, yeşil kapitalizm (*green capitalism*) gibi kavramlar etrafında neoliberalizmin ekolojik yaklaşımı tartışılmaya başlandı. Sürdürülebilir kalkınma kavramı da yine liberal ideolojik aksiyomlar sonucunda üretildi.

1987 yılında yayınlanan *Ortak Geleceğimiz* adlı yazında kalkınma kavramının içeriğinin genişletilerek sürdürülebilirlik temasının eklenmesi, yine Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nda mevcut sistemin yaratmış olduğu yoksulluk, çevresel tahribatı önlemek, barış ve refahı sağlamak gibi amaçlar sıralanmıştır. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma kavramı hem kapitalist üretim ilişkilerinin yaratmış olduğu eşitsiz gelişim ve ekolojik tahribatın realitesini hem de yeni sömürgeci anlayışa retorik bir söylem kazandırıyor. Bu durum 1990'lı yılların ekonomi politikasında farklı bir momentte somutlaşmıştır.

3.2. 1990'LARIN EKONOMİ POLİTİĞİ BAĞLAMINDA ÇEVRESEL GÜVENLİK SİYASASI

1990'lı yıllar politik ve ekonomik açıdan önemli tarihsel olayların yaşandığı dönemdir. 1989 yılından sonra önce Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin, ardından SSCB'ye bağlı çevre ülkelerin dışa açılması, Soğuk Savaş'ın yumuşaması ve neoliberalizmin zaferi olarak ilan edildi. 1970'lerden 1990'lı yıllara değin uygulanan ekonomi politikaları, sermayenin sınırlarının genişlemesiyle sonuçlandı. Kapitalist sistemin kendine içkin mantığı çerçevesinde gelişen yayılma, kapitalist yeniden üretimin ve devamlılığını sağlamasının bir zorunluluğudur (Başkaya, 2002: 30). 1989 yılından sonra Sosyalist Blok ülkelerinin bağımsızlığına kavuşması, sermaye için yeni yarımım alanlarının genişlemesi anlamı geliyordu. 1990'lı yıllardan sonra dünya ekonomisinin 'bütünleşmesi', teknolojik ilerlemeler (üretici güçlerde meydana gelen gelişmeler), sermayenin coğrafyasının genişlemesi, finansallaşma gibi gelişmeler küreselleşme olgusunun temel dinamiklerini oluşturmaktadır (Savran, 2008: 103). Dolayısıyla küreselleşme olgusu 1990'ların ekonomi politikasının önemli göstergesidir.

Savran'a göre (2008) 1990'lı yıllara gelindiğinde üretici güçlerde meydana gelen gelişmeler (bilişim ve üretim teknolojisinde meydana gelen ilerlemeler), üretimin uluslararasılaşması, sosyalist blokta meydana gelen sistemsel-ideolojik çözülme ve liberal ideolojik restorasyon küreselleşme olgusunun temel dinamiklerini oluşturmaktadır. Başkaya'ya göre (2002: 32) küreselleşme olgusu, liberallerin iddia ettiği üzere devletin rolü azalmamıştır, tam aksine devlet daha da büyümüştür; emek ile sermaye arasındaki ilişki sermayenin lehine değişmiştir; sermaye

ekonomi dâhil gündelik yaşamın tüm alanlarına nüfuz etmiş ve tek tip tüketim egemen olmaya başlamıştır.

1990'lı yılların ekonomi politliğini belirleyen dinamikler çevreye yönelik yeni politikaların üretilmesine neden olmuştur. Sermaye birikiminin gelişmesi ve siyasal, toplumsal ve kültürel alanda hegemonyasını pekiştirmesi ve sürdürülmesi amacıyla 1990'lı yıllarda güvenlik siyaseti yeniden şekillenmiştir (Şengül, 2008: 500). Güvenlik politikaları ilk olarak BM'nin ve Avrupa ülkelerinde askeri düzeyde Kuzey Atlantik Paktı'nın (NATO) kurulmasıyla birlikte geliştirilmiştir. Bununla birlikte güvenlik siyaseti tarihsel süreçte kapitalizmin geçirdiği aşamalardan sonra doğal yaşamın tahrip edilmesi güvenlik kavramına yeni bir boyut/paradigma açılımına neden olmuştur (Reyhan, 2010: 65). Bu bağlamda yine 1990'lı yıllardan güvenlik kavramının içi genişletilerek askeri olmanın yanı sıra güvenliğin çevresel boyutu dikkate alınmıştır (Brauch, 2008: 10; Dolby, 2008: 182).

1980'li yıllarda kalkınma-büyüme karşıtı çevresel siyaset ortaya çıkmasına karşın 1990'lı yıllarda yeşil kapitalist düşünce de gelişti. Yeşil kapitalizm teorisyenleri Paul Hawken, Lester Brown ve Francis Cairncross 1990'lı yıllarda yeşil vergi, yeşil etiketleme, yeşil teknoloji gibi çevreci hedeflerin kalkınma politikaları ile yürütülebileceğini öne sürdüler (Smith, 2015: 49). 'Sürdürülebilirlik', 'yeşil', 'doğal' kapitalizm hareketi bu süreçte yükselişe geçti. Organik tarım ana akım haline geçti ve tüketim endüstrisinin en yoğun ilgi alanına girdi. Bir yandan şiddetli neoliberal politikalar uygulanırken öte yandan çevreci-ekolojik değerlerin vurgulanması pratikte yeni antagonizmaları doğurdu. Merkez konumundaki kuzey yarım küre ülkeleri ile güney ülkeleri arasındaki üretim, tüketim ve bölüşüm farkı yeşil kapitalist düşüncenin göremediği reel durumlardan bazılarıdır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması neoliberal politikalar açısından yeni coğrafi alanlara yayılma fırsatı sağladı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan devletler liberalleşme politikalarını uygulamaya başladı. Bu ülkeler sermaye için yeni ticari ilişkilerin başlayacağı ülkelerdi. Kapitalizmin içinde olduğu ekolojik krizden yeni coğrafi alanların açılması olumlu bir gelişme olarak görüldü. Bu nedenle yeşil kapitalist stratejinin uygulanması için de yeni coğrafyaların sisteme dahil edilmesi gerekiyordu. Ancak Sovyetler döneminde de sosyalist politikaların çevreci olmadığı açıktı. Çernobil felaketi bunun en açık örneğiydi. Çernobil aynı zamanda ekosistemin içinde bulunduğu risk durumunun en iyi örneği olarak gösterilebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında her iki hegemonik güç de büyüme politikalarıyla çevresel-ekolojik varlıkları hiçe saymaktaydı. Bu anlamda hem sosyalist hem de liberal-kapitalist sistemde ekosistem çoğu zaman dikkate alınmamıştır. Çernobil felaket bu nedenle tarihsel olarak kritik bir eşiktir; 1990'lı yılların çevresel siyasetini doğrudan etkileyen sonuçları olmuştur.

Çernobil felaketinin uluslararası siyaset ve çevresel güvenlik siyaseti için yeni kurumsal önlemleri ve politika değişikliklerini beraberinde getirdi. Çevresel güvenlik bağlamında öncelikle Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) güvenlik standartlarını değiştirdi. Nükleer güvenliği arttırmak amacıyla güvenlik standartları güncellenmiş ve genişletilmiştir. Nükleer santrallerin güvenliği, çevreyi ve ekosistemi etkisini azaltmaya yönelik önleyici tedbirlerin alınması kararlaştırıldı. Yine 1994 yılında Nükleer Güvenlik Sözleşmesi imzalandı. Sözleşmenin amacı devletler arası işbirliğini sağlamak ve arttırmaktı. Bu sözleşme, nükleer tesislerin güvenliğini sağlamak ve devletler arası nükleer güvenlik konusunda bilgi paylaşımını teşvik etmek amacıyla çeşitli kurallar düzenlenmiştir. Avrupa Birliği bünyesinde ve üye ülkelere yönelik çevresel güvenliği arttırmak amacıyla yeni düzenlemeler getirdi. Santrallerin güvenliğine yönelik stres testleri, radyoaktif sızıntılara karşı alınacak önlemler, çevreye yönelik zararların azaltılmasına dair bir takım önlemler alındı ve sıkılaştırıldı. Güvenlikle ilgili uluslararası ilişkilerde bilgi paylaşımı arttırılmaya çalışıldı. Çevresel felaketlerin önlenmesi ve azaltılması amacıyla bazı ulusal ve uluslararası düzenlemeler yapıldı. Örneğin BM Çevre Programı (UNEP), Radyolojik ve Nükleer

Acil Durumlara Hazırlık ve Müdahale Sözleşmesi (1986), Nükleer Kaza Bildirim Sözleşmesi (1986), Nükleer Kazaların Tazmini için Viyana Sözleşmesi (1997)³, Kapsamlı Test Yasağı Antlaşması (CTBT), Avrupa Nükleer Güvenlik Direktifi (2009) gibi çevresel felaketleri önleyici veya azaltıcı tedbirler alınmıştır.

3.3. “SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA” VE “ÇEVRESEL GÜVENLİK” POLİTİKALARI ARASINDAKİ SÜREKLİLİK İLİŞKİSİ

Çevresel güvenlik kavramının temel içeriği kapitalist üretim ilişkilerinin ve sermaye birikiminin yaratmış olduğu çevresel-ekolojik felaketlerin ve dolayısıyla ekosistemin güvenliğinin sağlanması, risk altındaki doğanın sürdürülebilirliğinin sağlanması ve doğal kaynakları tehdit eden faktörlerin engellenmesi oluşturmaktadır (Brauch, 2008: 11). Bu bağlamda çevresel güvenlik kavramı içerik ve politik olarak gündeme gelmesi sürdürülebilir kalkınma kavramıyla yakından ilintili olduğu görülmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma ve çevresel güvenlik politikaları arasındaki ilişkisellik ve sürekliliğin incelenmesi gerekir.

Sürdürülebilir kalkınma ile çevresel güvenlik kavramlarının tarihsel süreçte ortaya çıkış koşulları ve anlam-bilimsel içerimleri incelendiğinde ilişkisel oldukları rahatlıkla görülecektir. Nitekim sürdürülebilir kalkınma siyasetinin ortaya çıkış koşulları, birikim stratejilerinin yaratmış olduğu çevresel bozulmalar, gelecek kuşaklar için güvenilir yaşam ve refahın güvence altına alınması (Başkaya, 2005: 207) ve merkez-çevre ülkeler arasındaki eşitsiz gelişme oluşturmaktadır. Özellikle neoliberal birikim stratejisinin uygulandığı dönemde sermayenin üretime ve kalkınmaya yönelik politikaları, çevresel sorunların gündeme gelmesini zorunlu kılmıştır. Zira her bir üretim ve üretim süreci aynı zamanda doğanın tüketimi anlamına gelir (Marx, 2011: 246). Bu nedenle kapitalist üretimin hatta genel olarak üretimin devam ettirilmesi için doğanın ve ekosistemin korunması ve sürdürülebilmesi gerekir. Bu amaç çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma politikaları kurumsal olarak BM düzeyinde gündeme getirilmiş ve hem merkez hem de çevre ülkelere tartışılmaya başlanmıştır.

Çevresel güvenlik kavramı da yine maddi üretim süreçleri ile toplumsal formasyonlar tarafından yaratılan çevresel-ekolojik tehditlere yeni politikalar belirlemek amacıyla ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte güvenlik politikalarına ilişkin kavramsallaştırmalar ve güvenlik siyasetleri farklı toplumsal, kültürel ve siyasal sistemlere sahip ülkelere göre değişiklik göstermektedir (Brauch, 2008: 19). Ancak çevresel güvenlik kavramı yine merkez ülkeler tarafında tanımlanmaktadır ve asıl olan kendi güvenlik çıkarlarıdır (Şengül, 2008: 502). Çevresel güvenlik kavramı BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayınlanan Ortak Geleceğimiz adlı yazıda, çevre, güvenlik, barış ve kalkınma kavramları ile birleştirilmiştir (Brauch, 2008: 27). Çevresel güvenlik kavramının ifade edildiği tarihsel dönem, aynı zamanda merkez ülkelerin sermayesi için kalkınma politikalarının yaratmış olduğu çevresel bozulmaların belirginleşmesiyle ilgilidir (Şengül, 2008: 503). Nitekim çevre ülkelerin merkez ülkeler tarafından neoliberal dönemde yapısal uyum politikaları çerçevesinde kaynaklarının tüketilmesi çevresel bozulmalara neden olmaktadır ve yeni birikim modeli için kaynak kıtlığına neden olmaktadır. Neoliberal dönemle birlikte doğanın ve doğadaki nesnelere metalaştırılması, sermayenin hareket alanının genişletilmesi, üretimin maliyetlerin minimum düzeyde yapıldığı coğrafyalara taşınması, doğanın daha çok tahrip edilmesiyle sonuçlanmıştır (Şengül, 2008: 504). Sermaye birikiminin doğal kaynakları tehdit etmesi hem kalkınma politikalarının sürdürülebilirliğini hem de güvenliğin sağlanması açısından sürdürülebilir kalkınma ve çevresel güvenlik politikaları arasında bir süreklilik ilişkisi olduğu açıktır.

³ 1963 yılında hazırlanan sözleşme 1997 yılında revize edilmiştir.

3.4. ÇEVRE (PERİFER) ÜLKELERE YÖNELİK EKOLOJİK TEHDİTLER AÇISINDAN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRESEL GÜVENLİK POLİTİKALARI

Merkez-çeper ilişkisi kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde farklı dönemlerde gelişim göstermiştir. Immanuel Wallerstein merkez-çevre ilişkisini kapitalizmin tarihsel gelişim süreci üzerinden açıklar. Wallerstein, sermaye birikiminin dört ana coğrafyada yayıldığını ve merkez-çevre ikiliğinin oluşmasına neden olduğunu aktarır. 1750’li yılların ortalarından itibaren Hindistan alt kıtası, Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Batı ve Kuzey Afrika bölgelerinin bir kısmı kapitalist üretim ilişkilerine eklemlendi (Wallerstein, 2015a: 177). Yeni ithalat-ihracat modeline dayalı kapitalist üretime eklemlenme süreci, dünya ekonomisinde merkez-çevre çatallaşmasını sağlıyordu. Merkez ile çevre arasındaki ticari ilişki ana mal ile işlenmiş maddelerin değişimine dayanıyordu. Merkez çevrenin daha çok ham maddelerini ihraç ederek daha ucuza meta birikimi yapmaktaydı. Çevrenin az gelişmişliği bu süreçte daha fazla bağımlılık ilişkisine dönüyordu. Bu anlamda 19. Yüzyılın başlarına gelindiğinde liberalizmin ve kapitalist üretimin nihai zaferi ile sonuçlanmış bir dünya sistemi egemenliği inşa edildi (Wallerstein, 2015b). Egemen toplumsal sistem olarak kapitalizm, çevrenin merkeze olan bağımlılığını pekiştirdi. 20. Yüzyılın başlarından itibaren sermayeni genişleme stratejisi merkez-çevre dikotomisini daha belirgin bir varyasyona dönüştürdü.

Sermaye üretim, ucuz meta ve ucuz ve ucuz emek arzını yaratmak amacıyla çevresel faktörleri dikkate almadan üretime odaklanır. Özellikle ilk sömürgeci hareket döneminde merkez-çeper arasındaki sömürü ilişkileri daha çok askeri ve siyasal nitelikteydi (Önder, Tarihsiz: 58). Merkez ülkelerin çeper ülkeleri ucuz ham madde ve emek arzı sağlaması sonucu sömürmesi, yalnızca kapitalist üretim ilişkilerinin devam ettirilmesini sağlamadı, aynı zamanda merkez-çeper ilişkisini de tarihsel süreçte değiştirdi.

Sürdürülebilir kalkınma ve çevresel güvenlik politikaların uygulandığı neoliberal dönemden sonra merkez-çeper ilişkisi yeni bir boyut kazanmıştır. Neoliberal ekonomi politikaların uygulandığı dönemde merkez ülkeler çeper ülkelere yönelik politikaları çevresel nitelik kazandırdı. Reyhan’a göre (2010: 65) göre kapitalist üretim ilişkilerinin sermaye birikim sürecinde merkez ülkelerin çeper ülkeleri sömürmesi, doğal yaşamın ve ekosistemin yaşam unsurları olan iklim, gıda, su ve gen kaynakların tahrip edilmesine ve emperyalizm kavramına ekolojik faktörlerin eklemlenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla feodalizmin çözülmesiyle başlayan merkez-çevre arasındaki bağımlı ilişki ve merkezin üstünlüğü neoliberal dönemde de devam etmiştir.

Çevre (perifer/çeper) ülkelerin merkez ülkeler tarafından ekolojik tahribata uğraması neoliberal politikaların uygulanmasıyla doğrudan ilintilidir. Kapitalizmin dünya sistemi olarak işlemesi, neoliberal dönemde yapısal İMF ve Dünya Bankası’nın dayattığı yapısal uyum politikaları çerçevesinde sermayenin sınırsız hareket etme olanağına sahip olması, merkez ülkelerin çeper ülkeler üzerindeki egemenlik ağını ve bağımlılık ilişkilerini arttırmıştır (Şaylan, 2003: 214). Merkez-çeper ilişkisi, çeper ülkelerin aleyhine “toprağın metalaşması ve özelleşmesini ve köylü nüfusunun zorla tasfiyesini; çeşitli mülkiyet hakları biçimlerinin ayrıcalıklı özel mülkiyet haklarına dönüşümünü; emek gücünün metalaşması ve alternatif (yerli) üretim ve tüketim biçimlerinin bastırılmasını; mülklerin sömürge, yeni sömürge ve temellük süreçlerini (doğal kaynaklar dâhil); vergilendirme ve mübadelenin, özellikle toprağın piyasaya sürülmesini; köle ticaretini; ve tefecilik, milli borç ve hepsinden önemlisi ilksel birikimin radikal araçları olan kredi sisteminin kullanımını içerir” (Harvey, 2006: 79-80). Harvey’in ifade ettiği yeni sömürü ilişkileri çeper ülkelerin ekonomi-politik özelliğini yansıtmaktadır. Merkez ülkelerin çeper ülkelere yönelik sürdürülebilirlik ve çevresel güvenlik politikaları bu bağlamda gelişmiştir.

Merkez ülkelerin sermaye birikimini devam ettirmek istemeleri, çeper ülkelere yönelik bazı politikaların uygulanması sonucunu doğurmuştur. Tek kutuplu dünya sisteminde merkez ülkelerin eğilimi çeper ülkelerin çevre ekonomilerinin sömürülmesi yönünde olmuştur (Önder, Tarihsiz: 59). Merkez ülkelere teknolojik bağımlılığı nedeniyle çevre ülkeler, kendi doğal kaynaklarını işleyememektedirler. Bu durum çeper ülkelerin merkez ülkelere dış yardım almasını ya da doğrudan çok uluslu şirketlerin yatırım yaparak doğal kaynakları kullanmasına neden olmuştur. Şengül (2008: 505), uluslararası sermaye kuruluşu olan DB ve IMF'nin yapısal uyum kredilerinden yararlanabilmesi için çeper ülkelerin doğal-ekolojik kaynaklarından ödün verilmesini koşuluna bağlı olduğu vurgulamaktadır. Reyhan'ın (2010: 64) 'ekolojik emperyalizm' olarak adlandırdığı bu süreçte çeper ülkeler, merkez ülkelerin ve neoliberal dönemde egemen ulus-üstü kurumlar olan IMF ve DB'nin yapısal uyum politikaları çerçevesinde hareket etmektedirler. Smith, ekolojik emperyalizme örnek olarak karbon alışverişi veya satın alınmasını örnek gösterir. Nitekim 1990'lı yıllardan sonra pek çok hüküme ve terel yönetin karbon vergilerini uygulamaya başladı. 2000'li yıllarda bu uygulama genişyeyerek devam etti. Ancak kaptialist üretimin -daha doğrusu yeşil kapitalist düşüncenin- işleyiş biçimine ters olan bu uygulama reel düzlemde farklı biçimde işledi (Smith, 2015: 61-62). Öncelikle kapitalist üretim ilişkilerinin mantığı doğanın tüketimi ve meta üretimine dayalıdır. Karbon vergi uygulamaları çevrenin korunmasını sağlamak amacıyla kirli havanın salınmasını kısıtlaamaktadır. Bu durum üretimin aksaması ve işsizlik gibi yapısal sorunların çıkması potansiyelini de barındırmakta. Sermaye bu nedenle hükümetlere baskı uygulayarak bu tarz uygulamaların kaldırılmasını yada hafifletilmesini talebinde bulunmaktaydı. En nihayetinde hükümetler bu konuda geri adım attı ve çoğu zaman karbon salınımı sınırı aşıldı (Smith, 2015). Karbon alışverişi yapılarak ekosistem yine hedeflenen kirliliğin üstünde bir hedefe çıkmaktadır. Merkez ülkeler üretim araçları emek-yoğun ve ucuz olan ve çoğu zaman çevre ülkelerden oluşan coğrafyalara aktararak ulusal anlamda çevresel kirliliği azaltmaya çalışmaktadırlar. Çevre ülkeler işsizliği ve üretim sorununa çözüm bulmak amacıyla merkez ülkeler ile bu tarz işbirliğini geliştirmektedirler. Bu nedenle ulusal ölçekte çevresel-ekolojik örselenme çevre ülkelerde daha yoğun hissedilir. Çevrenin merkeze olan bağımlılık ilişkisi bu anlamda süreklilik oluşturmakta ve gelişmişlik düzeyi de benze ölçüde artmaktadır.

4. SONUÇ

Kapitalist üretim ilişkileri, toplumsal bir sistem olarak maddi, entelektüel, kültürel ve siyasal bütün yapıları tarihsel süreçte değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve gelişen kapitalizm, Batı dışı toplumların doğal kaynaklarını ve toplumsal emeklerini sömürerek günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Tarihsel süreçte kapitalizm coğrafyaların, ülkelerin ve toplumsal sınıfların eşitsiz biçimde gelişmesine neden olmuştur. Kapitalizm, kendisinden önceki üretim tarzlarından farklı olarak coğrafyaları bütünleştirmiş ve sistemli biçimde sömürmesinde neden olmuştur (Smith, 2017: 151). Kapitalizmin coğrafyaları sistematik bir biçimde bütünleştirmesi, merkez-çevre arasındaki eşitsiz gelişimi daha da derinleştirmiştir.

Merkez-çevre arasındaki gelişmişlik farkının derin olması, bölgeler arasındaki gelişmişlik ve bağımlılık ilişkisinin dengesiz dağılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte sermayenin kâr ve üretimi arttırma eğilimi, çevre ülkeleri azgelişmişlik sorunuyla karşı karşıya getirmiştir. Çevre ülkelerin bağımlı ekonomik yapıları siyasal yapılarında da belirleyici etken olmuştur. Bu bağlamda çevre ülkelerin ekonomi politikaları merkez ülkeler ile ulus-üstü kuruluşlar ile çokuluslu şirketlerin denetimine ya da etkisine girmiştir.

Merkez ülkelerin ve devlet dışı örgütlerin etkisine giren çevre (perifer) ülkeler, yalnızca kaynaklarının sömürülmesi sorunuyla karşı karşıya kalmamaktadır, aynı zamanda ülkenin politik

kara alma süreçlerini de etkilemektedirler. Sürdürülebilir kalkınma ve yeşik kapitalizm gibi retorik kavramsal söylem ve politikalarla çevresel-ekolojik sorunların çözülmesi hedeflenmiştir. Merkez ile çevre arasındaki politik ilişkiler, çevresel güvenlik siyasetini önemli ölçüde belirlemiştir. Çevrenin merkeze olan bağımlılığı çevresel güvenlik siyasetinde de devam etmektedir. Karbon salınımı, atıkların geri dönüşümü, doğanın korunması gibi toplumsal-politik stratejiler çoğu zaman çevrenin aleyhine işlemektedir. Eşitsiz gelişim bu olgunun hem nedeni hem de sürekliliğini sağlamaktadır. Neoliberal dönemde IMF, DB ve çokuluslu şirketler, sürdürülebilir kalkınma ve çevresel güvenlik nosyonu ile hareket etmelerine karşın çevre ülkelerin doğal kaynaklarını ve ulusal güvenliklerini hiçe saymaktadırlar. Sonuç sermayenin eşitsiz gelişiminin daha da derinleşmesi, merkez-çevre arasındaki sömürü ilişkilerinin merkez ülkeler aleyhine gelişmesi ve doğal kaynakların tahrip edilmesi olmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

ıkar atışması: Yazarlar çıkar atışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Peer Review: Externally peer reviewed.

Conflict of Interest: The authors declared that they have no conflict of interest.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Amin, S. (1997). *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*. (Semih Lim, Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Aren, S. (1990). *100 Soruda Ekonomi El Kitabı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Başkaya, F. (2002). *Küreselleşmenin Karanlık Bilançosu*. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.
- Başkaya, F. (2005). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.
- Başkaya, F. (2010). *Çığırından Çıkmuş Bir Dünya: Sosyal Sefaletin, Ekolojik Felaketin ve Etik Yozlaşmanın Kökeni*. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.
- Başkaya, F. (1991). *Az gelişmişliğin Sürekliliği*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Brauch, H. G. (2008). “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 1-47.
- Dalby, S. (2008). “Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak”, *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 179-195.
- Doğan, A. E., (2002). *Birikimin Hamalları: Kriz, Neo-liberalizm ve Kent*. İstanbul: Donkişot Yayınları.
- Foukner, N. (2016). *Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberallere*. (Tuncel Öncel, Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Fülberth, G. (2011). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. (Sadık Usta, Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Harman, C. (2016). *Halkların Dünya Tarihi*. (Uygar Kocabaşoğlu, Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Harvey, D. (2006). “Neo-liberalizm ve Sınıf İktidarının Restorasyonu”, *Conatus Çeviri Dergisi*, Kasım-Şubat, 3(6), 39-56.
- Harvey, D. (2012). *Sermayenin Sınırları*. (Utku Balaban, Çev.). Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2003a). *Devrim Çağı*. (Bahadır Sina Şener, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2003b). *Sermaye Çağı*. (Bahadır Sina Şener, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- İnsel, A. (2000). *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Jessop, B. (2009). *Kapitalist Devletin Geleceği*. (Ahmet Özcan, Çev.). Ankara: Epos Yayınları.
- Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban, A. (2012). *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Lenin, V. (1979). *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. (Cemal Süreyya, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2011). *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*. (Sevim Belli, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2012). *Komünist Manifesto*. (Yılmaz Onay, Çev.). İstanbul: Evrensel Yayınları.
- O'Connor, M. (1992). The System of Capitalized Nature, *Capitalism Nature Socialism*, 3:3, 94-99.
- Önder, İ. (Tarihsiz). “Yeni Dünya Düzeni ve Enerji Politikaları”.
- Partant, F. (2002). *Kalkınmanın Sonu (Bir Alternatif mi Doğuyor?)*. (Fikret Başkaya, Çev.). Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.
- Pirrenne, H. (2014). *Orta Çağ Kentleri*. (Şadan Karadeniz, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Reyhan, H. (2010). “Ekolojik Emperyalizm Kuramına Giriş: Biyopolitik Bir Kavramsallaştırma”, *Memleket, Siyaset, Yönetim*, 5(14), 64-103.
- Sachs, W., (2007). “Çevre”. *Kalkınma Sözlüğü*. (Oktay Etiman, Çev.). Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Vakfı Yayınları, 7-17.
- Savran, S. (2008). *Kod Adı Küreselleşme: 21. Yüzyılda Emperyalizm*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Smith, N. (2017). *Eşitsiz Gelişim: Doğa, Sermaye ve Mekânın Üretimi*. (Esin Soğancılar, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Smith, R. (2015). *Green Capitalism: the God that Failed*, Bristol: World Economics Association.
- Sweezy, P. (2009). *Marksizm Üzerine Dört Ders*. (Tuncel Öncel, Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Şaylan, G. (2003). *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şengül, M. (2008). “Çevresel Güvenlik” ya da Neoliberalizmin Güvenliği Adına “Ekolojik Yıkım”, *Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Yayını, 500-506.
- Şenses, F. (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Timur, T. (2004). *Türkiye Nasıl Küreselleşti?*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Wallerstein, I. (2003). “Dünya Sistemleri Kavramına Karşı Dünya Sistemi Kavramı”. Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills (Der.) *Dünya Sistemi (Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?)*, içinde (Esin Soğancılar, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi, 527-534.
- Wallerstein, I. (2006). *Tarihsel Kapitalizm*. (Necmiye Alpay, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallerstein, I. (2015a). *Modern Dünya Sistemi 3 (Kapitalist Dünya Ekonomisinin Büyük Yayılımının İkinci Evresi: 1730-1840)*, (Latif Boyacı: Çev), İstanbul: Yarı Yayınları.
- Wallerstein, I. (2015b). *Modern Dünya Sistemi 4 (Merkezci Liberalizmin Zaferi: 1789-1914)*, (Latif Boyacı: Çev), İstanbul: Yarı Yayınları.
- Yalman, G. (2018). “Devlet”, Gökhan Atılğan ve E. Attila Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi* içinde, (69-86). İstanbul: Yordam Yayınları.

TÜRKİYE’NİN AFET YÖNETİMİNDE UMKE’NİN ROLÜ

Mehmet şirin KARÇIN*

ÖZET

Ülkemizin coğrafi konumu nedeniyle değişik türlerde afetlerin yaşandığı bilinmektedir. Yaşanan bu afetlerin önlenmesi veya zarar ve kayıplarının azaltılması için etkili bir afet yönetimi anlayışına gerek duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye’nin afet yönetim süreci ve afetlere tıbbi müdahalelerde bulunan Ulusal Medikal Kurtarma Ekibinin (UMKE) önemine işaret etmektir. UMKE’nin ülkemizde yürütölen afet yönetimi çalışmalarındaki yeri ve önemine vurgu yapan bu çalışma literatür taranarak oluşturulmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda, Türkiye’nin 1999 Marmara depremlerinden sonra afet yönetimi ve afetlerde tıbbi müdahale konularında yetersiz kaldığı açıkça görölmüştür. Tespit edilen eksiklikler doğrultusunda Türkiye’nin afet yönetim süreci çağdaş afet modelleri ve uygulanan politikaların bütünleşik bir çerçevede değerlendirilmesi ile beraber özellikle deprem afetlerinde afetzedelerde oluşun Crush Sendromlarının ölümlere ve akut böbrek yetmezliği gibi kalıcı sağlık sorunlarının önüne geçmek amacıyla UMKE ekiplerinin oluşturulduğu görölmüştür. Daha sonra UMKE ekipleri ülkemizde vuku bulan çeşitli afetlerde yaralı bireylere etkin tıbbi müdahalelerde bulunmuş, mortalite ve morbidite oranlarını kabul edilebilir seviyeye indirmeye hususunda son derece önemli bir yere sahip olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet Yönetimi, UMKE

UMKE’S DISASTER MANAGEMENT IN TURKEY ROLE

ABSTRACT

It is known that different types of disasters are experienced in our country due to its geographical location. An effective disaster management approach is needed to prevent these disasters or to reduce their damage and losses. The aim of this study is to point out the importance of Turkey's disaster management process and the National Medical Rescue Team, which provides medical interventions in disasters. This study, which emphasizes the place and importance of UMKE in disaster management studies carried out in our country, was created by reviewing the literature. As a result of the examinations, it was clearly seen that Turkey was inadequate in disaster management and medical intervention in disasters after the 1999 Marmara earthquakes. In line with the deficiencies identified, Turkey's disaster management process was evaluated in an integrated framework with contemporary disaster models and implemented policies, and it was seen that UMKE teams were established to prevent permanent health problems such as deaths and acute renal failure due to Crush Syndromes that occur in disaster victims, especially in earthquake disasters. Later, UMKE teams provided effective medical interventions to injured individuals in various disasters that occurred in our country and played an extremely important role in reducing mortality and morbidity rates to acceptable levels.

Keywords: Disaster, Disaster Management, UMKE

* YL Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi karcinmehmetşirin@gmail.com , [0009-0006-5352-2701](tel:0009-0006-5352-2701)

1. GİRİŞ

Afet, meydana gelen yıkımdan fiziksel, sosyal, psikolojik ve kültürel olarak etkilenen, topluluğun normal yaşam fonksiyonlarını bozan ve yerel kaynakları yetersiz kılan olaylardır. Doğal, beşeri ve teknolojik nedenlerden dolayı ortaya çıkan afetlerin insan yaşamına etkileri bakımından önemi büyüktür. Nitekim afetler toplumsal yaşamı farklı boyutlardan etkileyen, maddi ve manevi kayıplara neden olan olaylar olarak tanımlanmaktadır. Deprem, sel, yangın, yanardağ patlaması ve tsunami gibi doğal afetler beklenilmeyen veya öngörülemeyen olaylar olarak gösterilmektedir. Doğal afetler sadece maddi ve manevi kayıplar olmayıp, aynı zamanda hem ilgili ülkeyi hem de uluslararası toplumu etkilemektedir. Dolayısıyla afetler yaşanan kayıplarla birlikte aynı zamanda kamu harcaması olarak çok büyük maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Bu kayıp ve zararları minimize etmek ve afetlere karşı her an hazırda bulunmak için etkili bir afet yönetimine ihtiyaç vardır. Afet yönetimi ise afetlerin gerçekleşmeden önce zarar azaltma ve hazırlık planlama çalışmalarının yapıldığı, afet sonrası etkin ve yetkin müdahalelerin yapıldığı, insanlara daha güvenli yaşam çevresi oluşturma çabası içerisinde olduğu topyekün bir mücadele sürecini kapsamaktadır.

Türkiye gerek jeolojik yapısı gerekse de iklimsel özellikleri bakımından farklı doğal afetlerle karşılaşan bir ülke durumundadır. Bu nedenle afet ve afet yönetimi konuları ülkemizde önemli bir yere sahip olmuştur. Ülkemiz, vuku bulan bu afetlere karşı çeşitli mücadelelerde bulunmuştur. Afet yönetimi kapsamında verilen bu mücadelelere bakıldığı zaman dört dönemden oluştuğu görülmektedir. Bu dönemler içerisinde 1999 Marmara depremine kadar olan süreçte afet öncesi çalışmaların yapılamadığı veya yapıldıysa yetersiz kaldığı daha çok afet sonrası yara sarma çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. 1999 yılında yaşanan Marmara depremi Türkiye'nin afet yönetimi için adeta bir ders olmuştur. Dolayısıyla afet öncesi kayıp ve zararların önlenmesi, afetin yaşanması ile başlayan müdahale ve yeniden inşa çalışmalarına başlanmış ve 2009 yılında AFAD'ın kurulmasıyla ilgili tüm kurum ve kuruluşları arasında koordinasyon sağlanmıştır. 1999 Marmara depreminde afet yönetimi kapsamında görülen bir diğer önemli eksiklik ise afetlerde hastane öncesi acil sağlık hizmetleri olmuştur. Bu doğrultudan hareketle iyi eğitilmiş, afet alanına ivedilikle medikal hizmetler sunan, hasta/ yaralının doğru ve güvenli şekilde naklini sağlayan ve nakil sonrasında acil tedavi ünitelerini kuran Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi (UMKE) kurulmuştur. UMKE ekipleri afetzedelere yerinde ve zamanında medikal müdahalelerde bulunması ve uygun tıbbi taşıma teknikleri ile gerekli yerlere transportlarını sağlaması ölümcül veya kalıcı sağlık problemlerinin önlenmesi bakımından son derece gerekli olmuştur.

Bu çalışmada öncelikle afet ve afet yönetiminin kavramsal çerçevesi açıklanmış ve afet yönetimi bağlamında Türkiye'de yaşanan gelişmeler irdelenmiştir. Daha sonra afetlerde acil sağlık organizasyonunun önemli bir birleşeni olan UMKE ekibinin afetlerdeki görev ve rolleri açıklanmıştır.

2. AFET KAVRAMI

Afet kavramı üzerinde literatür araştırılması yapıldığında musibet, büyük felaket ve tahribat gibi birçok farklı tanımlamaların ve açıklamaların yapıldığı görülmektedir (Bilbay ve Bozkaya, 2021: 596). Arapça kökenli bir kelime olan "afet" doğadaki olayların toplumun üzerindeki yıkımları olarak ifade edilmektedir (Çilingir, 2019: 5).

İnsanoğlu, dünyadaki varlığından itibaren çeşitli olayların yarattığı problemlerle mücadele etmiştir. Bu olayların yarattığı fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, toplumun normal yaşam dengesini bozan veya durduran doğal, teknolojik ve insan kaynaklı olaylar bütününe afet denilir (Öner, 2010: 4). Diğer bir ifadeyle afet; meydana gelen yıkımdan fiziksel, sosyal ve kültürel

olarak etkilenen, topluluğun normal yaşam fonksiyonlarını bozan ve yerel kaynakları yetersiz kılan doğal, beşeri ve teknolojik faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan olayların doğurduğu sonuçlardır (Açıklamalı Afet Terimleri Sözlüğü, 2024).

Bir başka tanıma göre afet, insanların normal sosyal yaşantılarını bozan, aktivitelerini durduran kurumlar arası eşgüdüm içerisinde müdahale gerektiren insan ve insan kaynaklı olmayan olaylardır. Bir olayın afet sayılabilmesi için normal yaşamın aksaması, insanların can ve mal bütünlüğünün bozulması ve gerçekleşen olgunun yerel imkanlar ile üstesinden gelemediği durumların oluşması gerekmektedir (Erkal ve Değerliyurt, 2011: 149).

Afet kavramı ile ilgili yapılan bu tanımlamalardan yola çıkarak meydana gelen olayların afet niteliği taşıması için insan toplumunun yaşadığı coğrafi alanda etkili olması gerekmektedir. Zira insan toplumunun bulunmadığı yerlerde heyelan, çığ, deprem gibi doğa olayların yaşanması sadece bir tabii tehlike olarak kalmaktadır. Başka bir olayın afet olarak tanımlanabilmesi ise meydana gelen olayların geniş alanları etkilemesi ve yerel müdahale kapasitesini aşması gerekmektedir (Tozbey, 2023: 5). Örneğin ülkemizin yakın tarihinde meydana gelen 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremleri hem yerel hem de ulusal müdahale kaynaklarını yetersiz kılmış hatta mevcut hükümet tarafından uluslararası yardım çağrısında bulunma gereği duyulmuştur.

Söz gelimi, afet kavramı insanı odağına alan bir kavramdır. Nitekim afet sonrasında yapılan yardımlardan yararlanmak için afetlerden etkilenmiş kişiler olmak gerekir. Afet tanımının "doğal afet" tanımı ile aynı anlamda ifade edilmesi yanlış bir ifade şeklini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü epistemolojik ifadelerde doğal olan sadece "tehlike"dir, "afet" değildir. Farklı bir ifadeyle tehlikelerin afete dönüşmesinde bireylerin faaliyetleri veya tehlikelere karşı gerekli önlemlerin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Yani tehlikelerin afetlere dönüşmesi insanlardan kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda afet bir olayın kendisinden ziyade çeşitli zaman dilimlerinde meydana gelen olayların doğurduğu sonuçlar olduğunu söyleyebilmekteyiz (Şengün vd., 2021: 6).

2.1. AFETLERİN SINIFLANDIRILMASI

İnsan toplumunun normal yaşam fonksiyonlarını ve bulunduğu coğrafyasını önemli ölçüde kötü etkileyip bozulmalara yol açan afetlerin meydana geliş nedenlerini literatür araştırmalarında biyolojik, meteorolojik, jeolojik, sosyal ve teknolojik açılardan gruplandırıldığı görülmektedir. Fakat afetleri daha kapsamlı olarak gruplandırdığımızda doğal ve insan kaynaklı olarak iki farklı sınıflandırma şekli yapılabilmektedir (Bilgili ve Aktaş, 2022: 409). Ancak bu sınıflandırmalar ile afetleri tamamen birbirlerinden bağımsız olarak ayırmak oldukça güçtür. Çünkü meydana gelen herhangi bir afet bir başka afetin yaşanmasına neden olabilmektedir (Özbayram, 2018: 1). Bu duruma, okyanus tabanında meydana gelen deprem veya yer sarsıntılarının tsunami felaketlerinin yaşanmasını tetiklemesi örnek olarak gösterebiliriz.

2.1.1. DOĞAL AFETLER

Dünya, oluşum sürecinden başlayarak çeşitli doğal olayların yaşandığı ve yaşanan bu olayların sonucunda daha yaşanabilir duruma gelerek günümüzdeki şeklini almıştır. Dünyada yaşanan bu tür olayların afet niteliği taşıması ise insanların toplumsal yaşam alanlarına ve mallarına zarar veren olaylar olmasıdır. Dolayısıyla meydana gelen bu olayların insanların toplumsal ve demografik yapısını büyük ölçüde bozan insan faaliyetlerinin dışında gerçekleşen doğanın yapısından kaynaklanan ekolojik olaylara doğal afetler denilmektedir (Değirmenci ve İltter, 2013: 281). Bir başka deyişle doğal afetler insan iradesinin dışında gerçekleşen ve ne zaman meydana geleceği bilinmeyen insan topluluğunun engel olamadığı çevresindeki canlılara zarar veren olaylardır (Çankaya ve Esmeray, 2019: 388). Ülkemiz coğrafi konumu, jeolojik yapısı ve

klimatolojik özellikleri sebebiyle doğal afetlerin sıklıkla meydana geldiği bir ülke konumundadır (Öztürk, 2003: 43).

Doğal olayların meydana getirdiği afetler üç başlık altında gruplandırılabilir (Barış, 2011: 8);

- Ani etkili, ya da akut gelişen afetler (tsunami, deprem, sel baskını, toprak kayması, çığ düşmesi)
- Bu sınıfa su ve besinlerle, vektörlerle ya da insandan insana bulaşan hastalıklarda girmektedir
- Yavaş ya da kronik başlangıçlı afetler (kuraklık, açlık, çölleşme, ormanların yok olması, zehirli maddelerden kronik etkilenme)

2.1.2. İNSAN KAYNAKLI (TEKNOLOJİK) AFETLER

İnsan kaynaklı afetler siyasi ve insani etkenlerin neden olduğu savaşlar, iç çatışmalar, terör eylemleri, korkunç yangınlar, devasa göçler ve endüstriyel kazalar gibi teknolojik olayların da yol açtığı sonuçlardır. İnsan kaynaklı afetler tıpkı doğal afetler gibi maddi ve manevi kayıplarla sonuçlanabilmektedirler (Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, 2022).

İnsan kaynaklı afetlerin temelinde insanların ihmali ve sorumsuz davranışları yatmaktadır. Bu ihmali ve sorumsuzluklar doğal olaylardan da etkilenerek, eksik planlama veya hatalı uygulamaların yol açtığı bölgesel veya yerel afetler grubu olduğu söylenilmektedir (Durmuş, 2021: 36).

İnsanların neden olduğu doğal afetler şu şekilde sıralanabilir (Güner, 2016: 9);

- Çevre kirliliği
- Çölleşme, ormanların yok olması
- Savaş, iç çatışmalar, silahlı saldırılar
- Etnik ayrımcılık ya da etnik temizlik amaçlı göçe zorlanma
- İnsan yerleşim alanlarında ortaya çıkan felaketler
- Endüstriyel/ teknolojik olaylar (kazalar, kimyasal/radyoaktif sızıntılar, patlamalar, yangınlar).

2.2. AFET YÖNETİMİ

Afet, insanların can kayıplarına, sosyoekonomik ve ruhsal çöküntülerine neden olabilen ve aynı zamanda normal yaşam faaliyetlerini aksatan doğal veya doğal olmayan her türlü olaylardır (Uzunçubuk, 2012: 28). Afetlerin yarattığı bu kötü etki ve kayıpları minimum seviyeye düşürmek için afetlere karşı her zaman hazırda bulunulması ve afetin yaşandığı andan itibaren başlıyan kriz yönetimini etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla afet yönetimi tam da bu zamanlarda önemli olmaktadır (Önsüz ve Atalay, 2015: 1).

Afet yönetimi, insan hayatının eylemlerine etki eden, maddi ve manevi kayıplarla beraber aynı zamanda insanın ölüm ve yaralanmalarına da sebep olabilen akut gelişen olağandışı durumlara karşı bilim ve teknolojiden yararlanarak planlı bir yönetim süreci olarak ifade edilmektedir (Akyel, 2005: 18). Afet yönetimi süreçleri karmaşık bir yapıya sahiptir. Çünkü afet öncesi tespit edilen tehlikelerin etkilerinin azaltmayı, yaşanması muhtemel olan afetlere karşı insanları hazırlamayı, afet anında etkin ve verimli müdahalelerde bulunmayı ve afet sonrası etkilenen insanların aylar

içerisinde eski yaşam standartlarına kavuşturmayı hedefleyen faaliyetleri kapsamaktadır (Şengün vd., 2021: 13).

Günümüzün gelişmiş toplumlarında kentsel risklerin gittikçe artması, karışık bir hale gelmesi ve çeşitlilik göstermesi daha çok afet sonrası çalışmalarına önem veren geleneksel afet yönetimi anlayışının yeterli olmadığını bizlere göstermiştir. Bu nedenle toplumlar Modern afet yönetimi sistemi, bütünleşik afet yönetimi ve toplum tabanlı afet yönetimi sistemleri gibi yeni modeller çıkarmışlardır. Modern afet yönetimi sisteminde afet yönetiminin aşamaları olan zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve yeniden inşa evrelerinin her birinin farklı uzmanlık alanları olarak bakan bir anlayışa sahiptir. Bu sistemin ilk önceliği risk yönetimine odaklı afetlerin oluşmasını engellemek veya zararlarını azaltmak ile birlikte insanları afetlere karşı daha dayanıklı olmasını sağlamaktır (Genç, 2021: 37-38)

Bütünleşik Afet Yönetimi Sistemi kapsamında afetlerin neden olduğu zararların önlenmesi için risklerin tespiti, bu zararları en aza indirecek önlemlerin alınması, etkin müdahale ve eşgüdüm içerisinde olması ve afet sonrası iyileştirme süreçlerini kapsayacak bütüncül bir yöntemle sürecin yönetilmesi hedeflenmektedir (Şengün vd., 2021: 15).

Toplum Tabanlı Afet Yönetimi Sistemi, afet yönetiminin tüm evrelerinde afetten etkilenme riski taşıyan tüm kişilerin, kurum ve kuruluşların rol alması anlayışını benimsemektedir. Bu nedenle afetler sadece kamu kurumlarının idaresinde olmamalı, afet ile ilgili diğer kuruluşların ve toplumun tamamının katılım sağlaması gerekmektedir. Çünkü afetlerin meydana geldiği alanlarının ve yarattığı yıkımların kamu kurumlarının gücünü aşabildiği durumlar oluşabilmektedir. Bu kapsamda yeterli güce sahip olma koşulu ile halkın, gönüllü grupların, sivil ve resmi kuruluşların rol aldığı afet yönetiminde, can ve mal kayıplarının azaltılmasında olumlu katkıları olacaktır (Genç, 2021: 38).

Afet yönetimini özetle, tüm kaynaklarını insanın can sağlığını korumak veya kurtarmak, oluşabilecek zararları en düşük seviyeye indirmek, mevcut kaynaklarını ise yerinde ve zamanında kullanmayı hedefleyen planlı ve disiplinlerarası bir yaklaşımla yönetme sürecidir (Şengün ve Küçükşen, 2019: 195).

2.2.1. AFET YÖNETİMİNİN AŞAMALARI

Afet yönetimi ve halkın afetlere uyumu bir döngü süreci ile yönetilmektedir. Dolayısıyla bu döngülerin her bir aşaması birbirlerini tamamlar nitelikte olup, bu döngülerin faaliyetleri bütünleşik bir süreci oluşturmaktadır. Afet yönetiminin Zarar Azaltma ve Hazırlık aşamaları afet öncesi ‘Risk Yönetimi’ kapsamında yer almaktadır. Risk yönetim süreci koruyucu önlemler anlamındaki süreçlerdir. Müdahale ve İyileştirme aşamaları ise afet anı ve sonrası ‘Kriz yönetimi’ kapsamında yer almaktadır. Kriz yönetimi daha çok müdahale ve yeniden inşa süreçlerini kapsamaktadır (Memiş ve Babaoğlu, 2020: 779).

2.2.1.1. RİSK YÖNETİMİ

Risk kelimesi farklı disiplinlerde birden fazla tanımlanması yapılan bir kavramdır. Afet yönetimi bağlamındaki risk; afetlerin vuku bulma olasılığı ve vuku bulan afetlerin toplum üzerinde yaratacağı tahmini kötü neticeler olarak belirtilmektedir (Mızrak, 2021: 292). Risk yönetimi ise meydana gelebilecek afetlerin yarattığı muhtemel kayıp ve tahribatları azaltmayı amaçlayan kestirilemeyen durumları sistemli olarak çözmeye çalışan yönetim şekli olarak tanımlanmaktadır (Turan vd., 2021: 153). Bu minvalde risk yönetimini daha genel olarak ele alınacaksa, bir toplumun yerleşim bölgesinin bulunduğu coğrafyanın tamamından başlanarak en küçük yerleşim birimine kadar(ülke, şehir, belde, köy vb.) mevcut veya olması muhtemel olan tüm tehlikelerin

tanımlanması, analizlerinin yapılması ve bu tehlikelerin yarattığı riskleri yok etmek ya da minimum seviyeye düşürmek için tüm kaynak ve imkânların kullanıldığı gerekli plan ve programların yapıpı hayata geçirilmesini hedeflendiği süreçlerdir (Oran, 2022: 208)

Afet öncesi risk yönetimi kapsamındaki aşamalar iki başlık altında sıralanabilir;

- *Zarar Azaltma*: Afetlerin meydana gelme risklerinin ve tehlikelerinin analiz edildiği, insanların can ve mal kayıplarını azaltma veya önleme çalışmalarının yapıldığı, topluma bu yönde çeşitli eğitimler verilerek çeşitli bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetlerinin yapıldığı aşamadır (Ergünay, 2008: 2). Bu aşamada yapılan mühendislik çalışmaları ise afet riski önleme ve kayıpları azaltma analizlerinin devamlılık içerisinde yapılması konusunda gerekli olan ana faaliyetlerin içerisinde bulunmaktadır (Şahin, 2019: 189). Bu anlamda afet öncesi normal dönemin insan veya doğa kaynaklı risklerin belirlendiği ve bu belirlenen risklerin plan ve programların uygulamalarla zarar ve kayıpların en aza indirmeye çalışıldığı risk yönetiminin ilk sürecini kapsamaktadır.

Zarar Azaltma aşamasında yapılan faaliyetler (Ertürkmen, 2006 :24-25);

- Afetlerin müdahale esnasında uygulanması gereken uygulamaların yönetmeliklerine bakılması ve gerekli görülmesi halinde tekrardan hazırlanması,
- Mühendislik faaliyetlerini konu alan imar yönetmeliği ve yerleşim yerleri ile ilgili yasal mevzuatların incelenmesi gerekli hallerde yeniden revize edilmesi,
- Gerekli görülen bilim ve tekniğin araştırma ve geliştirme çalışmalarına göre uyarlanıp hayata geçirilmesi,
- Yerleşim yerlerinde bulunan muhtemel afet risklerinin belirlenmesi ve mevcut yerleşim yerine özgü tehlike haritalarının yapılması,
- Mevcut yerleşim yerlerinde veya yeni yerleşime açılacak bölgelerdeki afetlerin tehdit ve risklerinin belirlenmesi,
- Afetlerin zarar ve kayıplarını azaltmak amacıyla toplumun her yerine gerekli eğitimlerin verilmesi ve halkın bilinçlendirilmesi,
- Afetler meydana gelmeden önce insanların erkenden haberdar olmasını sağlayan erken uyarı ve kontrol sistemlerin kurulmasının sağlanması ve mümkünse daha çok geliştirilmesini amaç edinen çalışmaları kapsamaktadır.

- *Hazırlık*: Hazırlık evresi, afetlerin neden olduğu zarar ve kayıpları azaltmak amacıyla yapılan çalışmaları kapsayan ve aynı zamanda afet risk yönetiminin en önemli ikinci safhası olarak ta kabul edilen evredir. Bu evre, afet risklerinin analizlerini, erken uyarı sistemlerini, acil eylem planlarını ve insanları potansiyel afetlere karşı hazırlıklı olmasını konu alan evredir. Bu evrede hazırlanan acil eylem planlarının temel amacı afetler meydana geldikten sonra oluşabilecek zarar ve kayıpların etkilerini azaltmak için gerekli tüm faaliyetlerin yapılmasına kılavuzluk etmektedir. Erken uyarı sistemleri ise potansiyel afetlerin meydana gelmeden önce haber verilmesini sağlar. Bu sayede afetlerin etkilerinin azaltılması, etkin bir müdahale ve afet sonrası daha erken toparlanma süreçlerine katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla afetler meydana gelmeden önce risk analizlerinin yapıpı gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Yapılan bu risk analizlerinde afet öncesi ve anı için gerekli planlamalar hazırlanır. Hazırlanan bu planlamalarda afetlerin zarar ve kayıpların azaltılması için ihtiyaç duyulabilecek malzemelerin depolanması, insanların bilinçlendirilmesi ve erken tahliyeleri için yapılan çalışmaların bütünüdür (Altun, 2023: 7-9). Hazırlık aşaması aslında afetlerin yarattığı krizlerin çözümleme planlarının ve müdahale eden grupların öncesinden hazırda bekletildiği aşama olarak söylenmektedir (Genç, 2021: 40). Dolayısıyla bu evre genel anlamda

toplumu afetlere karşı hazırlamak, risk kültürünü aşılama, cana ve mala gelecek zararları en aza indirme amacı vardır. Bu amaç doğrultusunda gerekli olan idari, hukuki ve teknik tedbirlerin alındığı, mümkünse afet risklerinin önlenmesi, değilse arama kurtarma, ilk yardım ve yeniden inşa faaliyetlerinin olabildiğince etkili ve ivedi bir şekilde yapılmasıdır (Şengün vd., 2023:19).

Hazırlık aşamasında yapılan bazı çalışmaları açıklayacak olursak (Genç, 2021: 40-41);

- Afet yönetiminin her aşamasında ki planlamaların yapılması,
- Erken uyarı sistemlerinin kurulup uygulanması,
- Afete müdahale edecek kurum ve kuruluşlara yönelik gerekli eğitim ve tatbikatların yapılması,
- Afetin etkilerini azaltmak için toplumun her kesime gerekli eğitimler verilerek bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılması,
- Afet zamanlarındaki toplanma alanlarının belirlenmesi,
- Afet zamanında kurtarma ekiplerinin ihtiyaç duyabileceği acil yardım malzemelerinin uygun şartlarda ve yeterlilikte depolanması,
- Afetin kriz yönetiminde görev alacak ilgili kurum ve kuruluşları belirlemek, yetki ve sorumluluklarını tanımlamak gibi çalışmaların hazırlık aşamasında yapılmaktadır.

2.2.1.2. KRİZ YÖNETİMİ

Yunanca kökenli olan kriz kelimesi dilimize İngilizceden geçmiş ve İngilizcedeki aslı ise “crisis” kavramından gelmektedir (Filiz, 2007: 1). Kriz, bir insanın, bir kurum veya toplumların başına gelmesi muhtemel olan kötü olayların yarattığı kaotik durumlardır (Uzunçubuk, 2012: 28). Bir diğer ifadeyle kriz, toplumların olağan yaşam akışını sekteye uğratma potansiyeli olan insan veya insan kaynaklı olmayan olayların yarattığı kötü sonuçlardır. Bu kötü olayları engellenmesi veya daha az kayıplar ile atlatılması ise kriz yönetiminin amaçları arasındadır (Varol ve Gültekin, 2022: 83).

Kriz yönetimi, krize neden olan olayların meydana gelmesi ile başlayan ve kriz öncesindeki olağan döneme geçilmesine kadar devam eden ve bu olayların ortadan kalkması ile sonlanan bir yönetim sürecini tanımlamaktadır. Bu bağlamda insan veya insan kaynaklı olmayan afetlerin neden olduğu kriz hallerinden iyi sonuçlar elde edilebilmesi için afet öncesinde hazırlanmış iyi bir kriz yönetim planına ihtiyaç vardır. Yani kriz planlaması, etkin ve başarılı bir kriz yönetimi için vazgeçilmez bir unsurdur. Dolayısıyla krizin ortaya çıkmasıyla başlayan ve sonrasına kadar atılacak tüm adımlar, belirlenen planlamalar ile işlenmesi gerekmektedir. Bu yüzden afetlerde kriz yönetiminin daha kolay atlatılması için müdahale ve yeniden inşa evrelerindeki süreçler iyi idare edilmelidir (Şengün vd., 2023:20-21).

Afetlerde kriz yönetimi aşamaları, “müdahale ve yeniden inşa süreçleri (iyileştirme)” olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır.

- *Müdahale aşaması*, doğal veya beşeri faktörlerin neden olduğu afetlerin meydana gelmesiyle başlayan kriz yönetiminin ilk ve en kaygılı aşaması olan süreci ifade etmektedir. Bu sürecin ilk 72 saatinde afet olayına maruz kalan insanların canlı olarak en fazla kurtarıldığı veya kurtarma şansının yüksek olduğu saat dilimidir. Bu yüzden bu saat dilimine “altın saatler” de denilmektedir. Müdahale aşamasında yapılan çalışmaların ilk önceliği insanları enkaz altında olabildiğince ivedilikle canlı olarak çıkarmaya odaklanmak ve etkilenen insanların acılarının

azaltan faaliyetlerin hayata geçirilmesini sağlamaktır (Şengün vd., 2023: 21-22). Bu sebeple bir afet olayı meydana geldiği zaman ivedilikle müdahale edilmeye çalışılmaktadır.

Müdahale aşamasının çalışma süreleri afetin neden olduğu tahribata göre değişkenlik gösterebilir. Bu bağlamda müdahale aşaması afet yönetiminin diğer aşamalarına göre daha kısa, bir ile üç ay arasında değişkenlik gösterilmesine rağmen afet yönetiminin en buhranlı ve en yoğun aşaması olarak söylenmektedir. Bu aşamada arama kurtarma faaliyetleri, yaralıların tedavileri, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçların tedariki için gerekli acil planlamalar yapılmaktadır. Yine bu aşamada yetkili idari amirler tarafından halkın bilgilendirilmesi, afete görevlendirilen personellerin belirlenmesi, hasar tespit çalışmalarının yapılması, afetin neden olduğu zararların azaltılması için gerekli çalışmaların yapılması ve afet bölgesine destek ekip ve gerekli yardımların istenmesi gibi faaliyetler de yürütülmektedir (Altun, 2023: 9). Fakat olağandışı durumlarda yapılması gereken bu faaliyetlerin planlı, etkin ve doğru şekilde uygulanması için her anlamda iyi bir koordinasyona ihtiyaç duyulduğundan, bu tür kaotik durumlarda ilgili kurum ve kuruluşların gerekli hallerde yetkilerinde inisiyatif kullanmalarını sağlamak amacıyla gerekli görev ve yetkilere de ihtiyaç duyulmaktadır (Sever, 2019: 162).

Müdahale aşamasında yapılan çalışmalara bakarsak (Sever, 2019: 162; Genç, 2021: 42);

- Afetlerin yaşandığı bölgede gerekli güvenlik önlemleri başlatılması,
- Afetler vuku bulduktan hemen sonra insanların canını kurtarmak için arama- kurtarma, ilk yardım ve yaralıların tedavilerine olay yerinden itibaren başlanması gibi çalışmaların yapılması,
- Afetlerin neden olduğu yangın, gaz kaçakları, doğalgaz patlamaları ve evre sağlığını tehdit eden kimyasal ajanların yayılması gibi durumlara karşı gerekli önlemlerin alınması,
- Afetlerin koordineli olarak yönetilmesi için kriz merkezlerinin kurulması,
- Afetlerin neden olduğu ulaşım ve iletişim ağlarındaki kesintilerinin giderilmesi,
- Afetlerin oluşturduğu zarar ve kayıpların belirlenmesi için gerekli faaliyetlerin yapılması,
- Afettede vatandaşların güvenli alanlarda geçici konaklamaların oluşturulması ve yeme, içme, barınma gibi her türlü insani ihtiyaçların kısa sürede planlı ve koordineli olarak giderilmesi çalışmalarını kapsamaktadır.

- *İyileştirme Aşaması*; afetlerin müdahale çalışmalarının bitmesi ile başlayan afet yönetiminin en uzun ve en son döngüsüdür. Bu anlamda afetlerin yarattığı normal yaşam faaliyetlerindeki bozulmaların eskisine veya eskisinden daha iyiye getirilmesini amaçlayan afet sonrası yapılan çalışmaların tümü olarak ifade edilmektedir. Afet sonrasında yapılan bu çalışmaları iyileştirme ve yeniden inşa kavramları kapsamında iki farklı şekilde işleyenler de bulunmaktadır (Genç, 2021: 44)

Bu erevede İyileştirme aşaması, afet sonrasında yapılan çalışmaların ilk basamağıdır (Sever, 2019: 164). Bu basamakta müdahale evresindeki çalışmaların son bulmasıyla, insanların eski ve yeni sosyal yaşam standartlarına tekrar dönmesini sağlayan çalışmalar başlamaktadır (Varol ve Gültekin, 2022: 88-86). Bu alışmalar genel anlamda afetin meydana geldiği toplumun temel insani ihtiyaçlarından başlanarak iletişim, ulaşım, geçici konaklama alanları, eğitim, ekonomi, elektrik, doğalgaz, su gibi altyapı hizmetleri dhil olmak üzere sosyal yaşam aktivitelerini kısıtlı veya düşük seviyede de olsa sağlanması amacıyla yapılan tüm faaliyetleri kapsamaktadır (Sever, 2019: 164).

Yeniden inşa aşaması, afetlerin insanlar üzerinde neden olduğu sosyal, psikolojik ve ekonomik gibi kayıp ve tahribatların en az afet öncesindeki seviyeye ulaştırmak için yapılan planlı ve masraflı faaliyetlerin tümüdür (Sever, 2019: 164). Bu süreçte, afetlerin yaşanması kamusal bilincin artmasına neden olmuştur. Bu bilinçle risk ve zarar önleme, ekonomiyi yeniden canlandırma, kamu ve kamu dışı yıkılan veya hasar gören yapıların yeniden eskisine göre daha sağlam bir şekilde yapılmasını planlanan uzun vade gerektiren çalışmaları kapsamaktadır (Altun, 2023: 12). İyileştirme ve yeniden inşa çalışmalarının karşılaştırılmasında sürecin zamansal boyutu ayırt edici olmaktadır. Bu nedenle iyileştirme afetin yaşandığı toplumda iletişim, yol, yeme- içme ve altyapı çalışmaları gibi temel ihtiyaçların kısa vade de karşılanması çalışmalarını kapsamaktadır. Yeniden inşa ise uzun vade de afetten zarar gören bina ve tesislerin yeniden yapılması, toplulukların sosyo-ekonomik, psikolojik yıpranmaların giderilmesi gibi kısacası afetin neden olduğu zarar ve kayıpların en az afet öncesi dönemin standartlarına ulaştırması çalışmalarını kapsayan süreç olarak ifade edilmektedir (Genç, 2021: 42)

İyileştirme ve Yeniden inşa süreçlerindeki faaliyetler şu şekildedir (Şengün vd., 2023: 23-24):

- Afetlerin insanlar üzerinde bıraktığı travmaların giderilmesi için rehabilitasyon merkezlerin kurulması ve çalışmalara başlanması,
- Afetlere maruz kalan toplumun ihtiyaç listelerinin çıkarılması ve kaynakların planlı olarak ihtiyaca göre dağıtılması,
- Afetlere maruz kalan toplumun afet öncesi yaşam standartlarına erişirmek için kısa ve uzun vadeli yol haritaların belirlenmesi,
- Afetlerin neden olduğu yapısal hasar ve yıkımların tespiti ile beraber enkazların kaldırılması,
- Afetlerin neden olduğu alt ve üst yapının inşası ve kalıcı konutların yapımına başlanması gibi çalışmaları kapsamaktadır.

Afet yönetimi, sürekli kendini yenileyen ve süreklilik arz eden bir döngü içerisinde. Dolayısıyla afet anı ve sonrası faaliyetlerin bitmesi ile gerektiği durumlarda kendini revize edip tekrardan başa dönülmesi gerekmektedir (Şengün vd., 2023: 23).

2.2.3. TÜRKİYE'DE AFET YÖNETİMİ

Türkiye, jeolojik ve jeomorfolojik özelliklerinden dolayı değişik türlerde afetlerin yaşandığı bir ülke konumundadır. Bu afetler deprem, heyelan, sel ve taşkınlar, kuraklık, çığ, erozyon ve yangınlar olarak ifade edilebilmektedir. Ülkemizde meydana gelen bu afetlerin içerisinde depremler en fazla zarar ve kayıplara neden olan felaketler olmuştur. Bu nedenle depremler ülkemiz için hem tarihsel hem de sosyal yaşamın bir gerçeği haline gelmiştir. Dolayısıyla ülkemizde vuku bulan afetlere karşı etkili mücadele edilebilmesi için afet yönetimi önemli bir yere sahip olmuştur (Eflanili, 2021: 33).

Türkiye'nin afet yönetimi kapsamında çıkarılan yasal düzenlemelere bakıldığı zaman genel anlamda afetleri yaşadıkdan sonra ve yaşanan afetlere yönelik özel yasaların faaliyete geçmesiyle ilerleme gösterdiği görülmektedir. Bu anlamda, afetlerin yaşanması ile ortaya çıkan kriz durumlarından etkilenen insanların yaralarını sarmak amacıyla iyileştirme faaliyetleri ve müdahalelerin yapılması için gerekli çalışmalara yönelik kararlar ilerleyen süreçlerde daha kapsamlı ele alınmış ve geliştirildiği gözlemlenmiştir (Şengün vd., 2023: 39).

Türkiye’deki afet yönetiminin bir diğer yönü ise afet ile ilgili çok sayıda kamu kurum ve kuruluşların olması ve bu durumun karmaşık bir yapıya neden olmasıdır (Şengün vd., 2023: 39). Örneğin Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) kurulmadan önce Türkiye’de bir afet yaşandığı zaman bir yandan Bayındırlık ve İskân Bakanlığına bağlı Afet İşleri Genel Müdürlüğü bir yandan İçişleri Bakanlığına bağlı Sivil Savunma Genel Müdürlüğü ve bir yandan da koordinasyon birimi olan Başbakanlık Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü bulunmaktaydı. Bu durum, kurumların afet yönetimi çalışmalarında bağımsız şekilde hareket etmelerine ve koordinasyon eksikliğine neden olmuştur. Dolayısıyla etkili ve bütüncül bir afet yönetimi süreçlerinin yönetimi için ilgili kurum ve kuruluşlarının tek bir organda birleştirilmesi gerekli olmuştur (Öztürk, 2003: 43).

Bu çerçevede 2009 yılında çıkarılan 5902 sayılı “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” ile afet yönetim yapısında önemli değişikliklere gidildiği görülmektedir. Bu yasa ile günümüzde İçişleri Bakanlığı’na bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) kurulmuştur. Böylelikle afetler ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları tek bir kurumda toplanarak, afet yönetimi çalışmalarının tek elden yürütülmesi ve gerekli koordinasyonun sağlanması hedeflenmiştir (Aktel, 2015: 6).

2.2.3.1.TÜRKİYE’DE AFET YÖNETİMİ SİSTEMİNİN GELİŞİMİ

Afetler insanlık tarihi ile eşdeğerdir. İnsanoğlu, ilk başlarda afetlere doğaüstü anlamlar yüklemiş ve afetlerin önlenemeyeceğini varsaymıştır. Fakat 17.yy ile birlikte insanoğlu meydana gelen afetlerden ders çıkararak gelecekte olası bir afetin önlenmesine yönelik planlamalar yapmışlardır. Bu planlamalar zaman içerisinde afetlere ilişkin mücadelelerini geliştirerek ivme kazandığı görülmektedir (Şengün vd., 2023: 32). Bu kapsamda ülkemizin afet yönetim süreçlerindeki bu gelişmeleri tarihsel bir bakış açısıyla farklı dönemlere ayırarak değerlendirmekte fayda vardır. Dolayısıyla 1944 ve öncesi dönemi, 1944- 1958 dönemi, 1958- 1999 dönemi, 1999 ve günümüz olmak üzere dört farklı dönemde değerlendirilmesi yapılacaktır.

1944 ve Öncesi Dönem: Türkiye’nin sınırları içinde meydana gelen afetlerin ilk tarih bilgileri M.S.1488 yılında İstanbul’da yaşandığı rivayet edilmektedir. Osmanlı’nın bu dönemdeki afet yönetimi anlayışına bakıldığı zaman afet sonrası zarar ve kayıpların giderilmesi için padişah fermanı aracılığıyla halka acil yardım ve konut yapımına yönelik çağrılar olduğu görülmektedir. Bu konudaki ilk yazılı örneğimiz ise Eylül 1509 yılında İstanbul da meydana gelen deprem olmuştur. İstanbul da yaşanan bu depremde yaklaşık 13.000 kişinin hayatını kaybetmesine ve 109’u cami olmak üzere toplam 1.156 yapının yıkılmasına neden olmuştur. O dönemin padişahı olan 2. Beyazıt çıkardığı fermanla her aileye yeniden ev yapmaları için 20 altın bağışında bulunmuş ve zarar gören şehrin yeniden inşası için 50.000 ustaya görev verilmiştir. Daha sonra aynı fermanla afet sonrası şehri tekrardan hızlı şekilde inşa etmek için 14-60 yaş aralığındaki erkeklerin inşaat işlerinde çalışmaları zorunlu hale getirilmiş ve denizlerin dolgu zeminlerin üzerinden evlerin yapılması ise yasaklanmıştır (Koyuncu,2016: 379). Osmanlı, yine bu dönemde meydana gelen yangın felaketleri ile mücadele edebilmek için “Tulumbacılar Ocağı”nı kurmuştur (Genç, 2021: 152).

Türkiye’nin kuruluşundan sonra meydana gelen en büyük deprem felaketi 1939 yılında Mw 7,9 büyüklüğünde vuku bulan Erzincan depremi olmuştur. Yaşanan bu depremde Erzincan ilinde toplam 15.630 kişinin yaşamını yitirmesine ve 15.534 binanın yıkılmasına neden olmuştur. Bu yüzden Erzincan Depremi Türkiye tarihinde önemli ölçüde kayıp ve zararlarla neticelenen doğal afet olarak yerini almıştır. Daha sonra yaşanan bu deprem afetinin zararlarını azaltmaya yönelik 1940 yılında “Erzincan’da ve Erzincan Depreminden Müteessir Olan Mıntıkalarda Zarar Görenlere Yapılacak Yapılar Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. Bu kanunla aynı zamanda

Türkiye'nin kuruluşundan sonra ilk defa depremin yarattığı tahribatların telafisi hedeflenmiştir. Hatta Erzincan Depremi sonrasındaki süreçte deprem afetleri önem kazanmış aynı yıl içerisinde İtalyan Yönetmeliği Nafia (Bayındırlık) Bakanlığı eliyle Türkçeye tercüme edilerek hayata geçirilmiştir (Kalkan, 2023: 546).

Kızılay Derneği 1923 yılından 1940'lı yılları arası dönemde Türkiye'de meydana gelen doğal afetlerde gerekli müdahalelerde bulunan kuruluş olmuştur. Bu müdahale sürecinde özellikle arama- kurtarma faaliyetlerinde sivil vatandaşların ve askeriyenin de önemli katkılarından söz edilebilmektedir. Kızılay'ın bünyesinde bulunan " İmdat Komiteleri" afetzedelerin acil ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu acil ihtiyaçların kaynakları mevcut yönetimin kaynakları, çeşitli yardımlar ve bağışlardan elde edilmiştir (Şengün vd., 2023: 41).

Türkiye 1935-1943 yılları arası dönemde birçok sel ve ani taşkın afetleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bu afetler, insanlar üzerinde ciddi oranda kayıp ve zararlara neden olmuştur. Bu yüzden 1943 yılında 4373 sayılı "Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Korunma" adında yeni bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanunun işleyişinin sağlanması amacıyla Bayındırlık Bakanlığına bağlı "Su İşleri Reisliği" adında yeni bir birim kurulduğu görülmüştür. Bu yasa aynı zamanda Cumhuriyetin kuruluşunda sonra yaşanan afetlerin neden olduğu kayıp ve zararların azaltılmasına yönelik çıkarılan ilk yasa niteliğini taşımaktadır (Yılmaz, 2021: 179)

1944-1958 Yılları: Ülkemizde yaşanan afetlerin zarar azaltma uygulamalarına başladığı dönemdir. Geçmişte yaşanan yıkıcı depremlerin verdiği can ve mal kayıplarının afet sonrası tekrar yıkılan binaların yerine sadece yeni binaların yapılmasıyla olmayacağı mutlaka afet öncesi zarar azaltıcı önlemlerin alınması gerektiği gerçeği kavranılmıştır. İlk olarak 18 Temmuz 1944 tarihli 4623 Sayılı "Yer Sarsıntılarında Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun" çıkarılmıştır. Bu kanunun önemli özelliği ülkemizde gerçek anlamda doğal afet zararlarının azaltılmasına yönelik çalışmaların başlangıcı ve bu yasayla merkezi hükümet ilk defa deprem öncesi birtakım görevlerini üstlendiği görülmüştür. Bu kanun gereğince Bayındırlık Bakanlığı, ilgili üniversitelerle işbirliği yaparak ilk deprem bölgesi haritasını yapmıştır (Gürel ve Uzunlar, 2004: 246)

1953 yılında Bayındırlık Bakanlığı bünyesinde bir deprem bürosu kurulmuştur (Gürel ve Uzunlar, 2004: 246). Daha sonra aynı deprem bürosu 1955 yılında DE-SE-YA (Deprem- Sel- Yangın) birimine dönüştürülmüş, afetlerin neden olduğu kayıp ve zararların azaltılması faaliyetleri de bu birim aracılığıyla yönetilmeye başlanmıştır (Tercan, 2018: 109).

1956 yılına gelindiğinde ise bu dönem özelinde oldukça modern sayılabilecek 6785 Sayılı İmar Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla yerleşme yerlerinin belirlenmesi sırasında doğal afet tehlikesinin ortaya çıkarılması ve fenni mesuliyet sistemi ile yapı denetimi konularına önem verilmiştir (Gürel ve Uzunlar, 2004: 246-247)

Sözgelimi, Türkiye'nin bu dönemdeki afet politikalarına genel olarak bakıldığı zaman meydana gelen afetin kendisine ve bölgesine has olarak çıkarılan kanunlar olmuştur. Bunlara örnek olarak; 1948 yılında 5243 sayılı "Erzincan'da Yapıtırılacak Meskenler Hakkında Kanun, 5663 sayılı Eskişehir Sel Baskınından Zarar Görenler İçin Yapıtırılacak Meskenler Hakkında Kanun ve 1956 yılında 6746 sayılı Aydın, Balıkesir, Bilecek, Edirne, Eskişehir, Konya ve Denizli Vilayetlerinde Tabii Afetlerden Zarar Görenlere Yapılacak Yapılar Hakkındaki Kanunlar" verilebilmektedir (Tercan, 2018: 109-110).

1958-1999 arası: Bu dönem ülkemizde yaşanan afetlerin neden olduğu kayıp ve zararların en aza indirilmesi bakımından önemli değişimlerin gerçekleştiği ve küresel alanlarda yaşanan yeni gelişmeler doğrultusunda dikkate değer değişikliklerin yapıldığı dönem olmuştur. Bu dönemde

“İmar ve İskân Bakanlığı” kurulmuştur. Bu nedenle Cumhuriyet döneminden itibaren ilgili yasaların Bayındırlık Bakanlığına tanımladığı; afet öncesi ve sonrası gerekli tedbirlerin alınması, konut ve yerleşim problemlerinin çözüme kavuşturulması, devletin bölge, kent ve köy planlamalarının yapılması, yapılarda kullanılacak malzemelerin geliştirilmesi ve belli standartlara göre hazırlanmasının sağlanması gibi ana görevler İmar ve İskân Bakanlığına devredilmiştir. Bu yenilikle beraber ülkemizde yaşanan doğal afetlere karşı yapılan çalışmalar tekrardan ivme kazanmış ve 1959 yılında bir diğer adı afetler kanunu olan 7269 sayılı “ Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair” kanun yürürlüğe konulmuştur. Bu bağlamda Cumhuriyet döneminden itibaren meydana gelen afetlere ilişkin çıkarılan yardım yasaları birleştirilmiş ve o tarihe kadar sadece sel- taşkınlara ve depremlere yönelik yapılan önleme çalışmalarının dışında çığ, yangın, heyelan, kaya düşmeleri gibi doğal afetlerde kapsam altına alınmıştır. Dolayısıyla yaşanan tabii afetlerin yarattığı tahribatların azaltılması için afet öncesi, müdahale ve yeniden yapılanma evrelerinde hem merkezi hem de yerel anlamda gerekli faaliyetler tekrardan revize edilmiştir. Bu yasa aynı zamanda bazı değişiklikler yapılarak günümüzde hala yürürlükte olmasıyla beraber afetlere ilişkin toplam 9 yardım yasasını da ortadan kaldırmıştır (JICA, 2014: 46).

1992 yılında Erzincan’da yıkıcı bir deprem meydana gelmiştir. Yaşanan bu depremde önemli oranda can ve mal kayıplarının yanında işsizlik, göç ve üretim kayıpları gibi sosyo-ekonomik zararlarla da sonuçlanmıştır. Fakat depremin yarattığı bu sosyo-ekonomik zarar ve kayıpların azaltılması için günümüzde halen yürürlükte olan 7269 sayılı kanun yeterli olmamıştır. Bu sebeple aynı yıl içerisinde 3838 sayılı “Erzincan, Gümüşhane ve Tunceli İllerinde Vuku Bulan Deprem Afeti İle Şırnak ve Çukurca’da Meydana Gelen Hasar ve Tahribata İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında Kanun ” yürürlüğe konulmuştur. Dolayısıyla 7269 sayılı kanunun eksik kalan yönleri tamamlanarak depreme dayanıklı adeta yeni bir Erzincan kenti kurulmuştur. Daha sonra bu kanunun yalnızca Erzincan depreminden etkilenen yerleri kapsamı ve diğer yörelerde de afetlerin yaşanması nedeniyle benzer bir kanunun çıkarılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda 1995 yılında 4123 sayılı “ Tabii Afet Nedeniyle Meydana Gelen Hasar ve Tahribata İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesine Dair Kanun” yürürlüğe çıkarılmıştır. Bu kanunun ivedilikle hazırlanması nedeniyle 1995 yılında vuku bulan Dinar Depreminde sonra tekrardan yeni maddeler eklenerek revize edilmiştir (Uluğ, 2009: 9).

1999’dan günümüze: 1999 yılında ülkemizin hem batısında hem de ortasında yer alan tüm yerleşim yerlerini etkileyen 7.4 büyüklüğünde Marmara depremi meydana gelmiştir. Bu deprem özellikle Karamürsel, Adapazarı, Gölcük, Değirmendere, İzmit, İstanbul, Bolu, Zonguldak, Düzce, Eskişehir ve Bursa gibi önemli büyük yerleşim alanlarını etkilemiştir. Dolayısıyla bu yerleşim alanlarında binlerce binaların yıkılmasına veya hasar görmesine, binlerce insanların ise ölüm ve yaralanmasına neden olmuştur (TBMM, 1999 :7).

Bu anlamda Marmara depremi ülkemizde hem çok geniş yerlerde vuku bulması hem de bu yerlerin ülkemizin sanayi, teknoloji, turizm ve nüfus bakımından yoğun ve gelişmiş olması nedeniyle mevcut afet yönetiminin işleyişini yetersiz kılmıştır. Bu nedenle deprem alanlarında oluşan yıkım ve tahribatları ortadan kaldırmak, bölgedeki ekonomi ve normal sosyal hayatın yeniden oluşmasını sağlamak için Kanun Hükmünde Kararnemelerle (KHK) afet yasalarında gerekli değişimler meydana getirilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ülkemizde 27.08. 1999 tarihinde 4452 sayılı “Doğal Afetlere Karşı Alınacak Önlemler ve Doğal Afetler Nedeniyle Doğan Zararların Giderilmesi İçin Yapılacak Düzenlemeler Hakkında Yetki Kanunu” çıkarılmıştır (Şengün, 2007: 91).

Türkiye'nin afet yönetimi ve koordinasyonu konuları, 1999 yılında yaşanan Marmara depremi ile yeni bir çığır açmıştır. Bu deprem ülkemizde çok büyük can ve mal kayıplarına neden olmuş ve ülkemizin afet yönetimi anlayışının yeniden incelenmesinin gerekliliğini üzücü bir tabloyla göstermiştir. Dolayısıyla afet ile ilgili kuruluşların arasındaki koordinasyonu, görev ve sorumlulukları tekrardan tarif etme gerekliliği, ülkemizin afet ve acil durum konularındaki yetki ve eşgüdümün tek çatı altında toplanmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda ülkemizin afet yönetimi alanlarından sorumlu olan Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Acil Durum Yönetimi ve Sivil Savunma Genel Müdürlüğü kurumları ortadan kaldırılarak 29 Mayıs 2009 tarihinde onaylanan 5902 sayılı kanun ile Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı kurulmasıyla tüm yetki ve görevleri kendine bağlamıştır (Sever, 2019: 326).

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması, afetlere müdahale edilmesi ve afet sonrasında iyileştirme çalışmalarının süratle tamamlanması amacıyla gereken faaliyetlerin planlanması, yönlendirilmesi, desteklenmesi, koordine edilmesi ve etkin uygulanması için ülkenin tüm kurum ve kuruluşları arasında iş birliğini sağlayan, esnek ve dinamik yapıda teşkil edilmiş bir kurumdur.

Bu çerçevede, ülkemizin afet yönetimine olan bakış açısı değişmiş, afet sonrası yaraları sarma çalışmalarının yerine afet öncesi risklerin azaltılması konularına odaklanan "Bütünleşik Afet Yönetimi Sistemi"ne geçilmiştir. Bu sistem afetlerin neden olduğu kayıp ve zararların azaltılması veya önlenmesi için afet öncesi risklerin belirlenip gerekli önlemlerin alınmasını, afet meydana geldiği zaman ise müdahale, iyileştirme ve yeniden inşa süreçlerini eşgüdüm içerisinde bütüncül bir şekilde yönetilmesini hedeflemektedir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2018: 28-29).

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli bir günde farklı büyüklüklerde iki deprem meydana gelmiştir. Bu depremler toplam 11 ili etkilemiş, 50.500'den fazla kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bu yüzden 1923 yılından bu yana ülkemizde yaşanan depremler arasında en ağır sonuçlara neden olan depremler olarak kayıtlara geçmiştir. Kahramanmaraş merkezli depremler, aynı zamanda küresel anlamda meydana gelen büyük afetlerin içerisinde de yerini almıştır. Bu bağlamda, yaşanan bu depremlerden sonra ülkemizin afet yönetimi kapsamında yapılan faaliyetlerin yeniden masaya yatırılması gerektiğini tekrardan bize açık bir şekilde göstermiştir. Dolayısıyla Türkiye, tarihinden bu zamana kadar afet yönetimi kapsamında atılan adımların yeterli olmaması, kaçak yapıların imar bariyerleri ile yasallaştırılması neticesinde çarpık kentleşmenin artması gibi sebepler deprem felaketlerine karşı dirençli bir toplum olmamızın önündeki engeller olduğu tespit edilmiştir (Kalkan, 2023: 551-552).

3. AFET YÖNETİMİ VE UMKE

Afetler, meydana geldiği toplumlarda akut şekilde can kayıplarına, fiziksel yaralanmalara ve hastalıkların çoğalmasına sebebiyet verebilmektedir. Ayrıca sağlık sistemlerinin her zamanki işleyişinin zarar görmesine ve bozulmasına, çevreyi kötü etkileyerek salgın hastalık ve diğer sağlık problemlerine, ruhsal bozulmalara ve göçlere neden olabilmektedir (Yeşil, 2021: 283). Afetler meydana geldiği alanlarda insan sağlığını kötü etkilediği gibi insanlara farklı alanlarda hizmet eden düzenleri de kötü etkilemektedir. Özellikle afetlerden zarar gören hastaneler bu durumun bir unsurudur (Gönen, 2022: 5). Örneğin ülkemizin yakın tarihinde meydana gelen 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremler bölgedeki bazı hastanelerimizin yıkılmasına veya hasar görmesine neden olmuştur. Bu durum bölgedeki sağlık hizmetlerini olumsuz etkilemiş ve işlevsiz hale gelen hastanelerde bulunan hastalar ise farklı yerlere sevk edilmek zorunda kalmışlardır (Hekim Postası, 2022). Afetlerin bu kötü etkileri sadece hastanelerin fiziksel anlamda zarar görüp işlevsiz hale gelmesi ile bitmemektedir. Aynı zamanda salgın hastalık veya afetlerden etkilenen

hasta veya yaralıların hastanelere yığın halinde gitmesi mevcut hizmetlerin aksamasına da neden olduğu görülmüştür (Gönen, 2022: 5-6).

Ülkemizde afet ve acil durumların hem oluşma sıklığı hem de oluşturduğu tahribatlar gittikçe artış göstermektedir. Bu nedenle ülkemizin afet yönetimi çerçevesindeki çalışmalar sağlık sektörü için çok önemli bir yere sahip olmuştur (Yeşil, 2021: 283). Çünkü bir afet olayı meydana geldiği zaman sağlık hizmetleri problemlerine karşı afet anında çözüm bulmak zordur. Kurtarma, ilk yardım, transfer, iletişim, lojistik ve teşkilatlanma faaliyetleri afet öncesi planlı olması zaruri olmuştur. Bu faaliyetlerde kimin nerede hangi görevlerde bulunacağı ve ne zaman bu görevleri yürüteceğini evvelden iyi bilmesi gerekmektedir. Aksi halde afetlere karşı müdahalelerin düzeni ve koordinasyonu bozulabilmekte ve hedeflenen faaliyetlerin gerçekteştirilmesi güçleşmektedir (Esin, 2001: 99).

Afet ve acil durum esnasında tıbbi müdahalelerin süresi hasta veya yaralılar için önem arz etmektedir. Çünkü yaşanan kazaların ilk 20 dakikasında yaralıların 1/3'ü ve yine ilk 30 dakikasında yaralıların %54'ünün yaşamının yitirmesi ile sonuçlandığı görülmüştür. Bu nedenle olağanüstü hallerden sonra ilk 30 dakika yaralıları tıbbi müdahalede bulunmak hayati önem taşımaktadır. Nitekim bu durum travmaya maruz kalan yaralıları için daha önemli zaman dilimleri olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla deprem gibi travmaların yoğun yaşandığı afetlerde acil müdahalede bulunmak elzem hale gelmiştir. Bu bağlamda gerekli eğitimleri alan tıp öğrencileri, sağlık çalışanları ve ilgili sivil toplum kuruluşların afet alanlarına ivedilikle ulaştırılması, tıbbi müdahale gereksinimi olan afetzedelere gerekli müdahalelerde bulunmaları yararlı olmuştur (İbiş, 2014 :20-21).

Türkiye'de vuku bulan 1999 Marmara ve Bingöl depremlerinden sonra arama-kurtarma hizmetlerinde iyi bir yol kat edildiği görülmüştür. Ancak arama-kurtarma personelleri ile beraber çalışabilen ve göçük altında kalan yaralıları tıbbi müdahale edecek uygun donanıma sahip sağlık profesyonellerinin olmayışı veya eksikliği nedeniyle göçük altındaki yaralıları gerekli sağlık hizmetlerin sağlanamadığı görülmüştür. Medikal müdahale konusundaki bu yetersizlikler yaralıların zamanında ve uygun şartlarda müdahalelerin yapılmamasına, uygun tıp teknikleri ile taşınmamasına hatta kalıcı sağlık problemlerine (organ kaybı, organ yetersizliği) neden olduğu görülmüştür (Arslan vd., 2007: 467-471)

Bu nedenle Sağlık Bakanlığı, ülkemizde afet ve acil sağlık hizmetlerinin etkin ve ivedi bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla yurt içinde gerçekteşebilecek acil, afet ve olağan üstü durumlar ile yurt dışında yaşanabilecek afetler ve insani yardım operasyonları konularında eğitimli ve donanımlı sağlık personelinden oluşan Ulusal Medikal Ekiplerini (UMKE) kurmuştur (Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2015).

3.1. UMKE'NİN KURULUŞU VE GÖREVLERİ

1999 yılında meydana gelen Marmara depremlerinden sonra İsviçre SDC Örgütü tarafından Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği (KYÖD) üyelerine medikal kurtarma eğitimlerinin verilmesi ile ülkemizde ilk Medikal Kurtarma Ekibi kurulduğu söylenmektedir. Bu ekip daha sonra 2003 yılında vuku bulan Bingöl depremlerine yönelik müdahale faaliyetlerine katılım sağlamış ve bu esnada Sağlık Bakanlığı ile yolları birleşmiştir. Sağlık Bakanlığı, Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği (KYÖD) ile yolları birleştikten sonra 2003 yılında 'Afetlerde Sağlık Organizasyonu Projesi'ni başlatarak Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerinin kuruluşunun temelleri atılmıştır. Bu sayede 2004 yılında ülkemizde Kocaeli, Yalova ve Düzce gibi deprem açısından riskli illerde olmak üzere Sivil Savunma Arama ve Kurtarma Birlik Müdürlüklerin olduğu 11 bölgede (Van, Adana, Afyon, Bursa, Ankara, Diyarbakır, İstanbul, Erzurum, İzmir, Samsun, Sakarya) ilk Ulusal

Medikal Kurtarma Ekipleri kurulmuştur. UMKE Temel Eğitimlerinin gerçekleştirilmesi ile Bursa'da kurulan bu ekipler ilk görevlerini ise İran Bam depreminde icra etmişlerdir. UMKE, 2013 yılına kadar yurdumuzda ve yurt dışında çeşitli afetlere, afet öncesi ve sonrasında yapılan tüm faaliyetlere katılım sağlamıştır. UMKE ekipleri bu tür faaliyetlere katılmasına rağmen ancak 2010 yılı itibari ile Sağlık Bakanlığı tarafından çıkarılan bir yönerge ile görev ve sorumlulukları tanımlandığı görülmüştür (Umke-Der, 2024).

Kısa adı UMKE olan Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi, yurt sathında ve yurtdışında meydana gelen afet ve olağandışı hallerde afetzede bireylere medikal müdahale etme gayesiyle örgütlenmiş ekiplerdir. Bu ekipler timlere ayrılabilir. Bir timde en az biri hekim olmak üzere toplam 5 gönüllü sağlık profesyoneli bulunmaktadır. Bu gönüllü sağlık profesyonelleri, liderlik yapabilen, özgüvenli, özverili, yeni gelişmelere açık, fiziksel anlamda dayanıklı, takım ve ekip çalışmalarına uyum sağlayabilen, tıp etiğine sadık, alanlarında eğitilmiş ve uygun donanımlı olan kişilerdir (Çelimen, 2019 :49-50).

Afetlerde rol alan çok sayıda kurtarma ekipleri bulunmaktadır. Ancak Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri bu kurtarma ekipleri arasında sağlık personellerinden oluşturulması, Sağlık Bakanlığı tarafından resmi olarak desteklenmesi ve yine Sağlık Bakanlığı'nın oluşturduğu yönergeye göre faaliyetlerde bulunmaları nedeniyle diğer kurtarma ekiplerine göre farklılık göstermektedir (İbiş ve Kesgin, 2014: 226).

Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi gönüllü olmak şartıyla sağlık hizmetlerinde normal asli görevlerini yürüten sağlık çalışanlarından ve kısmi olarak destek personelinde olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla başvuru yeterliliğini sağlayan bu gönüllü personeller UMKE ekibine katılmak için öncelikle ilgili birimlere dilekçe veya ASOS Sağlık üzerinden çevrimiçi şekilde başvuruda bulunmaları gerekmektedir. Yetkili kişiler tarafından başvurular değerlendirilir ve uygun görülen personeller ise UMKE Temel Eğitimi'ne çağırılırlar. Temel Eğitimden başarılı olan personellere sertifika verilir ve resmi anlamda UMKE gönüllüsü olarak tanınmaktadırlar. Daha sonra gerekli durumlarda Acil Sağlık Hizmetleri Başkanlığı veya Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yurtiçi ve yurtdışı faaliyetlere resmi olarak görevlendirmeleri yapılır. UMKE ekipleri afetin meydana geldiği olay yerindeki sağlık hizmetlerinin idaresinde, triyaj, tıbbi müdahale, afetzedelerin nakil işlemleri, iletişim, kayıt işlemleri, enkaz, KBRN, arama faaliyetleri, acil müdahale ünitesi faaliyetlerinde ve seyyar hastane çalışmalarının farklı yerlerinde görev almaktadırlar (Kaya, 2020: 21).

Bu bağlamda UMKE ekipleri olay yerinde afetzede ulaşılması ve ilk müdahalesinin yapılması ile başlayan sürecin gerekli sağlık araçlarına (Ambulans) veya sağlık kuruluşlarına nakli sağlanıncaya kadar sorumlu olan tek birimi olarak söylenilebilmektedir. Bu sorumlulukların içerisinde UMKE ekiplerine afetzedelerin enkazdan çıkarılma sürecinde hangi çalışmaların yapılmasının gerektiğinden evrak kayıtlarına kadar bürokratik süreçlerinin de takip edilmesi gerektiren konular eklendiği görülmüştür. Bu durum kaos ortamlarında meydana gelebilecek bürokratik karışıklıklarda birimler arasında koordinasyon problemlerini giderme konusunda fayda sağladığı görülmüştür. Ancak UMKE personellerinin afetzedelere yönelik ilk tıbbi müdahalenin yanında bu tür farklı görevlerin de verilmesi bu personellerin eğitimlerini karmaşıktırmasına neden olduğu söylenilebilmektedir (Yüzer, 2017 :77).

Bu çerçevede UMKE'nin bu tür görevleri icra etmesi afetin müdahale ve iyileştirme çalışmalarında yapılan sağlık hizmetlerinin her evresinde aktif rol aldığını göstermektedir. Dolayısıyla UMKE ekiplerinin afet alanlarında yapacağı medikal kurtarma ve acil sağlık hizmetlerinin 7/24 kesintisiz şekilde sürdürülebilmesi için yılın belirli bir ayında eğitim, senaryo ve tabiki çalışmalar düzenli olarak yapılmaktadır. Türkiye genelinde ilk olarak 11 bölge ilinde

UMKE timleri kurulmuş daha sonrasında 21 bölge koordinatörlüğünde 81 ilde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ancak ülkemizin yakın tarihlerinde meydana gelen Elazığ, İzmir ve 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri ağır can ve mal kaybına neden olmuştur. Meydana gelen bu depremlerden elde edilen deneyimler neticesinde ilgili Bakanlığın afetlere karşı müdahale kapasitesini artırılması ve afetlerde sağlık hizmetlerini daha etkili kılınması gerekliliği tespit edilmiştir. Bu yüzden 2023 yılında ‘‘Bakanlık Makamı Onayı’’ ile ‘‘Afetlerde Sağlık Hizmetleri ve UMKE Bölge Koordinatörlüğü’’ çatısı altında 30 Bölge Koordinatörlüğüne yükseltilerek yeniden revize edilmiştir (Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi Birimi (UMKE), 2024).

T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2010 yılında Afetlerde Sağlık Hizmetleri Birimi ve Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerinin Görevleri ve Çalışma Esaslarına Dair Yönergeye yayınlamıştır. Bu yönergeye göre

- *Afet veya olağandışı durumlarda aldıkları özel eğitim ve donanım, kazazedelere olay yerinde, en kısa sürede imkân ve kabiliyetlerini kullanarak uygun yöntemlerle medikal müdahale etmek ve kurtarmak,*
- *Kurtarılan kazazedeleri, en kısa sürede ileri acil tedavi ünitelerine naklini sağlamak üzere ambulanslara, uygun nakil araçlarına ve görevlilerine teslim etmek,*
- *Afetler ve olağan dışı durumlarda diğer sağlık ekiplerinin sunduğu tıbbi yardımların yeterli olmadığı durumlarda ve alanlarda, ekibin kendi donanım, personel ve eğitim imkânları dâhilinde ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerine destek vermek,*
- *Olay yerinde sağlık hizmetlerinin yönetimini yapmak, triaj, tıbbi müdahale, nakil hazırlıkları, haberleşme ve kayıt yapmak,*
- *Afet birimi ve diğer yerler ile gerekli iletişimi ve bilgi akışını sağlamak,*
- *Faaliyetleri kapsamında ilgili kurum, kuruluş ve kişilerle işbirliği yapmak,*
- *Gerekli hâllerde, yurtdışında meydana gelen afet ve olağandışı durumlarda sağlık hizmetlerinde görev almak.*

3.2. AFETLERE MÜDAHALEDE UMKE’NİN ROLÜ

Türkiye, yüksek sismik aktif Anadolu plakasının üzerinde bulunması nedeni ile tarihi boyunca büyük depremlerle karşılaşmıştır. Nitekim 1900 yılından bugüne kadar ülkemizde 7’nin üzerinde tam 20 deprem kayıtlara geçmiştir. Bu kayıtlar, ülkemizin deprem afetleri nedeniyle hasar gören diğer ülkeler arasına önemli bir yere taşıdığını göstermiştir. Dolayısıyla ülkemizde 1900-2023 yılları arasında 269 deprem meydana gelmiş çeşitli kayıp ve zararlar ile neticelenmiştir. Bu yıllar arasında meydana gelen 2023 Kahramanmaraş, 1939 Erzincan ve 1999 Marmara depremleri ise en ağır kayıp ve zararlar ile sonuçlanan depremler olarak tarihte yerlerini almışlardır (Strateji ve Başkanlığı, 2023 :6).

Türkiye’de çeşitli doğal afetlerin meydana geldiği bilinmektedir. Meydana gelen bu doğal afetlerin arasında en fazla can kaybına neden olan %65 orana sahip deprem felaketleri olmuştur. Bu yüzden ülkemizde yaşanan doğal afetlerin içerisinde özellikle deprem felaketleri dikkat çekmektedir. Ülkemizin sanayisi, demografisi, barajları ve yerleşim yerlerinin büyük çoğunluğu maalesef 1. derece deprem alanlarının üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda ülkemizde afetler; can kayıplarına, yaralanmalara ve ekonomik zararlar bakımından önemli ve her şeyden önce bir sağlık problemi haline dönüşmüştür. Dolayısıyla deprem felaketlerinin neden olduğu göçükler ve bu göçüklerin altında kalan afetzedelere yerinde ve zamanında tıbbi müdahalelerde bulunma gerekliliği önemli bir durum haline gelmiştir. Çünkü bu süreçte afetzedeye yerinde ve zamanında

tıbbi müdahale edilmemesi, uygun tıbbi taşıma teknikleri ile gerekli yerlere taşınmaması ölümcül ve kalıcı sağlık problemleri ile (uzuv kaybı, organ yetmezliği, ölüm vb.) sonuçlanabilmektedir (Günaydın vd., 2017 :6). Bu gerçekler özellikle 17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen resmi rakamlara göre 17.480 kişinin ölümüne ve 43.953 kişinin ise yaralanmasına neden olan Marmara depreminde fark edilmiştir. Bu depremden sonra 639 hastada Crush sendromuna bağlı akut böbrek yetmezliği gerçekleşmiş ve bunların 477'si ise diyalize bağlı hale geldiği görülmüştür (Sever, 2003: 11). Bu durum özellikle Marmara ve sonrasındaki afetlerde kurtarma ve tıbbi müdahale çalışmalarında birtakım eksikliklerin olduğunu bizlere göstermektedir. Bu eksiklikler doğrultusunda özellikle afetzedelerde gelişen Crush Sendromu ciddi komplikasyonlara neden olmuş ve bu komplikasyonları mümkün mertebe azaltmak amacıyla Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerini kurma fikri ortaya çıkmıştır (Eryiğit vd., 2012: 56-57).

Bir diğer adı ezilme sendromu olan Crush Sendromu, darbelere maruz kalma, ezilme, çarpma, enkaz altında kalma ve uzun süre hareketsiz kalma gibi durumlar ile ortaya çıkmaktadır. Bu tür durumlar birden fazla doku ve organ hasarına (Böbrek Yetmezliği) neden olmaktadır (Acıbadem Sağlık Grubu, 2024).

Crush Sendromu savaşlarda, maden, trafik ve endüstriyel kazalarda da görülmesine rağmen daha çok depremlerde karşımıza çıktığı bilinmektedir. Bu anlamda depremlerde doğrudan travmalara maruz kalan kişilerde en çok görülen ölüm sebebi olduğu söylenilmektedir. Dolayısıyla can kayıplarının azaltılması, özellikle Crush Sendromu ve Akut Böbrek Yetmezliği gibi komplike durumların olmaması için afet alanında hızlı ve etkili şekilde tıbbi müdahalelerde bulunulması gereken bir durum haline gelmiştir (Özgün vd., 2022: 65-66).

Bu çerçevede afet alanındaki afetzedelere yerinde ve zamanında tıbbi müdahalede bulunmak hayati önem arz etmektedir. Çünkü enkaz alanında bulunan afetzedeler çeşitli travmalara maruz kalmış, acil tıbbi müdahale edilmezse hayatını kaybetme riski ile karşı karşıya kalabilme profiline sahip olan kişilerdir. Afet alanında afetzedeye ekiplerin ulaşması ve gerekli müdahalelerin yapılmasından sonra enkazdan çıkarılma işlemleri de önem teşkil etmektedir. Bu işlemleri tam ve sağlıklı yapılabilmesi için yeterli eğitimleri almış ve uygun donanımlı Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerine gerek duyulmaktadır. UMKE ekipleri hasta veya yaralıya yönelik tıbbi müdahalede bulunma ve yerinden oynatmadan travma tahtasına uygun şekilde alma, sabitleme ve uygun taşıma teknikleri ile enkaz alanından çıkarılma işlemleri konularında deneyim sahibidirler. Dolayısıyla UMKE ekipleri afetlerde afetzede olan bireylere yerinde ve zamanında müdahale ederek, mümkün olduğu kadar ölüm ve yaralanma oranlarını en aza indirmeyi amaç edinen faaliyetlerde rol üstlenmektedirler (Eryiğit vd., 2012: 56)

3.3. UMKE ATAK

2023 yılında düzenlenen 7-13 Ağustos Ulusal UMKE haftası programına Sağlık Bakanı Fahrettin Koca ve 81 ilden UMKE gönüllüleri katılım sağlamıştır. Bu yıldan itibaren 7-13 Ağustos haftasını "UMKE haftası" olarak kutlayacaklarını belirten Fahrettin Koca, UMKE gönüllülerin afet ve acil durumlarda çok kritik görevlerde bulduklarını ve bu yüzden milletimizin takdirlerini kazandığını dile getirmiştir.

Fahrettin Koca, ülkemizde deprem felaketlerinin inkâr edilemez bir durum olduğunu kötü deneyimlerle bilinmektedir. Bu nedenle toplum olarak daha güvenli ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilmemiz için geçmişte yaşanan acı tecrübelerin ışığında hem kurumsal hem de toplumsal seviyede bazı değişimlerin yapılması zorunluluk haline geldiğini belirtmiştir. Bu anlamda ilerleyen süreçlerde UMKE'nin daha kapsamlı, çağdaş bir gelişim sürecinden geçmesini destekleyeceklerini de aktarmıştır.

Fahrettin Koca yine bu programda, ülkemizde yaşanan 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremlerinde arama- kurtarma ekiplerinin yetersiz kaldığı görülmüştür. Diğer yandan yaşanan afette asıl görevleri medikal müdahale olan UMKE ekiplerinin olay yerine giden ilk ekiplerden biri olması nedeniyle halkın bu ekipten arama-kurtarma çalışmaları yapmasını bekledikleri de gözlemlenmiştir. Bu durumlar göz önünde bulundurularak asıl görevleri medikal müdahale olan UMKE ekiplerinin ulusal ve uluslararası sertifikalı eğitimleri alarak afetlerde arama-kurtarma çalışmalarını da yapacak bir düzeye getirme kararı alındığı söylemiştir. Dolayısıyla UMKE birimi içerisinde arama-kurtarma faaliyetlerini gerçekleştirilebilecek UMKE ATAK adında yeni bir yapı kurulmuştur. Daha sonra UMKE ekipleri küresel çapta benzeri olmayan gönüllü sağlık profesyonellerinden oluşan 15.200 personelin hem medikal müdahale hem de arama-kurtarma hizmetlerini sunan Dünyada tanınan nadir bir kuruluş olduğunu belirtmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, 2023).

4. SONUÇ

Afetler insanların can ve mal kayıplarına neden olabilen ve sosyal yaşamın aktivitelerini bozabilen olgulardır. Türkiye'nin jeolojik ve jeomorfolojik özelliklerinin yanında insan kaynaklı etkilerin de afetlere neden olduğu bilinmektedir. Ülkemizde yaşanan bu tür kaynaklı afetler çok büyük can ve mal kayıpları ile sonuçlanabilmektedir. Dolayısıyla lkemizde yaşanan afetlere karşı afet yönetimi kapsamında yapılan mücadelelere tarihsel bir bakış açısıyla bakıldığında daha çok afetler meydana geldikten sonra birtakım faaliyetlerin yapıldığı görülmüştür. Fakat zellikle 1999 Marmara depremlerinin ardından meydana gelen hasar ve yıkımın büyük olması, afet alanında müdahale edecek uygun bir sağlık ekibinin olmaması, afet yönetimi konusunda radikal değişikliklere olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Tespit edilen bu değişiklikler doğrultusunda iyi bir afet yönetiminin ancak afet ncesi "Risk Yönetimi", afet sonrası ise "Kriz Yönetimi" kapsamında gerekli planlama ve çalışmaların yapılması ile oluşabileceği anlaşılmış ve afetlerde yerinde ve etkili şekilde tıbbi müdahalelerin yapılması için Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerini kurma düşüncesi ortaya çıkmıştır. UMKE ekipleri kurulduktan sonra her türlü afetlerde hasta veya yaralıya yönelik tıbbi müdahalede bulunma ve kişiyi sarsmadan travma tahtasına uygun şekilde alma, sabitleme, uygun taşıma teknikleri ve enkaz alanından çıkarılma işlemleri ile ölüm ve yaralanma oranlarını minimum seviyeye düşürme konusunda önemli işlevlere sahip olduğu görülmüştür. Bu işlevlerin dışında asrın felaketi sayılan 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli yaşanan depremlerde arama-kurtarma ekiplerinin yetersiz kaldığı ve UMKE ekiplerinin olay yerine ilk giden ekiplerden biri olması nedeniyle halkın bu ekipten arama-kurtarma çalışmaları yapmasını bekledikleri de gözlemlenmiştir. Bu durum asıl görevleri medikal müdahale olan UMKE ekiplerinin afet sahasında farklı bir görev beklentisi ile karşı karşıya kalması aslında 1999 Marmara depremlerinde ihtiyaç duyulan ve bu sebeple kurulan bir medikal kurtarma ekibinin afetlerde ne kadar ön plana çıktığını gösterebilmektedir. Bu bağlamda UMKE'nin aktif bir şekilde güçlendirilmesi, Türkiye'nin afet yönetiminde başarıya ulaşması hususunda önemli bir adım olacağı düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review: Externally peer reviewed.

Conflict of Interest: The author declared that she has no conflict of interest.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support

KAYNAKÇA

Acıbadem Sağlık Grubu. (2024). Acıbadem Sağlık Grubu Web Sitesi: <https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/crush-sendromu/> adresinden alındı.

Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. (2024). Mart Pazar, 2024 tarihinde <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>. adresinden alındı.

Afetlerde Sağlık Hizmetleri Birimi ve Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerinin Görevleri ve Çalışma Esaslarına Dair Yönerge. (2022). 05 06, 2024 tarihinde Afetlerde Sağlık Hizmetleri Birimi ve Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerinin Görevleri ve Çalışma Esaslarına Dair Yönerge Web Sitesi: <https://ashgmafetacildb.saglik.gov.tr/TR-90024/afetlerde-saglik-hizmetleri-birimi-ve-ulusal-medikal-kurtarma-ekiplerinin-gorevleri-ve-calisma-esaslarina-dair-yonerge.html> adresinden alındı

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2018). Türkiye’de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri.

Ajansı, J. U. İ. (2004). Türkiye’de Doğal Afetler Konulu Ülke Strateji Raporu. *T.C. İçişleri Bakanlığı*, Ankara.

Aktef, M. (2015). 5902 Sayılı Yasa ile Türkiye’de Afet Yönetiminde Oluşan Değişim. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (27), 6.

Akyel, R. (2005). Türkiye Kamu Yönetiminde Afet Yönetimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18.

Akyel, R. (2007). *Afet Yönetim Sistemi: Türk Afet Yönetiminde Karşılaşılan Sorunların Tespit ve Çözümüne İlişkin Bir Araştırma*. Doktora tezi. Çukurova Üniversitesi.

Altun, S. (2023). *Disiplinler Arası Bir Bakışla Afet Yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Arslan, Ü., Şahinöz, T. ve Kaya, M. (2007). Afetlerde Sağlık Organizasyonu Çalışmaları. Afet Sempozyumu.

Barış, E. (2011). *Afet Tıbbı Eğitiminin İzmir Metropol Alanda Acil Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Hekimlerin Bilgi Düzeyine Etkisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Bilgili, A. ve Aktaş, G. S. (2022). Afet Yönetimindeki Paradoks: 2020 Ege Denizi Depremi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 409.

Bilbay, Ö. F. ve Bozkaya, Ç. G. (2021). Afet ve Kriz Yönetiminin Şanlıurfa İli Açısından İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11 (22), 596.

Çankaya, Ş. ve Esmeray, E. (2019). Doğal Afetler, Çevresel Etkileri ve Alınabilecek Önlemler. *Environmental Impacts of Natural Disasters And Precautions*, 388.

Çelikmen, M. F. (2019). Afetlerde Medikal Kurtarma-UMKE. *Türkiye Klinikleri Emergency Medicine-Special Topics*, 5(1), 49-50

Çilingir, G. (2019). *Türkiye’de Afet Yönetimi ve İdarenin Sorumluluğu*. İstanbul Üniversitesi.

Değirmenci, Y. ve İlter, İ. (2013). Coğrafya Dersi Öğretim Programında Doğal Afetler. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 281.

Durmuş, A. (2021). *İnsan Kaynaklı Afetlere Karşı Özel Güvenlik Görevlilerinin İş Sağlığı ve Güvenliği Algısı*. İğdır Üniversitesi.

Eflanili, B. (2021). *Türkiye’de Afet Yönetimi: Depremler*, Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi.

Ergünay, O. (2008). *Afet Yönetiminde Kurumsal Yapılanma ve mevzuat Nedir? Nasıl Olmalıdır?* İstanbul: 20 Eylül 2008 CHP İstanbul Deprem Sempozyumu.

Erkal, T., ve Değerliyurt, M. (2011). Türkiye’de Afet Yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14 (22), 149-156.

Ertürkmen, C. (2016). *Afet Yönetimi*, Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi.

Eryiğit, U., Saraç, E., Sayar, S., Yetim, Ö., Furuncu, H., Ocak, Z., ... ve Cakiroğlu, E. (2012). NMRT and Trabzon NMRT's Van Ercis Earthquake Operation/UMKE ve Trabzon UMKE'nin Van-Ercis depremindeki çalışmaları. *Eurasian Journal of Emergency Medicine*, 11(1), 56-57.

- Esin, A. S. (2001). *Afetlerde sağlık hizmetleri yönetimi, (24-28 Ekim 2000-Yalova): kurs notları*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü, 2001.
- Filiz, E. (2007). *Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi*. Aktüel Yayınları Alfa Akademi.
- Genç, F. N. (2021). *Afet Yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Gönen, Ö. F. (2022). *Ulusal Medikal Kurtarma Ekibinin (UMKE) Afet ve Acil Durumlarda Özel Gereksinimli Bireylere Müdahale Sürecinin Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi.
- Günaydın, M., Tatlı, Ö. ve Genç, E., E. (2017). Arama Kurtarma Örgütleri ve UMKE. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 3(1), 6
- Gürel, N., ve Uzunlar, M. (2004). Türkiye'de Doğal Afetlerin Etkilerini Azaltmaya Yönelik Hukuksal Çabalar. *Öneri Dergisi*, 6(22), 246-247
- Güner, Y. (2016). *Çanakkale İli 112 Acil Sağlık Hizmetleri İstasyonlarında Çalışan Personelin Afet Tıbbi Konusundaki Bilgi Düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi.
- Hekim Postası. (2022). 05 06, 2024 tarihinde Hekim Postası Web sitesi: <https://www.hekimpostasi.com/maras-depremi-sonrasinda-hastanelere-iliskin-bilgiler-831> adresinden alındı
- İbiş, E. (2014). Afetlerde Medikal Kurtarma ve Sosyal Hizmet İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi. Yalova Üniversitesi.
- İbiş, E. ve Keskin, B. (2014). Türkiye'de Sosyal Hizmet ve Medikal Kurtarma Açısından Yalova, Van ve Simav Depremlerinin İncelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (226).
- Kalkan, M. (2023). Türkiye'deki Kentleşme Odaklı Afet Politikalarının 1923-2023 Yılları Arasındaki Analizi. *Kent Akademisi*, 16(Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı| Special Issue For The 100th Anniversary of the Republic of Türkiye), 546
- Kaya, E. (2020). *Medikal Kurtarma Ekibi Üyelerinin Acil Durum/ Afetlere Yönelik Bireysel Hazırlıkları ve Afet Sonrası İş Sürekliliği Değerlendirilmesi: İstanbul Medikal Kurtarma Ekibi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi. Bezmialem Vakıf Üniversitesi.
- Koyuncu, M. K. (2016). Osmanlıda Afet Yönetimi. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 6 (4), 379.
- Köseoğlu, A. M. (2015). *Afet Yönetimi ve İnsani Yardım*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Memiş, L. ve Babaoğlu, C. (2020). Acil Durum ve Afet Yönetiminde Süreç Yaklaşımı. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 779.
- Mızrak, S. (2021). Afet Yönetimi Sürecinde Risk Algısı Çalışmalarının Katkısı. *Afet ve Risk Dergisi*, 292.
- Oran, F. Ç. (2022). İnform Risk Endeksine Göre Türkiye ve Komşularının İncelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 208.
- Öner, Z. (2010). *Türkiye'de Afet Yönetimi ve Niğde Örneği*. Niğde Üniversitesi
- Önsüz, M. F. ve Atalay, B., I. (2015). Afet Lojistiği. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 1.
- Özbayram, G. (2018). *Doğal Afetler Ve Yerel Topluluk Liderleri: Balıkesir Örnek Olay İncelemesi*. Balıkesir Üniversitesi.
- Özgün, Ö. E., Şahinöz, S. ve Göktekin, Z. (2022). Gümüşhane İli 112 Acil Sağlık Hizmetleri İstasyonlarında Çalışan Personelin Crush Sendromu Bilgi Düzeyleri. *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 3(2), 65-66
- Öztürk, N. (2003). Türkiye'de Afet Yönetimi: Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 43.
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı*. (2023). 05.05.2024 tarihinde Sağlık Bakanı Koca, Ulusal UMKE Haftası Etkinliğine Katıldı: <https://www.saglik.gov.tr/TR,98942/saglik-bakani-koca-ulusal-umke-haftasi-etkinligine-katildi.html> adresinden alındı.
- Sever, R. (2019). *Afetler ve Afet Yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Sever, M. Ş. (2003). *Crush (ezilme) sendromu ve Marmara depreminden çıkarılan dersler*. Türk Nefroloji Derneği Yayınları.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (2022). 01.05.2024 tarihinde https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/afet_yonetimi. adresinden alındı.

Strateji, T. C., & Başkanlığı, B. (2023). Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu. *Strateji ve Bütçe Başkanlığı*.

şahin, ř. (2019). Türkiye’de Afet Yönetimi ve 2023 Hedefleri. *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 189.

şengün, H., ve Küçükşen, M. (2019). Afet Yönetimi Eğitimi Niçin Gerekli? *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 195.

şengün, H., Önder, Ö. ve Yaman, M. (2023). *Afet yönetimi ve Politikaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.

şengün, H. (2007). *Afet Yönetimi Sistemi ve Marmara Depremi Sonrasında Yaşanan Sorunlar*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi

Tercan, B. (2018). Türkiye’de Afet Politikaları Ve Kentsel Dönüşüm. *Abant Kültürel Araştırma Dergisi*, 109-110.

Turan, M., Odabaş, L., Çınar, Ö., Akbaş, M., ve Kılıç, H. (2021). Afet Yönetimi Sürecinde Rol Alacak Paydaşların Risk Algıları. *The Journal of International Scientific Researches*, 6(2), 153.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1999). 05. 02. 2024 tarihinde Türkiye Büyük Mİllet Meclisi: 21. Dönem: <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss308.pdf> adresinden alındı

Tozbey, ř. (2023). Afet Yönetimi ve Gönüllü Katılım: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Öğrencilerinin Afetlere Gönüllü Katılımına Yönelik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi.

Uluğ, A. (2009). Nasıl Bir Afet Yönetimi. TMMOB İzmir Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı. İzmir, 1-18.

Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi Birimi (UMKE). (2024). Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi Birimi (UMKE) 03.01.2024 tarihinde <https://ashgmafetacildb.saglik.gov.tr/TR-80255/ulusal-medikal-kurtarma-ekibi-birimi-umke.html> adresinden alınmıştır

MKE-Der. (2024). MKE-Der 05.05. 2024 tarihinde <https://www.umkeder.org/icerik/tarihce> adresinden alınmıştır

Uzunçubuk, L. (2012). Afet ve Risk Yönetimi ile İlgili Kavram ve Tanımlar. *İstanbul Bülten TMMOB HKMO İstanbul şubesi Yayını*, 1(2), 28.

Varol, N. ve Gültekin, T. (2022). *Afet Risk Yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayınları.

Yaman, D. F. (2021). Dünya’da ve Ülkemizde Afet & Acil Durum Yönetimi ve Güncel Yaklaşımlar.

Yeşil, S. T. (2021). Sağlık Afet Planlarını Hazırlayan Ve Uygulayan Sağlık Çalışanlarının Planlara İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(2), 282-291.

Yüzer, H. A. (2017). Doğal Afetlerde Gönüllü Sağlık Yardımı Örgütleri ve Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri (UMKE) Örneği, Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi.

Yılmaz, A. E. (2021.). *Afet Yönetimi I*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi

KÜRESEL ISINMA İLE MÜCADELE KAPSAMINDA KARBON VERGİSİ

Özgür KIZILTOPRAK*

ÖZET

Çalışmada, enerji sektörü temelli kirleticiler nedeniyle Türkiye’de karbon vergisinin uygulanması halinde bunun vergi hasılatına ve vergi yüküne etkisi araştırılmıştır. Bu kapsamda Avrupa Birliğinde 2023 yılı itibariyle uygulanan ortalama karbon vergisi bedeli (42,77-TL/Ton) baz alınarak Türkiye’de ortalama karbon vergisi hesaplanmıştır. Karbon vergisinin Türkiye’de 2023 yılı itibariyle enerji sektörü kaynaklı salımlara uygulanmış olması halinde karbon vergisinin toplam vergi gelirlerini %12,7, toplam vergi yükünü ise %2,49 oranında artıracakı sonucuna ulaşılmıştır. Vergi hasılatı ve vergi yüküne ilişkin bu çalışma Türkiye’de karbon vergisinin, toplam vergi hasılatına ve ortalama vergi yüküne etkisinin yadsınamayacak kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Bilimsel araştırmalar, karbon vergisinin emisyonları azaltmada önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Dünya Bankası’nın 2021 yılında yayınladığı bir rapora göre, küresel karbon fiyatı 2030’a kadar ton başına 75 dolara çıkarılması halinde 2050 yılına kadar küresel ısınmanın 1,5 santigrat dereceyle sınırlandırılabilceği sonucuna ulaşılmıştır. Karbon vergisinin küresel ısınmayı önlemede etkili bir araç olmakla birlikte enerji maliyetlerini yükseltmesi de söz konusudur. Ancak temiz ve yaşanılabilir bir dünya için karbon vergisi gibi pozitif dışsal etkileri olan araçların gecikmeksizin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karbon Vergisi, Küresel Isınma, Finansal Yaptırım, Vergi Geliri

CARBON TAX TO COMBAT GLOBAL WARMING

ABSTRACT

This study investigates the impact of a carbon tax on tax revenues and tax burden in Turkey due to energy sector-based pollutants. In this context, the average carbon tax in Turkey was calculated based on the average carbon tax price applied in the European Union as of 2023 (42.77-TL/Ton). It is concluded that if the carbon tax is applied to emissions from the energy sector in Turkey as of 2023, the carbon tax will increase total tax revenues by 12.7% and the total tax burden by 2.49%. This projection of tax revenues and tax burden shows that the impact of carbon tax on total tax revenues and average tax burden in Turkey is undeniably high. Scientific research shows that a carbon tax can play an important role in reducing emissions. According to a report published by the World Bank in 2021, it was concluded that if the global carbon price is raised to \$75 per ton by 2030, global warming could be limited to 1.5 degrees Celsius by 2050. While a carbon tax is an effective tool to prevent global warming, it also raises energy costs. However, for a clean and livable world, instruments with positive externalities such as carbon tax should be implemented without delay.

Keywords: Carbon Tax, Global Warming, Tax Revenue, Financial Sanctions

*Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, okiziltoprak@beu.edu.tr, 0000-0002-1798-3352

1.GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte Dünya atmosferine salınan sera gazlarındaki artış Dünyanın ortalama sıcaklarındaki artış sürecini başlatmıştır. Atmosfere salınan karbondioksit ve eşdeğeri olan kirleticilerin küresel ısınmayı tetiklediği geç fark edilmiştir. Söz konusu salınımın etkilerine ilişkin gecikmenin yanında ülke yönetimlerinin bu durumu dünya yaşamı için önemli bir tehdit olarak kabul etmesi zaman almıştır.

Birleşmiş Milletler'e göre kömür, petrol ve gaz gibi fosil yakıtlar, küresel sera gazı (GHG) emisyonlarının %75'inden fazlasını ve karbondioksit emisyonlarının %90'ını oluşturarak küresel iklim değişikliğine en büyük kirleticidir. 2005 ve 2020 yılları arasında küresel sera gazı emisyonları %18,2 oranında artmıştır. Basitçe söylemek gerekirse, yükselen sera gazı seviyeleri bir ısınma etkisi yaratmaktadır ve dünya şu anda tarihte kaydedilen herhangi bir noktadan daha hızlı ısınmaktadır.

Küresel ısınma tehdidi karşısında Paris'te 12 Aralık 2015 tarihinde 195 ülke temsilcileri toplanmıştır. Bu toplantı sonucunda küresel ortalama sıcaklık artışlarını 1,5 santigrat derece ile sınırlandırmak için ortak hedefler belirleyen Paris Anlaşması imzalanmıştır (Türkoğlu Üstün, 2021, s. 334). Gecikmiş bir konsensüs olsa da 194 ülke arasında küresel ortalama sıcaklık artışlarının sınırlandırılması hususunda aşamalı bir önlem strateji konusunda anlaşma sağlanmıştır. Sera gazı salınımında ilk sırada yer alan Çin, ABD ve Hindistan'ın da katıldığı Paris Anlaşması kapsamında ülkeler sera gazı emisyonlarını 2030 yılına kadar belirlenen seviyenin altına indirmeyi taahhüt etmişlerdir. Örneğın Türkiye 2030 yılı itibarıyla 2005 seviyelerinin %21 altına, Kanada ise %30 altına indirmeyi taahhüt etmiştir. Kanada kapsamda taahhüdünü 2005 seviyelerinin %40 ila %45 altına çekerek revize etmiş, 2050 yılına kadar ise net sıfır emisyonu ulaşmayı hedeflemiştir (Karakaya, 2015).

İklim değişikliğini ciddi bir tehdit olarak gören AB (Avrupa Birliği) bu tehdiye karşı ilk adım atan organizasyonlardan biridir. AB sınırları içinde yaşayan popülasyon AB'nin iklim değişikliğine karşı mücadelesindeki en önemli motivasyon kaynağıdır (Altunok ve Altunok, 2013: 48). Bu doğrultuda AB'nin 2019 yılında yayınladığı Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) çevre ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında atılmış önemli bir adımdır. (European Commission, 2019, s. 2; Küçük ve Yüce Dural, 2022, s. 142). AYM, Avrupa'daki insan kaynaklı sera gazı salınımını 2050 yılına sıfırlamayı hedefleyen uzun vadeli bir dönüşüm politikasıdır (European Commission, 2019, s. 2; Küçük ve Yüce Dural, 2022, s. 142).

Konu hakkında bir çok caydırıcı tedbirler yürürlüğe konulmuş olsa da küresel ısınmaya yol açan kirleticiler hususunda gönüllü uyumun yeterli düzeye eriştiğinden söz etmek mümkün olamamıştır. Konu hakkında cezai müeyyidelerin yanında finansal enstrümanların da devreye koyulması konusunda bir konsensüs sağlanmıştır. Bu kapsamda sera gazı salınımı yapan işletmelerin vergilendirilmesi gündeme gelmiştir. Karbon vergisi olarak adlandırılan bu önlem ile kirleticilerin atmosferi kirlettiği ölçüde veriglendirilmesi esastır.

Karbon vergisi, sera gazı emisyonlarını azaltmak için kullanılan bir vergilendirme yöntemidir. Bu vergide, fosil yakıtların yakılmasından veya sera gazı salınımı yapan diğer faaliyetlerden doğan emisyonlara belirli bir ücret tahakkuk ettirilmektedir. Bu sayede, kirleticilerin faaliyet maliyetleri artırılmakta ve bu suretle sera gazı emisyonlarının azaltılması sağlanmaktadır. Bilimsel araştırmalar, karbon vergisinin emisyonları azaltmada önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Örneğın, Dünya Bankası'nın 2021 yılında yayınladığı bir rapora göre, küresel karbon fiyatı 2030'a kadar ton başına 75 dolara çıkarılırsa, 2050 yılına kadar küresel ısınma 1,5 santigrat dereceyle sınırlandırılabilir. Karbon vergisi, fosil yakıtlara kıyasla temiz enerji

kaynaklarını daha cazip hale getirerek yatırımların artmasını sağlamaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği'nde uygulanan karbon vergisi, güneş ve rüzgar enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımların önemli ölçüde artmasına katkıda bulunmuştur. Karbon vergisinden etkilenen işletmeler ve haneler, enerjiyi daha verimli kullanmak için yöntemler geliştirmeye başlamıştır. Örneğin, İsveç'te uygulanan karbon vergisi, binalarda enerji verimliliğinin artmasına ve enerji tüketiminin azalmasına önemli katkıda bulunmuştur. Ayrıca Karbon vergisinden elde edilen gelirin temiz enerji teminine ilişkin yatırımlara tahsis edilmesi, temiz enerji ve enerji verimliliğine ilişkin projelerin aktifleştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Örneğin, Kanada/Alberta'da karbon vergisinden elde edilen gelirin bir kısmı elektrik fiyatlarını düzenlemek için kullanılmaktadır. Kanada'nın Kolombiya eyaletinde ise karbon vergisinden elde edilen hasılatın tamamı Çevresel Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Fonu'na tahsis edilmektedir (Çelikkaya, 2023).

Buna karşın karbon vergisinin uygulanmasının negatif sonuçları da bulunmaktadır. İşletmeler üzerindeki vergi yükünün artmasına sebep olarak düşük gelirli haneler üzerinde orantısız bir yük oluşturabilmektedir. Karbon vergisi, düşük gelirli hanelerin enerji faturalarını artırarak maddi yükünü ağırlaştırabilir. Bu sorunu çözmek için, düşük gelirli hanelere vergi indirimi veya maddi destek gibi çözümler geliştirilmesi mümkündür. Örneğin, Finlandiya'da karbon vergisinden elde edilen gelir, düşük gelirli hanelere vergi indirimi olarak geri ödenmektedir. Ayrıca işletmelerin maliyetlerini artırabilen bu finansal enstrüman firmaların rekabet gücünü zayıflatabilmektedir. Bu sorunu çözmek için, işletmelere karbon vergisi muafiyeti veya vergi indirimi gibi teşvikler sunulabilir. Örneğin, Almanya'da enerji yoğun sektörlerde faaliyet gösteren işletmelere karbon vergisi muafiyeti sunulmaktadır.

Karbon vergisi uluslararası rekabeti etkileyebilir. Karbon vergisini uygulayan ülkeler, karbon vergisi uygulamayan ülkelere göre rekabet dezavantajına düşebilir. Zira karbon vergisi daha yüksek enerji maliyeti demektir. Karbon vergisine tabi olmayan çok uluslu bir şirketin enerji üretimi, karbon vergisine tabi olan yerel başka bir enerji üreticisine karşı maliyet üstünlüğü elde edebilir. Bu durum serbest piyasada karbon vergisine tabi olmayan enerji üreticisine rekabet avantajı sağlar. Bu sorunu çözmek için, uluslararası düzeyde karbon vergisi uygulamasının yaygınlaştırılması veya karbon sınır vergisi gibi mekanizmalar geliştirilmesi mümkündür. Örneğin, Avrupa Birliği, Avrupa Birliği dışından ithal edilen ürünlere karbon sınır vergisi uygulamayı planlamaktadır.

Karbon vergisi, karbon bazlı yer altı kaynaklarının (kömür, petrol, gaz) yakılması nedeniyle ortaya çıkan kirleticilere (sera gazı) uygulanan bir ücrettir. Daha da önemlisi: Sera gazı salınımlarına uygulanan karbon vergisi iklimimizi istikrarsızlaştıran ve yok eden fosil yakıtların kullanımını azaltmak ve hatta ortadan kaldırmak için uygulanan önemli bir araçtır. Karbon vergisi, karbon yakıt kullanıcılarının atmosfere karbondioksit salınımindan kaynaklanan iklim hasarını ödemelerini sağlamanın bir yoludur. Salınım (sera gazı) miktarıyla birlikte artan oranda uygulanabilen bir karbon vergisi hem karbon içermeyen yakıtlara ve enerji verimliliğine geçmeyi teşvik edecek hem de temiz enerjiye geçişi hızlandıracaktır.

Karbon kimyası güçlüdür ama aynı zamanda basittir. Herhangi bir fosil yakıtın yakılmasıyla açığa çıkan CO₂ miktarı, yakıtın karbon içeriğiyle doğru orantılıdır. Bu da karbon vergisinin, yakıt topraktan çıkarıldığında ya da ithal edildiğinde yakıtın kendisinden “yukarı yönde” alınmasını sağlar ve bu da verginin uygulanmasını büyük ölçüde basitleştirir.

Her fosil yakıtın enerji özü karbon ve hidrojen atomlarıdır. Bu atomların oksitlenmesi (yanması) ısı enerjisini açığa çıkarırken aynı zamanda karbonu karbondioksit'e dönüştürür. Hidrojenin karbona oranı yüksek olan doğal gaz, karbon yoğunluğu en az olan yakıt iken kömür en fazla olan yakıttır. Bu yakıtların yakılmasıyla açığa çıkan CO₂ üst atmosfere yükselir ve orada -

tipik olarak yaklaşık bir yüzyıl boyunca - Dünya yüzeyinden yeniden yayılan ısıyı hapsederek küresel ısınmaya ve diğer zararlı etkilere neden olur.

2. KARBON VERGİSİNİN UYGULAMA ESASLARI

Mevcut vergi toplama mekanizmaları kullanılarak, bir karbon vergisinin “yukarı yönde”, uygulanması söz konusudur. Diğer bir ifade ile karbon vergisi, sera gazı salınımı yapan yakıtın ilgili rezerv alanından çıkarılarak ticarete konu edilmesi veya ilgili ülkeye ihraç edilmesi suretiyle ortaya çıkmaktadır. Yakıt tedarikçileri ve işleyicileri, piyasa koşullarının izin verdiği ölçüde verginin maliyetini yansıtmakta serbesttir. Karbon üzerine vergi konulması ile karbon salınımına sebep olan tüketicilere ve üreticilere karbondioksit emisyonlarını azaltmaları için mali yaptırım uygulanmaktadır. Bu durum enerji üretim ve tüketim maliyetlerini arttırırken yenilenebilir enerji üretimi ve tüketimini teşvik etmektedir. Plastik ürünlerde olduğu gibi üretilen ürünlere kimyasal olarak bağlanan ancak yakılmayan karbon vergilendirilmeyecektir. Benzer şekilde, enerji üretiminden kaynaklanan ve atmosfere salınmak yerine kalıcı olarak tutulan CO₂ de vergilendirilmeyecektir (ya da dengeleyici bir vergi kredisi alınacaktır). Ayrıca, bazı karbon vergisi teklifleri, ihracata bağımlı işletmelerin küresel pazarlarda rekabetçi kalmalarına yardımcı olmak için muafiyetler içermektedir.

Sera gazı etkisine sebep olan kirleticilerden alınan vergi karbon vergisi olarak isimlendirilmektedir. Verginin miktarı konusunda temel belirleyici değışken sera gazı salınım miktarıdır. Karbon vergisinin konusunu sera etkisi oluşturan tüm gazlar oluşturmaktadır. Bu nedenle metan gazı da sera etkisine sahip bir gaz olarak karbon vergisi adı altında vergilendirilmektedir. Sera gazı salınımların vergilendirilmesinde esas ölçü salınım miktarı olmakla birlikte bazı kirleticilerin ne kadar salınım yaptığı doğrudan tespiti zor olduğundan üretim kapasitesine göre vergilendirilmesi esası da geçerli olabilmektedir. Dünyada başlıca karbon vergisi uygulamalarını dört başlık altında toplamak mümkündür. Bu uygulamalar; Doğrudan Karbon Vergisi, Sınırdaki Karbon Vergisi, Karbon Ticaret Sistemleri ve Kapasite veya Performansa Dayalı Karbon Vergisidir (Ubay ve Bilgici, 2021).

Doğrudan Karbon Vergisi: Emisyon miktarının doğrudan vergilendirilmesi esasının geçerli olduğu uygulamadır. Ton başı karbon emisyonu için belirli bir miktarda maktu vergi alınması söz konusudur. Bu vergi, enerji üretiminden kaynaklanan karbon emisyonları gibi belirli sektörlerdeki karbon salımlarını azaltmayı hedeflemektedir.

Kapasite veya Performansa Dayalı Karbon Vergisi: Ürünlerin veya işletmelerin ürettikleri emisyonlarla orantılı olarak vergilendirilmesi. Örneğin, bir tesisin üretim kapasitesine veya emisyon performansına göre vergilendirilmesi.

Sınırdaki Karbon Vergisi: İthal edilen ürünlerin karbon içeriğine veya üretim sürecindeki emisyonlara dayalı olarak vergilendirilmesi. Bu politika, ithalatla gelen ürünlerin üretimindeki çevresel etkiyi dengelemeyi amaçlar. Sınırdaki karbon vergisi, çevreye zarar verme potansiyeline sahip ithalat ürünlerine uygulanan bir vergidir. Sınırdaki karbon vergisi uygulamasında, ithal edilen ürünlerin karbon ayak izi dikkate alınarak ithal ürünlerin ülke sınırlarına girişinde vergi uygulanması esastır. Bu uygulama ile ithal edilen ürünlerin üretim ve/veya tüketiminden kaynaklı sera gazı emisyonlarının ülke dışına taşınmasının önlenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, çevreye veren ithal ürünlerinin zararları hesaba katılarak ithalat ürünlerinin fiyatlarını arttırılması ve bu suretle yerli üretimlerin de desteklenmesi hedeflenmektedir. Bu sayede hem karbon emisyonu ile ilişkili ithal ürünlerin çevreye olan zararları azaltılacak hem de yerli üretimlerin rekabet gücü arttırılacaktır. Avrupa Birliği, bazı ithal ürünlere 2023 yılından itibaren gümrük sınırında karbon

vergisini tedrici olarak uygulamaya başlamıştır. Ayrıca, ABD ve Kanada gibi ülkeler de benzer vergi uygulamalarını uygulamaya koymayı düşünmektedirler (Aktaş Çimen, 2024).

Sınırdaki karbon vergisi, ithal malların neden olduğu çevresel zararı dikkate alarak sera gazı salınımına sebep olan ithal ürünleri vergilendiren çevre vergisidir. Sınırdaki Karbon vergisi uygulamasında ithal edilen ürünlerin üretim veya tüketimine dayalı karbon ayak izleri dikkate alınarak gümrük girişlerinde vergilendirilmesi esastır. Bu uygulamayla ithal ürünlerin üretiminden kaynaklanan kirleticilerin ülke dışına taşınmasının önlenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca karbon potansiyeline sahip ürünlerin ithalatının çevreye verdiği zararlar dikkate alınarak ithal ürünlerin fiyatlarının artırılması ve yerli üretimin desteklenmesi hedeflenmektedir. Sınırdaki karbon vergisi uygulaması ile sera gazı emisyonuna sebep olan ürünlerin daha az ithal edilmesi amaçlanmaktadır. Bu hedef doğrultusunda karbon emisyonuna sebep olan ürünlerin üretim maliyeti karbon vergisi uygulanması neticesinde pahalı hale gelecektir. Bu durum daha az karbon gazı içerikli ürün ithaline sebep olacaktır. Bunun sonucunda ise çevreye verilen zararlar daha da azalacak ve bu durum yerli üretimin rekabet gücünde artışa sebep olacaktır. Bu nedendir ki Avrupa Birliği, 2023 yılından itibaren bazı ithal ürünlerin kademeli olarak sınırdaki karbon vergisine tabi tutmaya başlamıştır (AB Başkanlığı, 2023).

Karbon Ticaret Sistemleri: Emisyon izinleri veya kotaların ticaretini içeren sistemler. Bu sistemlerde, belirli bir emisyon limiti belirlenir ve şirketler bu limitler dahilinde hareket eder. Eğer bir şirket emisyonlarını azaltırsa fazla kota satar; emisyonlarını azaltamazsa ek kota satın almak zorunda kalır (Ubay ve Bilgici, 2021).

Karbon salınımını azaltan teknolojilerin ve yeşil enerji kaynaklarının geliştirilmesini ve kullanılmasını teşvik etmek için mali destek veya teşvikler sağlanmalıdır. Bu politika ile yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırarak karbonsuz ekonomiye geçişi hızlandırmak mümkün olacaktır.

2.1. KARBON VERGİSİNDE OPTİMAL VERGİLEME

Verginin optimal düzeyde belirlenmesindeki temel yaklaşımlardan biri Pigou Optimal Vergi yaklaşımıdır. Negatif dışsallıkları düzeltmeyi amaçlayan bir vergi türü olan Pigou vergisinde optimal vergileme söz konusudur. Pigou'nun optimal vergileme teorisinde üretim veya tüketim nedeniyle ortaya çıkmış olan dışsallıkların içselleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle, Pigou'nun optimal vergi oranında bir malın fiyatının sosyal maliyetine eşitlenmesi temel amaçtır (Akbelen, 2019, s. 18). Pigou'nun optimal vergi oranında, bir malın fiyatına eklenmesi gereken vergi miktarının belirlenmesi söz konusudur. Malın toplam sosyal maliyetini de içeren bu vergi nedeniyle gerçek toplam maliyeti yansıtan bir piyasa fiyatını oluşmasını sağlar.

Tablo 1: Avrupa Ülkelerinde Karbon Vergisi Oranları, Kapsanan Sera Gazı Emisyonlarının Payı ve Uygulama Yılı (1 Nisan 2022 itibariyle)

ÜLKE	Karbon Vergisi Ton Başı (\$)	Vergilendirilen Emisyon/Toplam Emisyon	Uygulama Yılı
Avusturya	33	40	2022
Danimarka	26	35	1992
Estonya	2	6	2000
Finlandiya	85	36	1990

ÜLKE	Karbon Vergisi Ton Başı (\$)	Vergilendirilen Emisyon/Toplam Emisyon	Uygulama Yılı
Fransa	49	35	2014
Hollanda	46	12	2021
Norveç	87	63	1991
İspanya	16	2	2014
İsveç	129	71	1991
Ukrayna	1	40	2011
Birleşik Krallık	23	21	2013

Kaynak: Sumner, Bird and Smith; 2009; Bray, 2022; The World Bank, 2023.

Karbon vergisinde çevreyi kirleten ve karbon vergisinin mükellefi olan işletmelerin, verginin sosyal maliyetini içselleştirmek suretiyle negatif dışsallığı pozitif içsellikle optimal seviyeye taşınması söz konusudur. Bunun bir sonucu olarak karbon vergisinin miktarı salınan sera gazlarına göre belirlenmektedir. Ton başına karbondioksit emisyonu olarak belirlenen ölçütte farklı sera gazlarının salınım hesaplamaları için bu gazların karbondioksit eşdeğerliklerinin esas alınması söz konusudur. Tabloda yer verildiği üzere Avrupa Birliği ülkeleri özelinde karbon vergisi oranları ton başı salınım miktarı esas alınarak uygulanmıştır.

Tabloya dikkat edildiğinde, ülke içi farklı sektörlerde salınım yapılan sera gazına yönelik farklı vergi oranlarının belirlendiği çarpıcı bir şekilde görülebilmektedir. Bu noktada en fazla vergi oranı farklılaşması, karbon vergisini en erken uygulamaya başlayan ülkelerden biri olarak da bilinen, İsveç'te görülmektedir. İsveç'i izleyen Norveç de karbon vergisini Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi (BMİDÇS)'nin yayımlandığı yıldan itibaren uygulayan ülkedir. Bu veriler karbon vergisine yönelik ayrıntılı vergi oranlarının belirlenebilmesi kabiliyetinin vergide profesyonelleşmeye yol açan uzun süreli uygulamada bulundurma prensibiyle doğru orantılı bir seyir halinde olduğunu göstermektedir.

3. DÜNYADA KARBON VERGİSİ UYGULAMALARI

Küresel ısınma ile mücadele kapsamında kirleticilere karşı vergileme yapılması fikri Avrupa Birliği tarafından tartışmaya açılmıştır. Bu kapsamda karbon vergisi 1990'lı yılların başlarında Avrupa Birliği ülkelerinin gündemine gelmiştir. İklim değişikliği konusunda artan endişelerle birlikte başta enerji üretimi ve tüketiminde başlamak üzere sera gazı salınımına sebep olan unsurlar karbon vergisi adı altında vergilendirilmiştir. Söz konusu vergi türünün (Karbon vergisi) hayata geçirilmesi temiz enerji yatırımlarının artmasını sağlamakla birlikte aynı zamanda çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesine de sebep olmuştur.

Dünya genelinde kabul görmeye başlamış olan karbon vergisi başta Nordik ülkeler olmak birçok ülke tarafından kabul görmüştür. Karbon vergisini ilk uygulayan ülkelerden biri Finlandiya'dır. Finlandiya'yı diğer Avrupa ülkeleri takip etmiştir. Emisyon Ticareti Sistemi'ni uygulamaya koyan Avrupa Birliğinin bu yöndeki adımı konu hakkında adım atmamış ülkeler için örnek olmuştur.

Günümüz itibarıyla karbon vergisini uygulayan birçok ülke bulunmaktadır. İklim değişikliği ile mücadelede önemli bir araç olarak görülen bu vergi, İsveç, Norveç, Birleşik

Krallık, Kanada, Japonya, Yeni Zelanda ve Avrupa Birliği ülkelerinde uygulamaktadırlar (World Bank, 2023). Bu ülkelerin uygulama sonuçları, karbon vergisinin sera gazı emisyonlarını azalttığını göstermektedir. Karbon vergisini uygulayan ülkelerde, çevre dostu teknolojilerde artış sağlandığı gibi çevre bilincine ilişkin pozitif algı yaygınlaşmıştır. Bu durum sera gazı emisyonlarının azaltılması gibi olumlu sonuçlara sebep olmuştur.

Avrupa Birliği'nin, (2023 yılından itibaren) sınırda karbon vergisi uygulaması ile birlikte, sınırda karbon vergisi uygulayan ülkeler de artmaya başlamıştır. Bu durum karbon emisyonlarının azaltılması ve iklim değişikliğiyle mücadelede atılmış önemli bir adımdır. Ancak sınırda karbon vergisi uygulamalarının pozitif etkilerinin yanında negatif etkileri de bulunmaktadır. Zira ülkeler arası ticareti zorlaştırıcı (teknik ve bürokratik etkiler nedeniyle ticaretin gecikmesi) yönü bulunmaktadır. Karbon vergisinin uluslararası ticareti zorlaştırıcı etkisine karşı ülkeler arası işbirliği gereklidir. Bunun için işbirliği ve eşgüdüm temelli politikalar ışığında ortak çözümler üretilmesi gerekmektedir.

3.1. FİNLANDİYA

Karbon vergisini ilk uygulayan ülke Finlandiya'dır. Bu ülke 1990 yılında enerji tüketimindeki artışı yavaşlatmak ve karbonun çevre üzerindeki zararlı etkilerini azaltmak amacıyla uygulamıştır (Hiltunen, 2004). Zira bu ülkede 1990 yılı itibariyle 54 milyon ton olan sera gazı salınımı 1997 yılında 58 milyon tona kadar yükselmiştir. Finlandiya yetkili idaresi bu ciddi artışa karşı harekete geçmiştir. Bu mücadele kapsamında Kyoto Protokolünde belirlenmiş hedefler doğrultusunda Finlandiya karbon vergisini uygulamaya geçirmiştir. Finlandiya'daki karbon vergisi uygulamasının kapsamı geniş tutulmuştur. Bu kapsamda karbon salınımına sebep olan gerek enerji üretim faaliyetleri gerekse enerji tüketimleri karbon vergisine tabi kılınmıştır (Andersen ve diğerleri,2000). Başlangıç olarak salınan sera gazı esas alınarak ton başına CO₂ 6.7 Fin Markkası (Mk) (1.2 US\$ / tCO₂) karbon vergisi belirlenmiştir. Ancak bu oran 1993'de 50 Mk'ya çıkarılmıştır. Karbon vergisi uygulaması sonucunda; enerji üretim maliyetleri artmıştır. Bu kapsamda elektrik ve doğalgaz fiyatları %1, kömür ve benzin fiyatlarında %5-8, dizel fiyatları ise %10 artmıştır. Enerji üretim maliyeti olarak ortaya çıkan karbon vergisi nihai tüketicilere yansıtılmış bir vergi olsa da aynı zamanda kamu ekonomisine gelir sağlamış ve CO₂ salınımlarında %5 düşüşe yol açmıştır (OECD, 1997).

3.2. İSVEÇ

İsveç karbon vergisini ilk uygulayan ülkelerdendir. İsveç'te 1991 yılından itibaren imalat sanayi, tarım ve ormancılık sektörlerine karbon vergisi uygulamaya başlamıştır (ton başına 44.37 \$). Bu ülkede 1996 yılı itibariyle ton başına 55.57 \$ (370 SEK) olan karbon vergisi 1999 ve 2003 yıllarındaki vergi artışlarının etkisiyle ton başına 104.83 \$'a (910 SEK) yükselmiştir. Bu vergiler 2005, 2006 ve 2007 yıllarında İsveç Hükümeti'ne yaklaşık 3,65 milyar dolar (25 milyar SEK) vergi geliri sağlamıştır (Jenny Sumner vd., 2009). İsveç Çevre Bakanlığı tarafından yapılan bir çalışmada, karbon vergisi olmasaydı 1995 yılında karbondioksit emisyonlarının %15 daha fazla olacağı belirtilmiştir. Aynı şekilde, çalışmada vergi olmasaydı 2000 yılında emisyon miktarının %20-25 daha fazla olacağı tahmin edilmiştir. Bu bağlamda, karbon vergisi ülkedeki karbondioksit emisyonlarının azaltılmasında önemli bir rol oynarken, fosil yakıtlardan bitkisel yakıtlara geçişi de hızlandırmıştır (Johansson, 2024).

3.3. NORVEÇ

Norveç, karbon vergisini ilk uygulayan ülkelerdendir. Ayrıca Norveç (1991 yılından bu yana), en yüksek karbon vergisi oranını uygulayan ülkelerdendir. Karbon vergisi, uygulamaya konulduğu tarihten itibaren Norveç'te en önemli iklim politikası aracı olmuş ve CO₂

emisyollarının yaklaşık %64'ünü karşılamıştır. Ancak bu vergiler doğrudan ve dolaylı olarak fosil yakıt fiyatlarını arttırmıştır. Ortalama olarak, vergilendirilen ve vergilendirilmeyen sektörlere dikkate alındığında, ton başına 21 \$'lık bir vergi uygulanmıştır (Bruvoll ve Larsen; 2004). İsvetç'in sera gazı ve eşdeğeri emisyonları 1990 ile 2016 yılları arasında %25 oranında azalmıştır. Buna karşılık, İsvetç'in GSYH'si aynı dönemde %75 oranında artmıştır (Akerfeldt ve Hammar, 2015).

3.4. HOLLANDA

Hollanda'da uygulanmaya başlanan karbon vergisinin temel dayanağı çevre vergisidir (Güler, 2023). Hollanda'da 1990 yılında doğal gaz, elektrik, kömür ve dizele karbon vergisi uygulanmaya başlamıştır. Vergi oranı 1996 yılında karbondioksit tonu başına 20 dolar olarak belirlenmiştir. 2022 yılı itibariyle ise ton başı (sera gazı salımı) 71.48 \$ karbo vergi uygulanmaktadır. Başta karbon vergileri olmak üzere çevre vergilerinden elde edilen toplam yıllık vergi gelir 4.819 milyar dolar olarak gerçekteşmiştir. Vergiler toplam vergi gelirinin arttırmakla birlikte sera gazı emisyonlarını azaltmanın yanı sıra bireyler ve şirketler üzerindeki vergi yükünü azaltmak için de kullanılmıştır (World Bank, 2023).

3.5. KANADA

Kanada'da 1 Nisan 2024'te federal karbon vergisi ton başına 65 dolardan 80 dolara yükseltmiştir. Karbon vergisindeki bu artış sürücülere pompada litre başına ekstra 3,3 sente mal olmuştur. Bu ek artış propan ve doğal gaz da dahil olmak üzere sera gazı emisyonu üreten diğer kirletici yakıt kaynaklarına da yansıtılmıştır (Canada, 2024).

3.6. DANİMARKA

Danimarka'da 1992 yılı itibariyle kömür, petrol, gaz ve elektrik üretim ve tüketimine çevre vergisi uygulanmakta iken mevcut enerji vergilerine bir de karbon vergisi eklenmiştir. Bu dönemde hane halklarından ton başına 7,5 dolar, firmalardan ise 14,30 dolar vergi alınmıştır. Karbon vergisi uygulaması sonrasında vergi verimliliğini korumak için enerji vergilerinin oranı düşürülmüştür. Danimarka'da toplanan karbon vergilerinin %40'ı çevre sübvansiyonlarına %60'ı ise sanayi üretimlerinin ıslahına tahsis edilmiştir. Karbon vergisinin bir sonucu olarak, 1990 ve 2005 yılları arasında kişi başına CO2 emisyonu %25 oranında azalmıştır. Bu ülke de 1994 yılı itibariyle 485.7 milyon dolar olan karbon vergisi hasılatı 2008 yılında 905 milyon dolara yükselmiştir (Summer vd., 2009).

4. TÜRKİYE'DE KARBON VERGİSİ

Karbon vergisi Türkiye'de henüz uygulanmamaktadır. Ancak bununla birlikte Türkiye, Paris İklim Anlaşması'nı imzalamıştır (2015 yılında). Türkiye Paris antlaşmasını imzalamakla karbon emisyonlarını azaltma taahhüdünde de bulunmuştur. Bu taahhüde göre Türkiye 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını %21 oranında azaltmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte sera gazı emisyonuna karşi karbon vergisi Türkiye'de taslak kanun olmaktan öteye geçememiştir. Türk vergi sistemine 1 Ocak 2023'de eklenmesi planlanan karbon vergisi uygulaması önce Ekim 2023 tarihine ertelenmiş ve günüz itibariyle karbon vergisi uygulaması Türkiye vergi mevzuatından yer almamaya devam etmektedir (Oğuz ve Yıldız, 2024). Kademeli bir geçiş şeklinde uygulanmaya konulması hedeflenen karbon vergisinin fiili olarak uygulamaya geçmesi için planlanan tarih ise düzenleme 1 Ocak 2026'dır. Karbon vergisi Türkiye'de uygulanmamakla birlikte çevreyi kirletici etkiye sahip her türlü salınım için 2021 yılında yürürlüğe girmiş olan "Çevre Kanunu" bulunmaktadır. Yürürlükte bulunan çevre Kanunu ile sera gazlarının da dahil olduğu kirleticiler hakkında idari para cezası uygulaması yürürlüktedir.

- Türkiye 2015 yılındaki Paris iklim anlaşmasını imzalayan ve karbon emisyonunu 2030 yılına kadar %21 oranında azaltmayı taahhüt eden ülkelerdendir.
- Ancak 1990-2021 yıllarına ilişkin Türkiye'nin karbon emisyonu haritasına baktığımızda karbon emisyonu 219,6 milyon tondan 564,4 milyon tona yükselmiştir. Kişi başı karbon salınımı ise 4 tondan 6.7 tona yükselmiştir (TÜİK, 2021).
- Söz konusu sera gazı salınımının %71.3'ü enerji üretimi kaynaklı, %13.3'ü endüstriyel üretim kaynaklı, 12,8'i ise tarım kaynaklı emisyonlardır.

Türkiye'de günümüz itibarıyla henüz karbon vergisi uygulaması bulunmamaktadır. Türkiye'de Gönüllü Karbon Piyasası projeleri (GKPP) haricinde karbon salınımına ilişkin vergilendirme sistemi bulunmamaktadır. GKPP ile ilgili olarak Karbon Piyasası Proje Kayıt Tebliği (GKPPKT) 9 Ekim 2013 tarihli ve 28790 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu tebliğde salınan sera gazlarının izlenmesi, raporlanması ve doğrulanmasına yönelik esaslar düzenlenmiştir.

Söz konusu Tebliğ ile sera gazı salınım azaltımı sağlayan ve karbon sertifikası elde etmek amacıyla geliştirilen projelerin kayıt edilmesine ilişkin usul ve esaslar düzenlenmektedir. Tebliğde proje sahiplerinin kirletici emisyonlarının azaltılması ve gönüllü karbon sertifikası elde edilmesine yönelik projeler kayıt altına alınmaktadır. Bunun yanı sıra Bağımsız Denetim Kuruluşlarına ve Gönüllü Karbon Standardı Kuruluşları da raporlama yükümlülüğü getirilmekte, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde sera gazı emisyonlarının azaltılması ve gönüllü karbon sertifikası elde edilmesine yönelik projeler kayıt altına alınmaktadır. Tebliğ hükümlerine göre, karbon proje sahiplerinin Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına (çevre bakanlığı) başvurma yükümlülükleri bulunmaktadır. Tebliğ, Gönüllü karbon standardı kuruluşlarını da tescil edip sertifikalandırdıkları projeleri ve bunlara ilişkin bilgileri ilgi çevre bakanlığına sunma zorunluluğu getirmiştir.

Türkiye'de sera gazı salınımına yönelik karbon vergisi uygulaması bulunmamakla birlikte çevrenin korunmasına yönelik yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bu yasal düzenlemelerin temel dayanağı T.C. Anayasasıdır. Zira Anayasasının 56. maddesinde çevrenin korunmasıyla ilgili hükümler bulunmaktadır. Söz konusu Maddede " Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. ..." denilmektedir. Çevrenin korunmasına yönelik Anayasal düzenlemeleri kanuni düzenlemeler takip etmektedir. Çevre Kanunu (2872 sayılı) bunlardan biridir. Çevre Kanununun 3. maddesi 1'inci fıkrasının "g" bendinde çevrenin korunmasına yönelik önleyici yükümlülükler ve bu yükümlülüklerin ihlali halinde uygulanacak müeyyideler hüküm altına alınmıştır. Buna göre kirleticiler (çevreyi kirletenler) çevrenin iyileştirilmesi amacıyla yapılan harcamaları karşılama yükümlülüğüne tabi kılınmışlardır. Bu hüküm genel prensip olan "kirleten öder" mantığına göre çevreyi kirletenlerin yasal olarak sorumlu tutulmalarının önünü açmaktadır.

Sera gazları salınımından kaynaklı kirletmelere yönelik olarak Çevre Kanunu'nun 2018 yılında 3. maddesinin "h" bendinde değişikliğe gidilmiştir. Bu kapsamda 2018 yılından itibaren hüküm ifade eden bu düzenleme ile "..... iklim değişikliği ile mücadele edilmesi için uyulması zorunlu standartlar ile ..... emisyon ücreti, kirletme bedeli ve kirliliğin önlenmesine yönelik teminat alınması ve sera gazı emisyonlarının takibine yönelik karbon ticareti gibi piyasaya dayalı mekanizmalar ile ekonomik araçlar ve teşviklerin kullanılmasının" önü açılmıştır. Kanunun "ı" bendinde ise; taraf olunan uluslararası anlaşmalar gereği ortaya çıkmış olan yükümlülüklerin yerine getirilmesi için yapılması gereken; hukuki, teknik, idari ve mali düzenlemelerde koordinasyon

yetkisi Çevre Bakanlığına verilmiştir. Bu yetki çerçevesinde yapılan yasal düzenlemeler sonucunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik yayımlanmıştır. Ancak 25.04.2012 tarih ve 28274 sayılı Resmi gazetede yayımlanarak 2012 yılında yürürlüğe giren bu yönetmelik 2014 yılında tadil edilmiştir.

Yönetmeliğin 1. maddesinde yönetmeliğin amacının, bazı faaliyetlerden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının izlenmesi, raporlanması ve doğrulanmasına yönelik usul ve esasların düzenlenmesi olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Yönetmelikte (Ek-2’de) izleme, raporlama ve doğrulmaya tabi sera gazları tek tek saymak suretiyle belirtilmiştir. Yönetmeliğe göre Karbon Dioksit (CO₂), Metan (CH₄), Diazot Oksit (N₂O), Hidroflorokarbonlar (HFC’ler) Perflorokarbonlar (PFC’ler), Sülfür Hegzaflorid (SF₆) izleme raporlama ve doğrulmaya tabi sera gazlarıdır.

Türkiye’de 2021 yılı itibariyle toplam karbon salınımının önemli kısmının enerji sektörü kaynaklıdır. Kiraz ve Olcay (2024) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’nin 1990-2021 yıllarına ilişkin ortalama karbon gazı emisyon artış oranının %7,67 olduğu hesaplamıştır (Kiraz ve Olcay; 2024). Karbon vergisinin uygulandığı ülkelerde sera gazı salınımının vergilendirilmesinde atmosfere salınan sera gazının miktarı (Ton başı/maktu vergi) temelli bir ölçü esas alınmaktadır.

Türkiye için karbon vergisinin uygulanması halinde benzer bir uygulama söz konusu olacaktır. Avrupa ülkelerinde uygulandığı üzere enerji temelli sera gazlarına ilişkin karbon vergisi ortalaması 2022 yılı için 42,77 Euro/Ton’dur. Söz konusu ortalama maktu miktarı dikkate alınmak suretiyle Türkiye’de enerji üretim/tüketim temelli salınlara ilişkin karbon vergisinin ihdas edilmesi halinde bu tutar 42,77 Euro/Ton olarak karşımıza çıkmaktadır. Ton başına salınım maliyetine kur etkisi dikkate alındığında (23.05.2024 tarihi itibariyle 1 Euro= 35 TL) 1 ton sera gazı salınımında 1.497 TL maktu karbon vergisi alınması söz konusu olacaktır. Bu durum litre başı akaryakıttan 1.49 TL karbon vergisi yükünün binmesi söz konusu olacaktır. Yukarıdaki verilere göre Türkiye’de karbon vergisi uygulamasının hayatta olması kabulünden hareketle 2022 yılı tahmini karbon vergisi geliri 18.534.388.738,32-TL (=433.350.216,00 ton * 42,77-TL/Ton) olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelir İdaresi Başkanlığının sitesinden elde edilen aşağıdaki tabloya göre 2022 yılında toplam vergi yükü %15,7’dir.

Tablo 2. Türkiye’de Enerji Sektörü Kaynaklı Salınım Yıllık Artış/Azalış Oranları

Yıl	Salınım Miktarı (Ton)	Artış/Azalış Oranı (%)	Ortalama Artış (%)
1990	139,5		
1995	166,2	19,18	
2000	216	29,91	
2005	244,4	13,16	
2010	287,8	17,75	
2011	309,9	7,67	
2012	321,6	3,76	
2013	308,3	-4,13	
2014	326,7	5,96	

Yıl	Salınım Miktarı (Ton)	Artış/Azalış Oranı (%)	Ortalama Artış (%)
2015	341,9	4,68	7,67
2016	361,7	5,78	
2017	382,4	5,71	
2018	373,4	-2,36	
2019	365,5	-2,09	
2020	366,5	0,27	
2021	402,4	9,80	

Kaynak: Kiraz ve Olcay; 2024

Karbon vergisinin Türkiye’de uygulanması halinde (enerji sektörü için) vergi yükünün nasıl ve hangi yönde etkileneceği Tablo 3’de gösterilmiştir. Tablonun ilk satırında 2022 yılı için Türkiye’de karbon vergisi uygulanmamış mevcut vergi yükü gösterilmiştir. Buna göre 2022 yılı itibarıyla Türkiye’de vergi yükü 15.7 olarak gerçekleşmiştir. (II) No’lu satırda ise Türkiye’de (Avrupa ülkelerinde uygulanan ortalama karbon vergisi tutarı kadar) karbon vergisi uygulanması halinde vergi yükünün ne olacağı hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalara göre 2022 yılında enerji sektörü özelinde tahmini karbon vergisi gelirin toplam vergi gelirini yaklaşık %0,01 (= $(18.534.388.738,32/2.353.437.651.000)*100$) oranında arttırdığı ancak toplam vergi yükünü de 0,18 (=15,88-15,7) puan artırarak bozucu etkiye sebep olduğu tespit edilmiştir (Kiraz ve Olcay, 2024).

Tablo 3 verilerine göre sera gazı salınımı yapan enerji işletmelerine uygulanan karbon vergisinin bu işletmelerin vergi yükünü arttırdığı anlaşılmaktadır. Ancak karbon vergisinin pozitif dışsal etkisi de bulunmaktadır. Zira sera gazı salınımına sebep olan enerji üretimine uygulanan karbon vergisi enerji üretim maliyetlerini arttıracaktır. Buna karşın karbon vergisinin temiz enerji üreten işletmelere uygulanmaması nedeniyle bu işletmeler lehine maliyet avantajı ortaya çıkacaktır. Bu maliyet artışı enerji sektöründeki aktörleri çevreyi kirletmeyen temiz enerji üretimine teşvik edecektir. Bu teşvikin sonucunda daha az sera gazı salınımı ortaya çıkacak ve daha temiz ve yaşanabilir bir çevre söz konusu olacaktır.

Tablo 3. GSYH, Genel Bütçe Vergi Gelirleri ve Vergi Yükü

Yıllar	GSYH	Vergi Gelirleri	Vergi Yükü
2022 (I)	15.011.775.979.000	2.353.437.651.000	15,7
2022 (II) (Karbon Vergisi Dahil)	15.011.775.979.000	2.383.967.173.717	15.88

Kaynak: Kiraz ve Olcay; 2024

Kiraz ve Olcay (2024) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’de 1990-2021 döneminde enerji sektörü kaynaklı karbon salınımının ortalama olarak %7,67 oranında arttığı hesaplanmıştır. Söz konusu ortalama artış oranı dikkate alındığında 2023 yılında ortalama enerji üretim ve tüketimi

temelli karbon gazı salınımının 436.674.012 ton olacağı tarafımıza hesaplanmıştır. Bu veriden hareketle 2023 yılı itibariyle Türkiye’de karbon vergisi uygulanması halinde bunun Türkiye’deki toplam vergi yüküne etkisi de tarafımızca hesaplanmıştır. Buna göre 2023 yılında Türkiye’de karbon vergisinin maktu olarak ton başı salınımdan Avrupa ortalaması olan 42,7 Avro karbon vergisi alınması halinde bu karbon vergisinin ortalama vergi yükünü %2,49 oranında arttıracadı hesaplanmıştır. Buna göre karbon vergisi toplam vergi gelirlerini %12.7 arttırırken vergi yükünü %2,49 oranında arttıracadı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4. GSYH, Genel Bütçe Vergi Gelirleri ve Vergi Yükü

Yıllar	GSYH	Vergi Gelirleri	Vergi Yükü
2023 (I)	26.276.307.000.000	5.128.894.160.405	19,51
2023 (II) (Karbon Vergisi Dahil)	26.276.307.000.000	5.781.285.134.333	22

Kaynak: TKb (2024), GBb (2024). verilerinden yararlanarak Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 4 verilerine göre 2023 yılında Türkiye’de karbon vergisinin uygulanması toplam vergi gelirlerini %12.7, toplam vergi yükünü ise %2,49 oranında artacaktır. Vergi hasılatı ve vergi yüküne ilişkin bu sonuç Türkiye’de karbon vergisinin toplam vergi hasılatına ve ortalama vergi yüküne etkisinin yadsınamayacak kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak karbon vergisinin pozitif dışsal etkileri dikkate alındığında kaliteli, sağlıklı ve yaşanabilir bir evre için bu verginin Türkiye’de geciktirilmeksizin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

5. SONUÇ

Karbon vergisi, sera gazı emisyonlarını azaltmak ve iklim değişikliğiyle mücadele etmek için önemli bir araçtır. Birçok ülkede günümüz itibariyle uygulanmaktadır. Aralarında Türkiye’nin de olduğu birçok ülke karbon vergisini uygulamaya koymayı planlanmaktadır. Karbon vergisi, fosil yakıt kullanımını pahalılaştırarak yenilenebilir enerjiye geçişi teşvik etmektedir. Bu maliyet artışı nedeniyle sera gazı emisyonlarını azaltmada etkili bir araç olduğunu gösteren uygulama sonuçları şimdiden ortaya çıkmaya başlamıştır. Zira Kanada, Finlandiya ve Norveç gibi karbon vergisini ciddiyle uygulayan lkelerde karbon emisyonlarında azalma gözlenmiştir. Bazı modeller, karbon vergisinin küresel emisyonları %20-40 oranında azaltabileceğini göstermektedir. Çünkü karbon vergisi, kirlilik maliyetlerini fiyatlara yansıtarak ekonomik verimliliği arttırabilmektedir. Bu, firmaları daha temiz teknolojilere yatırım yapmaya ve daha az kirletici üretim yapmaya teşvik edebilen etkili bir mekanizma haline getirmektedir.

Çalışmada, enerji sektörü kaynaklı sera gazı salınımları ile ilgili olarak 2023 yılı itibariyle Türkiye’de karbon vergisi uygulanması halinde bunun Türkiye’deki toplam vergi yüküne etkisi hesaplanmıştır. Buna göre 2023 yılında Türkiye’de karbon vergisinin maktu olarak ton başı salınımdan Avrupa ortalaması olan 42,7 Avro karbon vergisi alınması halinde karbon vergisinin ortalama vergi yükünü %2,49 oranında, toplam vergi gelirlerini ise %12.7 arttıracadı sonucuna ulaşılmıştır. Vergi hasılatı ve vergi yüküne ilişkin bu bulgu, Türkiye’de karbon vergisinin, toplam vergi hasılatına ve ortalama vergi yüküne etkisinin yadsınamayacak kadar yüksek olduğunu göstermektedir.

Karbon vergisinden elde edilen gelirin tahsisi konusunda uygulama birliği olmasa da karbon vergisi hasılatının iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik yatırımlara tahsis edilmesi gerekmektedir. Bu özgülleme nedeniyle elde edilen hasılatın yenilenebilir enerji üretim teşvikinde kullanılması mümkün hale gelmesi ve bu nedenle enerji dönüşüm maliyetlerinin azalması söz konusu olacaktır. Ayrıca karbon vergisi hasılatı ile düşük gelirli haneleri sübvans etmek ve bu surette sosyal adaleti teşvikte etkin bir mekanizma olarak kullanmak ta mümkündür.

Bununla birlikte; karbon vergisi, kısa vadede özellikle de enerji yoğun sektörlerde enerji üretim maliyetlerini arttıracaktır. Zira üretimden kaynaklı karbon salınımı nedeniyle alınan verginin ilgili enerji ürününün fiyatına dahil edilmesi ve bu suretle tüketiciye yansıtılması söz konusudur. Tüketim vergisine dönüşmüş (nihai tüketiciye yansıtılması nedeniyle) karbon vergisi, düşük gelirli haneleri orantısız bir şekilde etkileyecektir. Ayrıca karbon vergisi karşıtı baskı ve çıkar grupları ile bazı siyasi elitlerin karşı stratejileri karbon vergisinin etkinliğini azaltan bir diğer unsurdur.

Bu nedenle;

- Karbon vergisinin fiyatı, emisyonlarda istenilen azalmayı sağlayacak kadar yüksek olmalıdır.
- Karbon vergisinin tüm sera gazı emisyonlarını kapsaması ve istisnaların en aza indirilmesi gerekmektedir.
- Karbon vergisinin en etkili olması için uluslararası düzeyde uygulanması gerekmektedir.
- Karbon vergisinden elde edilen gelirlerin adil bir şekilde dağıtılması ve düşük gelirli haneleri korumak için önlemlerin alınması gereklidir.
- Karbon vergisinin, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği gibi diğer iklim politikalarıyla birlikte uygulanması önemlidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

ıkar atışması: Yazar çıkar atışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review: Externally peer reviewed.

Conflict of Interest: The author declared that she has no conflict of interest.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support

KAYNAKÇA

AB Başkanlığı, (2023). Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasını Tesis Eden 10 Mayıs 2023 tarihli ve (AB) 2023/956 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü. 18 Mart 2024 tarihinde [chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglcfeindmkaj/https://www.ab.gov.tr/siteimages/resimler/HCDB_32023R0956_TR_Temiz_Nihai2.pdf](https://www.ab.gov.tr/siteimages/resimler/HCDB_32023R0956_TR_Temiz_Nihai2.pdf) adresinden alındı

Akbelen, M. M. (2019). *Karbon Vergileri Ve Emisyon Ticareti Sistemleri, Avrupa Birliği Ve Amerika Birleşik Devletleri Örneklerinden Hareketle Türkiye’de Uygulanabilirliği*. (Doktora Tezi) Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Akerfeldt, S., ve Hammar, H. (2015, October). CO2 Taxation in Sweden: Experiences of the Past and Future Challenges. Journal Review Report. 26 Mart 2024 tarihinde https://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2016/12/13STM_Article_CO2-tax_AkerfeldtHammar.pdf adresinden alındı.

Aktaş Çimen, Z. (2024). Sınırdaki Karbon Düzenlemesi ve Seçilmiş Sektörlerde Türkiye’nin Küresel Rekabet Gücü. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(1), 1-17.

Altunok, A. E. ve Altunok, E. (2016). AB İklim Değişikliği Politikaları. *Denetim*, (12), 45-55.

Andersen, M. S., Dengsøe, N. ve Pedersen, A. B. (2000). *An Evaluation of the Impact of Green Taxes in the Nordic Countries*, TemaNord. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.

Bray, S. (2022). Carbon Taxes in Europa, Taxfoundation, 22 Mart 2024 tarihinde <https://taxfoundation.org/data/all/eu/carbon-taxes-in-europe-2022/> adresinden alındı.

Bruvoll, A. ve Larsen, B.M. (2004). Greenhouse Gas Emissions in Norway: Do Carbon Taxes Work?, *Energy Policy*, (32), 493-505.

Canada, (2023). How Carbon Pricing Works. 12 Nisan 2024 tarihinde <https://www.canada.ca/en/environment-climate-change/services/climate-change/pricing-pollution-how-it-will-work/putting-price-on-carbon-pollution.html>. adresinden alındı.

Çelikkaya, A., (2023). Karbon Fiyatlandırması Seçenekleri ve Tasarım Sorunları. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 01-26

European Commission. (2019). A European Green Deal. 16.02.2022 tarihinde https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en. adresinden alındı.

Güler, İ. (2023). Avrupa Birliği Ülkelerinde Çevre Vergisi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(45), 1058-1073.

Hiltunen, M. (2004). *Economic Environmental Policy Instruments in Finland*, Finnish Environment Institute.

GİB (2022). Bütçe Gelirleri. 01.04.2024 tarihinde https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_3.xls.htm adresinden alınmıştır.

Sumner, J., Bird, L. ve Dobos, H. (2011). Carbon Taxes: A Review Of Experience And Policy Design Considerations. *Climate Policy*, 11(2), 922-943.

Johansson, B. (2000). The Carbon Tax in Sweden. Innovation and the Environment. Sustainable Development, 22 Şubat 2024 tarihinde https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=5YIHp5F_LWoC&oi=fnd&pg=PA85&dq=the+carbon+tax+in+sweden+innovation+and+environment&ots=rJLMEVZv0-&sig=taNmI7q6Pg132eB9dXuvt4jLfU&redir_esc=y#v=onepage&q=the%20carbon%20tax%20in%20sweden%20innovation%20and%20environment&f=false, adresinden alındı.

Karakaya, E. (2015). Paris Anlaşması: İçeriği ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. 15.02.2024 tarihinde <http://www.sut-d.org/paris-anlasmasi-icerigi-veturkiye-uzerine-bir-degerlendirme/> adresinden alındı.

Kiraz, H. ve Olcay, F. M. (2024). Karbon Vergisi: Teorisi, Kapsamı ve Türkiye’de Uygulanması Halinde Vergi Yükü Telifisi Uygulama Örneği, *Vergi Raporu*, Mart, 294, 59-82.

Küçük, G. ve Dural, B. (2022). Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Yeşil Ekonomiye Geçiş: Enerji Senaryoları Üzerinden Bir Değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 137-156. DOI: 10.18037/ausbd.1095137.

OECD (1997). Economic/Fiscal Instruments: Taxation (I.E., Carbon/Energy), Annex I Expert Group on the United Nations Framework Convention on Climate Change Working Paper No.4.

Oğuz, S. ve Yıldız, S. (2024). Bir Çevre Vergisi Olarak Karbon Vergisi. *Anadolu University Journal of Faculty of Economics*, 6(1), 1935.

PMR (Partnership for Market Readiness) (2019). *Using Carbon Revenues*, Technical Note, 16.

Sumner, J., Bird, L. ve Smith, H. (2009). Carbon Taxes: A Review of Experience and Policy Design Considerations, *National Renewable Energy Laboratory, Innovation for Our Energy Future*.

Ubay, B. ve Bilgici, Y. (2021). Karbon Fiyatlandırmasında Emisyon Ticaret Sistemi ve Önemi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 47-72.

TÜİK (2021). Sera Gazı Emisyon İstatistikleri 1990-2021. 15.04.2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2021-49672> adresinden alındı.

Türkoğlu Üstün, K. (2021). Yeni bir dönemin başlangıcı: Avrupa yeşil mutabakatı ve Türk Çevre Hukuku ve politikalarına etkileri. *Memleket Siyaset Yönetim*, 16(36), 329-366.

World Bank, (2023) Carbon Pricing Dashboard. 01.03.2024 tarihinde <https://carbonpricingdashboard.worldbank.org/> adresinden alındı

İŞLETME FONKSİYONLARININ DÖNÜŞÜMÜNDE: YAPAY ZEKÂ

Zeki UÇAR*

Tuğba BULUT**

ÖZET

Yapay zekâ teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü ivme iş dünyasını da etkisi altına almış ve iş yapma usul ve biçimlerinde bu teknolojinin etkileri gün geçtikçe artmıştır. Dördüncü sanayi devriminin başlamasıyla birlikte dijital gelişmeler kurumlar için önem kazanmış ve organizasyon yapıları yeniden tasarlanmaya başlanmıştır. Yeni müşteri profilleri oluşturup, yeni trendler yaratabilmesi ve hedef kitlelere kısa sürede ulaşabilmesi yapay zekâyı pazar ortamında bir rekabet aracı haline getirmiştir. Nitekim üretimden insan kaynaklarına, insan kaynaklarından pazarlamaya kadar işletmeleri oluşturan birimler yapay zekâ teknolojilerinin etkisiyle bir dönüşüm içerisindedir. Bu noktada öncü bir teknoloji olarak işletme verimliliğini arttırma, maliyet kontrolü sağlama, karar alma süreçleri üzerinde optimal denge sağlama, zaman faydası sağlama, pazarlama uygulamaları ve süreçlerini daha etkin hale getirmesi bakımından yapay zekâ dönüőümde söz sahibi olmaya başlamıştır. Dolayısıyla dönüőümdeki etkileri bağlamında işletmelerin rekabetçi yapılarını nasıl etkileyeceği, örgüt fonksiyonları ve süreçleri üzerinde ne gibi değişikliklere yol açacağı ve işletmeler üzerinde bu teknolojinin gelecek projeksiyonu bağlamında ne gibi etkiler yaratabileceği değerlendirilmesi gereken önemli konuların başında gelmektedir. Buradan hareketle çalışmada yapay zekânın gelişimi ve işletmeler üzerinde ne gibi değişikliklere sebep olduğu, hangi yetkinlikleriyle kullanım alanı oluşturduğu ve işletme fonksiyon ve süreçlerine olan etkileri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, İşletme Yönetimi, İşletme Fonksiyonları

IN THE TRANSFORMATION OF BUSINESS FUNCTIONS:ARTİFİCİAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

The dizzying acceleration in artificial intelligence technologies has also affected the business world and the effects of this technology on the ways and means of doing business are increasing day by day. With the start of the fourth industrial revolution, digital developments have gained importance for institutions and organizational structures have started to be redesigned. The ability to create new customer profiles, create new trends and reach target audiences in a short time has made artificial intelligence a competitive tool in the market environment. As a matter of fact, all units that make up businesses, from decision-making processes to human resources, from human resources to marketing, are in a transformation under the influence of artificial intelligence technologies. At this point, as a pioneering technology, artificial intelligence has started to have a say in the transformation in terms of increasing business efficiency, providing cost control, providing optimal balance on decision-making processes, providing time benefits, making marketing practices and processes more effective. Therefore, in the context of these positive and negative effects, how it will affect the competitive structures of businesses, what changes it will cause on organizational management and processes, and what effects this technology can create on businesses in the context of future projections are among the most important issues that need to be evaluated. From this point of view, the development of

*Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, zucar@beu.edu.tr, 0000-0001-7491-5703

** YL Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi, tbblt35@icloud.com, 0009-0001-8413-1360

artificial intelligence and what changes it causes on businesses, with which competencies it creates a usage area and its effects on business management and processes are discussed in the study.

Keywords: Artificial Intelligence, Transformation, Business Functions

1. GİRİŞ

Günümüz iş dünyasında, yapay zekâ giderek daha fazla dikkat çeken bir konu haline gelmektedir. Teknolojik ilerleme ile işletmelerde verimliliği artıran yapay zekâ, karar alma süreçlerini optimize eden ve rekabet avantajı sağlayan çeşitli ürünler sunmaktadır. Ortaya çıkardığı ürünlerin kullanımının artmasıyla daha yetkin hale gelerek işletmelerde kendisine özel alan yaratılmasına yol açmıştır. Nitekim Accenture İnstitute for High Performance (AIHP) ve Accenture Strategy ile yapılan araştırmalar (Shanks, Sinha ve Thomas, 2015; Kolbjornsrud, Thomas ve Amico, 2016) önümüzdeki yıllarda yapay zekâ uygulamalarının yürütme, organizasyon ve planlama gibi kritik ve rutin faaliyetleri yöneticilerden devralacağını kanıtlar niteliktedir. Daha kısa vadede yapılması gereken rutin işlerden kurtulan yöneticiler, daha kritik kararların alınması noktasına daha çok yoğunlaşabileceklerdir (Shanks vd., 2015; Kolbjornsrud vd., 2016). Fütüristlik bir bakış açısıyla konuyu daha da ileri taşıyan Dünya Ekonomik Formu 2015 yılında yayımladığı raporda, yapay zekânın 2026 yılına kadar daha yüksek mevkilerde yer alabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda, yapay zekânın işletme fonksiyonları üzerindeki etkisini daha detaylı incelemek gerekmektedir. Yürütme, organizasyon ve planlama gibi temel yönetim işlevlerinin yanı sıra pazarlama, insan kaynakları, finans ve operasyonel süreçler de yapay zekânın dönüştürücü gücünden nasibini almaktadır. Yapay zekânın bu alanlardaki rolünü anlamak, işletmelerin rekabet avantajlarını sürdürülebilir kılmaları ve stratejik hedeflerine ulaşmaları açısından büyük önem taşımaktadır (Yücel ve Adiloğlu, 2019: 59). Örneğin pazarlama faaliyetlerinde yapay zekâ, müşteri davranışlarını analiz ederek kişiselleştirilmiş pazarlama stratejileri geliştirilmesine olanak tanırken, insan kaynaklarında işe alım süreçlerini otomatikleştirip en uygun adayların seçilmesini sağlamaktadır (Öztemel, 2018: 80). Finansal yönetimde risk analizi ve tahminleme gibi kritik karar süreçlerinde de yapay zekânın kullanımı, işletmelerin daha hızlı ve doğru kararlar almasını kolaylaştırmaktadır (Yıldırım, 2018: 11). Dolayısıyla, yapay zekânın işletme fonksiyonlarına entegrasyonu, yalnızca verimliliği artırmakla kalmayıp, aynı zamanda işletmelerin daha yenilikçi ve rekabetçi olmasını da sağlamaktadır (Göktaş vd., 2008: 1413). Nitekim küreselleşen ve sınırların bir anlam ifade etmediği dünyada işletmelerin pazarlamadan üretime, üretimden muhasebeye alt fonksiyonlarında değişimler yapması neredeyse zorunlu hale gelmiştir.

Bu çalışmada amaç; değişen, dönüşen ve kişiselleştirilen dijital ortamda yapay zekânın işletme fonksiyonlarına sunduğu katkılar muhasebe, pazarlama, insan kaynakları ve üretim birimleri bağlamında ele almaktır. Çalışmanın birinci kısmında yapay zekânın tarihsel süreci özet bir bakışla ele alınacak ve devamında temel bileşenlerine açıklık getirilecektir. Çalışmanın ikinci kısmında ise yapay zekânın işletme fonksiyonlarına katkıları ayrı ayrı değerlendirilecektir.

2. YAPAY ZEKA KAVRAMI VE TEMEL BİLEŞENLERİ

2.1. YAPAY ZEKÂ KAVRAMI VE TARİHSEL SÜREÇ

İngiltere’de 1760’larda başlayan Sanayi Devrimi, neredeyse diğer tüm alanlarda olduğu gibi iş dünyasının yapısı ve işleyişini de değiştirmiştir. Örneğin endüstriyel gelişme, makineleşmeyi hızlandırmış, seri üretim için elektriğin kullanılmasıyla birlikte üretim kapasitesi de artmıştır. Sanayi bir bakıma gelişmişliğin bir göstergesi haline gelmiş ve toplumda arayışların başlaması hızlanarak devam etmiştir (Kırılmaz, 2020: 191). Bu arayışlar, bilgi teknolojileri ve bilgisayarların icadına kadar etkisini arttırarak devam etmiştir. Bilgisayarların ortaya çıkmasıyla birlikte otomatik makineler ve yazılım işlemleri iş dünyasında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu da diğer alanlarda olduğu gibi iş sektöründe de beraberinde kolaylık getirmiş ve bu alanda pratik uygulama için çekici bir güç haline gelmiştir (Purwaamijaya vd., 2021: 150). Daha

hızlı, daha üretken ve kişiselleştirilebilir olması bakımından kendisine iş alanlarında geniş kullanım alanları yaratmaktadır.

Antik çağlardan beri insanoğlı karmaşık hesaplamaları yapabilen makineler yaratmak için yoğun çaba sarf etmiştir. Örneğin M.Ö. birinci yüzyılda Yunan matematikçi Hiero buharla çalışan otomatlar geliştirmiştir. Ancak modern bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle birlikte gerçek anlamda yapay zekâ kavramı daha somut hale getirilmiştir. Yapay zekânın temelleri, 1936 yılında karmaşık hesaplamalar yapabilen ve mantıksal düşünebilen bir makine olarak Turing makinesi ile matematikçi ve bilgisayar bilimcisi olan Alan Turing'in yazılarında atılmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Turing ve diğer bilim adamları kriptoloji çalışmalar için basit bir bilgisayar sistemi geliştirmişlerdir (Bhagat, 2020: 1010). Terim olarak ise “Yapay zekâ” 1956 yılında John McCarthy, Marvin Minsky, Herbert Simon ve diğerleri tarafından Dartmouth College’da düzenlenen ve makinelerin insan zekasını taklit etme yeteneğine odaklanan bir konferansta popülerliğini arttırmaya başlamıştır. Yapay zekâ bu konferanstan sonra bir bilim dalı olarak tanınmış ve araştırmaların hızla geliştiğı bir döneme girmiştir.1960’lar ve 1970’ler yapay zekâ araştırmalarının yoğun olarak geliştiğı bir dönem olmuştur. Bu dönemde dil işleme ve örüntü tanıma gibi ilk yapay zekâ programları geliştirilip daha sistematik hale dönüştürülmüştür. Ancak çalışmalar sırasında yaşanan bazı hayal kırıklıkları ve teknolojik sınırlamalar “Yapay zekâ kışı” olarak bilinen bir gerileme dönemine girilmesine yol açmıştır (Yılmaz ve Erkollar, 2018).

1980’lerde, yapay zekâ araştırmaları yeniden canlanmış ve bilgisayarların gücünün artmasıyla birlikte yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Derin öğrenme ve makine öğrenimi gibi tekniklerin gelişimi, yapay zekânın hızla yayılmasını sağlamıştır. Özellikle 21. yüzyılın başlarından itibaren büyük veri, bulut bilişim ve diğer ileri teknolojilerin desteğıyle yapay zekâ, birçok alanda etkili çözümler sunmaya başlamıştır.

Kavram olarak her ne kadar son zamanlarda popülerliğini arttırmış olsa da terim olarak 70 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu bilim, makinelerin kararlar alabilme yeteneğı, önceki bilgilerden yararlanma, planlama, bellek kullanımı, iletişim kurma, anlama ve nesnelerin yerini değıştirebilme gibi özellikler üzerine odaklanmaktadır (Demirhan vd., 2016: 258). 1950’lerde ise Alan Turing’in “Makineler düşünebilir mi?” Sorusunun ortaya atılmasıyla dikkatleri üzerine çekmiş ve test aşamaları başlamıştır. Yapılan ilk test Turing’in makinaların insan zekasının ne kadarını taklit edebileceğinin ölçüldüğü Turing Testi olmuştur. 1956 yılında düzenlenen Dartmouth Konferansı ise, yapay zekâ kavramının doğuşu olarak kabul edilmektedir. Bu konferansta, makinelerin insan benzeri bir zekâ sergileyebileceğı düşüncesi üzerinde yoğunlaşmış ve yapay zekâ çalışmaları çeşitli bilim adamları tarafından irdelenmeye başlanmıştır (Aksu, 2018: 17).

Yapay zekâ, normalde insan zekası gerektiren faaliyetleri yerine getirebilen sistemlerin geliştirilmesinden oluşan bir bilgisayar programlama olgusudur. Karmaşık ve değışken bir ortamda öğrenme, karar verme, çevreyi etkileme ve bilgi ve tercihlerini insanlara aktarma yeteneğine sahip yapay bir varlık olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle düşünen bir varlıktır (Tandoğan, 2022: 961-969). Yapay zekâ, insanlardan daha yüksek zihinsel yetenekler gerektiren görevleri çözmek için dijital bilgisayarları veya bilgisayar kontrollü robotları kullanma yeteneğı olarak tanımlanmaktadır. İnsan zekâsının önemli bir özelliğı, farklı çevresel koşullara uyum sağlama ve davranışlarını buna göre değıştirme yeteneğidir. Bu yetenek, yapay zekâ uygulamalarında genellikle otonom robotlar şeklinde kendini gösterir. Otonom robotlara yönelik araştırmalar, yapay zekâ alanında önemli ve güncel bir konudur (Göktaş vd., 2018: 1409-1424). Yapay zekâ kavramı, 1956’da McCarthy tarafından kamuoyuna sunulmuş olup “zeki makinelerin ve özellikle bilgisayar programlarının tasarımı ve geliştirilmesi” olarak ifade edilmiştir (Gülşen, 2019: 407-436).

2.2. TEMEL BİLEŞENLER VE YAKLAŞIMLAR

Yapay zekânın kavramsal çerçevesi çeşitli unsurlara ve yaklaşımlara dayanmaktadır. Bu bileşenler, makinelerin nasıl 'düşünebildiğini' ve 'öğrenebildiğini' anlamamıza destek olmaktadır.

Makine Öğrenimi (MO): Yapay zekânın en kritik alt dallarından biridir. Makine öğrenimi, makinelerin veri analizine dayalı olarak öğrenme ve tahminlerde bulunma becerilerini geliştirmeyi amaçlar. Denetimli öğrenme, denetimsiz öğrenme ve pekiştirmeli öğrenme gibi teknikleri içermektedir.

Derin Öğrenme (DO): Makine öğreniminin bir alt kategorisi olan derin öğrenme, karmaşık veri setlerini analiz etmek ve bunlardan bir şeyler öğrenmek için çok katmanlı yapay sinir ağlarını kullanmaktadır. Derin öğrenme, özellikle görüntü ve konuşma tanıma gibi alanlarda büyük ve başarılı adımlar atmaktadır.

Doğal Dil İşleme (Dİ): Bu bileşen insan dilini anlayan, işleyen ve üreten makineler ile ilgilidir. Doğal dil işleme; çeviri, metin analizi ve sohbet robotları gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Uğurlu ve Doğan, 2023: 11).

Bilgi Temsili ve Mantık: Yapay zekânın bir diğer önemli unsuru ise bilginin mantıksal olarak anlamlı bir şekilde ifade edilmesidir. Bu, makinelerin karmaşık sorunları çözmek için ihtiyaç duydukları bilgiye ulaşmalarını sağlar (Keskenler, 2017: 12).

3. İŞLETME FONKSİYONLARI BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ

3.1. YAPAY ZEKÂ İLE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

İş dünyasında insan kaynakları yönetimi, bir kuruluşun en değerli varlıklarından biri olan çalışanları yönetme ve geliştirme sürecidir. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) işe alım, eğitim, performans değerlendirme, bordro ve yan haklar gibi bir dizi işlevi kapsar. Bu süreçler, çalışanların potansiyelini üst düzeye çıkarmayı ve kuruluşun hedeflerine ulaşmasını sağlamayı amaçlamaktadır. İKY ayrıca olumlu bir işyeri kültürünü teşvik ederek çalışan memnuniyetini ve motivasyonunu arttırmayı hedeflemektedir (Mathis ve Jackson, 2007: 4).

İyi yönetilen bir İnsan Kaynakları departmanı, şirketlerin verimliliğini ve rekabet gücünü artırırken yasal ve etik uyumluluğa da teşvik etmektedir. Yapay zekâ günümüz iş dünyasında birçok alanda devrim niteliğinde yenilikler yapmaktadır. İnsan kaynakları yönetimi de bu dönüşümün dışında kalmamakla birlikte yapay zekâ İnsan Kaynakları süreçlerini daha verimli, daha hızlı ve daha etkili hale getirirken çalışan memnuniyetini ve üretkenliğini de artırmaktadır (Becker vd., 1997: 41-43).

3.1.1. İŞE ALIM SÜREÇLERİNİN OTOMASYONU VE İYİLEŞTİRİLMESİ

Yapay zekânın insan kaynakları yönetimine en önemli katkılarından biri işe alım sürecinin otomasyonu ve iyileştirilmesidir. Geleneksel işe alım yöntemleri giderek daha vakit kaybedici ve pahalı duruma gelmektedir. Yapay zekâ sistemleri CV'lerin kontrol edilmesi, adayların değerlendirilmesi ve mülakatların planlanması gibi süreçleri sistematikleştirerek işe alım süreçlerinde zaman faydası sağlama ve maliyetleri düşürme aracı haline gelmektedir. Nitekim bu sistemler önyargıları en aza indirerek daha adil bir işe alım süreci yaratmakta ve adayların objektif bir şekilde değerlendirilmesini sağlamaktadır (Alper ve Alper, 2020: 441-460).

Yapay zekâ, adayların becerilerini kısa zamanda analiz etmeyi ve işe en uygun kişileri seçerek işe alım kalitesini artırmayı mümkün kılmaktadır. Bu uygulama yalnızca verimliliği artırmakla kalmamakla birlikte aynı zamanda şirketlerin en uygun yetenekleri ayırıştırmasına ve

elde tutmasına da yardımcı olmaktadır. Örneğin doğal dil işleme (NLP) algoritmaları, bir pozisyon için başvuran adaylardan en uygun olanı belirlemek üzere adayların özgeçmişlerini analiz ve kategorize edebilmektedir. Böylece işe alım uzmanlarının basit ve rutin işlerden ziyade daha stratejik görevlere odaklanmasına yardımcı olmaktadır (McCorduck vd., 1977: 952-954).

3.1.2. ÇALIŞANLARIN EĞİTİM VE PERFORMANS YÖNETİMİ

Geleneksel performans değerlendirme metodları nispeten öznel ve beraberinde birçok unsuru da gözden kaçırabilmektedir. Yapay zekâ, objektif verilerle çalışan performanlarını inceleyerek daha doğru ve net sonuçlar elde edilmesini sağlar. Örneğin, makine öğrenimi algoritmaları çalışan metriklerini ve başarılarını inceleyerek güncel performans raporları hazırlayabilmektedir. Bu raporlar, yöneticilere çalışanların güçlü ve zayıf yönlerini açıkça gösterir ve gelişim için iyileştirilmesi gereken stratejik alanlara odaklanılmasını sağlayabilmektedir (Alon vd., 2001: 147-156).

Yapay zekâ destekli eğitim uygulamaları, her çalışanın ihtiyaçlarına göre özelleştirilmiş eğitim programları sağlamaktadır. Uygulamalar en etkili eğitim yöntemlerini belirlemek için çalışanların öğrenme tarzını ve hızını analiz ederken aynı zamanda yapay zekâ tabanlı sistemlerle eğitim materyallerinin her zaman güncel olmasını sağlamaktadır. Böylece çalışanlar becerilerini sürekli olarak geliştirip güncelleyerek kurumların genel performansına pozitif yönde katkı sağlamaktadırlar (Wagner, 2020: 13-27).

3.1.3. ÇALIŞAN DENEYİMİ VE MEMNUNİYETİ

Yapay zekâ, çalışan iş gören memnuniyetini de önemli ölçüde artırabilmektedir. Yapay zekâ tabanlı araştırma ve geri bildirim sistemleri, çalışan memnuniyetini ve işteki deneyimini sürekli olarak takip edebilmektedir. Bu uygulamalar ile çalışanların ihtiyaç ve beklentilerini tespit ederek kuruluşların hangi noktalarda iyileştirmeler yapması gerektiğini belirlemektedir. Örneğin, duygu analizi algoritmaları, iş görenlerin geri bildirimlerinin analiz ederek kuruluşlardaki motivasyon seviyelerini ölçerek yapay zekâ destekli sohbet robotları ve sanal asistanlar, çalışanların sorunlarına anında yanıt verip istedikleri zaman bu asistanlara ulaşılmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak, çalışanların ihtiyaç ve isteklerine daha hızlı dönüşler sağlayarak verimliliğin artırılmasına yardımcı olmaktadır (Furnham vd., 1999: 1113-1122).

3.2. YAPAY ZEKÂ İLE İŞLETMELERDE ÜRETİM FONKSİYONU

İşletmelerde üretim fonksiyonu, hammaddelerin ve diğer girdilerin nihai ürün veya hizmetlere dönüştürülme aşamalarını ifade etmektedir. Bu fonksiyon, üretim planlaması, kaynak yönetimi ve kalite kontrol gibi çeşitli aşamaları izlemektedir. Üretim fonksiyonlarının temel amacı, müşteri taleplerini karşılayacak şekilde ürün veya hizmetleri zamanında ve düşük maliyetli bir biçimde üretmektir. Etkili bir üretim yönetimi, verimliliği artırarak işletmenin rekabet gücünü yükseltir ve pazar taleplerine hızlı ve esnek bir şekilde yanıt verme yeteneğini geliştirir (Indermun, 2014: 128).

3.2.1. ÜRETİM SÜREÇLERİNİN OTOMASYONU VE KESTİRİM BAKIM

Yapay zekânın etkisini yoğun olarak hissettirdiği alanlardan biri üretim süreçlerinin otomasyonudur. Geleneksel üretim yöntemlerinde emek ve zaman yoğun iken yapay zekâ tabanlı otomasyon sistemleri ile bu süreçler hızlandırılabilir ve yürütme sırasındaki hatalar azaltılabilmektedir. Örneğin, robotik süreç otomasyonu (RPA) ve makine öğrenimi algoritmaları rutinleşen eylemleri daha hızlı ve net bir şekilde gerçekleştirebilir. Bu sayede işletmeler üretkenliği artırılabilir ve iş güçlerini daha stratejik görevlere odaklayabilmektedirler (Wierschem vd., 2020: 819). Yapay zekâ, üretim ekipmanlarının bakım ve onarımında da kritik bir yere sahiptir.

Geleneksel bakım yöntemleri genellikle bir arıza sonrasında harekete geçerken, yapay zekâ destekli kestirimci bakım uygulamaları ekipman performans verilerini düzenli olarak takip ederek olası arızaların önüne öncesinde geçebilme imkanı sağlamaktadır. Bu sistemler sensör verilerini analiz ederek bakım gerektiren bölgeleri tespit edebilmekte ve kuruluşlar için erken davranış stratejisi geliştirerek planlanmamış arıza sürelerini ve maliyetlerini azaltabilmektedir (Ghafoorpoor vd., 2018).

3.2.2. KALİTE KONTROL VE TEDARİK ZİNCİRİ OPTİMİZASYONU

Yapay zekâ aynı zamanda kalite kontrolünde önemli değişikliklere neden olmakta ve üretim süreçlerini iyileştirmeyi hedeflemektedir. Nitekim geleneksel kalite kontrol yöntemleri çoğunlukla manuel, zaman alıcı ve insan hatalarının sürekli yaşandığı bir yöntemdir. Yapay zekâ tabanlı görüntü işleme ve veri analiz sistemleri, ürünlerin kalite standartlarını karşılayıp karşılamadığını hızlı ve doğru bir şekilde belirleyebilmektedir. Böylelikle üretim sürecinde oluşabilecek hataları anında tespit edebilmekte ve ürün kalitesini sürekli iyileştirmeyi mümkün kılmaktadır (Günay, 2022). Tedarik zinciri, üretim sürecinin en önemli basamaklarından biridir ve bu sürecin verimliliğini artırmak için yapay zekâ uygulamaları kullanılmaktadır. Örneğin, makine öğrenimi algoritmaları, talep tahminleri oluşturarak ve üretim planlarını daha doğru hale getirerek envanter yönetimini optimize etmektedir. Yapay zekâ destekli lojistik uygulamaları ile programlanan süreçler, ürünlerin daha hızlı ve maliyeti daha az şekilde ulaştırılmasına olanak sağlamaktadır (Kılıç ve Altan, 2018).

3.3. YAPAY ZEKÂ İLE İŞLETMELERDE PAZARLAMA FONKSİYONU

İşletmelerde pazarlama işlevi, ürünleri veya hizmetleri tüketicilere etkin bir biçimde sunmada ve bu aşamalarda müşteri memnuniyetini sağlamada hayati bir rol oynamaktadır. Pazarlama, piyasa analizi yaparak, ürün oluşturma aşamalarına yardımcı olur ve rekabet analizi yoluyla stratejik karar vermeyi teşvik ederek hedef kitleyi belirlemektedir. Bununla birlikte marka popülerliğini yükseltmek, potansiyel alıcıları çekmek ve satışları artırmak için çeşitli reklam ve markalaşma faaliyetleri yürütmektedir (Verma vd., 2021: 3). Bu faaliyetler, kurumların öncelikli kitlelerine ulaşmasına yardımcı olurken aynı zamanda sürekliliği olan müşteri ilişkilerinin inşa edilmesini de amaçlamaktadır. Yapay zekâ, pazarlama süreçlerini daha kişiselleştirilmiş ve verimli bir duruma getirerek işletmelerin hedef kitlelere net mesajlar iletmelerine ve müşteri deneyimini iyileştirmelerine yardımcı olmaktadır (Choudhuri, 2014: 207).

3.3.1. MÜŞTERİ SEGMENTASYONU VE KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ PAZARLAMA

Yapay zekâ, şirketlerin büyük veri kümelerini analiz ederek müşteri davranışlarını çözümlenmelerine ve müşteri segmentasyonu gerçekleştirmeleri için çeşitli uygulamalar sunmaktadır. Makine öğrenimi algoritmaları, müşteri alışkanlık ve tercihlerini analiz ederek çeşitli segmentlerden müşterilere kişiselleştirilmiş teklifler oluşturmayı hedeflemektedir. Böylece şirketler pazarlama amaçlarını hedef kitlelere daha etkin bir şekilde ulaştırarak dönüşüm yapma ihtimallerini de kolaylaştırabilmektedirler (Schneider ve Leyer, 2019). Kişiselleştirilmiş pazarlama iletişimi ile spesifik ve özel içerikler sunup müşterilerin dikkatini çekerek müşteri-marka arasında bağ kurulmasını sağlayabilmektedir. Yapay zekâ algoritmaları, geçmiş verileri ve müşteri tercihlerini kategorize ederek kişiselleştirilmiş bir müşteri portföyü oluşturulmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak, mesajlar müşterilerin ihtiyaç ve beklentileriyle daha alakalı hale gelir ve pazarlama kampanyalarını daha isabetli bir şekilde yapılabilir (Schneider, Leyer, 2019). Kişiselleştirilmiş pazarlama uygulamaları, kurumların müşteri memnuniyetini artırmaya, sadakati güçlendirmeye ve bunların sonucu olarak cironun artmasına olanak sağlamaktadır. Yapay zekâ, işletmelerin

müşterilerle kişiselleştirilmiş bir diyalogda ilerlemesini hedefleyerek müşteri deneyimlerini iyileştirebilmektedir. Doğal dil işleme (NLP) teknolojileri, müşteri geri bildirimlerini analiz ederek kişiye özgün dönüşler iletebilmektedir. Dolayısıyla kişilerin marka ile daha güçlü bir bağ kurmaları ve satın alma kararları pozitif yönde etkilenmektedir (Raff vd., 2016: 229).

3.3.2. REKABET ANALİZİ VE FIRSATLAR

Yapay zekâ, kuruluşların rekabet ortamını kolay bir şekilde çözümlenmeye ve fırsatları fark etmelerine destek olmaktadır. Rakip analizi, rakiplerin faaliyetlerini ve pazar eğilimlerini analiz ederek kuruluşların kendilerine rekabet avantajı sağlayan stratejiler geliştirmelerini sağlar (Mcduff ve Czerwinski, 2018). Bu, işletmelerin pazar payını artırmak ve daha sürdürülebilir büyüme sağlamak için önemlidir. Sürekli farklı ihtiyaçların ortaya çıktığı rekabet ortamında organizasyonların rekabet dışı kalmamaları ve pazar tahminlerinin güncellenerek takip edilmesi için yapay zekânın geniş algoritma sistemlerinden yararlanmak oldukça önemli bir hale gelmektedir. Nitekim dijitalleşmiş pazar ortamında trendler artık yalnızca teknolojik sistemlerle oluşturulabilmektedir. Bu durum işletmelerin faaliyet gösterdiği çevrede rekabet edilebilirlik şartlarına daha geniş bir bakış açısı geliştirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır (Kelley, 2018: 58). Bu da yapay zekâ uygulamaları ile daha pratik bir şekilde geliştirilebilmektedir.

3.4. YAPAY ZEKÂ İLE MUHASEBE FONKSİYONLARI

Organizasyonlarda muhasebe işlevleri finansal bilgilerin toplanmasına, sınıflandırılmasına, kaydedilmesine ve sunulmasına izin veren ana aşamalardan oluşmaktadır. Bu özellik, işletmenin finansal sağlığını incelemek ve performansını değerlendirme yapmak için gerekli verileri sağlamakta ve stratejik karar vermede önemli bir rol oynamaktadır. Muhasebe, yalnızca yasal yükümlülüklerle uyum sağlamakla kalmaz, ayrıca yönetime ve paydaşlara sistematik ve dürüst bir şekilde bilgi temini sağlayarak işletmenin sürdürülebilirliğine ve büyümesine de yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda muhasebe sisteminin etkinliği, şirketlerin mali durumlarını sürdürme ve geleceklerini planlama yeteneklerini artırmaktadır (Kaya, 2014: 58). Bu bağlamda yapay zekâ teknolojileri, birçok sektörde olduğu gibi muhasebe alanında da devrim niteliğinde değişiklikler yapmaktadır. Muhasebe süreçlerinin daha verimli, hızlı ve doğru bir şekilde yönetilmesine olanak tanıyan yapay zekâ, işletmelerin finansal yönetim stratejilerini köklü bir şekilde dönüştürmektedir.

3.4.1. OTOMATİK VERİ GİRİŞİ VE HATA TESPİTİ

Yapay zekânın muhasebedeki ana avantajlarından biri veri girişinin otomasyonudur. Geleneksel muhasebe metodlarında, manuel veri girişi ve belge işleme fazlaca zaman alan ve hataya açık süreçlerdir. Yapay zekâ tabanlı sistemler faturaları, makbuzları ve diğer finansal belgeleri otomatik olarak tarayabilir ve elde edilen verileri muhasebe yazılımına otomatik olarak yükleyebilmektedir. Dolayısıyla veri işlemenin hızını ve doğruluğunu artırırken muhasebe personelinin iş yükünü önemli ölçüde azaltmaktadır (Yücel ve Adiloğlu, 2019).

Yapay zekâ, muhasebe verilerindeki hataların saptanması ve doğrultulması noktasında da çeşitli hizmetler sunmaktadır. Makine öğrenimi algoritmaları, anormallikleri ve potansiyel hataları belirlemek için büyük veri setlerini analiz edebilir. Bu sistemler anormallikleri belirlemek için geçmiş verileri karşılaştırır ve olası hatalar için uyarılar oluşturarak finansal raporların doğruluğunu artırır ve hataları azaltır. Yapay zekânın hata belirleme sistemleri, finansal raporlamaların güvenilirliğini artırarak şirketlerin finansal performanslarını daha net bir şekilde değerlendirmelerine olanak tanımaktadır (Varzau, 2022: 2256).

3.4.2. FİNANASAL RAPORLAMA VE DENETİM

Yapay zekâ, finansal analiz ve raporlama birimlerinde de önemli yenilikler sağlamaktadır. Yapay zekâ destekli analitik araçlar, büyük hacimli finansal verileri hızla işleyerek faydalı olabilecek iç görüler oluşturmaktadır. Bu araçlar, trend olan eğilimleri analiz ederek gelecekteki finansal koşullar hakkında senaryolar oluşturabilmektedir. Aynı zamanda yapay zekâ tabanlı raporlama sistemleri otomatik olarak finansal raporlar ve beyanlar oluşturarak yöneticilere ve paydaşlara doğru, güncel durumu özetleyebilecek ve zamanında bilgi sağlayabilecektir (Qin vd., 2016: 175). Bu sayede, işletmeler daha iyi kararlar alabilmekte ve finansal stratejilerini optimize edebilmektedirler. Yapay zekâ uygulamaları ayrıca muhasebe departmanındaki uyum ve denetim süreçlerini de optimize ederler. Yapay zekâ tabanlı sistemler, yasal gerekliliklere ve muhasebe standartlarına uygunluğu sürekli olarak izleyerek uyumluluğun sağlanmasına yardımcı olabilmektedir. Bu sistemler denetimlerde kullanılarak mali kayıtların ve işlemlerin netliğini ve güvenilirliğini yükseltebilmektedir. Bu, şirketlerin yetkililerle olan ilişkilerini güçlendirmekle birlikte yasal riskleri de en aza indirebilmektedir. Yapay zekâ, denetçilerin faaliyetlerini kolaylaştırarak daha detaylı ve özgün denetimler yapılmasını sağlamaktadır (Janvrin ve Watson, 2017: 5)

3.4.3. NAKİT AKIŞI VE TEDARİKÇİ YÖNETİMİ

Yapay zekâ, işletmelerin nakit akışını ve bütçe yönetimlerindeki geleneksel yöntemlerin dışına çıkarak manuel uygulamaları minimuma indirmelerine destek olmaktadır. Yapay zekâ tabanlı öngörücü modeller, geçmiş verileri analiz ederek ileri dönemdeki nakit akışlarını öngörüp olası finansal problemlerin önüne geçebilmektedir. Sonuç olarak, işletmeler nakit akışını daha proaktif bir şekilde yönetebilir ve likidite sorunlarını en aza indirebilir. Buna ek olarak, bütçe yönetim sistemleri maliyet verilerini analiz ederek ve bütçe sapmalarını erkenden belirleyerek maliyet kontrolünü kolaylaştırır (Yılancı vd., 2016: 5-6).

Yapay zekâ geniş veri tabanı ile müşteri ve tedarikçi profillerini ayrı ayrı analiz edebilir ve kişisel ödeme alışkanlıklarını ve tehdit profilleri tespit edebilir. Böylece organizasyonlar alacaklarını ve borçlarını daha doğru bir şekilde yönetebilir ve nakit döngülerini optimize edebilirler. Buna ek olarak, yapay zekâ tabanlı algoritmalar müşteri memnuniyetini artırmak için özel ödeme planları ve kişiselleştirilmiş kredi politikaları oluşturabilirler (Kaval, 2008: 50-51). Böylece kuruluş ile müşteri arasında çatışmaların en aza indirilmesi ve ödeme aşamalarının daha verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Yapay zekânın muhasebe fonksiyonlarına önemli katkılarında bir diğer unsur ise stratejik karar alma sürecine destek olmasıdır. Yapay zekâ, şirketlerin finansal istatistiklerin daha net olmasına ve gelecek planların oluşturulmasına yardımcı olacak algoritmalar geliştirmektedir (Zhang vd., 2020: 16). Örneğin, yapay zekâ tabanlı tahmin modelleri, şirketlerin nakit akışlarını ve bilançolarını optimize ederek finansal sağlıklarını korumalarını sağlar. Böylece yöneticilerin daha yeterli, doğrusal ve veriye dayalı kararlar almasını sağlamaktadır. Yapay zekânın bu stratejik faydaları organizasyonların rekabet ortamında daha sağlam bir yapıda olmalarına ve süreklilik oluşturmalarına yardımcı olmaktadır (Celayir ve Celayir, 2020: 143-144).

4. SONUÇ

Zamanın ve teknolojinin etkileşimi sonucu ortaya çıkan yapay zekâ programları şüphesiz geleneksel çalışma yöntemlerini rafa kaldırmaktadır. Nitekim radikal değişmelerin yaşandığı dijital ortamda dahi ayakta durmayı başarabilen organizasyonların altında yatan sebebin sistemle paralel uygulamalarla çalışması rekabet ortamında diğerleri içinde bu uygulamalarla çalışmayı

tetiklemiştir. Artık daha hızlı ve esnek bir çalışma, sistem içinde srekliplik için önemli bir rekabet aracı haline gelmiştir. Yapay zekâ, organizasyonlarda eylemleri daha verimli, daha hızlı ve daha etkili hale getirerek iş usullerinde devrim niteliğinde yenilikler yaratmaktadır. İşe alım otomasyonu, çalışan performans yönetimi, eğitim ve gelişim programları, çalışan deneyimi ve memnuniyeti, işgücü planlaması ve tahmini ile çeşitlilik ve kapsayıcılık gibi alanlardaki yapay zekâ yenilikleri, kuruluşların genel verimliliğini ve rekabet gücünü arttırmaya yardımcı olmaktadır. (Rana ve Sharma, 2019: 177). Önümüzdeki dönemlerde bu gelişim ve yeniliklerin hız kesmeden devam etmesi öngörülebilir bir durumdur. Bu ortamda yapay zekâ destekli teknolojik sistemlerin verimli bir şekilde kullanılmasıyla sürdürülebilir bir başarıya ulaşmaları mümkün olmaktadır. Üretim süreçlerinden pazarlamaya, pazarlama süreçlerinden insan kaynakları yönetimine her fonksiyon özelinde optimal fayda ve minimum zaman sağlayacak yeni uygulamalar oluşturulabilmektedir. Ortaya çıkardığı ürün ve hizmetler daha doğru verilere daha hızlı bir şekilde ulaşmayı hedeflemektedir. Bu durumda organizasyonların rekabet ortamında daha ilerici ve başarı oranı yüksek bir konumda olmasına yardımcı olmaktadır.

Yapay zekâda yaşanan köklü değişiklerin geleneksel iş yapma biçimlerini değiştirmesi dolayısıyla müşteri profillerinin de değişmesine sebep olmaktadır. Organizasyonların değişen bu müşteri profil ve isteklerine cevap verebilmesi sürdürülebilirlik için kritik bir noktadır. Dolayısıyla bu değişim kabullenmeli ve değişimin seyrine uygun bir şekilde hareket edilmelidir. Yapay zekâ, müşteri-marka uyumu için çalışmalar yapabilmekte ve hızlı bir dönüş ve üzüm mekanizması gerçekleştirmektedir. Böylece müşteri memnuniyeti yüksek organizasyonların pazar konumlarının da yüksek olması beklenmektedir. Değişimin iyi analiz edilmesi ve ihtiyaç noktalarının belirlenmesi için aksiyon alınması gerekmektedir.

Gelecekte yapay zekânın işletme fonksiyonlarının merkezinde olması, entegrasyon sürecinin hız kesmeden devam etmesi ve iş dünyasını şekillendirmesi öngörülebilir bir durumdur. Bu bağlamda organizasyonların yapay zekâyı bir tehdit unsuru olarak değil stratejik bir rekabet unsuru olarak benimsemesi gerekmektedir. Her değişimde olduğu gibi bu çerçevede de tehditler ve fırsatların oluşması normaldir. Ancak dijital bir ortamda yenilikleri ve teknolojik oluşumları yok saymak rekabetin gerisinde kalmaya sebep olmaktadır. Nitekim yapay zekâ uygulamalarının temel fikri daha az maliyetle, düşük enerji harcayan fakat yüksek verimlilikte çalışan; yeni nesil yazılımların iş dünyasına adapte edilmesi; (Vinzent vd., 2014: 314) bu noktada işletme fonksiyonlarında yapay zekâ destekli programların işe alım süreçlerinden çalışan deneyimlerine kadar tüm aşamalarda kullanılarak iş kalitesini arttırmak ve aynı zamanda maliyetleri de düşürmek temel amaç olmalıdır. Teknolojik gelişmelerin yoğun ve iş dünyasında radikal gelişmelerin yaşandığı bu günlerde başarılı olmanın anahtarının inovasyon kapasitesine tabi olduğu varsayımıyla; verimlilik ve zaman açısından ilerleyen dönemlerde yapay zekânın insan gücünü geride bırakması ve yeni iş kategorilerinin ortaya çıkması belirtilmektedir (Jepsen ve Drahoukoupil, 2017: 250). Geleneksel iş ortamında İnsan Kaynakları Yönetimi erevesi insan iken bu yeni dönemde iş görenler dijital ortama taşındığı için İKY yönetiminin anlayışında yenilikler yapılması ve mevcut duruma uygun iş görenler geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda İnsan Kaynakları yönetiminin yapay zekânın Makine ğrenimi, Derin ğrenme ve Doğal dil işleme gibi temel bileşenlerini sistemlerine dahil ederek uyum sağlamaları ve böylece dijitalleşen iş dünyasında rekabetin gerisinde kalmamayı amaçlaması gerekmektedir (Erturan ve Ergin, 2017: 17).

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Yazarlar bu çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Peer Review: Externally peer reviewed.

Conflict of Interest: The authors declared that they have no conflict of interest.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Authors Contributions: The authors contributed equally to this study.

KAYNAKÇA

- Aksu, H. (2019). Dijitopya: Dijital Dönüşüm Yolculuk Rehberi. İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Alon, I., Qi, M. ve Sadowski, R. J. (2001). Forecasting Aggregate Retail Sales:: A Comparison Of Artificial Neural Networks and Traditional Methods. *Journal of Retailing And Consumer Services*, 8(3), 147-156.
- Alper, A. E. ve Alper, F.Ö. (2020), Industry 4.0 Revolution And Its Impacts On Labor Markets. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(3), 441- 460.
- Awasthi, M., Ingole, M. ve Kureshi, M. (2023). Örgütsel İtibarın Artırılmasında İnsan Kaynakları Yönetimi Stratejisinin Psikolojik Rolü Keşifsel Bir Çalışma. *ReAttach Terapisi ve Gelişimsel Çeşitlilikler Dergisi* , 6 (2), 814-826.
- Becker, B. E., Huselid, M. A. ve Pickus, P. S. (1997). HR As a Source of Shareholder Value: Research and Recommendations. *Human Resource Management*, 36(1), 39–47.
- Bhagat, M. (2020). The Study of Effect and Influence of Digitalization on HRM Practices. *İN India. International Journal of Innovative Science and Research Technology*, 5(11), 1009-1012.
- Choudhuri, P. S. (2014). Information technology in fulfillment of the various needs of the LICI Customers. *Zenith International Journal of Business Economics & Management Research*, 4(2), 203-210.
- Celayir, D. ve Celayir, Ç. (2020). Dijitalleşmenin Denetim Mesleğine Yansımaları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 128-148.
- Demirhan, A., Kılıç, Y. A. ve İnan, G. (2010). Tıpta Yapay Zekâ Uygulamaları. *Yoğun Bakım Dergisi*, 9(1), 72.
- Ercutlu, H., Ergün, E. E., Köseoğlu, İ. Ve Vurgun, T. (2023). Yapay Zekâ ve Örgütsel Davranış. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(3), 1403-1417.
- Erturan, İ. E. ve Ergin, E. (2017). Muhasebe Denetiminde Nesnelerin İnterneti: Stok Döngüsü. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (75), 13-30.
- Furnham, A., Jackson, C. J. ve Miller, T. (1999). Personality, Learning Style And Work Performance. *Personality And Individual Differences*, 27(6), 1113-1122.
- Ghafoorpoor Yazdi, P., Azizi, A. ve Hashemipour, M. (2018). An Empirical Investigation Of The Relationship Between Overall Equipment Efficiency (OEE) And Manufacturing Sustainability İn Industry 4.0 With Time Study Approach. *Sustainability*, 10(9), 3031.
- Göktas, O., Baysal, E., Ozen, E., Mammadov, R. ve Duru, M. E. (2008). Decay Resistance and Color Stability Of Wood Treated With Juglans Regia Extract. *Wood Research*, 53(3), 27-36.
- Göktaş, P. ve Baysal, H. (2018). Türkiye’de Dijital İnsan Kaynakları Yönetiminde Bulut Bilişim. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 1409-1424.
- Gülşen, I. (2019). İşletmelerde Yapay Zekâ Uygulamaları Ve Faydaları: Perakende Sektöründe Bir Derleme. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 407-436.
- Günay, D. (2002). Sanayi Ve Sanayi Tarihi. *Mimar ve Mühendis Dergisi*, 31(2002), 8-14.
- Janvrin, D. J. ve Watson, M. W. (2017). “Big Data”: A new twist to accounting. *Journal of Accounting Education*, 38, 3-8.
- Jepsen, M. ve Drahokoupil, J. (2017) The Digital Economy And Its Implications for Labor: The Consequences Of Digitalization For The Labor Market. *European Review Of Labor And Research*, 23(3), 249-252.
- Kaval, H. (2008). *Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS/IAS) Uygulama Örnekleri ile Muhasebe Denetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kaya, M. (2014). Kurumsal Yönetim İlkelerinin Muhasebe Mesleki Etik Kuralları Açısından Değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Keskenler, M. F. ve Keskenler, E. F. (2017). Geçmişten Günümüze Yapay Sinir Ağları ve Tarihçesi. *Takvim-i Vekayi*, 5(2), 8-18.

- Kelley, K. H., Fontanetta, L. M., Heintzman, M. ve Pereira, N. (2018). Artificial Intelligence: Implications for Social Inflation and Insurance. *Risk Management and Insurance Review*, 21(3), 373-387.
- Kılıç, S. ve Alkan, R. M. (2018). Dördüncü Sanayi Devrimi Endüstri 4.0: Dünya ve Türkiye değerlendirmeleri. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 29-49.
- Kırılmaz, S. K. (2020). İnsan Kaynakları Yönetiminde Yaşanan Dijital Dönüşüm: İşletmelerin Dijital İKY Uygulamalarının Araştırılması. *Research Journal of Business and Management*, 7(3), 188-200.
- McDuff, D. ve Czerwinski, M. (2018). Designing Emotionally Sentient Agents. *Communications of The ACM*, 61(12), 74-83.
- McCorduck, P., Minsky, M., Selfridge, O. ve Simon, H. (1977), History Of Artificial Intelligence. *IJCAI Proceedings*. 952-954.
- Öztemel, E. (2018). Eğitimde Yeni Yönelimlerin Değerlendirilmesi ve Eğitim 4.0. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 25-30.
- Raff, L., Schneider, J., Pai, P. ve Signorelli, D. (2016). U.S. Patent Application No. 29/511,229.
- Rana, G. ve Sharma, R. (2019). Emerging Human Resource Management Practices In Industry 4.0. *Strategic HR Review*, 18(4), 176-181.
- Schneider, S. ve Leyer, M. (2019). Me Or Information Technology? Adoption Of Artificial Intelligence in The Delegation Of Personal Strategic Decisions. *Managerial and Decision Economics*, 40(3), 223-231.
- Shanks, R., Sinha, S. and Thomas, R.J. (2016). Judgment Calls: Preparing Leaders To thrive In The Age Of Intelligent Machines (Accenture Institute For Highperformance Research Report). Accenture, https://www.accenture.com/t20170411T174032Z_w_us-en/acnmedia/PDF-19/Accenture-Strategy-WorkforceJudgment-Calls-V2. adresinden 01.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Tandoğan, M. (2022). Stratejik İnsan Kaynakları ve Yapay Zekâ Uygulamaları. *Social Sciences Studies Journal (Sssjournal)*, 6(57), 961-969.
- Uğurlu, H. Ü. A., ve Doğan, A. (2023). İnsan Kaynakları Yönetiminde Dijital Dönüşüm Ve Dijitalleşen İşe Alım İşlevi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(45), 1-16.
- Varzau, A. A. (2022). Assessing Artificial Intelligence Technology Acceptance in Managerial Accounting. *Electronics*, 11(14), 2256.
- Verma, S., Sharma, R., Deb, S. ve Maitra, D. (2021). Artificial Intelligence in Marketing: Systematic Review And Future Research Direction. *International Journal of Information Management Data Insights*, 1(1), 1-8.
- Yıllancı, F. M., Yıldız, B. ve Kıracı, M. (2016). *Muhasebe Denetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, F. (2018). Dijital Dönüşüm Kalkınmada Anahtar Verimlilik. *T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Aylık Yayın Organı*, 30(352), 11.
- Yılmaz, C. ve Erkollar, A. (2018), *Endüstri 4.0'ın İnsan Kaynakları Planlaması Üzerine Etkileri*, 5th International Management Information Systems Conference, October 24-26, Ankara.
- Yücel, G., ve Adiloğlu, B. (2019). Dijitalleşme-Yapay Zekâ ve Muhasebe Beklentiler. *Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırma Dergisi*, (17), 47-60.
- Wagner, D. N. (2020). Augmented Human-Centered Management. Human Resource Development For Highly Automated Business Environments. *Journal Of Human Resource Management*, 23(1), 13-27.
- Wierschem, D. C., Jimenez, J. A. ve Mendez Mediavilla, F. A. (2020). A Motion Capture System for The Study of Human Manufacturing Repetitive Motions. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 110, 813-827.
- Zhang, Song, M. ve He, H. (2020). Achieving the Success of Sustainability Development Projects Through Big Data Analytics and Artificial Intelligence Capability. *Sustainability*, 12(3), 1-23.
- Qin, J., Liu, Y. ve Grosvenor, R. (2016). A Categorical Framework of Manufacturing for Industry 4.0 and Beyond. *Procedia Cirp*, 52, 173-178.

2002 SONRASI TÜRKiYE EKONOMİSİ

Melek TUNÇ*

Kerem KARABULUT**

ÖZET

Türkiye ekonomisi, Cumhuriyetin ilan edilmesinden bugüne kadar olan süreç içerisinde birçok ekonomik kriz ve buna bağlı olarak belli ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır. 2000’li yılların başında görülen krizler (2001-2002) Türkiye ekonomisi üzerinde büyük etkiler meydana getirmiştir. Krizler yeni karar ve tedbirlerin alınmasına sebep olmuştur. Kriz sonrası alınan yeni karar ve tedbirler ile birlikte 2002 yılından itibaren siyasi istikrar sağlanması Türkiye ekonomisinde önemli gelişmeler ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın amacı, 2002 sonrası Türkiye ekonomisinin günümüze kadar olan süreç içerisindeki makroekonomik gelişimini istatistiki verilerle teorik olarak değerlendirmektir. Çalışma kapsamında 2002-2023 dönemine ilişkin milli gelir, enflasyon, kamu maliyesi, cari işlemler, işsizlik ve benzeri ekonomik göstergelerin verileri dikkate alınmıştır. Türkiye ekonomisi için göstergelerin çoğunluğunun 2002-2023 dönemi sürecinde dalgalı seyir izlediği görülmektedir. Dönem içerisinde yaşanan süreç hem ulusal hem de uluslararası gelişmelerden etkilenmiştir. 2002-2023 aralığında; ulusal düzeyde 2000, 2001 krizlerinin etkileri, 2016 yılında “15 Temmuz Darbe Girişimi” gibi gelişmeler yaşanırken, uluslararası düzeyde ise 2008 yılı Mortgage krizi, 2018 yılı ekonomik krizi ve 2020 yılından itibaren de “Covid- 19 Salgını”nın etkileri görülmüştür. Ekonomik göstergelerin kriz dönemlerinde olumsuz bir seyir izlediği, diğer dönemlerde ise daha istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Makroekonomik Gösterge, Ekonomik İstikrar

TURKISH ECONOMY AFTER 2002

ABSTRACT

The performance of a country's economy is evaluated according to macroeconomic indicators. In this context, it is decided whether the economic functioning of the country is stable or not and how its macroeconomic performance is by looking at basic indicators such as growth, inflation, unemployment, exchange rate, balance of payments as the most important macroeconomic indicators. Macroeconomic stability includes issues such as price stability in the country, absence of fluctuations in exchange rates and interest rates, budget and balance of payments. In short, macroeconomic stability can also be defined as achieving domestic and external balance together. The Turkish economy has faced many economic crises and related economic problems since the proclamation of the Republic. The crises in the early 2000s (2001-2002) had a major impact on the Turkish economy. The crises caused new decisions and measures to be taken. Along with the new decisions and measures taken after the crisis, political stability since 2002 has led to significant developments in the Turkish economy. Accordingly, the aim of this study is to theoretically evaluate the macroeconomic development of the Turkish economy after 2002 until today with statistical data. Within the scope of the study, data on national income, inflation, public finance, current account, unemployment and similar economic indicators for the period 2002-2023 are taken into consideration. It is observed that most of the indicators for the Turkish economy followed a fluctuating course during the 2002-2023 period. The process experienced during the period was affected by both national and international

*Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, melektunc377@gmail.com , 0000-0001-5920-4946

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, kerem@atauni.edu.tr , 0000-0002-3159-3289

developments. Between 2002-2023; While there were developments such as the 2000 and 2001 crises at the national level and the "15 July Coup Attempt" in 2016, at the international level the effects of the 2008 Mortgage crisis, the 2018 economic crisis and the "Covid-19 Pandemic" have been seen since 2020. It is observed that economic indicators follow a negative course during crisis periods, while they follow a more stable course in other periods. The Turkish economy could not show a fully stable development in terms of macro indicators in the 2002-2023 period; It can be stated that inflation, dollar exchange rate, foreign trade balance, current account deficit and budget deficit indicators follow a fluctuating course, and after 2020, national income, per capita national income and unemployment indicators follow a positive course. This study attempts to interpret the causes and consequences of the fluctuations in macroeconomic indicators in the 2002-2023 period in accordance with economic theory and to provide recommendations based on the results obtained.

Keywords: Turkish Economy, Macroeconomic Indicator, Economic Stability

1. GİRİŞ

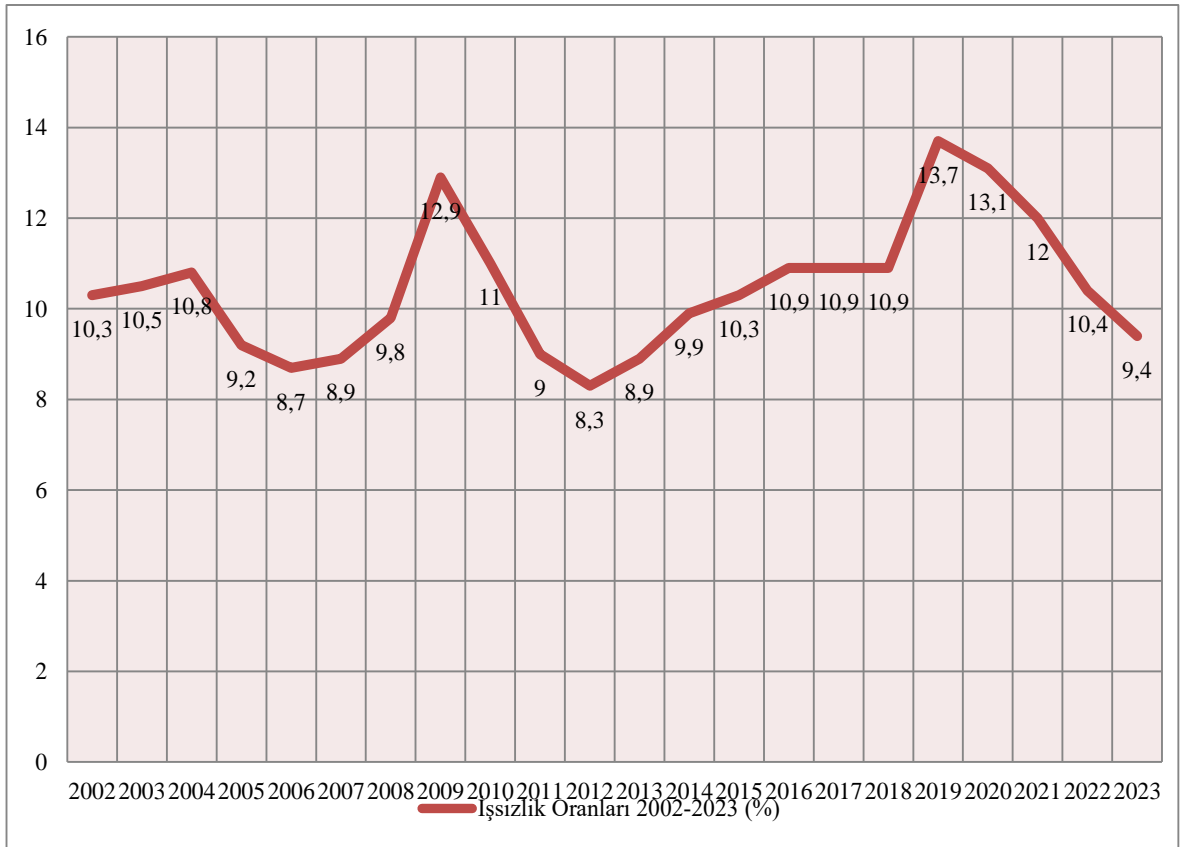
Türkiye ekonomisi Osmanlı İmparatorluğunun sanayideki gelişmeleri kendi yapısına adapte edememesinin eksikliğini Cumhuriyet Döneminde de yaşamıştır. Cumhuriyeti kuran kadro iktisadi gelişmenin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymak için daha Cumhuriyeti ilan etmeden 17 Şubat 1923’de İzmir İktisat Kongresi’ni toplamıştır. Bu kongrede öngörülen birçok konunun gerçekleşmesi ise 1930’lu yıllarda gerçekleşmiştir. Çünkü 1923-1930 arasında uygulanan liberal politikalar ile Türkiye’nin iç sıkıntıları ve dünyadaki gelişmelere bağılı olarak etkili bir sonuç alınmamıştır. 1930’lu yıllarda ise özellikle Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile Türkiye ekonomisinin kurumsal altyapısı güçlendirilmiştir. Daha sonra Mustafa Kemal Atatürk’ün hayattan ayrılması, İkinci Dünya Savaşı ve çok partili hayata geçişin sancıları nedeniyle 1938-1950 arası Türkiye ekonomisi iyi bir görünüm sergileyememiştir. 1950 yılında Demokrat Parti iktidara gelince o zamana kadar uygulanan korumacı iktisadi politikalar liberal iktisadi politikalara dönüştürülmüştür. Bu politikalar Demokrat Parti’nin birinci dönemi olan 1950-1954 arasındaki göstergeleri iyileştirmiştir. Bunun temel sebebi ise Kore Savaşı dolayısıyla Türk tarım ürünlerine dünyadan önemli bir talep olması, Marshall Yardımları ve hava koşullarının iyi gitmesidir. Ancak ikinci Demokrat Parti döneminde bu şartlar ortadan kalkınca Türkiye ekonomisi darboğaza girmiş ve bu süreç Türkiye’yi 4 Ağustos 1958’de Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile istikrar tedbiri düzenlemesine götürmüştür. Bu süreç sonucunda da iyileşme olmayınca 1960 İhtilali ve onun sosyal ve ekonomik olumsuz yansımaları yaşanmıştır. Türkiye Demokrat Parti döneminde yaşanan olumsuzlukları Beş Yıllık Kalkınma Planı sürecini başlatarak aşmaya çalışsa da 1980 yılına kadar etkili bir başarı sergilenememiştir. Bunun sebebi ise özellikle 1970’li yıllarda yaşanan Petrol Krizleri, siyasi çalkantılar ve uygulanan teşvik politikalarının rasyonel olmayışıdır. 1980 yılında ise 24 Ocak Kararları ile Türkiye ekonomisi 1980 öncesi uyguladığı “İthal İkameci Kalkınma Politikalarını” terk ederek, “İhracata Dayalı Kalkınma Politikalarını” benimsemiştir. 1980’lerde uygulanan politikalar tıpkı 1950’lilerin birinci dönemine benzer şekilde 1983-1987 arasında ilerleme kaydetmiş ancak 1987’den sonra ekonomik göstergeler dalgalanmaya başlamış ve süreç 1994 Krizine kadar gitmiştir. 1990’lı yıllar Türkiye ekonomisinde koalisyonların, krizlerin, 17 Ağustos Depremi ve 28 Şubat sürecinin etkisi içerisinde geçmiştir. 1994-2002 arasında kurulan son DSP-ANAP-MHP koalisyonu da başarılı olamayınca 3 Kasım 2002 seçimlerinde başarılı olan Ak Parti tek başına iktidara gelmiştir. 2002 sonrası ekonominin genel görünümünü şöyledir; 1950 ve 1980 hükümetlerinin birinci dönemlerine benzer şekilde 2002- 2007 birinci Ak Parti iktidarı dönemi de ekonomide olumlu göstergelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu gelişmede rol oynayan unsurlar; tek parti siyasal iktidarının iktisadi istikrara yansımaları, dünya ekonomisinin genişleme süreci yaşaması, kriz sonrası ekonominin genişleme sürecine girmesi, 1999-2002 koalisyon döneminin Ekonomi Bakanı Kemal Derviş tarafından hazırlanan güçlü ekonomiye geçiş programının etkileridir. 2007 yılı sonunda başlayan Mortgage Krizi’nin etkileri ise Türkiye ekonomisini 2009 yılında küçülme sürecine götürmüştür. 2009 sonrası dönemde özellikle 2013 yılına kadar Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) ve diğer ekonomik göstergelerde olumlu gelişmelere rağmen, FETÖ grubu ve siyasal iktidar arasındaki anlaşmazlıklar Türkiye’de belirsizliklerin yaşanmasına sebep olarak ekonomide istikrarsız bir görünüm sergilenmesine sebep olmuştur. 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası ise Türkiye ekonomisi tam bir istikrar sürecini yakalayamamıştır. 2018’de başlayan kriz süreci 2020 yılında başlayan pandemi süreciyle de birleşince tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de para basılması ve özellikle gıda üretimindeki yetersizlikler, 06 Şubat 2023 depremi sonucunda içinde yaşanan enflasyon ve üretim yetersizliklerinin altyapısını oluşturmuştur. Bu çalışma ile üstte genel değerlendirilmesi yapılan sürecin istatistikî veriler yardımıyla genel bir analizi yapılmaya çalışılmaktadır. Özellikle temel

makro göstergeler kabul edilen işsizlik, büyüme, enflasyon ve diğer veriler kullanılarak değerlendirilmeler yapılmaktadır.

2. İŞSİZLİK

Ülkelerin ekonomi yapılarının mevcut durumlarının değerlendirilmesinde incelenmesi gereken değişkenler arasında istihdam ve işsizliğe ilişkin göstergeler yer almaktadır. Bu kapsamda istihdam ve işsizlik istatistiklerinin yıllar içerisinde seyri ele alınmalıdır. Dünyada genel olarak, 1980 sonrasında liberal politikaların yeniden uygulanması neticesinde işsizlik artış göstermiş ve yapısal bir problem olmuştur. Türkiye için de benzer olarak yüksek ve yapısal işsizlik oranlarının mevcut olduğu görülmektedir (Etcı ve Karagöl, 2019: 59). Bu doğrultuda Türkiye için işsizlik oranlarının yer aldığı grafik 1. ve tablo 1.'da yer alan ilgili istatistikler bu ifadeleri destekler niteliktedir.

Grafik 1. İşsizlik Oranları

Kaynak: TÜİKa

Türkiye’de işsizlik; Cumhuriyetin ilan edildiği yıllardan 2000’li yıllara kadar tek haneli biçimde seyir göstermiştir. 2000’li yıllardan itibaren ise çift hanelere ulaştığı görülmektedir (Apaydın, 2018:171-172; Atasever, 2021: 64). Grafik 1’e bakıldığında, 2002 yılından 2015 yılına kadar oranlarda tek ve çift haneli dalgalanmalar görülmekte olup, 2015 sonrası işsizlik oranlarının sürekli çift haneli kaldığı görülmektedir. 2002-2023 yılları aralığında işsizlik oranları içerisinde en düşük orana sahip olan yıl 2012, en yüksek orana sahip olan yıl ise 2019 yılı olmuştur. Ayrıca işsizlik oranlarının 2016, 2017 ve 2018 yıllarında % 10, 9 oranında sabit kaldığı görülmektedir. 2019 yılında 2002-2023 dönemi içerisinde en yüksek işsizlik oranı gerçekleşmiş olup sonrasında

bir azalma trendi oluřmuřtur. Pandemi sūrecinde hūkūmetin iřveren maliyetlerini minimize edici ve iřçiyi koruyucu uygulamalara ađırlık vermiř olması, 2019 sonrası iřsizlik oranlarında azalıř gōrūlmesinde etkili olmuřtur.

Tablo 1. İřsizlik Ve İřgūcūne İliřkin Gōstergeler

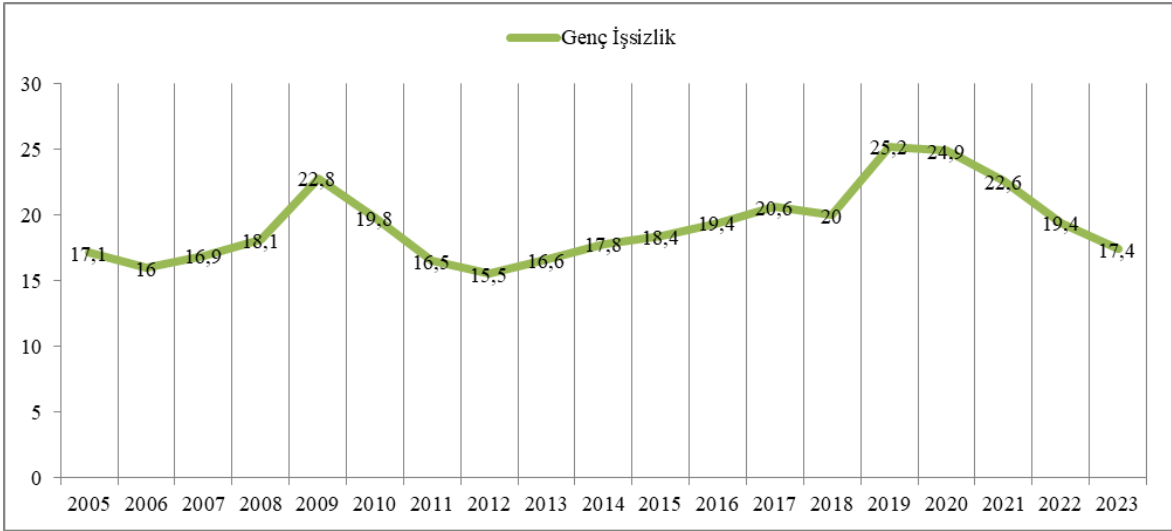
Yıllar	Kurumsal Olmayan Çalıřma Çađındaki Nūfus (15 ve Daha Yukarı Yařtaki Nūfus)	İřgūcū	İstihdam	İşsiz	İřgūcūne Dahil Olmayan lar	İřgūcūne Katılım Oranı (%)	İřgūcūne Katılım Oranı (%)		İstihdam Oranı
							ERKEK	KADIN	
2002	48 041	23 818	21 354	2 464	24 223	49,6	-	-	44,4
2003	48 912	23 640	21 147	2 493	25 272	48,3	-	-	43,2
2004	47 544	22 016	19 632	2 385	25 527	46,3	-	-	41,3
2005	48 356	21 321	19 357	1 964	27 035	44,1	67,8	21,3	40,0
2006	49 274	21 602	19 717	1 885	27 672	43,8	67,1	21,4	40,0
2007	50 177	21 954	20 001	1 953	28 223	43,8	67,1	21,2	39,9
2008	50 981	22 628	20 399	2 228	28 354	44,4	67,4	22,1	40,0
2009	51 833	23 588	20 534	3 055	28 245	45,5	67,8	23,8	39,6
2010	52 903	24 516	21 810	2 705	28 387	46,3	68,2	25,1	41,2
2011	53 984	25 452	23 166	2 287	28 531	47,1	68,7	26,1	42,9
2012	54 961	25 891	23 738	2 153	29 070	47,1	68,2	26,6	43,2
2013	55 981	26 871	24 486	2 386	29 110	48,0	68,7	27,9	43,7
2014	56 985	28 605	25 774	2 831	28 379	50,2	71,0	29,9	45,2
2015	57 870	29 550	26 501	3 049	28 320	51,1	71,3	31,3	45,8
2016	58 739	30 449	27 126	3 323	28 290	51,8	71,8	32,4	46,2
2017	59 892	31 516	28 075	3 441	28 377	52,6	72,2	33,4	46,9
2018	60 653	32 203	28 691	3 512	28 449	53,1	72,5	34,1	47,3
2019	61 468	32 505	28 042	4 463	28 962	52,9	71,9	34,3	45,6
2020	62 579	30 735	26 695	4 040	31 844	49,1	67,8	30,8	42,7
2021	63 704	32 716	28 797	3 919	30 989	51,4	70,3	32,8	45,2
2022	64 679	34 334	30 752	3 582	30 345	53,1	71,4	35,1	47,5
2023	65 425	34 896	31 632	3 264	30 528	53,3	71,2	35,8	48,3

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de işgücü miktarlarında genel olarak bir artış görülmektedir. Bunun kaynağı olarak nüfus artışı gösterilmektedir (Kanca, 2012: 5). Bu durumu destekler nitelikte Tablo 1’e göre kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusta sürekli bir artış seyretmektedir. İstihdam oranı, yıllar itibarıyla genellikle % 40 civarlarında bir seyir izlemektedir. 2002 yılından itibaren günümüze kadar işsiz sayısında birkaç yıl haricinde çoğunlukla artış yaşanmıştır. İşgücüne katılma oranları incelendiğinde; 2003-2008 yılları içerisinde küçük oranlarda azalmalar yaşandığı, 2009-2023 yılları aralığında da 2020 yılı haricinde artış yaşandığı görülmektedir. İşgücüne katılma oranı cinsiyete göre erkeklerde daha yüksektir. İşgücü göstergeleri içerisinde olumlu bir istatistik olarak, kadınların işgücüne katılma oranının 2020 yılı haricinde sürekli artış gerçekleşmiştir.

İşsizlik olgusunun oluşturduğu olumsuzluklardan (ekonomik, sosyal, psikolojik) en fazla etkilenen grup genç nüfustur. Genç nüfus toplumun gelecek üretim potansiyelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla genç işsizlik öncelikli bir önem arz etmektedir (Abdioğlu ve Albayrak, 2018: 8). Grafik 2. genç işsizlik oranlarını göstermektedir. Türkiye için genç işsizlik oranlarının % 15,5- % 25,2 arasında seyir izlediği görülmektedir. Genel işsizlik oranları ise TÜİK verilerine göre % 8,3- % 13,7 oranları aralığında seyir göstermektedir. Türkiye ekonomisinde genç işsizlik oranları, genel işsizlik oranlarına nispeten yüksek oranlardadır.

Türkiye’de genç işsizlik oranları 21 yıllık süreç içerisinde en üst düzeye 2009 ve 2019 yıllarında sırasıyla % 22, 8 ve % 25, 2 oranlarıyla ulaşmıştır. 2009 yılında yüksek oran; 2008 küresel krizi ile 2019 yılındaki yüksek oran ise; Covid- 19 pandemisi dolayısıyla açıklanabilir.

Grafik 2. Genç İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: TÜİKb

Türkiye’de genç işsizliğin büyük bir kısmını eğitilmiş genç işsizler oluşturmaktadır. 2001 krizi sonrasında oluşan yüksek işsizlik, eğitilmiş işgücünü de önemli derece etkilenmiştir. 2001 krizinden günümüze kadar eğitilmiş işsizlik % 7- % 12, 4 aralığında gerçekleşmiştir. Yüksek eğitilmiş işsizlik % 7 dolaylarında gerçekleşmiş, bu oran sonrasında % 11 seviyelerine kadar ulaşmıştır. 2010 yılında yüksek okul ve fakülte mezunlarının işsizlik oranı % 11, 5 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında % 12, 8; 2021 yılında 12, 4; 2022 yılında 11, 3 olarak gerçekleşmiştir (Kıçır, 2017: 1377; TÜİK, 2022). % 10 üzerinde seyreden eğitilmiş genç işsizliğin çözüme

kavuşturulabilmesi için hükümet ve üniversite ortaklığından kaynaklanan politikalar üretilmeli ve üniversitelerde işsizlik konusu üzerine danışmanlık hizmeti verilmelidir (Kıçır, 2017: 1391).

3. BÜYÜME

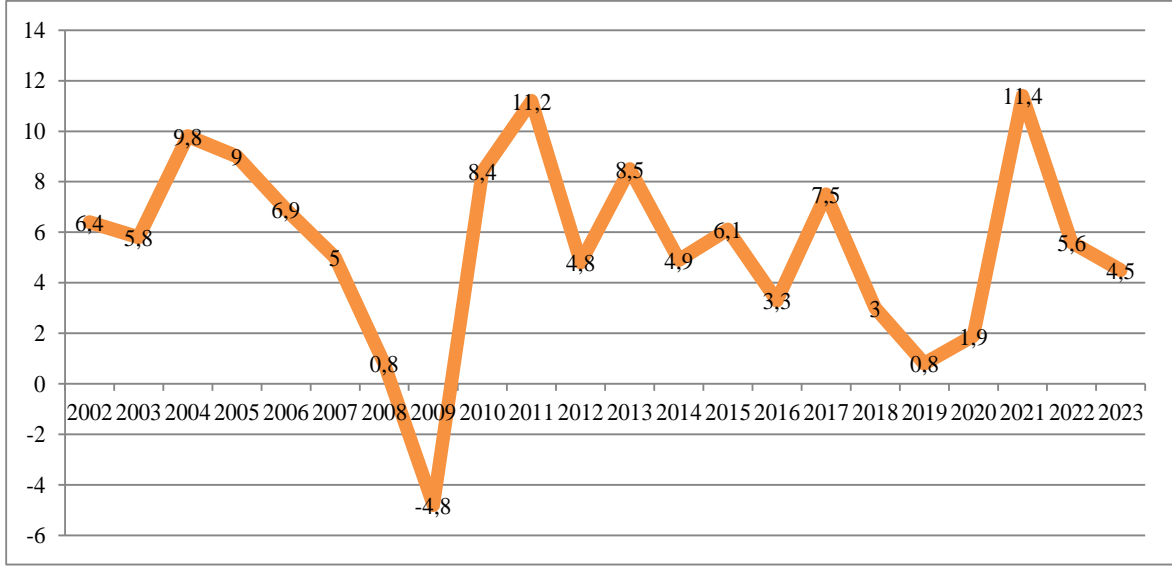
Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), “bir ülke sınırları içerisinde, belli bir dönemde üretilen bütün nihai mal ve hizmetlerin toplam parasal değeri” olarak tanımlanabilir. GSYH, ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin tespit edilmesinde ve kıyaslamalar yapılmasında en çok dikkate alınan ölçüttür. (Özsoy ve Tosunoğlu, 2017: 286). Söz konusu ölçütün Türkiye ekonomisine ilişkin göstergelerine aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 2. GSYH İlişkin Göstergeler

<i>Yıllar</i>	<i>GSYH (cari ABD doları)</i>	<i>Kişi Başına Düşen GSYH (cari ABD doları)</i>
2002	240.25	3.640,8
2003	314.6	4.704,8
2004	408.87	6.031,8
2005	506.31	7.369,4
2006	557.08	8.003,8
2007	681.32	9.668,4
2008	770.45	10.802,6
2009	649.29	8.989,7
2010	776.97	10.615
2011	838.79	11.308,4
2012	880.56	11.697,5
2013	957.8	12.507,8
2014	938.93	12.020,3
2015	864.31	10.851,9
2016	869.68	10.734,3
2017	858.99	10.464
2018	778.48	9.400,8
2019	759.93	9.103
2020	720.29	8.561,1
2021	819.03	9.661,2
2022	905.99	10.616,1
2023	1.119,0	13.110,0

Kaynak: Ekonomik Görünüm Şubat- 2024 ve World Bank

2002-2023 yılları aralığında Türkiye ekonomisi yıllık ortalama olarak %5,4 oranında büyüme göstermiştir. Kişi başına düşen GSYH 2023 yılında; 2002 yılına kıyasla 3.608 dolardan 13.110 dolara yükselerek, 3,6 katına çıkmıştır. 2023 yılı satın alma gücü paritesine göre Türkiye GSYH sıralamasında Dünya'nın 11. / Avrupa'nın 4. Büyük ekonomisi konumunda yer almaktadır (Ekonomik Görünüm, 2024). GSYH ve kişi başına düşen GSYH (cari ABD doları) miktarları yıllar içerisinde değışkenlik göstermiştir.

Grafik 3. Büyüme Oranları (GSYH-Yıllık %)

Kaynak: Ekonomik Görünüm Şubat- 2024 ve World Bank

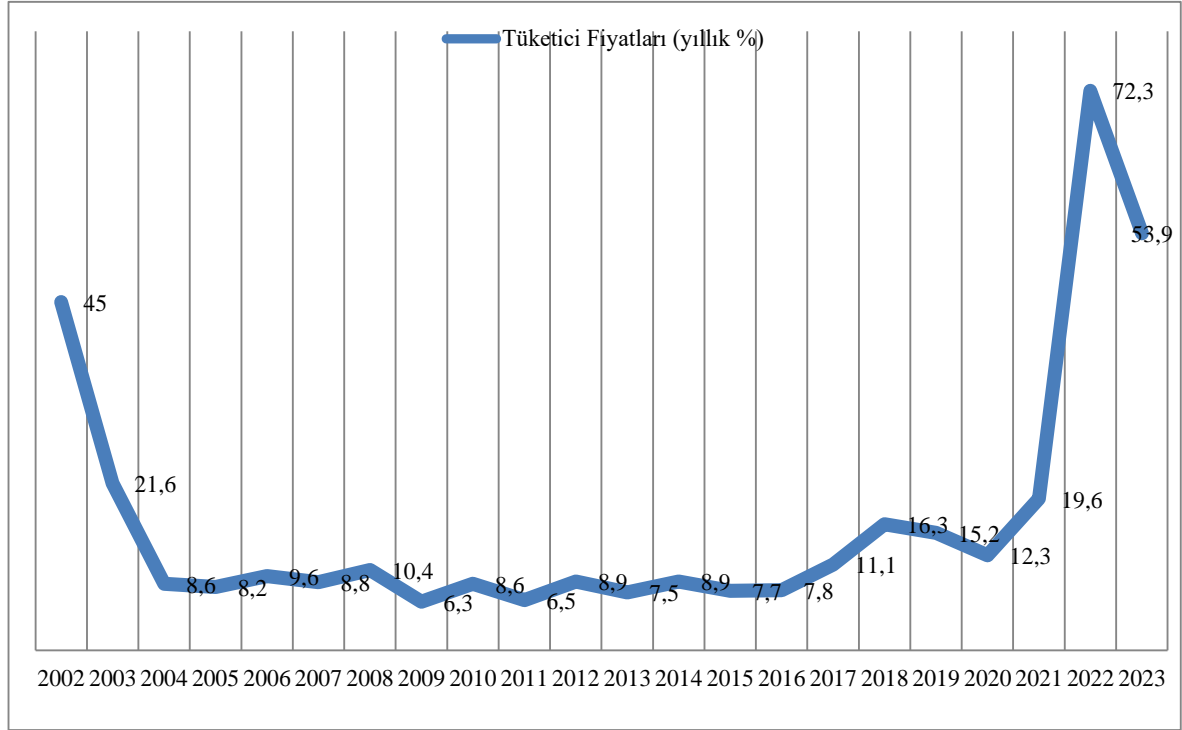
2002-2022 dönemi içerisinde Türkiye’de büyüme oranı ilk kez 2009 yılında eksi seviyelerde gerçekleşmiştir. Söz konusu dönem içerisinde büyüme oranlarının düzensiz gerçekleştiği görülmektedir. 2021 yılında ise % 11, 4 ile en yüksek büyüme oranı görülmüştür. 2008 ve 2019 yıllarında büyüme oranları pozitif en düşük orana sahiptir. 2008 yılında küresel krizin 2019 yılında ise küresel salgının büyüme oranlarına etki ettiği söylenilebilir. Son iki yılda büyüme oranlarında tekrar bir düşüş meydana geldiği görülmektedir.

Makroekonomik dengelerin sağlanamadığı veya zor sağlanabildiği bir ortamda, bazı zamanlarda iktisadi büyüme bir dönem eksi değer alırken sonraki dönemde sermaye stoğunda kayda değer bir artış gerçekleşmese bile önceki dönemin geciktirilmiş tüketim harcamaları ile oluşan atıl kapasitenin kullanımı neticesinde artı değer olarak yüksek düzeylere çıkabilmektedir. Birbirini takip eden dönemler sürecinde farklı seyir izleyen büyüme oranları, tüketim ve yatırım kararları üzerinde aşırı iyimser veya kötümser beklentiler oluşturmakta, makroekonomik istikrarsızlığın daha da artmasına yol açmakta ve yakalanan iktisadi büyüme hızlarının uzun dönemler boyunca sürdürülebilir olmasına engel teşkil etmektedir (Yalçınkaya ve Aydın, 2017: 92). Bu hususlar, Türkiye’de 2002-2023 dönemi sürecinde gerçekleşen iktisadi büyüme oranlarının sürdürülebilir olmamasının gerekçesi olarak ifade edilebilir.

4. ENFLASYON

2000’li yılların başından itibaren Türkiye’de para politikaları bağlamında önemli değişiklik yaşanmış, bu doğrultuda fiyat istikrarının kalıcılığının sağlanması için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), 2002 yılından sonra örtük, 2006 yılından sonrada açık enflasyon hedeflemesi rejimini benimsemiştir. Böylelikle enflasyon beklentileri aşağı seviyelere çekilebilmiş, fakat 2010 yılından sonara TCMB yeni bir politika bileşeni oluşturmuştur. Para politikası bağlamında yapılan uygulamalarda fiyat istikrarı ile birlikte finansal istikrarı da amaç edinilmiştir (Akgül ve Özdemir, 2018: 153-154).

Türkiye enflasyon hedeflemesi kapsamında, oran TCMB ve hükümet tarafından belirlenmekte olup gösterge olarak toplum tarafından kolay anlaşılır olması sebebiyle Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) dikkate alınmaktadır (Çiçen, 2018: 77).

Grafik 4. Enflasyon Oranları

Kaynak: World Bank1

2002 yılından günümüze kadar olan süreç için enflasyon oranları yukarıda grafik 4.' te yer almaktadır. 2002-2023 aralığında enflasyon göstergelerine bakılarak; 2005-2007 yılları arasında azalma gerçekleştiği, 2008 yılında enflasyon oranının tek haneli rakamlardan çift haneli rakamlara yükseldiği, 2009- 2017 yılları aralığında tek haneli rakamlarda seyir izlediği, 2017 ve sonrasında ise sürekli olarak çift haneli rakamlarda gerçekleştiği görülmektedir. 2022- 2023 dönemi içerisinde 2022 yılında enflasyon oranında ciddi artış yaşandığı görülmektedir. Türkiye ekonomisi enflasyon oranları, tüketici fiyatları göstergeleri çerçevesinde son üç yıl içerisinde % 50 oranında gerçekleşmiştir.

Türkiye'de enflasyon oranının döviz kuruna karşı duyarlılığı yüksek olduğu ifade edilebilir. Türkiye gibi ekonomileri küçük ve açık ülkelerde beklentiler, döviz kurlarında meydana gelen değişimlerin enflasyon beklentileri üzerinde referans kabul edilmesi sebebiyle kur değişimleri tarafından etkilenebilir. Kısaca kur kaynaklı baskılar beklentileri olumsuz yönde etkileyerek enflasyon eğilimini güçlendirebilir. Örneğin, 2015 yılında Türkiye'de enflasyon hedeflemesi tutturulamamıştır ve Merkez Bankası (MB) tarafından temel sebebin kurlar olduğu yönünde açıklama yapılmıştır (Akgül ve Özdemir, 2018:154-155). Döviz kurları 2002 yılından itibaren 2022 yılına kadar tek haneli rakamlarla 2022 yılından itibaren de çift haneli rakamlarda gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 3. Döviz Kurları

Tarih	DÖVİZ KURLARI (Yıllık)			
	<i>ABD Doları (Döviz Alış)</i>	<i>ABD Doları (Döviz Satış)</i>	<i>Euro (Döviz Alış)</i>	<i>Euro (Döviz Satış)</i>
2002	1,45	1,45	1,28	1,29
2003	1,64	1,65	1,72	1,73
2004	1,39	1,40	1,76	1,77
2005	1,34	1,34	1,82	1,83
2006	1,34	1,35	1,59	1,60
2007	1,41	1,41	1,85	1,86
2008	1,16	1,16	1,71	1,71
2009	1,52	1,53	2,13	2,14
2010	1,49	1,49	2,14	2,15
2011	1,54	1,55	2,06	2,07
2012	1,89	1,90	2,44	2,46
2013	1,78	1,79	2,35	2,36
2014	2,13	2,13	2,93	2,94
2015	2,33	2,33	2,83	2,83
2016	2,92	2,92	3,18	3,19
2017	3,52	3,53	3,71	3,72
2018	3,77	3,78	4,52	4,52
2019	5,28	5,29	6,04	6,05
2020	5,94	5,95	6,66	6,67
2021	7,42	7,43	9,12	9,13
2022	13,33	13,35	15,09	15,11
2023	18,70	18,73	19,93	19,97

Kaynak: EVDS

5. BÜTÇE

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren 1980 yılına kadar bütçe gelir ve bütçe giderleri denk olduğu görülmektedir. Yani Türkiye ekonomisinde 1923-1980 yılları aralığında denk bütçe gerçekleşmiştir. 1980 yılında uygulanmaya başlanılan istikrar politikası çerçevesinde bütçe açıklarının azaltılması istikrar faktörü olarak kabul edilmiştir. Ancak harcamaların sınırlandırılıp, gelirler alanında yapılan düzenlemeler devlete yeterli mali kaynak sağlayamamıştır. Kısaca bütçe harcamaları sınırlama politikası yalnız başına bütçe açıklarının önlenmesi için yeterli olamamıştır. Bütçede gelirlerin giderleri karşılama oranı 1990'lı yılların başından itibaren azalmaya başlamıştır. 1990-1991 dönemi içerisinde yaşanan Körfez Krizi de bütçe açıklarının dış

etkenlerden birisini oluşturmuştur. 1994-1995 donemi surecinde ise 5 Nisan 1994 alınan kararlar bute açığının duşuk gerçekleşmesini etkilemiştir. 1996 yılında bute açığı artış gostermiş ve 2001 yılına kadar onemli artışlar gerçekleşmiştir. 2002 yılından itibaren onemli yıllara nazaran bute açıklarında azalma gerçekleşmiştir (Goktaş, 2008: 46).

2002 yılında ortuk enflasyon hedeflemesi, 2006 yılında enflasyon hedeflemesinin benimsenmesi ve 2001 krizi ardından sıkı maliye politikası uygulanması sonucunda soz konusu donemde buymede artışlar yaşanmış IMF Stand-by Anlaşması ve Avrupa Birliği (AB) sureci kapsamında Maastricht kriterlerinin sağlanması amacının benimsenmesiyle bute açıklarında azalma eğilimi gorlmştir. Fakat 2008 küresel kriz sonrasında bute açıkları yeniden artış eğilimi içerisine girmiştir (il, 2023: 235). Bute gostergelerine ilişkin tablo 4. ve grafik 5.'e bakılarak 2009-2014 yılları aralığında bute açıklarının düzensiz seyir izlediği, 2015 yılından itibaren de düzenli bir artış sergilediği gorlmektedir. Bute gelir ve giderlerinde surekli olarak bir artış soz konusudur. Ancak bute gelirinde meydana gelen artış bute giderinde oluşan artışın denk olmadığı ifade edilebilir. İlaveten bute açığı/GSYH oranlarının surdrlebilir olmadığı ifade edilebilir.

Türkiye gibi gelişmekte olan, borçlanma oranı yüksek lkelerde bute disiplini bakımından (Uçal, 2021: 12) ve mali surdrlebilirlik açısından (Ceylan, 2010: 388) faiz dışı fazla onemli bir gosterge konumundadır. Faiz dışı fazla bute harcamalarında faiz giderlerinin karşılanmasını sağlayarak borç sorununun yok edilmesi ve daha duşuk faiz oranı üzerinden daha az borçlanma yapılmasına olanak tanyabilmektedir. Bu durumda ekonomik istikrarı sağlayarak ekonomik buymeye olumlu bir katkı sağlayabilmektedir (Uçal, 2021: 12-13). Türkiye ekonomisine ilişkin faiz dışı denge gostergeleri dikkate alınarak, 2002-2023 yılları aralığında 2019 yılına kadar faiz dışı fazla verildiği gorlmektedir. Ancak Türkiye ekonomisinin son beş yıl içerisinde 2022 yılı haricinde faiz dışı denge gostergelerinde faiz dışı açık verilmektedir. Faiz dışı denge /GSYH gostergelerine ilişkin grafik 5. incelendiğinde gostergeye ilişkin oranların 2018 yılına kadar olumlu seyir izlediği 2019, 2020, 2021, 2023 yıllarında olumsuz seyir izlediği gorlmektedir. 2023 yılı faiz dışı denge/GSYH gostergesinin olumsuz gerçekleşmesi Türkiye'de yaşanan 6 Şubat depremi dolayısıyla yapılan kamu harcamaları ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 4. Bute Gostergeleri

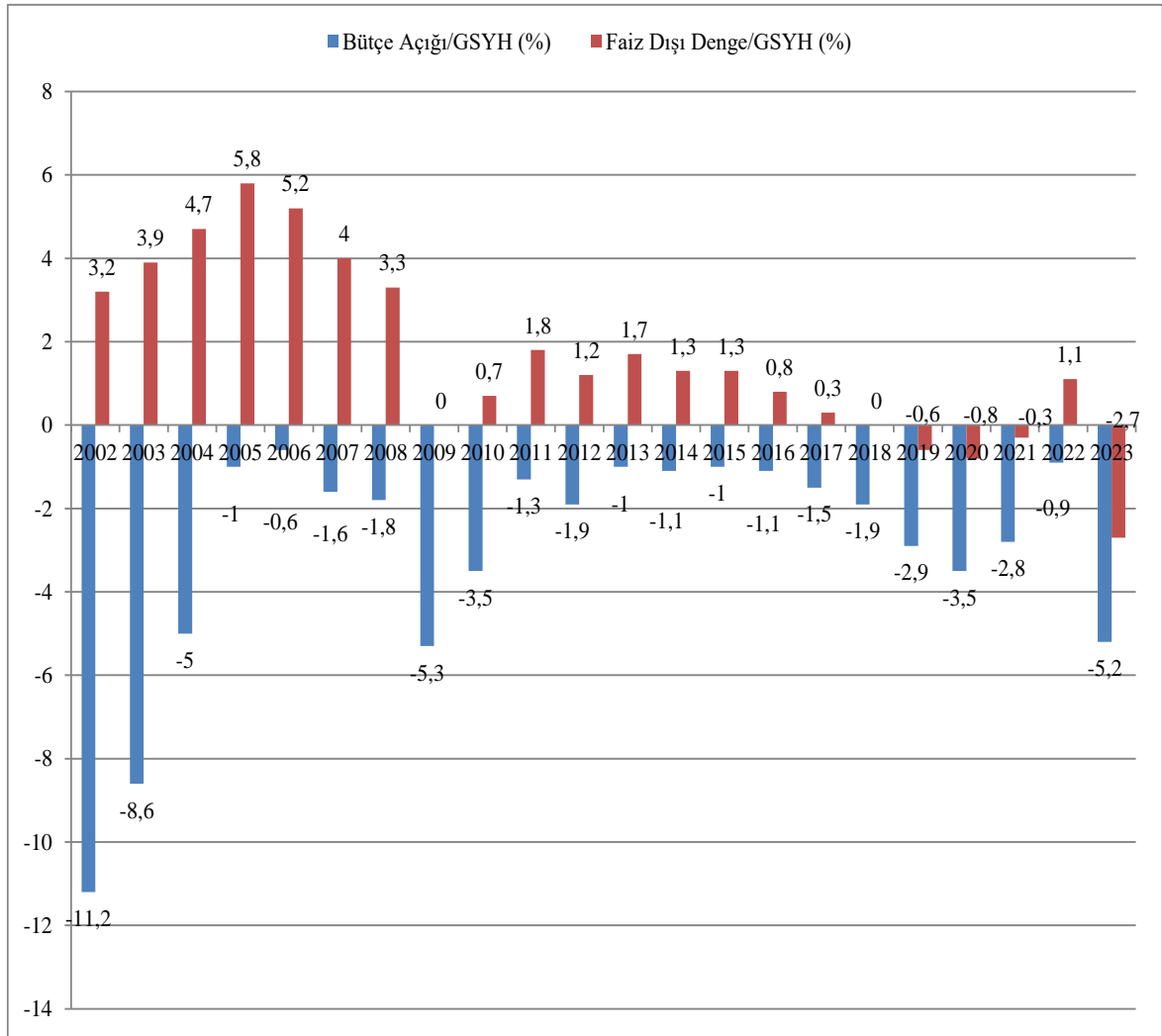
MERKEZİ YONETİM BUTESİ (MİLYON TL)	BUTE GİDERİ	BUTE GELİRİ	BUTE AÇIĞI	FAİZ DİŐİ DENGESİ
2002	119,604	79,42	40,184	11,544
2003	141,248	101,04	40,208	18,319
2004	152,093	122,964	29,128	27,363
2005	159,687	152,784	6,903	38,777
2006	178,126	173,483	4,643	41,32
2007	204,068	190,36	13,708	35,045
2008	227,031	209,598	17,432	33,229
2009	268,219	215,458	52,761	440
2010	294,359	254,277	40,081	8,217
2011	314,607	296,824	17,783	24,448
2012	361,887	332,475	29,412	19,004
2013	408,225	389,682	18,543	31,443
2014	448,752	425,383	23,37	26,544
2015	506,305	482,78	23,525	29,479
2016	584,071	554,14	29,932	20,315

2017	678,269	630,49	47,779	8,932
2018	830,809	757,996	72,813	1,148
2019	1.000.027	875,28	124,747	-24,808
2020	1.203.737	1.028.446	175,292	-41,329
2021	1.603.545	1.402.038	201,507	-20,655
2022	2.941.420	2.802.355	139,065	171,838
2023	5.210,5	6.585,5	-1.375,0	-700,4

Kaynak: hmb.gov.tr

Türkiye'nin merkezi yönetim bütçe dengesi/GSYH oranı ise 2023 yılında % 5,4 olarak gerçekleşmiştir ve AB ülkeleri ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir (Ekonomik Görünüm, 2024).

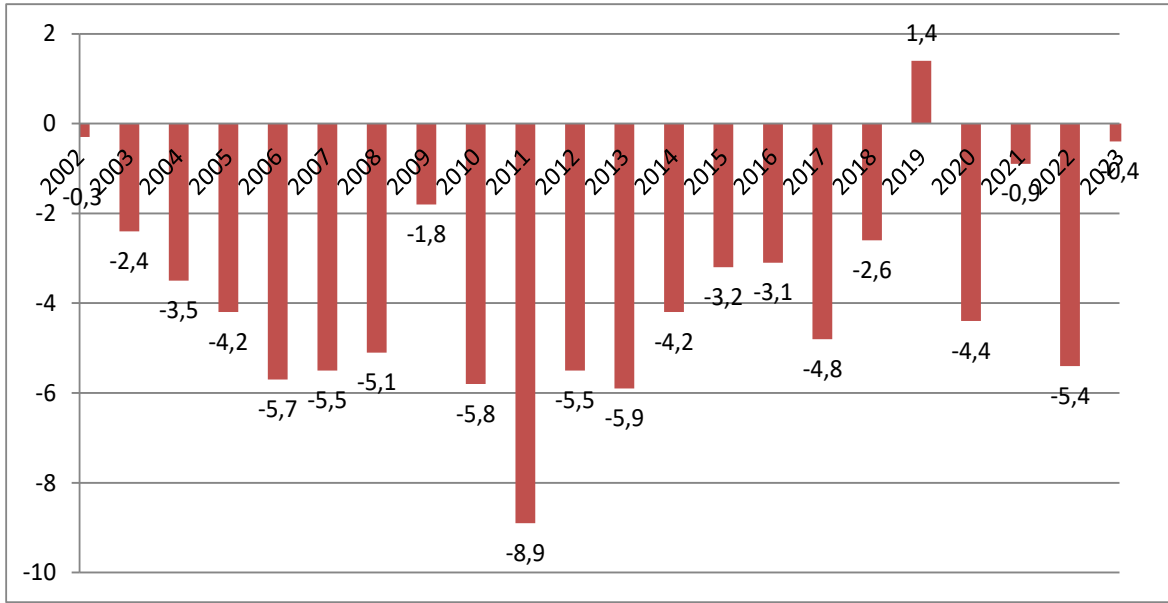
Grafik 5. Bütçe Açığı ve Faiz Dışı Fazla/GSYH (%) Oranları

Kaynak: hmb.gov.tr

6. CARİ İŞLEMLER, DIŞ TİCARET DENGESİ VE YATIRIMLAR

Ödemeler bilançosunun önemli bir kalemini oluŐturana cari işlemler, ülkeler arasında belirli bir dönem içerisinde mali ve ekonomik ilişkilerin muhasebeleŐtirildiđi temel hesap grubudur. Hesap kapsamında transfer ödemeleri ve ülkenin mal-hizmet ticaretine ilişkin kayıtlar yer almaktadır. Hesabının dönemsel sonuçları, cari işlemler açığı veya cari işlemler fazlası şeklinde tanımlanmaktadır. Cari işlemler ülkenin mevcut ve gelecek durumuna ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Bu açıdan cari işlemler, iktisadi beklentiler ve karar alma süreçlerinde etkilidir (Peker ve Hotunluoğlu, 2010: 222; Erdoğan ve Bozkurt, 2009: 137; Yıldız, 2019: 3417). Cari işlemlere ilişkin iktisadi göstergelere aşağıda yer verilmiştir.

Türkiye ekonomisinde cari açık 1990'ların ilk yarısı itibariyle vermeye başlanmıştır.1990'lı yıllar içerisinde ve 2002 yılının sonuna kadar önemli bir açık yaşanmamıŐ olmasıyla birlikte bu dönem içerisinde cari işlemlerde dalgalanmalar söz konusudur. 2007-2008 küresel kriz nedeniyle 2008 ve özellikle 2009 yılında cari açık oranı düŐmüŐtür (Adem ve Vuran, 2018: 107). 2009 yılı sonrasında cari açık oranlarının dalgalı bir seyir izlendiği görülmektedir. 2011 yılı 2002-2023 dönemi içerisinde Türkiye ekonomisinin en yüksek cari açığının yaşandığı yıl olmuştur. 2019 yılında ise söz konusu dönem içerisinde cari fazla verilen tek yıl olmuştur.

Grafik 6. Cari İşlemler Dengesi/GSYH Oranları (%)

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler ve hmb.gov.tr1

Cari işlemler/GSYH oranı için % 4-5'lik bir eşik değeri kabul edilmektedir. Eşik değerin aşılması durumunda ülke ekonomileri için risk olarak görülmektedir (Altunöz, 2014: 120). Bu doğrultta Türkiye ekonomisi cari işlemler/ GSYH göstergelerine bakılarak 2002-2023 dönemi için 2005- 2008, 2010- 2014 yılları aralığında ve 2017, 2020 ile 2022 yıllarında ekonomi için riskin olduğu ifade edilebilir.

Türkiye ekonomisinde 2000'li yıllar itibariyle ciddi artış gösteren cari açık probleminin temel sebepleri olarak; 1996 yılında yürürlüğe girmiş olan Gümrük Birliği'nin gecikmiş etkileri,

enflasyon hedeflemesi ile ulusal paranın aşırı değerlenmesi sonucunda dış ticaret açığının artması, ihracatın ithalata bağımlılığının artış göstermesi, enerji tüketiminde dışa bağımlılık belirtilebilir (Kaya, 2016: 58). 2019 sonrasında Türkiye için cari açık sorunun devam ettiği görülmektedir.

Cari açığı, dış ticaret açığı dolaylı ve doğrudan yollar üzerinde etkileyebilmektedir. Türk ekonomisi dış ticaret yapısı ve gelişim süreci dikkate alındığında 1980’li yılların sonuna doğru ihracata dayalı üretim ve ticaret anlayışı, liberalleşme sürecinin etkisiyle sermaye hareketlerinde serbestleşme dış ticaret faaliyetlerinde kısıtlama olmaksızın gerçekleşmesi bakımından önemli düzenlemeler olmuştur. Düzenlemeler sonrasında dışa açılma süreciyle beraber ihracat ve ithalat miktarlarında artış yaşanmıştır. Fakat süreç içerisinde ihracattan çok ithal mal ve hizmet talebi gerçekleşmiş olup hem üretim hem de tüketim yapıları ithal girdilere bağımlı bir hal almıştır. Bağımlılığın önemli bir kısmını enerji unsurları oluşturmaktadır. İlâveten bağımlılığı, dış ticaret açığının artış seyri izlemesi, ithalatın ihracatı karşılayamaması, iç piyasada yerli tüketicilerin taleplerinin karşılanamaması, tüketici geliri artışı, üretimde hammadde, sermaye malı, ara mallar, enerji ve teknolojinin ithalata bağlı olması etkilidir (Konak, 2018:168).Dış ticaret göstergelerine ilişkin istatistikler aşağıda verilmiştir.

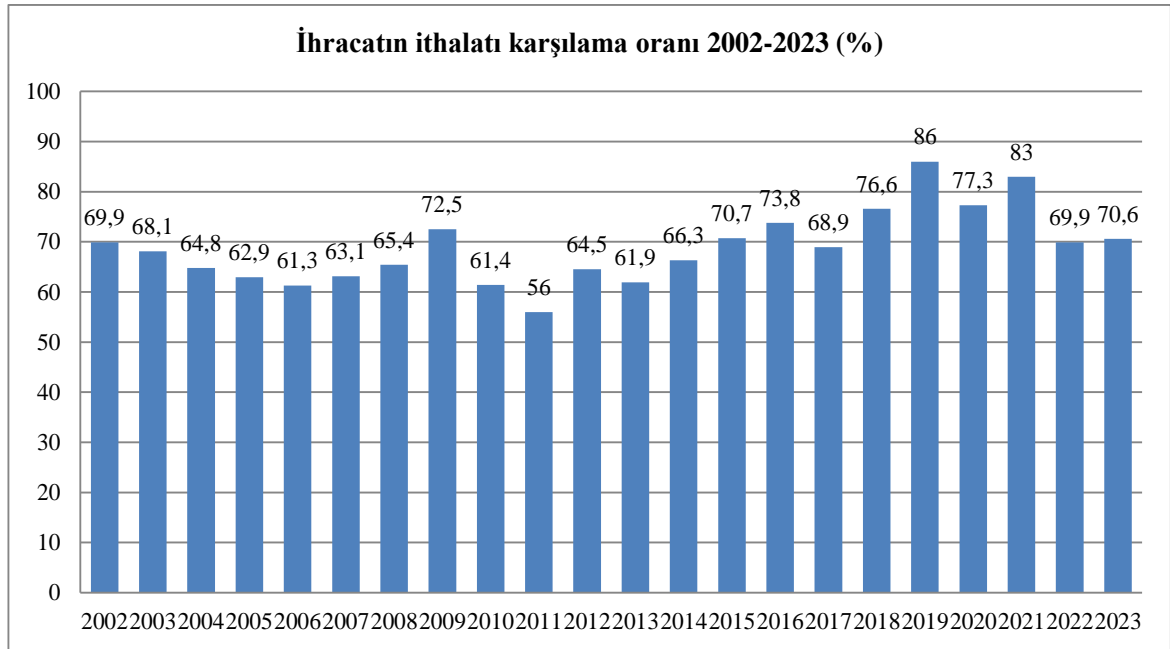
Tablo 5. Dış Ticarete ilişkin göstergeler

Yıllar	İhracat Değer -(Bin ABD \$)	İthalat- Değer (Bin ABD \$)	Dış Ticaret Dengesi- Değer (Bin ABD \$)	Dış Ticaret Haemi-Değer (Bin ABD \$)
2002	36 059 089	51 553 797	- 15 494 708	87 612 886
2003	47 252 836	69 339 692	- 22 086 856	116 592 528
2004	63 167 153	97 539 766	- 34 372 613	160 706 919
2005	73 476 408	116 774 151	- 43 297 743	190 250 559
2006	85 534 676	139 576 174	- 54 041 498	225 110 850
2007	107 271 750	170 062 715	- 62 790 965	277 334 464
2008	132 027 196	201 963 574	- 69 936 378	333 990 770
2009	102 142 613	140 928 421	- 38 785 809	243 071 034
2010	113 883 219	185 544 332	- 71 661 113	299 427 551
2011	134 906 869	240 841 676	- 105 934 807	375 748 545
2012	152 461 737	236 545 141	- 84 083 404	389 006 877
2013	161 480 915	260 822 803	-99 341 888	422 303 718
2014	166 504 862	251 142 429	-84 637 567	417 647 291
2015	150 982 114	213 619 211	-62 637 098	364 601 325
2016	149 246 999	202 189 242	-52 942 243	351 436 241
2017	164 494 619	238 715 128	-74 220 509	403 209 747
2018	177 168 756	231 152 483	-53 983 726	408 321 239

2019	180 832 722	210 345 203	-29 512 481	391 177 924
2020	169 637 755	219 516 807	-49 879 052	389 154 562
2021	225 214 458	271 425 553	-46 211 095	496 640 011
2022	254 169 748	363 710 575	-109 540 827	617 880 322
2023	255 538	361 766	-106,228	617 305

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler ve hmb.gov.tr1

Dış ticaret dengesi istatistiklerine bakıldığında; değer olarak hep dış ticaret açığı verildiği görülmektedir. Türkiye 2002-2022 yılları aralığında sürekli olarak ithalatı ihracatından fazla olan bir ülke konumundadır. Dış ticaret hacmi 2009, 2015, 2016, 2019 ve 2020 yılları haricinde devamlı olarak artış göstermiştir. Benzer şekilde aynı yıllarda ithalat ve ihracat değerlerinde azalma diğer yıllar içerisinde de artış gerçekleşmiştir. 2009 yılı için 2008 küresel krizinin, 2015 ve 2016 yılları için 15 Temmuz darbe girişiminin, 2019 ve 2020 yılları içinde Covid 19 küresel salgının göstergeler üzerinde etkili olduğu ifade edilebilir.

Grafik 7. İthalatın İhracatı Karşılama Oranı (%)

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler ve hmb.gov.tr1

Türkiye'nin ihracatının ithalatını karşılama oranları % 56- % 86 aralığında dalgalı bir seyir izlemektedir. 2002-2022 yılları aralığında ihracatın ithalatı karşılamada en iyi olduğu yıl % 86 oranla 2019 yılı olmuştur. Finansal kriz, küresel salgın ve ulusal olaylar (Türkiye için 2002-2022 dönemi sürecinde 15 Temmuz Darbe girişimi) dönemlerinde bir önceki yıla nazaran ihracatın ithalatı karşılama oranlarında artışlar yaşanmıştır. Son olarak 2002 yılında ihracatının ithalatını karşılama oranı % 69,9 iken 2022 yılında da aynı rakamın gerçekleştiği görülmektedir.

Dış ticaret işlemleri dengesizliğinden kaynaklı olarak ortaya çıkan cari işlemler açığı, rekabet üstünlüğü noktasında zayıflamaya sebep olmaktadır. Oluşum kaynağı tasarruf ve yatırım dengesizliği olan cari işlemler açığı; yurtiçi tasarruf veri olarak dikkate alındığında yatırım ve ekonomik büyüme performansları üzerinde artışlara, veri olarak yatırım düzeyi dikkate alındığında ise tasarruflar üzerinde azalışlar ile birlikte kurumsal ve finansal yapıdaki düzenleme noksanlıklarına işaret etmektedir. Tasarruf/yatırım ve dış ticaret dengesizliklerinden kaynaklı oluşan cari işlemler açığının finansmanı temelde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar şeklinde ülkelere döviz girişini sağlayan yatırım türlerinden oluşan finansal hesaplar tarafından tedarik edilmektedir. Bu doğrultuda Türkiye ekonomisi ele alındığında, yurtiçi tasarruf düzeyi düşük- büyüme oranının yüksek gerçekleştiği, enerji konusunda dışa bağımlı ve uzun dönemde sürekli cari işlemler açığı verildiği görülmektedir (Yalçınkaya vd., 2018: 2-3). 2002-2023 süreci Türkiye'ye ilişkin doğrudan yabancı sermaye yatırımların, portföy yatırımların ve diğer yatırımların değerleri tablo 6.'da gösterilmektedir. Türkiye yatırım türlerinde gerçekleşen miktarlara bakılarak 2002-2023 dönemi sürecinde doğrudan yatırımlarda genel anlamda artışlar yaşanmakla birlikte portföy ve diğer yatırım türlerinin miktarlarında birkaç yılda çok fazla fark olmaksızın azalışlar yaşanmış olduğu görülmektedir. Ancak genel itibariyle Türkiye yatırım türlerinin miktarlarında artış yaşanmıştır.

Tablo 6. Yatırım Türlerinin Miktarları

Yıllar	VARLIKLAR (Net /Milyon ABD Doları)			YÜKÜMLÜLÜKLER (Net /Milyon ABD Doları)		
	Doğrudan	Portföy	Diğer	Doğrudan	Portföy	Diğer
2002	5.847	804	31.900	18.817	23.883	107.095
2003	6.138	1.948	36.222	33.230	30.024	119.216
2004	7.060	920	48.092	38.623	45.751	133.375
2005	8.315	718	54.377	71.420	72.606	141.790
2006	8.866	3.111	78.222	95.464	84.410	176.917
2007	12.210	2.007	92.573	155.672	120.629	217.015
2008	17.846	1.938	104.122	81.310	68.726	240.348
2009	23.314	1.907	95.414	145.742	91.018	229.006
2010	23.962	2.230	87.814	189.761	117.995	255.892
2011	28.294	1.750	77.001	138.583	109.339	263.477
2012	31.378	1.320	79.177	192.599	179.252	284.053
2013	33.360	1.003	78.931	152.796	167.594	315.241
2014	39.933	1.505	81.481	184.079	190.950	310.866
2015	36.248	1.574	80.849	159.251	143.685	295.656
2016	39.463	1.284	88.838	150.269	139.546	291.478
2017	46.999	1.153	93.644	198.027	173.586	320.697
2018	46.188	1.142	107.210	146.462	140.673	296.416
2019	50.564	1.594	112.256	162.096	133.697	282.907
2020	51.064	1.893	108.366	230.929	112.825	293.444
2021	52.682	2.313	121.689	140.226	96.128	301.159
2022	55.984	2.760	120.871	204.405	93.299	326.377
2023	61.943	2.947	122.213	158.439	95.881	360.343

Kaynak: TCMB-EVDS

7. BORÇLANMA

Türkiye'de borçlanma (iç ve dış) geçmişten günümüze önemli bir finansman kaynağını ve iktisat politikası aracını oluşturmaktadır. Sermayenin serbestleştirilmesi özel sektör ve merkezi hükümet dışında kalan kamu kuruluşlarının yurtdışından borçlanmalarına olanak sağlamıştır. Süreç içerisinde iç borçlanma hızlı bir biçimde artış göstermiştir. 1998 yılından itibaren iç borç/GSYH içerisindeki payı, kamu dış borç stoku payının üzerinde gerçekleşmiştir. Ayrıca 1989 yılından

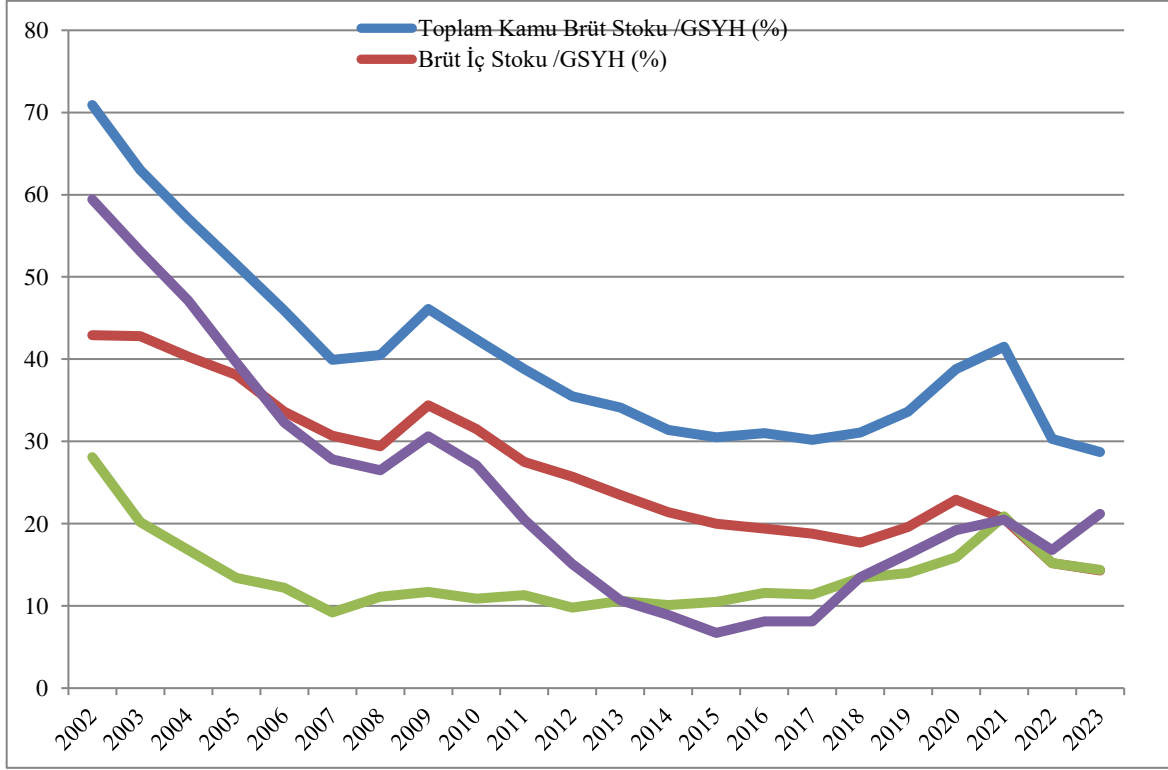
sonra finansal piyasalarda ucuz fon bulunabilmesi, dış borcun dış borç ile kapatıldığı bir süreci doğurmuştur. Bu süreç içerisinde özel sektörün dış borçlanması; 2005 yılından itibaren kamu sektörünün dış borçlanmasını açan seviyelere ulaşmıştır. Türkiye ekonomisi, söz konusu borçlanma sürecinde beş büyük ekonomik kriz yaşamış ve bazı dnemelerde ekonomik büyümede artış görülse de ekonomik büyümede istikrar sağlayamamıştır (evik ve Cural, 2013: 116).

Borçlanma düzeyi ve yapısı ekonomik büyümeyi etkileyen önemli makroekonomik değişkenler arasında yer almaktadır. İ borçlanma; piyasada faiz oranlarını arttırması durumunda özel sektör yatırımları üzerinde azalmaya sebep olurken ılımlı seviyede gerçekleşmesi durumunda dolaylı olarak ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebilmektedir. Dış borçlanma ise ılımlı seviyede gerçekleşmesi sermaye birikimi ve verimliliğinin artışına neden olarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler oluştururken, belirli bir seviyeden sonra olumsuz etkiler oluşturabilmektedir (evik ve Cural, 2013: 116). Bu çerçevede tablo 7 içerisinde yer alan Türkiye ekonomisi 2002-2023 dönemine ilişkin borçlanma göstergeleri dikkate alındığında; Türkiye'nin 2002-2023 yılları aralığında i borçların miktarların bakıldığında sürekli artış yaşandığı, dış borçlarında ise 2002-2008 yılları arasında kk miktarlarda artış ve azalışların olduğu, 2008-2011 döneminde sürekli bir artış ve 2013 yılı sonrasında da yine düzenli bir atış yaşandığı görülmektedir. Genel anlamda borçlanmaya ilişkin göstergelerde artış yaşanmıştır.

Tablo 7. Borçlanmaya İlişkin Göstergeler

Yıllar	Toplam Kamu Brüt Borç Stoku	Brüt İ Borç Stoku	Brüt Dış Borç Stoku	Toplam Kamu Net Borç Stoku	Avrupa Birliği Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku
2002	256,8	155,2	101,6	215,3	258,9
2003	297,5	202,1	95,4	250,8	307,7
2004	333	235,1	97,9	274,5	333,1
2005	350,6	259,3	91,4	269,6	341,5
2006	364,9	267,6	97,3	257,2	351,9
2007	354,2	272,4	81,8	247,1	335,2
2008	406,3	294,8	111,5	266,1	378,5
2009	463,7	346,3	117,4	307,9	434,9
2010	495,5	367,9	127,6	316,2	461,4
2011	544,7	386,2	158,5	288,2	504,5
2012	561,4	407,0	154,4	239,1	509,7
2013	621,4	428,8	192,6	195,8	536,3
2014	646,1	439,5	206,6	182,9	581,1
2015	718,1	470,2	247,8	157,0	638,6
2016	814,6	509,5	305,1	214,0	728,8
2017	947,5	589,4	358,0	255,1	870,5
2018	1.170,1	665,0	505,1	507,1	1.123,1
2019	1.451,1	846,1	605,0	702,2	1.398,5
2020	1.959,6	1.158,4	801,1	970,7	1.991,4
2021	3.010,9	1.493,0	1.517,9	1.489,2	2.930,3
2022	4.552,7	2.277,4	2.275,3	2.523,1	4.624,0
2023	7.543,7	3.769,3	3.774,4	5.599,7	7.750,9

Kaynak: hmb.gov.tr2

Grafik 8. Borçlanma Göstergelerinin/GSYH Oranları (%)

Kaynak: hmb.gov.tr2

2001 ve 2002 krizleri sonrasında olumsuzlukları giderebilmek ve ekonomiyi canlandırarak, iktisadi istikrarın sağlanması amacıyla IMF ile yapılan stand-by antlaşmaları ile 2002-2005 yıllarında dış borç stokunun/GSYH içerisindeki payı üzerinde azalmalar meydana gelmiş ve dış borç sürdürülebilirliği sağlanmıştır. 2008 Küresel mali krizinin etkisi ile dış borç stokunun/GSYH içerisindeki payı 2009 yılında artmıştır. Küresel krizin etkilerinin azaltılmaya çalışılması, peş peşe yaşanan seçim ekonomileri, önemli projelerin faaliyete geçirilebilmesi için alınan krediler ve “15 Temmuz Darbe Girişimi” durumları Türkiye ekonomisinde döviz kuru ve faizleri artırarak borçlanmanın artmasına yol açmıştır (Çeştepe vd., 2021: 429). Türkiye’nin Avrupa Birliği tanımlı genel devlet borç stokunun GSYH’ye oranı 2023 yılında, % 29,5 olarak gerçekleşmiş olup, Maastricht Kriteri ’nin (%60) oldukça altında bir seviyede gerçekleşmiştir (Ekonomik Görünüm, 2024).

Dış borç/GSYH 2002-2023 yıllarında iç borç/GSYH göstergelerine göre düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Grafik 8’de yer alan borçlanma göstergelerinin GSYH oranları, 2002-2008 aralığında azalış seyri izlemiştir. Brüt dış borç stoku 2008 sonrasında düzenli olarak düşük seviyelerde artış göstererek yükselmiştir. Brüt iç borç stoku, 2009 yılından itibaren 2018 yılına kadar azalış eğilimi göstermiş olup 2019 ve 2020 yılları artış, sonrasında tekrar azalış eğilimi sergilemiştir. Toplam kamu brüt ve net borç stoku göstergelerine bakıldığında süreç içerisinde benzer seyir izledikleri ifade edilebilir. 2002-2023 dönemine bakılarak toplam kamu brüt ve net borç stoku göstergeleri için en yüksek seviyelerin 2008-2009 ile 2018-2021 süreçleri içerisinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Toplam kamu brüt ve net borç stoku göstergelerine ilişkin bu durum 2008 yılında yaşanan küresel krizin ve 2018 yılında ulusal çapta yaşanan ekonomik krizin etkileri ile açıklanabilir.

8. SONUÇ

Makroekonomik göstergelerin izlediği seyir ekonomik istikrar bakımından ve yatırımcılar açısından oldukça önem arz etmektedir. Ekonomide herhangi bir göstergede gerçekleşen olumsuz gidişat beklentileri etkilemektedir. Genel olarak makroekonomik göstergelerin bir veya birkaçının olumsuz seyir izlemesi, güçlü ülke ekonomilerinde beklentiler üzerinde kısa süreli bir etki meydana getirirken, gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerinde uzun süreli etkiler oluşturmaktadır. Yani makroekonomik göstergeler ülke ekonomileri için ekonomik performans göstergesi olarak dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Bu minvalde çalışmada Türkiye ekonomisi 2002- 2023 dönemi için makroekonomik göstergelere yer verilerek 21 yıllık süreç içerisindeki gelişmeler ele alınmıştır. 2002- 2023 dönemindeki makroekonomik göstergelerin özet değerlendirmesi aşağıdaki gibi yapılabilir.

- Ekonomi 2002 yılı sonrasında 2008 küresel krize kadar genel anlamda olumlu bir seyir izlemiştir.
- 2008 sonrasında ulusal veya uluslararası çapta gerçekleşen olayların etkisi ile göstergelerde istikrar sağlanamadığı ifade edilebilir.
- 2002-2023 aralığında; ulusal düzeyde 2016 yılında “15 Temmuz Darbe Girişimi”, 2018 yılı ekonomik krizi, 2023 yılı büyük depremin olması gibi gelişmeler yaşanırken, uluslararası düzeyde ise 2008 yılı Mortgage krizi, ve 2020 yılından itibaren de “Covid- 19 Salgını”nın etkileri görülmüştür. Söz konusu olayların yaşandığı yıllara ilişkin gerçekleşen makroekonomik gösterge değerleri bu sonuçları destekler niteliktedir. İlaveten Türkiye ekonomisinde makroekonomik gösterge değerlerinin istikrarsız bir seyir izlemesinde makroekonomik göstergelerin kendi içerisinde birbirlerini etkileme ilişkileri (bütçe açığı-cari açık ilişkisi gibi) de göz önünde bulundurulmalıdır.

Temel ekonomik performans göstergeleri olarak kabul edilen büyüme, işsizlik ve enflasyon göstergelerinin Türkiye ekonomisi açısından istikrarlı bir seyir izlemediği tablolardaki verilerden anlaşılmaktadır. Özellikle son yıllarda enflasyonda görülen artışların toplumsal refahı olumsuz etkileyerek yaşamı zorlaştıran ana bir gösterge olduğu bilinmektedir. Enflasyon yüksekliğinin temel sebeplerinden birisi ise ekonominin dışa bağımlılığıdır. Türkiye'nin enflasyonu düşürme çabalarında dışa bağımlılığın azaltılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise ithal ikameci politikaların önemsenerek iç kaynaklar ile gerçekleştirilebilecek üretimin mutlaka içeride imal edilmesidir. Özellikle tarım ve hayvancılıkta gerçekleştirilecek bu uygulamalar, en yüksek enflasyonun yaşandığı gıda enflasyonunun önlenmesinde etkili olacaktır.

Türkiye ekonomisinde büyümenin sürdürülebilir olması, cari işlemler açığının sürdürülebilir olması ile doğrudan ilişkili olduğu genel kabul görmüştür. Büyüme ve cari işlemler arasındaki ilişkinin ana kaynağını milli gelir düzeyinde meydana gelen artışlar ve sonrasında iç talep üzerinde meydana gelen artışlar oluşturur. İç talepte oluşan artışlar ithalat seviyesinde artışlara yol açarak dış ticaret dengesi üzerinde bozulmalara neden olur. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi için makroekonomik göstergeler üzerinde hedeflenen olumlu ve istikrarlı bir seyir adına cari işlemler açığının sürdürülebilir olması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda dışsal koşullara bağlılığın azaltılması, dış ticaret dengesinin sağlanabilmesine ve yatırımların arttırılmasına yönelik olarak iktisadi politikalara ağırlık verilmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Yazarlar bu çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Peer Review: Externally peer reviewed.

Conflict of Interest: The authors declared that they have no conflict of interest.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Authors Contributions: The authors contributed equally to this study.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, Z., ve Albayrak, N. (2018). Gen İşsizlik, Eğitim Ve Ekonomik Büyüme. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 7(13), 8-20.

Adem, A. M. ve Vuran, B. (2018). Why Does Turkey Have A Chronic Current Account Deficit? Anempirical Analysis. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 8(1), 104-118.

Akgl, I. ve zdemir, S. (2018). Enflasyon-Faiz Oranı ve Enflasyon-Dvız Kuru İkilemi: GEG Programı Döneminde Türkiye Gerçeği. *Ege Academic Review*, 18(1).

Altunöz, U. (2014). Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri Ve Sürdürülebilirliği: Türkiye rneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 115-132.

Apaydın, F. (2018). Türkiye’de İşsizliğin Karakteristiklerinin Karşılaştırılmalı Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), 159-200.

Atasever, G. (2021). Türkiye Ekonomisine Kaldoryan Bakış (1980-2020). *İstanbul İktisat Dergisi*, 71(1), 59-80.

Ceylan, R. (2010). Türkiye’de Mali Sürdürülebilirlik Göstergeleri İstikrarlı mı?. *Maliye Dergisi*, 158, 388-397.

eştepe, H., Bayramoğlu, A. T. ve Sümer, E. (2021). Dış Borçlanma, İktisadi Büyüme, Cari Açık Ve Finansal Gelişme İlişkisi: Türkiye rneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (60), 419-445.

Çevik, N. K. ve Cural, M. (2013). İ Borçlanma, Dış Borçlanma Ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: 1989-2012 Dönemi Türkiye rneği. *Maliye Dergisi*, 165, 115-139.

ien, Y. B. (2018). 2000’lerde Türkiye Ekonomisi Performansı. *Siyaset, Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 73-81.

il, A. B. (2023). Türkiye’de Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin oklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Yöntemi ile Sınanması. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 231-252.

Ekonomik Görünüm Şubat- 2024, Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı- Ekonomik Görünüm, 24.05.2024 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/data/5e18288613b8761dccc355ce/Ekonomik%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%202024%20%25%9Eubat/Ekonomik%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%202024%20%25%9Eubat.pdf> adresinden alındı.

Erden zsoy, C. ve Tosunoğlu, B. T. (2017). GSYH’nin tesi: Ekonomik Gelişmenin lmnde Alternatif Metrikler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 285-301.

Erdoğan, S. ve Bozkurt, H. (2009). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri: MGARCH Modelleri İle Bir İnceleme. *Maliye Ve Finans Yazıları*, 1(84), 135-172.

Etcı, H. Karagl, V. (2019). Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik: 2000-2018. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 58-75.

EVDS, Kurlar (TCMB), 26.05.2024 tarihinde https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_2/5868/DataGroup/turkish/bie_rktufey/#collapse_2 adresinden alındı.

Göktaş, . (2008). Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Analizi. *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, (8), 45-64.

hmb.gov.tr, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı- Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri ve Bütçe Büyüklükleri Ve Bütçe Gerçekleşmeleri, 27.05.2024 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/bumko-butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri> adresinden alındı.

hmb.gov.tr1, .C. Hazine ve Maliye Bakanlığı- Ekonomik Göstergeler, 27.05.2024 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler> adresinden alındı.

hmb.gov.tr2, Hazine ve Maliye Bakanlığı- İstatistikler, Merkezi Yönetim Borç İstatistikleri, 01.06.2024 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri> adresinden alındı.

- Kanca, O. C. (2012). Türkiye’de İşsizlik Ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 1-18.
- Kaya, M. (2016). Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Nedenleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 51-75.
- Kıçır, B. (2017). Eğitimli Genç İşsizliği Üzerinden İşsizlik Kaygısına Bir Bakış. *Çalışma ve Toplum*, 3(54), 1369-1396.
- Konak, A. (2018). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Nedenleri Ve Cari İşlemler Açığı-Dış Ticaret Açığı İlişkisi. *Econder International Academic Journal*, 2(2), 163-178.
- Peker, O. ve Hotunluoğlu, H. (2010). Türkiye’de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 221-237.
- TCMB- EVDS, Uluslararası Yatırım Pozisyonu, 28.05.2024 tarihinde https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket/collapse_18/5003/DataGroup/turkish/bie_uypucay/ adresinden alındı.
- Temel Ekonomik Göstergeler, Hazine ve Maliye Bakanlığı, 27.05.2024 tarihinde <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2023/10/temelekonomikgostergeler-3.pdf> adresinden alındı.
- TÜİK, 2022, İşgücü İstatistikleri 2022, 21.04.2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390> adresinden alındı.
- TÜİK, İşgücü İstatistikleri/Temel İşgücü Göstergeleri, 20.04.2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam.-Issizlik-ve-Ucret-108> adresinden alındı.
- TÜİKb, Temel işgücü Göstergeleri (15-24 yaş), 20.04.2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam.-Issizlik-ve-Ucret-108> adresinden alındı.
- Uçal, H. (2021). Faiz Dışı Fazla Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 7(1), 12-23.
- World Bank, Türkiye, 24.05.2024 tarihinde <https://data.worldbank.org/country/turkiye?view=chart> adresinden alındı.
- World Bank1, Inflation, consumer prices (annual %) – Türkiye, 25.05.2024 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/search?q=inflation%2C+turkiye> adresinden alındı.
- Yalçınkaya, Ö. ve Aydın, H. İ. (2017). Makroekonomik İstikrarın ve İstikrarsızlığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: G-20 Ülkeleri İçin Bir Panel Veri Analizi 1994-2015. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 91-105.
- Yalçınkaya, Ö., Daştan, M. ve Karabulut, K. (2018). Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Dönemsel Ve Yapısal Kırılmalı Bir Zaman Serisi Analizi (1984Q1-2017Q4). *Journal of Life Economics*, 5(4), 1-22.
- Yıldız, F. (2019). “Türkiye Ekonomisinde Dış Borç, Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisinin Analizi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (4): 3416-3438.

TEKNOLOJİ VE İNTERNETİN GETİRİSİ OLARAK DİJİTAL BAĞIMLILIK

Hacer Hande ERGİN ÇAĞATAY*

ÖZET

İçinde bulunduğumuz bilişim çağında iletişim kurmamak olanaksızdır. Çeşitli yöntem ve araçlarla gerçekteşirilen iletişim faaliyetlerinde yakın zamana kadar geleneksel iletişim araçları kullanılırken internetin yaygınlaşması ile dijital araçların kullanımı daha öncelikli bir hale gelmiştir. Günümüzde internet temelli dijital araçların kullanımından kaçınmak mümkün değıldir. Özellikle 2000'li yıllardan sonra bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişim ve dönüşümle birlikte internet ve dijital araçlar insan hayatına yoğun bir şekilde girmiş, birçok uygulama ve iletişim faaliyetleri dijital ortamlarda gerçekteşirilmeye başlanmıştır. Bu kullanım insan hayatını kolaylaştıran birçok özelliğı bünyesinde taşıırken birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Bu olumsuzlukların en önemlisi yoğun kullanıma bağılı olarak gelişen ve giderek yaygınlaşan dijital bağımlılıktır. Dijital bağımlılık bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyal çeşitli problemler yaşamalarına yol açan bir faktördür. Dijital bağımlılık konusunda birçok araştırma yapılmış ve çözüm önerisi hazırlanmış olmasına rağımen problemin tam anlamıyla çözüme kavuştuğunu söylemek pek mümkün değıldir. Bu yüzden konuya ilişkin çalışmalar sürmektedir. Bu çalışmada konuya ilişkin literatür taraması yapılarak kavramsal çerçevede dijital bağımlılık, teknoloji ve internet bağımlılıkları tanımlanıp sebepleri, sonuçları, yol açtığı hastalıklar ve kaygı bozuklukları genel çerçevede açıklanmıştır. Günlük hayatımızda oldukça önemli bir yeri olan dijital araçların doğıru kullanımının nasıl gerçekteşirilebileceğine kısaca değınilerek dijital bağımlılığın sebepleri, etki ve sonuçları, bağımlılığın önüne geçilmesi konusunda neler yapılabileceğı ile ilgili toplumun dikkatini çekmek çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Konuya ilişkin olarak dijital bağımlılığın önlenmesinde dijital araçların doğıru kullanımının önemi anlatılmış, dijital bağımlılığın önlenmesi için açık hava etkinlikleri, spor, sanat ve kültürel faaliyetlerinin arttırılması, dijital araçların kullanımına sınırlama getirilmesi, aile içi ve toplumsal iletişimin güçlendirilmesi, konuya ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağımlılık, Dijital Bağımlılık, Dijital Hastalıklar, Dijital Araçların Doğıru Kullanımı.

DIGITAL ADDICTION AS A RETURN OF TECHNOLOGY AND THE INTERNET

ABSTRACT

It is impossible not to communicate in the information age we are in. While traditional communication tools were used in communication activities carried out with various methods and tools until recently, the use of digital tools has become a priority with the spread of the internet. Today, it is impossible to avoid the use of internet-based digital tools. Especially after the 2000s, with the development and transformation in information technologies, the internet and digital tools have entered human life intensively, and many applications and communication activities have begun to be carried out in digital environments. While this use carries many features that make human life easier, it has also brought with it some negativities. The most important of these negativities is digital addiction, which develops due to intensive use and becomes increasingly widespread. Digital addiction is a factor that causes individuals to experience various physical, mental and social problems. Although many studies have been conducted on digital

*Öğr. Gör. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, handecagatay.45@gmail.com, 0000-0002-3774-2572

addiction and solution proposals have been prepared, it is not possible to say that the problem has been completely solved. Therefore, studies on the subject are ongoing. In this study, a literature review on the subject was conducted, and digital addiction, technology and internet addictions were defined in a conceptual framework, and their causes, results, diseases they cause and anxiety disorders were explained in a general framework. The main purpose of the study is to draw the attention of the society about the reasons, effects and results of digital addiction and what can be done to prevent addiction by briefly touching on how to use digital tools, which have a very important place in our daily lives, and the reasons for digital addiction. The importance of using digital tools correctly in preventing digital addiction is explained, and it is suggested that outdoor activities, sports, art and cultural activities should be increased, digital tools should be restricted, family and social communication should be strengthened and legal regulations should be made on the subject.

Keywords: Addiction, Digital Addiction, Digital Diseases, Correct Use of Digital Tools.

1. GİRİŞ

İletişim insan hayatında her zaman önemli bir yere sahiptir. İnsanoğlu varoluŐundan beri çeşitli araç ve yöntemleri kullanarak iletişim kurmaya çalışmıŐtır. Yakın zamana kadar geleneksel iletişim araçları ile gerçekleştirilen bu eylem bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve internetin bulunuuyla dijital ortamlara taŐınmıŐ, birçok iletişim faaliyeti dijital araçlarla gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Dijital araçların kullanımı, kişilere bilgiye erişim ve iletişim konusunda önemli avantajlar ve kolaylıklar sağlar. Aynı zamanda fırsat eŐitliđi yaratır. Zaman ve maliyet tasarrufu sağlayarak verimliliği ve çalışanların performansını artırır, departmanlar arası iletişimi güçlendirir (Korkmaz, 2023: 77). Dijital araçların bu avantajlarının yanında aşırı kullanımı durumunda çeşitli olumsuz etkileri de mevcuttur. Bu araçların bilinçsiz ve yoğun kullanımı insan sağlığı üzerinde fiziksel, zihinsel, ruhsal çeşitli olumsuzluklara hatta bağımlılığa yol açabilmektedir.

Dijital bağımlılık çok boyutlu bir kavram olup farklı adlandırmaları vardır. Bu bağımlılığın sebep, etki ve sonuçları da gün geçtikçe toplumu etkiler bir hale gelmektedir. Bu çalışmada literatür tarama tekniği kullanılarak dijital bağımlılık kavramı genel çerçevede açıklanıp insan sağlığı üzerindeki etkileri ve yol açtığı hastalıklar ele alınmış, konuya ilişkin bireysel, toplumsal ve yasal düzeyde neler yapılabileceğine ilişkin çeşitli çözüm önerileri sunulmuŐtur. Çalışmanın amacı dijital bağımlılığın sebep ve sonuçlarına dikkat çekerek dijital bağımlılığın önlenmesine katkı sağlamaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Dijital bağımlılığın günümüzün önemli problemlerinden birisi olması sebebiyle teknoloji, internet ve dijital bağımlılık konusunda dünyada ve Türkiye’de sürekli yeni araştırma çalışmaları yapılmaktadır. Gerçekleştirilen literatür çalışmaları kısaca incelenecek olursa; Yang ve Tung (2007), ‘Comparison of Internet Addicts and Non-Addicts in Taiwanese High School’ isimli araştırmada; Tayvan’daki lise öğrencilerini internet bağımlısı olanlar ve olmayanlar şeklinde karşılaŐtırıp bağımlılığın sebep ve sonuçlarını açıklamıŐlardır. Shaw ve Black (2008), ‘Internet Addication, Definition, Assesment, Epidemiology and Clinical Management’ isimli çalışmada, internet bağımlılığını tanımlayarak sınıflandırmıŐ, bu bağımlılığların hangi davranışsal bozuklukları yol açtığını ele almışlardır. Rugai ve Hamiliton- Ekeke (2016), ‘A Review of Digital Addction: A Call for Safety Education’ başlıklı çalışmada dijital bağımlılığı çeşitli boyutları ile ele almış, sebep ve sonuçlarını değerlendirerek bağımlılığtan korunmak için neler yapılması gerektiği konusunda önerilerde bulunmuşlardır. Güney (2017), ‘Dijital Bağımlılığın Dijital Kültüre Dönüşmesi: Netlessfobi’ isimli çalışmasında, dijital bağımlılık sonucu ortaya çıkan ve internetsiz kalamama şeklinde tanımlanan netlessfobi kavramının Türkiye’deki yansımalarını ele almış, internetin yoğun kullanımına bağlı ortaya çıkan sonuçları ortaya koymuŐtur. Kalip ve Çöl (2020), ‘Teknolojiyle Bağlantılı Yeni Davranışsal Bozukluklar’ isimli çalışmalarında dijital araçların kontrolsüz kullanımında bireylerde ortaya çıkan duygu durum bozukluklarını deđerlendirmiŐler, konuya ilişkin çeşitli çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Arslan (2020), ‘Üniversite Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli DeđerŐkenler Açısından İncelenmesi’ başlıklı çalışmada üniversite öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerini çeşitli demografik ve sosyolojik boyutlarla incelemiş, dijital bağımlılığın önlenmesi için çeşitli çözüm önerilerinde bulunmuştur. Vink (2020), ‘The Dangers of Digital Addiction’ isimli çalışmada, dijital araçların kullanımının gün geçtikçe yaygınlaŐtıđını ve bunun özellikle çocuklar üzerinde bağımlılık yaratarak çeşitli olumsuz sonuçlara yol açtığını ele almıŐtur. Arslan ve Bardakçı (2021), ‘Üniversite Öğrencilerinin Dijital Bağımlılığlarının Sosyal Kaygı Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi’ isimli çalışmalarında dijital bağımlılığın üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı düzeyleri üzerindeki etkisini araŐtırarak

dijital bağımlılık düzeyinin sosyal kaygı düzeyini anlamlı bir seviyede etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır. Aktaş (2021: 37), ‘Pandemi Sürecinde İlköğretim Öğrencilerinin Dijital Bağımlılığına İlişkin Öğretmen Görüşleri’ isimli tezsiz yüksek lisans projesinde pandemi sürecinde ilköğretim öğrencilerinin dijital bağımlılıklarını değerlendirme konusunda öğretmen görüşlerini incelemiş ve dijital bağımlılığın ortaya çıkmasında dijital kültür, dijital oyunlar ve pandemi tedbirleri olarak öğrencilerin evde kalmasının önemli etkileri olduğunu belirtmiştir. Taşlıyan vd. (2021) tarafından, ‘Dijital Bağımlılık ile Yaratıcı Düşünme Eğilimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma’ isimli çalışmada üniversite öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeyleriyle yaratıcı düşünme yetenekleri arasındaki ilişki çeşitli değişkenlerle değerlendirilmiş, bağımlılığın nüksetme ve bırakamama boyutlarıyla yaratıcı düşünme arasında bazı anlamlı ilişkiler olduğu ortaya konularak dijital araçların yaratıcı düşünme amacıyla kullanılması önerilmiştir. Demirel vd. (2022), ‘Dijital Bağımlılık ve Boş Zaman Yönetiminin Günlük Hayata Etkisinin İncelenmesi’ başlıklı çalışmalarında dijital bağımlılık ve boş zaman değerlendirme arasındaki ilişkiyi çeşitli değişkenlere göre değerlendirerek demografik özelliklerin boş zaman yönetimini etkilediği ve boş zaman ile dijital bağımlılık arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Demir ve Bulut (2023), ‘Ortaokul Öğrencilerinde Görülen Dijital Oyun Bağımlılığının Öğrenci Görüşlerinden Yararlanılarak Çeşitli Açılardan İncelenmesi’ isimli çalışmalarında ortaokul öğrencileri ile yaptıkları yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda öğrencilerin dijital oyunları zararlı görmekle birlikte boş vakitlerinde dijital oyun oynadıkları, dijital oyunları oynarken olumsuz duygular hissettikleri oysa kendi akran grubuyla vakit geçirdiklerinde bu oyunları oynamayı akıllarına getirmediikleri ve bağımlılık konusunda içinde buldukları durumun farkında oldukları sonuçlarına ulaşmışlar, konuya ilişkin çeşitli çözüm önerilerinde bulunmuşlardır.

Farklı yaş gruplarında yer alan bireylere yönelik olarak yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde, teknolojiye bağlı gelişmelerin artması ve internetin yaygın hale gelmesi sonucu dijital araçların kullanımının giderek fazlaştığı, bu kullanımın bireylerde bağımlılığa yol açtığı, çeşitli fiziksel ve zihinsel problemlere yol açarak toplum sağlığını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Aynı zamanda dijital bağımlılık iletişim becerilerini de olumsuz yönde etkilemekte, bireylerin boş zamanlarında gerçekleştirdikleri aktiviteleri değişime uğratmaktadır. Tüm bu olumsuz sonuçların önüne geçmek için dijital bağımlılık konusunun farklı boyutlarda ele alınarak değerlendirilmesi ve önlemek için gerekli çalışmaların yapılması toplumun beden ve akıl sağlığının korunması açısından önemlidir.

3. BAĞIMLILIK VE DİJİTAL BAĞIMLILIK

Bağımlılık; herhangi bir nesne, cihaz, madde veya durumdan ayrı kalamama, söz konusu nesne, madde veya cihaza karşı aşırı istek duyma, sorunlu bir davranışı kontrol etmede yinelenen başarısızlık ve önemli olumsuz sonuçlara rağmen davranışın devam etmesi durumu olarak tanımlanmaktadır (Panova ve Carbonell, 2018; Uğurlu vd. 2012: 38; Dinç, 2015: 32). Bağımlılığın bir diğer tanımı; bir maddenin tedavi ya da fizyolojik bir ihtiyacı karşılama amacı olmadan her geçen gün miktarının artırılarak kullanılması durumudur (Baş ve Diktaş, 2020: 197).

Bağımlılık konusunda üç temel faktör önem taşımaktadır: Kişinin engelleyemediği kullanma arzusu, kullanım süresinde sürekli bir artma, fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarda ortaya çıkan eksiklikler bu faktörleri oluşturmaktadır (Yengin, 2019:138).

Bağımlılığın belirtileri, kullanılan maddenin veya bağımlılık kabul edilen davranışa yönelik isteğin, harcanan zamanın gün geçtikçe artması, kullanılan madde ya da davranışa ilişkin sıklıkta azalma meydana geldiğinde huzursuzluğa, uykusuzluğa öfke nöbetlerine yol açması, kullanılan madde ya da gerçekleştirilen davranış kişide; zihinsel, sosyal, fiziksel problemlere yol

açmasına rağmen kullanıma devam edilmesi, kullanılan madde ya da gerçekleştirilen davranışa ilişkin oto kontrolün yitilmesi, kişinin vaktini önemli oranda zihinsel veya eylemsel olarak kullandığı madde ya da gerçekleştirdiği davranış için harcaması, kullanılan madde ya da bağımlılık yapan davranışın kişinin bireysel ve sosyal sorumluluklarını gerçekleştirmesini önlemesi şeklinde sıralanabilir (Dinç, 2018: 32-33).

Özellikle 2000'li yıllardan sonra teknolojiye yaşanan gelişmeler ve internetin yaygınlaşması, internet temelli olan ve eğlenmek, öğrenmek, oyun oynamak, sosyalleşmek, haber almak, içerik paylaşmak gibi çok çeşitli amaçlarla kullanılan cihazların ve yazılım programlarının sürekli yenilenmesi gençlerin bu tür dijital araçlarla ve internet platformlarında daha fazla zaman geçirmelerine yol açabilmektedir (Demirel vd. 2022: 1293). Dijital araçların aşırı kullanımı olumlu ve olumsuz birçok sonucu beraberinde getirmekte, bu aşırı kullanım insan sağlığını tehdit eder bir boyuta taşınarak bağımlılığa dönüşebilmektedir. Dijital bağımlılık olarak adlandırılan bu durumun kavramsal çerçevede ele alınıp incelenmesi gün geçtikçe daha önemli hale gelmektedir (Seema vd. 2022; Demirel vd. 2022: 1293).

Bilgisayar kullanımı ve internet erişimi ile ilgili olarak çeşitli problemlere yol açan, kontrol edilemeyen meşguliyetler, dürtüler ve davranışlarla karakterize edilen durum internet ve dijital bağımlılığı olarak nitelendirilmektedir (Shaw ve Black, 2008: 353; Arslan ve Bardakçı, 2021: 916). Dijital bağımlılık, içinde bulunduğumuz bilişim çağında kitle iletişim araçlarının ve dijital teknolojilerin yoğun kullanımının sonucu olarak giderek yaygınlaşmaktadır (Taşlıyan vd.2021: 505).

Dijital bağımlılığı tam olarak tanımlayabilmek için internet bağımlılığı ve teknoloji bağımlılığı kavramlarını da açıklamak gerekir. Bu kavramlar birbiriyle ilişkili olup dijital bağımlılık konusunda önem arz etmektedir.

İnternet bağımlılığı, kullanıcıların çeşitli konularda zarar görecektel şekilde aşırı derecede internet kullanımını ifade eden bir durum olup genelde zorlayıcı davranışları içine alan zihinsel bir bozukluk olarak nitelenir (Belli vd., 2022: 60). Normal internet kullanımı ile bağımlılık olarak nitelenebilecek internet kullanımını birbirinden ayırt etmek kolay değildir. İnternetin her defasında daha fazla kullanılmak istenmesi, kullanım bırakıldığında kişide gerginlik ve depresif durumların ortaya çıkması, planlanandan daha uzun süre çevrimiçi kalınması, internet kullanımına bağlı olarak kişinin kariyerinin olumsuz bir yönde ilerlemesi, internet kullanımı konusunda kişinin ailesine ve terapistine yalan söylemesi, internet ortamlarının mevcut problemlerden uzaklaşma konusunda bir çözüm yolu olarak görülmesi internet bağımlılığının belirtileri olarak kabul edilmektedir (Kalip ve Çöl, 2020: 320-321). Ivan Goldberg, 1995'te internet bağımlılığını, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*'ın madde bağımlılığı kavramından türeterek internet bağımlılığı olarak tanımlamıştır. İletiliş faaliyetlerinin internet temelli platformlarda gerçekleştirilmesi internet bağımlılığını tetikleyen bir unsurdur (Yengin, 2019:139).

Dijital bağımlılık konusunda yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde dijital bağımlılığın; uyku bozukluğu, duygusal sıkıntılar, sinirlilik, gerginlik, huzursuzluk, iletişim becerilerinde azalma, sosyal çevreden uzaklaşıp içine kapanma, akademik başarının düşmesi, intihar eğilimi, yalnızlaşma, yabancılaşma gibi çeşitli bireysel, zihinsel, fiziksel, ruhsal ve toplumsal problemlere yol açmasının yanı sıra nomofobi (cep telefonu olmadan kalamama korkusu), netlessfobi (internetsiz kalma korkusu), photolurking (internette sürekli başkalarının fotoğraflarına bakma problemi), fomo (günceli kaçışma korkusu), hayalet titreşim sendromu, Facebook depresyonu gibi çeşitli fobi ve kaygı bozukluklarına sebep olarak insan sağlığını tehdit eder bir hale geldiği görülmektedir.

İnternette bağlantılı bağımlılık türlerinin temelinde internet bağımlılığı bulunmaktadır. İnternette gerçekleştirilen etkinlikler de bağımlılık kaynağı olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda sosyal medya bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı, akıllı telefon bağımlılığı gibi bağımlılık türleri bu kategoride değerlendirilebilmektedir. Bağımlılığın ortaya çıkmasına sebep olan uygulama ya da aktivitenin türü göz önüne alınmaksızın internet bağımlılığı bir bütün olarak ele alınmaktadır (Savcı ve Aysan, 2017: 203).

İnternet bağımlılığı konusunda araştırmacılar birçok çalışma yapmış, konuya ilişkin çeşitli kavramlar ortaya atılmıştır. Bu kavramlar; internet bağımlılığı, teknoloji bağımlılığı, sorunlu internet kullanımı, patolojik bilgisayar kullanımı, internet bağımlılığı bozukluğu gibi çeşitli terimlerden oluşmaktadır. Bu terimlere ilişkin araştırmalar artarak devam etmektedir. Amaç internet bağımlılığının tüm kapsamını ve en etkili tedavi yöntemini bulmaktır (Yang ve Tung, 2007).

İnternet bağımlılığı konusunda literatür değerlendirildiğinde; sosyal medya bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı, akıllı telefon bağımlılığı kavramları konusunda ortak bir tanımlamaya gidilebilir. Bu çerçevede, bu kavramlara ilişkin aşırı kullanma isteğinin oluşması, bu kullanım isteğinin doyurulamaması, aşırı kullanıma bağlı olarak hayati aktivitelerin göz ardı edilmesi, sosyal ilişkilerin zarar görmesi, aşırı kullanımı azaltmak veya durdurmak konusunda başarısız olmak, kullanım yoksunluğunda gerginlik ve sinirlilik halinin oluşması, kullanıma ilişkin süre ile ilgili yalana başvurma durumlarının ortaya çıkması yukarıdaki bağımlılıkların tanımlanmasında kullanılmaktadır (Savcı ve Aysan, 2017: 204). Tüm bu bağımlılık türlerinin teknoloji bağımlılığı ya da dijital bağımlılık olarak adlandırmak mümkündür (Dinç,2018: 34).

3.1. DİJİTAL BAĞIMLILIĞIN SEBEP VE SONUÇLARI

Dijital bağımlılığın gelişmesinde internetin yoğun kullanımının önemli bir etkisi vardır. TÜİK verilerine göre Türkiye'de 16-74 yaş arasındaki bireylerin internet kullanım oranı her geçen gün artmaktadır. Bu oran 2023'te %87,1 iken 2024 yılında %88,8'e çıkmıştır. İnternet kullanımı erkeklerde %92,2, kadınlarda %85,4 olarak belirlenmiştir (data.tuik.gov.tr, 2024). Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada günlük internet kullanım süresinin üç saatin üstüne çıkması bağımlılığın oluşmasında önemli bir etken olarak görülmektedir (Ergin Çağatay ve Öntürk Akyüz, 2024: 77).

Dijital bağımlılığın ortaya çıkmasında; yalnızlık duygusu, sosyalleşme ihtiyacı, kendini gösterip ifade edebilme gibi çeşitli sosyal ihtiyaçlar etkili olabildiği gibi; erken yaşta dijital araçların kullanımına başlanması, çeşitli ailevi problemler, anne ya da babanın kaybı, bağımlı arkadaş grupları veya arkadaş edinememe, çocuklar ve gençler için çevrelerinde dijital araçları aşırı kullanan örneklerin olması gibi çeşitli olumsuz etkenler de söz konusu olabilir (Dinç, 2015: 49-53). İnternetin yaygınlaşmasıyla her gruptan insanın internet kullanımı artmış olmakla birlikte özellikle üniversite öğrencilerinin internet kullanımı daha da fazlaşmıştır. Bunun çeşitli sebepleri vardır: Ücretsiz ve kolay erişilebilir bağlantılara sahip olmak, sağlam bir kimlik duygusu geliştirmeye yönelik güçlü bir dürtüye sahip olmak, samimi ilişkiler geliştirme arzu ve çabası içinde olmak, internet kullanımının gerekli olması ve teşvik edilmesi gibi başlıklar sebeplerin başlıcalarını oluşturmaktadır (Yang ve Tung, 2007). Özellikle gençler için can sıkıntısı teknolojik araçlara yönelme konusunda önemli bir sebep oluşturmaktadır (Vink, 2020: 83).

Dijital bağımlılık belirtileri, günlük işlerin genellikle internet üzerinden halledilmesi, kişinin hobilerinden, arkadaşlarından uzaklaşması, cep telefonun sürekli elde taşınması, yedek şarj aleti taşınması, kişinin işine, ailesine ilişkin görev ve sorumluluklarını ihmal etmesi, habersiz kalma korkusu yaşaması, sosyal medyada harcanan zaman yüzünden uykusuz kalınması, yemek ve uyku düzeninin bozulması, kişilerin aşırı kullanıma bağlı olarak göz kuruması, karpal tünel

sendromu ve sırt ağrısı gibi fiziksel problemler yaşaması, kullanım amacına göre çeşitli ödemelerin yapılmasına bağlı olarak ekonomik problemler yaşanması başlıca belirtiler arasındadır (Korkmaz, 2023: 91, 105; Polat, 2017: 166-167).

Dijital bağımlılığın çeşitli fiziksel, ruhsal ve sosyal sonuçları bulunmaktadır. Dijital bağımlılıklar kişilerin iletişim becerileri ve sosyalleşme süreçleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Dijital bağımlılığı olan bir bireyin, günün önemli bir kısmını sanal ortamlarda geçirdiğinden sosyal becerilerinin zayıflayarak sosyal bağlılığının azaldığını söylemek mümkündür (Savcı ve Aysan, 2017: 210).

Dünya Sağlık Örgütü; 2020 yılında dijital teknolojiye ve buna bağlı olarak kullanılan cihazlara bağımlılığı, aşırı çevrim içi aktiflik ve internet kullanımının zaman, enerji ve dikkat yönetimini zorlaştırdığını, uyku düzeninde bozukluklara yol açtığını, bunun dünya genelinde bir sorun olduğunu kabul etmiştir. Dijital bağımlılığı, dijital cihazların alışkanlık haline gelmiş, kontrolsüz kullanımı ve belirli bir çevrim içi davranışa aşırı derecede tekrarlanan katılımla karakterize edilen, işlevsel olarak tüm bağımlılıklarla eşdeğer olduğu kabul edilen bir bağımlılıktır. Çevrimiçi olma dürtüsü kontrol edilemez hale geldiğinde; buna genellikle uyku bozukluğu, duygu durum bozukluğu, depresyon ve hafızada zayıflama belirtileri eşlik etmektedir. Dijital bağımlılıklardaki davranışsal belirtiler arasında yeme bozuklukları, açık hava ve sosyal yaşamdan uzaklaşma davranışları da yer almaktadır. Özellikle uykusuzluk bağımlılığın hem tetikleyicisi hem de güçlendiricisi olabileceği gibi kronik bir sonucu da olabilir. Gençlerde internet ve dijital bağımlılığının bir sonucu olarak depresyon, uykusuzluk ve intihar eğiliminin artması dünya çapında endişe duyulan bir durumdur (Dresp-Langley ve Hutt, 2022).

Aktaş, (2021: 36) dijital bağımlılığın sonuçlarını; obezite, uyku problemleri, göz ve duruş bozuklukları, şiddet eğilimi, öfke ve kaygı bozukluğu, stres, korku ve yalnızlık hissi, iletişim becerilerinde azalma, akademik başarıda düşme, yabancılaşma şeklinde sıralamıştır.

Konuya ilişkin yapılan araştırmalara göre, internet kullanımı için harcanan zaman uzadıkça kişilerde bedensel ağrılar, obsesiflik, depresiflik, anksiyete durumu, fobilerin oluşması, paronayak düşüncelerin ortaya çıkması, bireyler arası duyarlılıkta azalma, sağlık durumunda bozulma gibi çeşitli sonuçlardan söz edilmektedir (Baş ve Diktaş, 2020: 198). Dijital bağımlılıkta önemli bir sorun olarak genellikle dürtü kontrol bozukluğu veya madde bağımlılığı gibi başka bir problemin varlığı söz konusu olabilir (Dinç, 2015: 51).

3. 2. DİJİTAL HASTALIKLAR

Araştırmacılar dijital araçların aşırı kullanımının bireyleri fiziksel, zihinsel ve sosyal boyutta etkilediğini, bunun sonucu olarak çeşitli fobilerin, kaygı bozukluklarının ve hastalıkların oluştuğunu ortaya koymuşlardır. Bu fobileri, kaygı bozukluklarını ve hastalıkları şöyle sıralamak mümkündür; nomofobi, netlessfobi, fomo, hayali titeşim sendromu (phantom vibration syndrome), photolurking, Facebook depresyonu, video paylaşım narsizmi, klavye hastalığı (WhatsAppitis), siberkondri, egosörfü (egosurfing), enforografi, cronic selfitis, stalking (Korkmaz, 2023: 78-87; Kalip ve Çöl, 2020: 321-328; Shaw ve Black, 2008: 353). Bunları kısaca açıklamak gerekirse:

Stalking, kişinin diğer bireylere ilişkin bilgileri rahatsızlık verecek seviyede devamlı araştırarak kaydetmesidir. Bu durum, diğer insanlar için tehlikeli ve rahatsız edici bir boyuttadır (Kalip ve Çöl, 2020: 326-327).

Facebook depresyonu, Facebook kullanıcılarının yaşadıkları olumsuz olaylara ilişkin duygu ve düşüncelerini diğer kullanıcılarla paylaşarak olumsuz hislerini pekiştirme, bunun sonucunda kendini daha mutsuz hissetmeleri durumudur. Aynı zamanda sosyal medyada

başkalarının mutlu görüntülerini görerek kendi hayatlarıyla kıyaslayıp mutsuz olmak da insanları depresyona sürükleyebilmektedir (Korkmaz, 2023: 85).

Egosörfü, kişinin sık sık kendi adına ortaya çıkan gelişmeleri internet ortamında araması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu davranışı gerçekleştirenlerin temel özelliği kendilerini fazla beğenme ve online ortamlarda kendileri hakkında yapılan yorum ve beğenileri sürekli kontrol etme eğiliminde olmalarıdır (Kalip ve Çöl, 2020: 325; www.iyihisset.com, 2024).

Cronic selfitis, kişinin sürekli kendi fotoğrafını çekerek bunları günde altı defadan fazla sosyal medyada paylaşmasıdır (Korkmaz, 2023:87).

Fomo (Fear of missing out), kişinin gündemi takip edemeyerek günceli kaçırma ve geri kalma korkusudur. Bu korkuyu yaşayan kişilerin telefon veya diğer dijital araçlarından sosyal medya hesaplarını devamlı kontrol etmeleri söz konusudur (Kalip ve Çöl,2020: 322).

Netlessfobi, kişilerin internet bağlantısı bulunmayan yerlerde kalamama durumu olup internetsiz kalma korkusu anlamına gelmektedir. Böyle bir kaygı bozukluğuna sahip olan kişi internete ulaşamama durumunda oldukça gergin ve kaygılı olmaktadır (Güney, 2017: 211; Arı, 2022: 88).

Video paylaşım narsizmi, özellikle kendisini çok beğenen narsist kişilerin çeşitli videoları sosyal medya ortamlarında paylaşarak takipçi ve beğeni toplamaları yaygın görülen bir durum olup video paylaşım narsizmi olarak adlandırılmaktadır. Bu kişilik özelliğine sahip olanlar beğenilme kaygısı ile toplumsal düzeyde tehlike oluşturabilecek video paylaşımları yapabilmekte, bu davranışları beğenilmediğinde öfkelenip saldırganlaşabilmektedir (Kalip ve Çöl, 2020: 326).

Nomofobi, (No Mobile Phone Fobia) kişilerin cep telefonundan ayrı kalıp dış dünya ile iletişim kuramama korkusu şeklinde tanımlanan ve son yıllarda oldukça yaygın görülen bir kaygı bozukluğudur (Korkmaz, 2023: 79; Öztürk, 2015: 632). Nomofobisi olan kişiler, devamlı telefonlarında mesaj veya arama olup olmadığını kontrol etme eğiliminde olup 24 saat telefonlarından ayrı kalamazlar (Özgür Güler ve Veysikarani, 2019: 77; Polat; 2017: 168).

Enfornografi, bilgi edinme, bilgiyi kullanma, paylaşma konularını içeren bağımlılık ya da saplantı durumunu tanımlamaktadır. Bu tür bir davranış bozukluğu olan kişiler, çevrimiçi ortamlarda bilgiyi paylaşmak, değiştirip düzenleyerek yaymaktan çok hoşlanmaktadır (Kalip ve Çöl, 2020: 328).

Hayalet titreşim sendromu, bu sendromun görüldüğü bireyler telefonları çalmadığı halde çalıyor gibi hissetmektedir. Araştırmalara göre bu, kişinin beklenti halinde olması ya da ilişkilerinde güven problemi yaşamasına bağlı olarak gelişen psikolojik temelli bir durumdur (Kalip ve Çöl, 2020: 328; Korkmaz,2023. 84).

Klavye Hastalığı (WhatsAppitis), bilgisayar ve telefon kullanımında sürekli aynı elin kullanılmasından kaynaklı sinir, tendon, kas ve diğer dokularda deformasyon oluşması durumudur. Son yıllarda kişiler mesajlaşma amacıyla WhatsApp'ı çok kullandığı için bu rahatsızlığa WhatsAppitis adı verilmiştir (Kalip ve Çöl, 2020: 324).

Photolurking, sosyal medyada paylaşılan gönderi ve fotoğraflara zamanın nasıl geçtiğini anlamadan sürekli bakmak, fotoğrafların içinde kaybolmak olarak tanımlanır ve kronik dijital hastalıklardan birisi sayılmaktadır (Esen ve Yengin, 2021: 162; Korkmaz, 2023: 85).

Siberkondri, kişilerin kendilerinde mevcut bulunduğunu düşündükleri hastalıklar konusunda internet aracılığıyla çeşitli bilgileri ve tedavi yöntemlerini araştırıp kendi kendine teşhis koyma veya tedavi etme gayreti içinde bulunması durumudur. Böyle durumlarda bireyler gözünden

kaçan bir bilgi eksikliğinin olmaması için sürekli hastalıkları konusunda araştırma yapmakta buna bağlı olarak kaygı bozukluğu oluşmaktadır (Tarhan vd. 2019: 4261). Bu kişiler, sağlıklarına ilişkin çeşitli konularda internette bilgi edinip bu bilgileri benzer belirtileri gosteren kişilerle de paylaşmaktadır. Ancak bu bilgilerin doğruluğu tartişma konusu olduğundan kişileri yanlış yönlendirebilmekte, doktor- hasta ilişkilerine zarar verebilmekte ve güven problemlerine yol açmaktadır (Kalip ve Çöl, 2020: 327). Dijital bağımlılık sonucu ortaya çıkabilecek hastalıklar değerlendirildiğinde dijital bağımlılığın insan ve toplum sağlığını tehdit eden önemli sonuçlara yol açtığı görölmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, küreselleşme ve internetin yaygın kullanımı kişileri dijitalleştirmektedir. Bu dijitalleşme ile birlikte bireyler toplumdan soyutlanmakta ve tek tipleşmektedir (Yengin, 2019:132). Ancak dijital araçların ve internetin her geçen gün hayatımızda daha çok yer alması kaçınılmaz bir gerçektir. Bu yüzden teknolojiyi ve dijital araçları doğru kullanarak hayatımızı kolaylaştırmanın yanısıra insan sağlığını korumak da oldukça önemlidir.

Dijital bağımlılığa ilişkin literatür taraması yapılarak gerçekteştirilen bu çalışmada dijital bağımlılığın sebepleri, bireyler üzerindeki fiziksel, ruhsal sosyal etkileri, yol açtığı hastalıklar değerlendirilmiş, konuya ilişkin farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır.

Davranışsal bir sorunu çözüme ulaştırmanın en iyi yolu onu tam anlamıyla anlayıp problemin ne olduğuna karar vermektir. Problemin temel sebeplerini tanımlayıp kısa ve uzun vadeli etkilerini belirlemek ve problemin çözümünün bireyin hayatını nasıl etkileyeceğini tespit etmek dijital bağımlılığın çözümünde önemli bir adımdır. Bu yüzden davranışsal bir problem olan dijital bağımlılığının üstesinden gelebilmek için onu bütün boyutları ile ele alarak çözüm aramak gerekir.

İncelenen çalışmalarda da göröldüğu gibi dijital bağımlılığın önlenmesi için bilgisayarın ve internetin kullanım amaçlarının belirlenmesi ve bu çerçevede kullanılması önemli bir yaklaşımdır. Çünkü günümüzün dijital dünyasında bilgisayardan ve teknolojik araçlardan uzak durmak mümkün değildir. Ancak kullanıcılar kullanım amaçlarını belirleyip bu çerçevede kontrollü bir kullanım sağladıklarında kendilerini dijital bağımlılıktan korumuş olurlar. Unutulmamalıdır ki her türlü bađımlılıқта bağımlılıktan korunmak bağımlılıktan kurtulmaktan daha önemlidir. Çünkü bir madde ya da davranışa bağımlılıktan kurtulmak daha zorlu bir süreci içerir.

Teknoloji ya da dijital bağımlılığını önleme konusunda psikologların bir takım temel önerileri bulunmaktadır. Bunlar ana başlıklar altında sayılacak olursa; kendine dijital araçların kullanımı konusunda zaman sınırı belirlemek, zamanını iyi planlamak, çeşitli kültürel ve sportif etkinliklere katılmak, yürüyüş yapmak, doğada vakit geçirmek, bisiklete binmek, uyku düzenine dikkat etmek, kendine hobiler edinmek, sosyal aktiviteleri güçlendirmek, eğer konuya ilişkin bağımlılık önemli bir problem haline dönuşmüşe profesyonel destek almaktır (Dinçer, 2023).

Dijital bağımlıların, sorunlu çevrim içi uygulamalardan uzak durmayı sağlayarak ve anlamlı çevrim dışı etkinlikleri arttırarak bağımlılıktan kurtulmak konusunda başarı sağlamaları mümkündür. Araştırmacılara göre dijital bağımlılığın tedavisinde en uygun yöntem internetin ve dijital araçların ölçülü ve kontrollü kullanılmasıdır (Young vd. 2011: 7). Bu konuda bireylere, işlevsel bir zaman çizelgesi oluşturarak kontrol duygusunu oluşturmak, çeşitli hatırlatma kartları ile neyi hedeflediklerini akılda tutmak, bu tür bir bağımlılık oluştuktan sonra ihmal edilen birey ve yaşamsal aktivitelerin listesini yaparak onlara zaman ayırmak, dijital bağımlılığını engellemede destek olacak kişilerle bir arada olmak, çeşitli grup terapileri ile problemi çözmeye çalışmak gibi çeşitli kurallar belirlemek tavsiye edilmektedir (Kwon, 2011: 237; Ektiricioğlu vd., 2020: 58).

İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte dijital bağımlılık her yaş grubu arasında gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır. Bunu önlemek için çeşitli araştırmalarla belirlenen risk unsurlarının göz önüne alınarak ailelerin, eğitimcilerin ve öğrencilerin çeşitli farkındalık eğitimleri ile bilinçlendirilmeleri faydalı olabilir. Konuya ilişkin sosyal sorumluluk projeleri yapılarak bağımlılığı önlemeye yönelik tedbirler alınabilir (Ektiricioğlu vd., 2020: 60).

İçinde bulunduğumuz çağda teknolojiden uzak kalmak mümkün değildir. Günlük hayattaki kişisel ve kurumsal işlerin yürütülmesi, iletişimin gerçekleştirilmesi için teknolojiyi kullanmak bir zorunluluktur. Ancak yukarıda bahsedildiği gibi teknolojinin ve dolayısıyla dijital araçların yoğun kullanımının bireylere ve topluma çeşitli zararları, yol açtığı çeşitli hastalıklar vardır. Bu zararları önlemek için konuya ilişkin hemen bütün çalışmalarda dile getirildiği gibi teknolojik cihazları kontrollü kullanarak insan ve toplum sağlığını korumak gerekir. Bunun için de öncelikle bireysel olarak dijital bağımlılığın farkında olup bunu önlemek için gerekli tedbirleri almak, iyi bir medya okuryazarı olmak, iletişim araçlarının doğru kullanımını öğrenmek, çocuklara bu konuda gerekli temel eğitimi vermek önemlidir. Ayrıca bireylerin sosyal bağlarının, aile içi ve toplumsal düzeydeki iletişimin güçlendirilmesi, stres faktörlerinin azaltılması, araştırmalara göre bağımlılığın oluşmasında önemli bir etken olan boş vakitlerinin spor, sanat ve kültürel aktivitelerle değerlendirilmesi, açık havada yürüyüş, bisiklete binmek gibi aktivitelerin düzenlenmesi, düzenli uyku alışkanlığının geliştirilmesi, dijital araçların kullanım amaçlarının belirlenerek kullanımda zaman sınırının konulması yoluyla dijital araçların yoğun kullanımının önüne geçebilir. Bir bağımlılık durumunda bunun farkına varmak ve profesyonel destek almak da önemlidir.

Aşırı kullanım sonucu çeşitli sağlık sorunlarına yol açan, bireyin iletişim becerilerini azaltan, maddi ve manevi yönden toplumu olumsuz yönde etkileyen dijital bağımlılığın önlenmesinde toplumsal ve bireysel düzeyde bilinç gereklidir. Bu konuda geleneksel ve dijital kitle iletişim araçları özellikle sosyal medya kullanılarak çocuk ve gençlerin, ailelerin, toplumun bilgilendirilmesi, dijital bağımlılığın zararlarının ve yol açtığı sonuçların anlatılması önerilir. Bu bilinçlenmeyi sağlamada yetkili kurumların problemin farkında olarak gerekli tedbirleri alması, dijital bağımlılığa yol açan risk faktörlerini ortadan kaldırmaya yönelik yasal ve sosyal düzenlemelerin yapılması bir gerekliliktir ve bu konuda çalışmalar artarak sürmektedir. İlerleyen zamanda bu konuda çalışma yapacak araştırmacıların dijital bağımlılık konusunda yaşanan örnek olayları inceleyerek bu bağımlılığın insan sağlığını ve toplumsal iletişimi nasıl etkilediğini somut örneklerle değerlendirmeleri önerilir. Bunun yanında toplumda madde bağımlılığı konusunda temel düzeyde de olsa bir bilinçlenme olmasına rağmen dijital bağımlılık konusunda henüz bu bilinçlenmenin yeterli düzeyde olmaması konusuna dikkat çekilmesi, bu konuda bilim insanları ve yetkililerin, ilgili kuruluşların işbirliği içinde hareket etmeleri tavsiye edilir. Böylece dijital bağımlılığı önleme ya da bir bağımlılık söz konusu ise bunu çözüme kavuşturma konusunda daha başarılı sonuçlar elde edilebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

ıkar atışması: Yazar çıkar atışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review: Externally peer reviewed.

Conflict of Interest: The author declared that she has no conflict of interest.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Aktaş, F. (2021). *Pandemi Sürecinde İlköğretim Öğrencilerinin Dijital Bağımlılığına İlişkin Öğretmen Görüşleri*. (Tezsiz Yüksek Lisans Projesi) Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Arı, F. (2022). İnternet Bağımlılığının Sonrası: Netlessfobi ve Sanallaşan Kimlik. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 85-96.
- Arslan, A. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International e-Journal of Educational Studies*, 4 (7), 27-41.
- Arslan, A. ve Bardakçı, S. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Dijital Bağımlılıklarının Sosyal Kaygı Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 50 (230) Bahar/ 2021, 899-922.
- Baş, K ve Diktaş A. (2020). Social Media Dependency of Pre-Service Social Studies Theachers. *İönü University Journal of the Faculty Of Edication*, 21 (1), 193-207.
- Demir, E. ve Bulut İ. H. (2023). Ortaokul Öğrencilerinde Görülen Dijital Oyun Bağımlılığının Öğrenci Görüşlerinden Yararlanılarak Çeşitli Açılardan İncelenmesi. *Okul Yönetimi Dergisi*, 3 (2), 119-136.
- Demirel, M., Er, Y., Kaya A. ve Çuhadar, A. (2022). Dijital Bağımlılık ve Boş Zaman Yönetiminin Günlük Hayatta Etkisinin İncelenmesi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (3), 1292-1306.
- Diñç, M. (2018). Teknoloji Bağımlılığı ve Gençlik, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*.27.01.2024 tarihinde www.researchgate.net, adresinden alındı.
- Diñçer, E.(2023). Teknoloji Bağımlılığı Nedir, Belirtileri ve Terapisi. 26.02.2024 tarihinde <https://psikologenesdincer.com.tr>, adresinden alındı.
- Dresp-Langley, B. ve Hutt, A. (2022). Digital Addication and Sleep. *International Journal of Environmental Resarch and Public Health*, 19 (11), 6910.
- Ektiricioğlu, C.; Arslantaş, H. ve Yüksel R. (2020). Ergenlerde Çağın Hastalığı: Teknoloji Bağımlılığı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 29 (1), 51-64.
- Esen, R. ve Yengin, D. (2021). Yeni Medya Bağımlılığında Photolurking Sonucu Ortaya Çıkan Dijital Şiddet Üzerine Bir İnceleme, *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5 (2), 156-171.
- Ergin Çağatay, H.H. ve Öntürk Akyüz, H. (2024). Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi. *Rahva Teknik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (1), 69-80.
- Güney, B. (2017). Dijital Bağımlılığın Dijital Kültüre Dönüşmesi: Netlessfobi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1 (2), 207-213.
- Kalip, K. ve Çöl, M. (2020). Teknolojiyle Bağlantılı Yeni Davranışsal Bozukluklar. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5 (2), 318-333.
- Karaca Belli, T., Belli, Ş., Akıncı, I., Keleş, Ö. ve Altun, O. (2022). Üniversite Öğrencilerinin İnternet Bağımlılığının Akademik Başarıları Üzerindeki Etkisi. *Türk Eğitim Araştırmaları Dergisi*,3 (1), 59-69.
- Korkmaz, A. (2023). Dijital Bağımlılık. İksad Yayınevi. Ankara.
- Kwon, J. H. (2011). Toward the Prevention of Adolescent Internet Addiction, *in Internet Addiction: A Handbook and Guide to Evaluation and Treatment (Edited by K. S. Yuong, C. N. De Abreu)*, Wiley& Sons, Hoboken, New Jersey, 223-243.
- Özgür Güler, E. ve Veysikarani, D. (2019). Nomofobi Üzerine Bir Araştırma: Üniversite Öğrencileri Örneği, *Beykoz Akademi Dergisi*, 7 (1), 75-88.
- Öztürk, U.C. (2015). Bağlantıda Kalmak Ya Da Kalmamak İşte Tüm Korku Bu: İnternetsiz Kalma Korkusu ve Örgütsel Yansımaları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (37), 629-638.
- Panova, T. ve Carbonell, X. (2018). Is Smartphone Addiction Really an Addiction?, *Journal of Behavioral Addictions*, Publishing online June, 7 (2), 252-259.
- Polat, R. (2017). Dijital Hastalık Olarak Nomofobi, *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1 (2), 164-172.

Rugai, J. ve Hamilton- Ekeke, J. T. (2016). A Rewiew of Digital Addiction: A Call for Safety Education, *Journal of Education and e-Learning Research*, 17(1), 17-22.

Savcı, M. ve Aysan F. (2017). Teknolojik Bağımlılıklar ve Sosyal Bağlılık: İnternet Bağımlılığı, Sosyal Medya Bağımlılığı, Dijital Oyun Bağımlılığı ve Akıllı Telefon Bağımlılığının Sosyal Bağlılığı Yorumlayıcı Etkisi, *Düşünen Adam Dergisi*, 30, 202-216.

Shaw, M. ve Black, D. W. (2008). Internet Addication, Definition, Assesment, *Epidemiology and Clinical Management. CNS Drugs*, 22 (5), 353-365.doi: 10.2165/00023210-2000822050-00001

Seema, R., Heidmets, M., Kontabel, K. ve Maasik, V. (2021). “Development and Validation of the Digital Addiction Scale for Teenagers (DST), *Journal of Psychoeducational Assessment OnlineFirst* 40 (2), 1-12.

Tarhan N., Tutgun-Ünal, A. ve Ekinci, Y. (2019). Yeni Kuşak Hastalığı Siberkondri: Yeni Medya Çağında Kuşakların Siberkondri Düzeyleri ile Sağlık Okuryazarlığı İlişkisi, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17 (37), 4253-4297.

Taşlıyan, M., Karakuş, F. N ve Çakıroğlu, Z. (2021). Dijital Bağımlılık ile Yaratıcı Düşünme Eğilimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13 (25), 503-5017.

Toker Uğurlu, T., Balcı Şengül, C. ve Şengül C. (2012). Bağımlılık Psikofarmakoloji, *Psikiatriye Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 37-50.

TÜİK Hane Halkı Bilişim Verileri, 02.09.2024 tarihinde [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/index?p=Hanchalki-Bilişim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanım-Arastirmasi-2024-53492](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/index?p=Hanchalki-Bilişim-Teknolojileri-(BT)-Kullanım-Arastirmasi-2024-53492) adresinden alındı.

Vink, A. (2020).The Dangers of Digital Addiction, Newyork, Lucent Press, on İmprint of Greenhaven Publishing.

Yang, S. C. ve Tung, C. J.(2007).Comparison of Internet Addicts and Non Addicts in Taiwanese High School. *Computers in Human Behavior*, 23 (1), 79-96.

Yengin, D.(2019). Teknoloji Bağımlılığı Olarak Dijital Bağımlılık, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 9 (2), 130-144.

Young, K. S., Yue X. D. ve Ying L. (2011). Prevalence Estimates and Etiologic Models of Internet Addiction, in *Internet Addiction Handbook and Guide to Evaluation and Treatment. (Edited by K. S.Young, C.N. De Abreu)*, John Wiley& Sons, New Jersey, 3-19.

AFET İLETİŞİMİ VE AFET İLETİŞİMİNDE MEDYANIN ROLÜ

Hacer Hande ERGİN ÇAĞATAY*

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca dünyanın farklı yerlerinde, farklı zamanlarda teknoloji ve insan kaynaklı çeşitli afetler yaşanmaktadır. Bu afetler büyüklüğüne göre çeşitli ölçeklerde can ve mal kaybına yol açmaktadır. Yaşanan afetlerin birey ve toplum üzerinde yıkıcı etkileri vardır. Önceden öngörülmesi çok mümkün olmayan afetlerin verdiği zararı en aza indirmek için etkin bir afet iletişimi büyük önem taşır. Meydana gelen bir afet sırasında ve sonrasında çeşitli boyutlarda afete maruz kalanlarla onlara yardım etmeye çalışan ekipler arasındaki iletişim, afete maruz kalanlarla aileleri arasındaki iletişim, afete müdahale eden ekiplerin kendi aralarındaki iletişim, resmî kurumlara afetzedeler arasındaki iletişim gibi çeşitli iletişim ortamları oluşmaktadır. Ayrıca afet iletişimi; afet öncesi, afet sırasında ve afet sonrası iletişim şeklinde gerçekteşmektedir. Bu konularda ülkedeki yöneticilere, ilgili kurumlara, toplumdaki tüm bireylere ve medyaya önemli görevler düşmektedir. Bu çalışmada konuya ilişkin literatür taraması yapılarak 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş merkezli olarak meydana gelen depremlerle birlikte önemi daha da iyi anlaşılan afet ve afet iletişiminin kavramsal çerçevede tanımı yapılmış, afet öncesi, afet sırasında ve afet sonrası etkili bir iletişim sağlanması için medyanın nasıl bir etkisinin olduğu ele alınmıştır. Özellikle sosyal medyanın afetler sırasında hızlı iletişimi sağlamada oldukça etkili olduğu sonucu konuya ilişkin çalışmalarda sıkça karşımıza çıkan bir değerlendirmedir. Bu yüzden afetler sırasında doğru sosyal medyanın doğru bir haberleşme için etkin kullanılabileceği ancak dezenformasyona sebep olmamak için dikkatli kullanılması gerektiği görülmüştür. Çalışmanın sonunda; afet öncesi, afet sırasında ve sonrasında doğru bir afet iletişiminin oldukça önemli olduğu, bu konuda medyanın önemli rol oynadığı, konuya ilişkin olarak medyanın doğru kullanımı için toplumdaki tüm bireylerin bilinçlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Afet, Afet İletişimi, Medya, Sosyal Medya, Afet İletişiminde Medyanın Rolü.

DISASTER COMMUNICATION AND THE ROLE OF MEDIA IN DISASTER COMMUNICATION

ABSTRACT

Throughout human history, various technology- and human-induced disasters have occurred in different parts of the world at different times. Various disasters occur due to These disasters cause loss of life and property at various scales depending on their size. Disasters have devastating effects on individuals and society. Effective disaster communication is of great importance in order to minimize the damage caused by disasters that are unlikely to be predicted in advance. In this regard, the country's administrators, relevant institutions, all individuals in society and the media have important duties. Various communication environments occur during and after a disaster, such as communication between disaster victims and the teams trying to help them, communication between disaster victims and their families, communication between teams responding to the disaster, communication between official institutions and disaster victims. Also disaster communication; Communication takes place before, during and after the disaster.

In this study, by conducting a literature review on the subject, disaster and disaster communication, whose importance was understood better with the earthquakes that occurred in Kahramanmaraş on February

*Öğr. Gör. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, handecagatay.45@gmail.com, 0000-0002-3774-2572

6, 2023, were defined in a conceptual framework, and what effect the media has on ensuring effective communication before, during and after the disaster. is briefly discussed. The conclusion that social media is particularly effective in providing rapid communication during disasters is an evaluation that is frequently encountered in studies on the subject. Therefore, it has been observed that the right social media can be used effectively for accurate communication during disasters, but it should be used carefully to avoid causing disinformation. At the end of the study, it was concluded that accurate disaster communication is very important during and after disasters, that the media plays an important role in this regard, and that all individuals in the society should be made aware of the correct use of the media on the subject.

Keywords: Disaster, Disaster Communication, Media, Social Media, Role of Media in Disaster Communication.

1.GİRİŞ

6 Şubat 2023 tarihinde ülkemizde Kahramanmaraş merkezli olarak meydana gelen ve 11 ili etkileyen depremler birçok vatandaşımızın ölümüne, yaralanmasına, can ve mal kaybına uğramasına yol açmış, toplumu psikolojik, sosyolojik ve ekonomik yönden derinden sarsmıştır. Yüzyılın felaketi olarak değerlendirilen bu büyük felaket sonrası afet iletişiminin önemi bir kez daha gündeme gelmiştir.

Afet, yaşamın normal gidişatını önemli ölçüde etkileyen, toplumsal hayatı sekteye uğratan, halkın baş etmekte zorlandığı, sosyo ekonomik ve fiziki kayıplara yol açan olağanüstü durumlardır (Boztepe Taşkiran, 2023: 359; Şahin ve Demirbilek, 2023: 323; Öztürk ve Demir, 2023: 508). Birleşmiş Milletler, “İnsanlar için can, fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, normal yaşamı durdurarak veya kesintiye uğratarak toplumları etkileyen ve yerel imkanlar ile baş edilemeyen her türlü doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olayları” afet olarak nitelemiştir (Kadıoğlu, 2011: 37).

Dünyanın birçok yerinde hemen her dönemde deprem, sel, yangın, çığ, kasırga, patlama, iş kazası gibi çeşitli afetler, öngörülemeyen bir şekilde meydana gelmekte, can ve mal kaybına yol açmaktadır. Bu bağlamda afetlerin önlenmesi ve yol açabileceği zararlar en az hasarla nasıl atlatılabilir konusu daha fazla gündeme gelmektedir. Afet sonrası oluşan kaos ortamında insanlar sağlıklı iletişim kurmak, doğru bilgi edinmek istemekte ve iletişim araçlarının kullanımı önemli ölçüde artmaktadır.

Bu çalışmada afetler konusunda gerçekleştirilebilecek iletişim faaliyetleri ele alınmıştır. Çalışmanın metodolojisi literatür taraması şeklindedir. Konuya ilişkin çeşitli çalışmalar incelenerek afet yönetiminde iletişimin nasıl bir rol oynadığı araştırılmış, afetlere yönelik olarak etkin, doğru ve diyalojik bir iletişimin önemine dikkat çekilmesi amaçlanmıştır.

2. AFET DURUMLARINDA İLETİŞİM VE MEDYANIN ROLÜ

İletişim kelimesi her geçen gün bireysel ve toplumsal alanlarda daha sık kullanılan bir kavram olup farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Latincedeki ortak kılma, paylaşım, bir aradalık anlamına gelen common kelimesinden türeyen iletişim kavramı Türkçede haberleşme, bildirişim ve iletişim kelimeleri ile ifade edilir. İletişim kelimesinin anlamı zamanla genişlemiş, ortak bilgi, ortak duygu, ortak duyarlılık, ortak görüş yaratma anlamlarını da içerir hale gelmiştir (Geçikli, 2019: 219; Güngör, 2020: 45).

Hayatın her döneminde iletişim önemli olmakla birlikte afet dönemlerinde özellikle kriz yönetimi konusunda afet iletişimi oldukça önemli bir konudur (İlgın vd. 2023: 43). Afet iletişimi, afetin planlanması, afete müdahale edilmesi ve afet sonrası iyileşme sürecinin en temel unsuru olup afet durumlarında devletin ve afete müdahale ile sorumlu kuruluşların geleneksel ve sosyal medyayı kullanarak toplumu bilgilendirme, yardım isteme, gerekli emirleri verme, açıklama yapma gibi çeşitli fonksiyonları içerir (Toker, 2016: 251; Usta ve Yükseler, 2021: 252; Sarma, 2021: 828). Medya toplumdaki afetlere ilişkin algıyı reaktif olmaktan ziyade proaktif hale getirmek için kullanılabilir önemli bir araçtır (Sarma, 2021: 828).

Afet durumlarında, kurtarma ve acil müdahale işlemleri sırasında gerek çalışan ekipler gerekse afete maruz kalanlar arasında güvenilir ve sürekli iletişim kurulması en temel ihtiyaçlardan birisidir. Arama kurtarma çalışmalarının etkin bir şekilde gerçekleşmesi ve afetin sebep olduğu hasarın en hafif şekilde atlatılması için hızlı ve etkili bir iletişim çok önemlidir. Fakat afet durumlarında iletişimi sağlayan araçlar ve mevcut alt yapı önemli oranda hasar almakta, bu durum

arama kurtarma çalışmalarını yavaşlatmaktadır (Menon vd. 2016, Zemp, 2010: 46; Yılmaz, 2024). Afet durumlarında genellikle iletişim ağlarının hasar alması sonucu yeterli bilgi akışı sağlanamamaktadır. Bu belirsizlik ortamında iletişim imkanlarının azalması toplumu kaygılandırmakta ve bilgilendirme isteğinin artmasına yol açmaktadır. Böyle bir ortam yaşanan afetin yoğunluğunu arttırdığı gibi, bilgi akışını bozarak verilen hizmetlerin kalitesini düşürmekte, can ve mal kaybının artmasında etkili olabilmektedir. Ayrıca afet durumunda hızlı müdahale yapılabilmesi için hızlı ve doğru bilgi büyük önem taşımaktadır. Oluşabilecek hasarın en az seviyeye düşürülmesi ve afet konusunda bilinçli bir toplumun oluşturulmasında etkin bir iletişim stratejisi önemli rol oynamaktadır. Bu konuda internet temelli iletişim araçları iletişimin hızını arttırmakta aynı zamanda çift yönlü iletişim imkn sunmaktadır. Bu sayede kamuoyuyla etkin ve diyalojik iletişim kurulmasına katkı sağlamaktadır. Özellikle sosyal medya platformları bu alanda oldukça etkilidir (Cömert Baechler, 2018: 809-810; Usta ve Yükseler, 2021: 252).

Afet iletişim çalışmalarından afet öncesi iletişim ile toplumda farkındalık oluşurmaya ve afetlere hazırlıklı olup direnç kazandırmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirilir. Bu çalışmaların amacı herhangi bir afet durumunda mevcut kaynakların neler olduğu, bunlara nasıl ulaşılacağı, nerelerde toplanılabileceği, bu toplanma alanlarına hangi yollarla ulaşılabileceği, afet durumlarında sağlanan temel hizmetlerden nasıl faydalanılabileceğini anlatmaktır. Afet sırasında gerçekleştirilen iletişim çalışmaları ile kamuoyunun söz konusu afet konusunda bilgilendirilmesi amaçlarıdır. Böylece toplumun drstce bilgilendirilmesi, ihtiyaç duyulan kaynaklara ilişkin gerekli yönlendirmelerin yapılması, gereksinim duyulan her türlü desteğin hızlı bir Şekilde sağlanması hedeflenir. Afet sonrası iletişim ise hayatın en kısa sürede normale dönmesi, bireylerin ve toplumun afetle baş etme ve toparlanmasının sağlanması için afet sürecine ilişkin gerekli bilgilendirmelerin yapılması, konuya ilişkin sürekli tedbirlerin alınmasını amaçlayan iletişim faaliyetlerini kapsamaktadır (Zemp, 2010: 49; Usta ve Yükseler, 2021: 255-256; Boztepe Taşkıran, 2023: 360). Tüm bu iletişim süreçlerinde hedef kitlenin özelliklerine ve toplumun ihtiyaına göre kitle iletişim araçları, geleneksel ve dijital iletişim araçları aktif olarak kullanılır.

Afetlere karşı hazırlıklı olma, afet sırasında ve sonrasında neler yapılacağı konusunda toplumu bilinlendirmede medyaya önemli görevler düşmektedir (Soydan ve Alpaslan, 2014: 62). Özellikle afet yönetimi konusunda çalışan kuruluşlar toplumsal destek sağlamak ve kamuoyu ile afete ilişkin çift yönlü bir iletişim kurabilmek için medyayı, özellikle sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadır (Yan ve Martinez, 2019: 2519). Latince kökenli bir kelime olan medya sözcüğü; ortam, araç anlamına gelen medium kelimesinin oğulu olup çeşitli bilgilerin bireye ve topluma aktarılması amaçıyla gerçekleştirilen bilgilendirme, eğitim, haber verme gibi birtakım görevleri üstlenen görsel, işitsel ve yazılı iletişim araçları için kullanılan bir kavramdır (Zafer ve Vardarlier, 2019: 356; Bozkurt ve Demir, 2023: 25). Kitle iletişim araçları Şeklinde de adlandırılan medya; toplumu etkileyen olay ve durumlarla ilgili bilgi vermesi, toplumsallaşma ve kültürel devamlılığın sağlanması gibi çeşitli işlevleri yerine getirir. Medyanın kişiler arası ilişki ve alişkanlıkları etkileyip yeniden Őekillendirme özelliği vardır. Bu zellik toplumdaki politik, ekonomik, sosyolojik ve kültürel yapının işleyişini de etkilemekte, toplumsal konularda bilgilendirme yoluyla kamuoyu oluşumuna katkı sağlamaktadır (Ergin ağatay ve zel, 2024: 592). Bu bağlamda afet sürecinde medyanın doğru kullanılarak doğru bilginin topluma aktarılması kamuoyunun sürece ilişkin olumlu katkı sağlamasında etkilidir.

Sosyal medya, kişilerin mekn ve zamana ilişkin bir sınırlama olmadan duygu ve düşüncelerini paylaşabildiği, diğer insanlarla fikir alişverişinde bulunabildiği internet temelli iletişim platformlarıdır (alışkan ve Mencik, 2015: 258; Güzel, 2020: 95; anakı vd. 2022: 884). Fakat toplumun bilgilendirilmesi konusunda medya ve sosyal medya olumlu bir katkı

sağlayabileceği gibi gerçekleştirdiği yayınlarda yanlış bilgiler vererek toplumsal düzeyde bir huzursuzluğa ve kaosa da neden olabilmektedir (Öztürk ve Demir, 2023: 506). Medyada özellikle sosyal medyada paylaşılan yanlış ve sansasyonel haberler kaos ve korku şeklinde başka bir kriz doğurarak daha fazla can ve mal kaybına neden olabilir (Sarma, 2021: 828).

Yaşanan bir afet anında ve afetten sonraki dönemde panik ve kaosu önlemek, doğru bir müdahale planını oluşturup uygulamak amacıyla çeşitli paydaşlarla etkin iletişim kurmak bir zorunluluktur. Bu konuda günümüzde Facebook, X, Instagram gibi sosyal ağlar; aile bireyleri, afete müdahale eden ekipler ve hükümet yetkilileri arasında iletişimi sağlayarak gerekli desteğin verilmesi anlamında oldukça fonksiyonel bir görev üstlenir. Afetler sırasında güvenilir kaynaklardan elde edilen iletişim bilgileri toplumun duyarlılığını ve dayanıklılığını artırır. Toplumda afeti anlaşılabilir hale getirir. Afete müdahaleyi kolaylaştırır (Güler, 2021; Sarman, 2023: 390). Afetler sırasında bireyler kulaktan kulağa yayılan haberlerden ziyade yazılı olarak elde ettikleri bilgilere daha fazla güvenir. Bu konuda yazılı basın ve sosyal medya daha etkin rol oynayabilir. Özellikle sosyal medyanın anlık erişimi sayesinde tüm dünyada halkı afetler konusunda eğitmede ve tehlikelere karşı uyarmak da hayati bir rol oynadığını ortaya koyan birçok örnek vardır (Sarma, 2021: 828). Ayrıca afet dönemlerinde televizyon toplum tarafından güvenilmesi ve geniş kapsamlı bir hedef kitlesi olması yönünden fonksiyonel bir iletişim aracıdır (Koluman vd., 2024: 209).

Afet yönetimi çok boyutlu bir yönetim sürecidir. Afet sırasında paylaşılan bilgilerin etkili olabilmesi için bilginin nasıl elde edildiği, nasıl yorumlandığı, hangi kanallar aracılığıyla paylaşıldığı, bu bilgileri alan kişilerin konuya ilişkin bir farkındalığının olup olmaması önemlidir. Aynı zamanda bilgi doğru bir şekilde ulaşsa bile bilginin ulaştığı kişilerin ne yapacağını bilmemesi, afet konusunda hazırlıklı olmaması da ayrı bir problem oluşturur. Tüm bu faktörler göz önüne alınarak sağlıklı bir afet iletişimi için kurumların afet öncesi hazırlık yapması gereklidir. Bunun için çeşitli risk grupları ile iletişime geçilerek konuya ilişkin doğru bilginin verilmesi, diyaloga dayalı bir iletişim kurularak konunun bireyler üzerinde kalıcı bir etki bırakması için stratejik düzeyde hazırlıkların yapılması ve gerekli tedbirlerin alınıp planlanması, planların test edilerek uygulanması afetlerin en az hasarla atlatılması konusunda önem taşır (Cömert Baechler, 2018: 816).

Afet sürecinde genelde kriz ortamları oluşmaktadır. Kriz döneminde topluma bilgi vermek, bireyleri ikna ederek gerçekleştirilecek faaliyetler konusunda daha gerçekçi adımlar atılmasını sağlayıp olası risk unsurlarının sonuçlarını hafifletmek etkin iletişim yoluyla gerçekleştirilir (Spence, Lachlan ve Griffin, 2007; Demir, S.T. 2023: 710). Bu iletişim sürecinde medyaya önemli görevler düşmektedir. İletişim aracı olan ve mesaj üretilip dağıtarak toplumun bilgilendirilmesini sağlayan medyanın halka doğru haber ulaştırma konusunda bir sorumluluğu vardır. Medyanın bu sorumluluğunu yerine getirirken etik kurallara uyarak doğru bilgileri aktarması afet sonrası dönemde büyük önem taşır (Tekin ve Yazgan, 2018: 370).

Afet sırasında ve sonrasında diyalojik bir iletişim kurulması halkın yardım eylemi konusunda harekete geçmesinde ve bireyler arasında güçlenme duygusunun yaratılmasında etkilidir. Afet zamanlarında kamuoyuna ilgili ve erişilebilir bilgilerin sağlanması diyalojik iletişimin ön şartıdır. Kurtarma eylemleri hakkında halka doğru bilgi vermek, onların sorularını cevaplamak diyalojik iletişimin önemli unsurlarıdır ve bu konuda çift yönlü iletişim fırsatı sağlanması bakımından sosyal medyanın kullanımı buna imkân vermektedir (Liu vd. 2020: 6; Boztepe Taşkıran, 2023: 361).

Herhangi bir afet durumunda, sürecin doğru yönetilebilmesi için planlamanın doğru yapılıp doğru uygulanması ve bunun sağlanması için de hız ve hassasiyetin göz önünde bulundurulduğu bir

iletişim sisteminin oluşturulması zorunluluktur. Afetler sırasında bilgilendirmede yaşanan kesintiler afete müdahalede başarısızlığa dolayısıyla daha fazla can ve mal kaybına yol açabilir. Bu bağlamda herhangi bir afet durumunda, durumun gereklerine göre hem geleneksel kitle iletişim araçlarını hem de dijital iletişim araçlarını kullanarak gerekli bilgi ve iletişimin sağlanıp en doğru müdahalenin en kısa zamanda yapılması afetin daha kötü sonuçlara gitmesini nleme açısından oldukça önemlidir (Güler, 2021). Medya aynı zamanda alınmakta olan önlemlerin geciktirilmemesi ve izlenmesi, etkilenen veya etkilenebilecek olan bireylerin konuya ilişkin yapılması ve yapılmaması gereken konularda uyarılması, söylentilerin ortadan kaldırılması, panik ve kafa karışıklılığının önlenmesi, iletişim kurulması, ihtiyaç duyulan noktaların tespit edilmesi ve dikkatlerin bu noktalara odaklanması, genel olarak yetkililere, gönüllü kişi ve kuruluşların yardım ve alınan önlemler konusunda etkilenen kişilere ulaşmasını sağlama, onları bilgilendirme ve güven verme konusunda yardımcı olma rolünü üstlenebilir (Sarma, 2021: 829).

Afet durumlarında toplumda bilgiye ihtiyaç artmakta, bireyler bilgi ihtiyaçlarını karşılamak için medya araçlarına yönelmektedir. Bu süreçte medyadaki bilgi akışı kesintiye uğrarsa ya da gerçeği yansıtmayan bilgiler yer alırsa toplumsal düzeyde bir panik ortamı oluşabilir. Bunun için afet sonrası süreçte topluma verilen bilgilerin doğruluğu ve sürekliliği önem taşır. Özellikle sosyal medya afet durumlarında iletişim amacıyla kullanılan önemli platformlardandır. Bu platformlarda asılsız haber ve bilginin yayılmasını önlemek için; resmi kaynaklar tarafından güvenilir kanallar aracılığı ile bilgi akışını sürdürülmesi, asılsız haberlerin anında deşifre edilmesi böylece toplumun bilgi ihtiyaının karşılanması sağlıklı bir afet iletişimi için doğru bir yaklaşımdır (Mason vd. 2018: 246; npistanbul.com, 2023). Topluma ulaşmada yetkililerin en doğru medya unsurunu kullanarak doğru bilgiyi ulaştırması afet yönetimi konusunda büyük önem taşımaktadır.

3. KONUYA İLİŞKİN LİTERATÜR ÇALIŞMALARI

Dünyada ve Türkiye'de hayatı çok yönlü olarak olumsuz bir Şekilde etkileyen afetlerin önlenmesi, daha az hasarla atlatılması ve sağlıklı bir afet iletişimi kurulması için çeşitli akademik çalışmalar mevcuttur. Özellikle 6 Şubat depremlerinden sonra daha fazla üzerinde durulan bu çalışmalardan son yıllarda yapılanları genel olarak değerlendirmek gerekirse; Menon vd. (2016). 'Ensuring Reliable Communication in Disaster Recovery Operations with Reliable Routing Technque' başlıklı çalışmalarında afet durumlarında, kurtarma ve yardımlara ilişkin olarak kurtarma görevlileriyle afetzedeler arasında güvenilir ve sürekli bir iletişimin sağlanması için neler yapılabileceğini ele almışlardır. Cömert Beachler (2018), 'Afet Risk ve Zarar Azaltmada İletişim Stratejisinin Rolü' isimli çalışmasında afetlerde oluşan hasarların en aza indirilmesi ve toplumun afetler konusunda direnç kazanması için afet iletişiminin önemine vurgu yapmış, afet iletişiminin ve afet yönetiminin çok boyutlu olduğunu bu konuda gerekli tedbirlerin ve diyalojik iletişimin önemini anlatmıştır. Mason, vd. (2019), 'Disaster Communication: An Analıysis of the Digital Communication Strategies Used by the Medical Tourism Industry During the 2017 Caribbean Hurricane Season' isimli çalışmalarında 2017 yılında Karayipler'de yaşanan kasırgaya ilişkin olarak Karayip medikal turizm endüstrisinin kriz iletişim stratejilerini incelemiş, dijital platformlar aracılığıyla paylaşılan afet iletişimi konulu mesajların niteliğini değerlendirmişlerdir. Liu vd. (2020), 'Developing a Multi-Level Organization-Public Dialogc Communication Framework to Asses Social Media-Mediated Disaster Communication Engagement Outcomes' başlıklı çalışmalarında bir doğal afet sırasında afet yönetimi ile ilgili kuruluşların gönderdikleri Facebook mesajlarının diyalojik iletişim boyutunu incelemişlerdir. Usta ve Yükseler (2021), 'Afetlerde Sosyal Medya Kullanımı ve Etik İkilimler: İzmır Seferihisar Depremi rneği' başlıklı çalışmada afet durumlarında sosyal medya kullanımına inceleyerek bu platformlarda paylaşılan haberlerin zaman zaman etik kurallarını ihlal ettiği bulgularına ulaşmış, konuya ilişkin hukuksal

düzenlemelerin yapılması konusunda önerilerde bulunmuşlardır. Çanakçı vd., (2022), ‘Afet ve Kriz Yönetiminde Sosyal Medyanın Kullanımı Üzerine Bir Araştırma: Twitter Örneği’, isimli çalışmada, afet durumlarında sosyal medya kullanımı Twitter örneği üzerinden değerlendirilmiş, bu kullanımların olumlu yönleri ve eksiklikleri ele alınmış, afet durumlarında panik ve kaosu önlemek için gerekirse sosyal medya- Twitter kullanımının sınırlandırılması önerilmiştir. Yıldırım (2023), ‘Afetlerde Dijital İletişim ve Acil Çağrı Uygulamalarının Kullanılabilirliği Üzerine Bir İnceleme: AFAD Acil Çağrı’ isimli çalışmada afet iletişiminin önemine değinerek afetlerde dijital iletişimin kullanımına örnek olarak AFAD acil çağrı uygulamasının işlevselliğini incelemiş, uygulamanın avantaj ve dezavantajlarını değerlendirmiştir. Demir, M. (2023), ‘06 Şubat Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrasında Sosyal Medya Kullanımının Yansımaları’, başlığı altında 6 Şubat 2023’te Kahramanmaraş merkezli olarak meydana gelen ve 11 ilimizi etkileyen büyük depremde sosyal medyanın nasıl kullanıldığını, sosyal medya paylaşımlarının doğru kullanımı can kurtarıırken yanlış haberlerin panik ve kaosa yol açtığını anlatmıştır. Boztepe Taşkıran (2023), ‘Afet İletişimi Nedir, Ne Değildir?’ başlıklı çalışmada afet iletişimini tanımlayarak afet yönetiminin ve iletişimin nasıl olması gerektiğini anlatmıştır. Erkaraman (2023), ‘Sosyal Medyanın Depremlerde Kullanımı: 6 Şubat Pazarcık ve Elbistan Depremleri Örneği’ isimli çalışmada 6 Şubat depremlerinde sosyal medya kullanımını ve bunun önemini incelemiş, 6 Şubat depremleri ile 1999 Marmara depremindeki iletişim faaliyetlerini karşılaştırarak alınması gereken önlemlere ilişkin çeşitli önerilerde bulunmuştur. Bozkurt, Y. ve Demir, T. (2023) ‘Afet Yönetiminde İletişim ve Medya Üzerine Bir Değerlendirme: Kahramanmaraş Merkezli Depremler’ adını taşıyan çalışmalarında yaşanan bir afet sırasında iletişim araçlarının ve alt yapının zarar görmesi sebebiyle bu süreçte sosyal medyanın etkili bir afet iletişim aracı olarak kullanabileceğini, sosyal medya kullanımının afet sürecinin başarısına olumlu katkı sağladığını dile getirmişlerdir. Boztepe Taşkıran ve Ağca (2023), ‘Kamusal Halkla İlişkiler Perspektifinden Afet İletişimi ve Sosyal Medya Kullanımı: Orman Yangınları Üzerine Bir İnceleme’ başlıklı çalışmalarında, 2021-2022 yıllarında Türkiye’de yaşanan orman yangınları konusunda sosyal medyanın kullanımını araştırmışlardır. Çalışmada Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Tarım ve Orman Bakanının resmi X hesapları incelenerek orman yangınları konusunda sosyal medyanın özellikle bilgilendirmek, meşrulaştırmak ve açıklama yapmak için kullanıldığı tespit edilmiştir. Aslantaş (2023), ‘Geleneksel Medyadan Sosyal Medyaya Afet İletişimi, Toplum ve Afet İlişkisi’ isimli çalışmada afet iletişiminde geleneksel medyanın ve sosyal medyanın üstlendiği rolleri incelemiş, afet iletişiminde yaşanan değişimi ele almıştır. Koluman vd. (2024) ‘Kriz Anlarında Kitle İletişim Araçları: Afet Dönemlerinde Televizyon Yayıncılığı Üzerine Bir Araştırma’ isimli çalışmalarında afet iletişiminde televizyonun nasıl bir rol üstlendiğini ve internet yayıncılığı ile televizyonun karşılaştırmasını yaparak afet durumlarında doğru ve güvenilir bilgi elde etmede televizyonun önemine vurgu yapmışlar, yaptıkları araştırma sonucunda afet iletişiminde televizyon haberciliğinde dezenformasyon ihtimalinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Literatür taramasında ele alınan çalışmalar değerlendirildiğinde genellikle deprem, orman yangını, kasırga gibi toplumu ve hayatı derinden etkileyen doğal afetlerin ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmalarda afet durumunda medyanın etkisi ve sosyal medya kullanımı değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi afetler konusunda afet öncesi, afet sırasında ve afet sonrası iletişimde medyanın doğru kullanımı oldukça önem taşımaktadır.

4. SONUÇ

Her yıl dünya üzerinde deprem, çığ, sel, yangın, kasırga, tsunami, kuraklık, baraj yıkılmaları, maden patlamaları, nükleer kazalar, kimyasal ve endüstriyel kazalar, ulaşım kazaları

gibi onlarca afet meydana gelmektedir. Bu afetlerin bir kısmı doğal sebeplerle olurken önemli bir kısmı da insan faaliyetlerinin sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşanan bu afetler sonucu insanoğlu can ve mal kaybına uğramakta, toplumsal boyutta çeşitli kayıplar ve acılar yaşanmaktadır. İnsan hayatında varlığını her zaman devam ettirecek olan bu afetleri önlemek ya da afet meydana geldiğinde sonuçlarını en az hasarla atlatabilmek için toplumların afetler konusunda bilinçlendirilmesi, eğitilmesi ve hazırlıklı olması gerekir. Bu bilinçlendirme sürecinde toplumun farklı kesimlerine ulaşabilmek için çeşitli medya unsurlarının kullanılması zorunlu bir ihtiyaçtır. Afet iletişimi dediğimiz bu süreçte doğru zamanda doğru bilgiyi elde edebilmek için doğru medyanın kullanılması önemlidir.

Afetler sırasında medya kullanımı çok yaygındır. Afet iletişiminde unutulmaması gereken önemli bir nokta medya sadece bir araçtır ve nasıl kullanıldığına bağlı olarak olumlu ya da olumsuz sonuçlara yol açabilir. Medyanın olumlu etkileri, olayı resmi bir felaket olarak tanımlaması ve kamuoyunu bilgilendirmesi, böylece bir farkındalık yaratarak yardım kuruluşlarının harekete geçmesini sağlamasıdır. Aynı zamanda medya, özellikle sosyal medya anlık bilgi sağlar. Herhangi bir afetle ilgili olarak toplumun bilgilendirilmesi afetin anlaşılabilirliği üzerinde olumlu bir etki yaratır. Afetler sırasında özellikle resmi haber kanalları daha güvenilir kabul edilir. Afet zamanlarında medya kamu güvenliğine ilişkin olarak geçit vermeyen yollar, devrilen elektrik direkleri, kopan iletişim hatları gibi çeşitli konularda halkı bilgilendirir. Afet bölgelerine yapılacak yardımlar konusunda ihtiyaç durumuna göre yönlendirme yapabilir. Afetlerin gidişatı hakkında kamuoyunu bilgilendirerek toplumun bilgi ihtiyacını giderir. Ancak medya abartılı haberler ile toplumda panik yaşanmasına da yol açabilir. Bazı haberleri yanlış yansıtarak toplumu yanıltabilir. Bazen medya mensupları afet bölgesinde yığılmaya ve tıkanıklığa yol açabilir.

Afetler sırasında medyanın üzerine düşen rolü tam olarak gerçekleştirebilmesi için afet yönetim kurumları ile daha yakın çalışma ilişkilerine yönelik kurumsal bir çerçevenin çizilmesi ve oluşturulması önemlidir. Bunun için, bütün medya kuruluşlarının afete ilişkin bilgilere eşit, hızlı ve etkili bir şekilde erişiminin sağlanması, bu konuda gerekli teknolojik altyapının oluşturulması, medya mensuplarının afet ve kriz durumlarında neler yapacakları konusunda eğitilmesi gereklidir. Etkin bir afet iletişiminin afetlerin en az hasarla atlatılması konusunda oldukça önemli bir rol oynadığı bilinen bir gerçektir. Bu konuda doğru medya araçlarının kullanılarak doğru ve hızlı haberin üretilmesi ve yayılmasını sağlamak medyanın görevidir (Sarma, 2021: 834-835).

Afet öncesi toplumun bilinçlendirilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması, afet sırasında ve sonrasında yapılacak çalışmalarla ilgili olarak medyanın rolü büyüktür. Bu konuda afetin özelliğine ve toplumun ihtiyacına göre geleneksel medya veya sosyal medya kullanımının doğru tespit edilmesi, medya araçları kullanılarak topluma doğru bilgi aktarılması, oluşturulan haberlerin etik çerçevede olması, panik ve kaos yaratmaması afetlerin olumsuz etkilerini azaltmada oldukça önemlidir. Yaşanan afetle ilgili kurumların bu konuda hassasiyet göstererek gerekli tedbirleri alması ve toplumu bilgilendirmesi gerekir.

Afet durumunda toplumla çift yönlü, diyalojik bir iletişim ve iş birliği kurularak afetlerin toplumda sebep olduğu olumsuz etkileri en aza indirilmeye çalışılmalıdır. Afetlerde, afete maruz kalanların yakınlarının akıbeti ve afete ilişkin çözüm yolları konusunda karşılarında güvenilir bir muhatap bulmak toplumu psikolojik yönden olumlu bir şekilde etkileyeceğinden medyanın bu konuda vatandaşla ilgili kurumlar arasında üstleneceği köprü görevi oldukça önemlidir. Medya bu görevinin yerine getirirken yetkililerden aldığı bilgiler çerçevesinde hızlı ve doğru haber üretip toplumu bilgilendirmeli, panik ve kaosa yol açacak yanlış haberler konusunda hassasiyet göstermeli, medya mensupları afet bölgesinde yığılma ve tıkanmalara yol açmamalıdır.

Herhangi bir afet durumunda haberleşme amaçlı kurumsal ya da bireysel düzeyde sosyal medya kullanımı da yaygın bir uygulamadır. Sosyal medyada paylaşılan yanlış haberler toplumda paniğe yol açarak afetin olumsuz sonuçlarını arttırabilir. Ayrıca afet sürecinde yalnızca gerekli bilgilerin paylaşılması bilgi kirliliğini önleyici bir yaklaşımdır. Sosyal medyada afete ilişkin çok fazla ve çeşitli haberlerin paylaşımı kafa karışıklığına yol açarak afete müdahalede olumsuz sonuçlara yol açabilir. Toplumun kaygı düzeyini arttırabilir. Sosyal medya kullanımında paylaşılan haberlerin güvenilir bir kaynaktan elde edilmiş kısa, öz doğru bilgilerden oluşması haberin güvenilirliğini artırır. Bu bağlamda kurumsal ya da bireysel düzeyde afete ilişkin bilgi paylaşımında dezenformasyona yol açmamaya dikkat etmek önemli bir sorumluluktur.

İncelenen çalışmalarda da görüldüğü gibi herhangi bir afet durumunda doğru zamanda, doğru medyayı kullanarak, doğru haber paylaşımı oldukça önemlidir. Toplumun afet konusunda doğru bilgiye ulaşarak daha doğru hareket etmesi, afetlere daha kolay müdahale edilmesi ve afetlerin sonuçlarının daha az hasarla atlatılmasına katkı sağlar. Aynı zamanda medyanın eğitici rolünü kullanarak afetler konusunda gerekli eğitimlerin verilmesi yoluyla toplumun bilinçlendirilmesi de medyanın önemli bir sorumluluğudur ve bu yaklaşım son zamanlarda yaygınlaşan orman yangınları gibi özellikle insan kaynaklı afetlerin önlenmesinde faydalı olabilir. Kısacası afet iletişimi konusunda medyanın afet öncesi, afet sırasında ve afet sonrası çeşitli fonksiyonları vardır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review: Externally peer reviewed.

Conflict of Interest: The author declared that she has no conflict of interest.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support

KAYNAKÇA

- Aslantaş, M. (2023), Geleneksel Medyadan Sosyal Medyayı Afet İletişimi, Toplum ve Afet İlişki, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32 (2), DOI: 10.35379/cusosbil.1333879, 776-789.
- Boztepe Taşkiran, H. (2023). Afet İletişimi Nedir, Ne Değildir?. *Yeni Medya Dergisi*, 14 (14), Bahar Spring, 350-363.
- Boztepe Taşkiran, H. ve Ağca, M.E. (2023). Kamusal Halkla İlişkiler Perspektifinden Afet İletişimi Ve Sosyal Medya Kullanımı: Orman Yangınları Üzerine Bir İnceleme. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, DOI: 10.56676/kiad.1251910, 1-24.
- Bozkurt, Y. ve Demir, T. (2023). Afet Yönetiminde İletişim ve Medya Üzerine Bir Değerlendirme: Kahramanmaraş Merkezli Depremler. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 21-32.
- Çalışkan, M. ve Mencik, Y. (2015). Değişen Dünyanın Yeni Yüzü: Sosyal Medya. *Akademik Bakış Dergisi*, 50, 254-277.
- Çanakçı, M. Öztürk, S. ve Şaşmazlar, C. (2022). Afet ve Kriz Yönetiminde Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Araştırma: Twitter Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11 (3), 882-897.
- Cömert Baechler, N. (2018). Afet, Risk ve Zarar Azaltmada İletişim Stratejisinin Rolü. *Conference: Natural Hazards and Disaster Management, 04-06 Mayıs 2018(ıshad2018 Sakarya Turkey)*, 809-817.
- Demir, S. T. (2023). Afet Medyası ve Medya Afeti: 6 Şubat Kahramanmaraş Depreminin Anımsattıkları, *TRT Akademi*, 8 (18), Mayıs, 709-717.
- Demir, M. (2023). 06 Şubat Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrasında Sosyal Medya Kullanımının Yansımaları, *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 5 (2), 248-269.
- Erkaraman, M. (2023). Sosyal Medyanın Depremlerde Kullanımı: 6 Şubat Pazarcık ve Elbistan Depremleri Örneği, *Social Sciences Studies Journal*, 7338-7347.
- Ergin Çağatay, H.H. ve Özel. M. (2024). Türkiye'de Kaymakamlıklarına Sosyal Medya Kullanımının Kurumsal İletişim Bakımından Değerlendirilmesi: İstanbul'daki Kaymakamlıklar Üzerine Bir İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 12 (1), Mart 2024, 589-623.
- Geçikli, F. (2019). Halkla İlişkiler ve İletişim, *Beta Basım Yayım Dağıtım Anonim Şirketi*, İstanbul, 2. Baskı.
- Güler, Ö.R. (2021), 21. 02. 2024 tarihinde <https://www.kobiaktuel.com.tr> adresinden alındı.
- Güngör, N. (2020). İletişim: Kuramlar, Yaklaşımlar. *Siyasal Kitabevi*, Ankara, 5. Baskı.
- Güzel, C. (2020). Sosyal Medyanın Neliği, Gelişimi ve Kullanım Alanları Üzerine Kuramsal Bir İnceleme. *Sosyolojik Düşün*, 5 (2), 93-112. DOI:10.37991/ sosdus. 834698
- İlgın, H.Ö. Şahin, A. ve Kurtuluş, M. (2023). Afet İletişimi Çerçevesinden Afet Döneminde Dijital Kanalların Kullanımı; Üniversiteler Üzerine Bir Analiz, *ResearchGate*, DOI:10.58830/ozgur.pub63.c224, 61-90.
- Kadioğlu, M. (2011). *Afet Yönetimi: Beklenmeyeni Beklemek. En Kötüsünü Yönetmek*, T. C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını, İstanbul.
- Koluman, H.; Özşirin , S. ve Aslan, P. (2024). Kriz Anlarında Kitle İletişim Araçları: Afet Dönemlerinde Televizyon Yayıncılığı Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 11(1), 205-225-<https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1349361>.
- Liu, W. Xu, W. ve Tsai, J.Y. (2020). Developing a Multi-Level Organization-Public Dialogic Communication Framework to Asses Social Media-Mediated Disaster Communication Engagement Outcomes, *Public Relations Review*, 46 (4), 1-9, 15. 03. 2024 tarihinde <https://doi.org/10.106/j.pubrev.2020.101949>, adresinden alındı.

Mason, A.; Flores, L. Liu, P. Spencer, E. Gire, T.G. ve Tims, K. (2019). Disaster Communication: An Analniysis of the Digital Communication Strategies Used by the Medical Tourism Industry During the 2017 Caribbean Hurricane Season. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 2(3), 241-259. <https://doi.org/10.1108/JHTI-03-2018-0021>.

Menon, V. G., Parthrose, J. P. ve Priya, J. (2016). Ensuring Reliable Communication in Disaster Recovery Operations with Reliable Routing Technque. *Mobile Information Systems*, 18.02.2024 tarihinde <https://www.hindawi.com/journals/misy/2016/9141329/> adresinden alındı. <http://doi.org/10.1155/2016/9141329>.

Öztürk, M ve Demir, Y. (2023). Bilgilendirme ve Kaos Arasında: Afet Yönetiminde Medyanın Rolüne Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz. *TRT Akademi*, 8 (18), 506-527.

Sarma, R.J. (2021). Media ve Disaster Management: The Role of Media. *International Journal of Advances in Engineering and Management*, 3 (10), October, 827-833.

Sarman, A. (2023), Depremde Medya/Sosyal Medya Kullanımı ve Yapılan Haberlerin Çocuklar Üzerindeki Etkisi. Öztürk Musa ve Kırcı Mustafa (Ed.) *Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası İçin Akademik Öneriler* içinde (389-400), Gaziantep: Özgür Yayınları.

Spence, P. R. Lachlan, K. A. ve Griffin, D. (2007). Crisis Communication. Race and Natural Disasters, *Journal of Black Studies*, 37 (4), 539-562.

Soydan, E. ve Alpaslan, N. (2014) Medyanın Doğal Afetlerdeki İşlevi. *İstanbul Journal Of Social Sciences*, Summer 7, 53-64.

Şahin, D. ve Zengin Demirbilek, E. (2023). Doğal Afet ve Kriz Yönetiminde Sosyal Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Merkezli Deprem Felaketi Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 322-333.

Tekin, G. ve Yazgan, J. (2018). Afet Yönetim Sürecinde Medyanın Rolü. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (19), 367-374.

Toker, H. (2016). Afet Kavramı ve İletişim, Toprak Karaman Zerrin ve Altay Asuman (Ed.) *Bütünleşik Afet Yönetimi* içinde (249-275), İzmir: İlkem Yayınları.

Usta, E. ve Yükseler, M. (2021). Afetlerde Sosyal Medya Kullanımı ve Etik İkilemler: İzmir Seferihisar Depremi Örneği, *Afet ve Risk Dergisi*, 4 (2), 249-269.

Yan, L. ve Pedraza-Martinez, A. J.(2019). Social Media for Disaster Management: Operational Value of the Social Conversation, *Production and Operations Management*,28 (10), October, 2514-2532.

Yıldırım, A. (2023). Afetlerde Dijital İletişim ve Acil Çağrı Uygulamalarının Kullanılabilirliği Üzerine Bir İnceleme: AFAD Acil Çağrı. *TRT Akademi*, 8 (18), 552-573.

Yılmaz, S. (2024). 22.05.2024 tarihinde <https://www.pratolye.com/afetlerle-ic-ice-gecen-bir-yasamda-afet-yonetimi-ve-afet-iletisimi> adresinden alındı.

Zafer, C. ve Vardarlıer, P. (2019). Medya ve Toplum. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (2), Kasım, 355-361.

Zemp, H. (2010). Natural Hazards: Changing Media Enviroments and the Efficient Use of ICT for Disaster Communication, in *Advanced ICT for Disaster Management and Threat Detection: Collaborative And Distributed Frameworks*. (Edited by) E. Asimakopoulou & N. Bessis, 46-64, İnpriint of IGI Global, Hershey-Newyork.